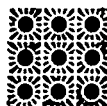
ପାରଳା ପ୍ରତିଭା

ବିଷ୍ଣୁ ଚରଣ ମହାନ୍ତି

ପାରଳା-ପ୍ରତିଭା

ବିଷ୍ଣୁ ଚରଣ ମହାନ୍ତି

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ

୨୪-୩-୧୯୯୧
ଶ୍ରୀରାମନବମୀ

ପୁସ୍ତକ ପ୍ରାପ୍ତିସ୍ଥାନ

୧—୪୫୮ ଶହୀଦ ନଗର, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ଫୋନ୍—୫୪୪୮୮

୨—ଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକ
ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ କୁଟୀର, ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି

୩—ଶ୍ରୀମତୀ ନମିତା ବେହେରା
ମାର୍ଫତ୍—ଅଧ୍ୟାପକ ରଘୁନାଥ ବେହେରା
ପାଣ୍ଡିଆ ସାହି, ନବରଙ୍ଗପୁର

କଟକ ଓ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ବଡ ବଡ ବହି ଦୋକାନ

ପ୍ରକାଶିକା :

ଶ୍ରୀମତୀ ଗୀତା ବେବର୍ତ୍ତା
ମାର୍ଫତ—ଶ୍ରୀ ବାଙ୍କ ବିହାରୀ ବେବର୍ତ୍ତା
ଶିକ୍ଷକ, କରଣ ସାହି
ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି

ମୁଦ୍ରଣ

ପ୍ରିୟଦର୍ଶୀ ପ୍ରକାଶନୀ
୬୩, ଫରେଷ୍ଟ ପାର୍କ
ଭୁବନେଶ୍ୱର

ମୂଲ୍ୟ—ଟ ୩୫.୦୦ (ପଇଁତିରିଶ ଟଙ୍କା)

ପ୍ରାକ୍ କଥନ

ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ସମୟରେ ୧୯୩୬ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଶା ଏକୀକରଣ ଆନ୍ଦୋଳନର ଅନ୍ୟତମ ପୁରୋଧା ଦେୱାନ ବାହାଦୁର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଜଗତସିଂହପୁର ଉଚ୍ଚ ଇଂରଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ର ଥାଇ ଆମ୍ଭେମାନେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜାଙ୍କର ଦେଶପ୍ରେମ ଓ ତ୍ୟାଗର କାହାଣୀ ଶୁଣିଥିଲୁ । ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ୧୯୪୪ ମସିହାରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ନାତକ ପରୀକ୍ଷା ସମୟରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବରେ ଅର୍ଜିତ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ରାହାଖର୍ଚ୍ଚ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଣ୍ଠିକୁ ଆସି ବହୁ ଅଭାବଗ୍ରସ୍ତ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ପରୀକ୍ଷା ଫିସ ଦେବାରେ ଉପଯୋଗ ହୋଇଥିଲା । ଅବସ୍ଥାଚକ୍ରରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ 'ଉତ୍କଳ ଶୋଭା ତିଳୋତ୍ତମା ଗଞ୍ଜାମ ମହୀ ମଞ୍ଜୁଦଳ'ର ରତ୍ନ ଶସ୍ୟ ଶ୍ୟାମଳା କାବ୍ୟ କଳାପୂର୍ଣ୍ଣ ପାରଳା'ରେ ନଗରପାଳିକାର କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହୀ ଅଧିକାରୀ ଭାବରେ ୧୯୬୭ ମସିହା ଜୁନ ମାସରେ ଯୋଗ ଦେବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ମିଳିଥିଲା । ପାରଳାର ଶିକ୍ଷା, ସଂସ୍କୃତି, ସାହିତ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ ଓ ଇତିହାସ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବେ ପରିଚିତ ହେବାକୁ ଏହା ମୋତେ ସୁଯୋଗ ଦେଲା । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଜମିଦାରୀ ସେତେବେଳକୁ ଉଠି ଯାଇଥାଏ । ମହାରାଜା ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ରାଜ୍ୟ ବାହାରେ ରହୁଥାନ୍ତି । ସେ କୌଣସି କ୍ଷମତା ବା ପଦବୀରେ ନଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କଠାରୁ କୌଣସି ଲାଭର ପ୍ରତ୍ୟାଶା ମଧ୍ୟ ନଥାଏ । ପାରଳା ପ୍ରାସାଦ ମଧ୍ୟରେ ରହିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ସବୁପ୍ରକାର ସାମାଜିକ ଓ ରାଜନୈତିକ କ୍ରିୟାକଳାପରୁ ନିଜକୁ ପୃଥକ ରଖୁଥାଆନ୍ତି । ମାତ୍ର ଅଳ୍ପ କେତେଜଣ ସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସଂପର୍କ ଥାଏ । ଦରବାର କକ୍ଷରେ ସାକ୍ଷାତ ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କଠାରୁ ପୂର୍ବରୁ ଅନୁମତି ନେବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ତଥାପି ଜାତି, ଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଭାଷା ନିର୍ବିଶେଷରେ ଆପାମର ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର ଥିଲା । ଜନ୍ମତିଥି ବୈଶାଖ କୃଷ୍ଣ ଅମାବାସ୍ୟା ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କର ୭୭ତମ ଜନ୍ମଦିବସ ୨୭ ଅପ୍ରେଲ ୧୯୬୮ ମସିହାରେ ପୌରସଭା ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ପାଳିତ ହେଲା ଓ ସେଥିପାଇଁ ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ନାଗରୀକ ଅଯାଚିତ ଭାବରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜନ୍ମଦିବସ ତା୧୭-୪-୬୯ରେ ପାଳନ ସମୟରେ ଦୂର

ଦୂରାନ୍ତରରୁ ତାଙ୍କର ବହୁ ଗୁଣମୁଗ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ଯଶୋଗାନ କଲେ । ଏହି ଅବସରରେ ପ୍ରକାଶିତ ଏକ ଅଭିନନ୍ଦନ ଗ୍ରନ୍ଥ ସର୍ବତ୍ର ଆଦୃତ ହୋଇଥିଲା ।

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରରେ ମହାରାଜାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦ, ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ, ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁ, ସେକେଣ୍ଡ ପ୍ରିନ୍‌ସ ପଦ୍ମନାଭ ଗଜପତି, ରଘୁନାଥ ପରିଛା, ଗୌରହରି ପରିଛା ପ୍ରଭୃତି ମନୀଷୀମାନଙ୍କର ଜନ୍ମ ଉତ୍ସବ ମଧ୍ୟ ପୌର ପରିଷଦ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ପାଳିତ ହେଉଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ସ୍ମୃତିରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଠନ ଓ ନାମକରଣ କରାଯାଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଜୀବନୀ ସଂଗ୍ରହ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା ଓ କେତେକ ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ମହାରାଜାଙ୍କର ଜନ୍ମଦିବସ ଉପଲକ୍ଷେ ପ୍ରକାଶିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା ଓ ସେ ଏହା ସାଦରରେ ଗ୍ରହଣ କରି କେତେକ ତ୍ରୁଟି ସଂଶୋଧନ କରାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଜୀବନୀ ଲେଖନ ନିମିତ୍ତ ସମ୍ମତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ।

ପାରଳାହିତୈଷୀ, ଉତ୍କଳ ବାଚସ୍ପତି, ବାଗ୍ମୀପ୍ରବର ଅଧ୍ୟାପକ ଗୌରୀ କୁମାର ବ୍ରହ୍ମା ଏ ସବୁ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଦେଖି ତାହାକୁ ଏକତ୍ର କରି ପୁସ୍ତକାକାରରେ ପ୍ରକାଶ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରଥମେ ସୂଚନା ଦେଲେ । ମୁଁ ସାହିତ୍ୟିକ ବା ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକ ନ ଥାଇ ଏ ଦିଗରେ ମୋର ସୀମିତ ଯୋଗ୍ୟତାର ସଚେତନ ଥିଲି । ମାତ୍ର ଦୁଇ ଦଶନ୍ଧି ପରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଯାଇ ସେଠାରେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳର ଏକୀକରଣ ନିମିତ୍ତ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିବା ଓ କଳା, ସଂସ୍କୃତି, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅର୍ଜନ କରିଥିବା ବହୁ କୃତୀ ସନ୍ତାନମାନେ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ମର୍ମାହତ ହେଲି ଓ "ପାରଳା–ପ୍ରତିଭା" ପ୍ରକାଶର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କଲି । ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଯୁଗପୁରୁଷମାନେ କାଳଜୟୀ ଓ ଉତ୍ତର ପୁରୁଷ ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଉତ୍କଳୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ନିମିତ୍ତ ଋଣୀ । ଅଧ୍ୟାପକ ବ୍ରହ୍ମା 'ପୁରୁଷ ଭାରତୀ' 'ରାମାୟଣ ପୁରୁଷ' । ନିଜ ପ୍ରେରଣାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଏହି ପୁସ୍ତକ ଦେଖି ସେ ନିଜର ଉଦାର ମତାମତ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ମୋତେ ଉତ୍ସାହିତ ଓ କୃତଜ୍ଞ କରିଅଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଉଛି ।

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ରାଜନୈତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଇତିହାସ ତନ୍ନତନ୍ନ କରି ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିଥିବା ବୃଦ୍ଧବୃନ୍ଦ ସାମ୍ବାଦିକ, ଉଭୟ ଭାଷା ପ୍ରବୀଣ ପଣ୍ଡିତ ଯୁଗଳ କିଶୋର ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ବିଦ୍ୱାନ ବିଭିନ୍ନ ତଥ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରି ମତେ ଉତ୍ସାହିତ ଓ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶନ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ଓ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ଏକତ୍ର କରି ସଜାଇବା ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶା ଅଭିଲେଖାଗାରରେ କେତେକ ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଓ ନଥି ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ଦେଇଥିବାରୁ ଅଭିଲେଖାଗାରର ଅଧୀକ୍ଷକ ଡ୍‌କ୍ଟର ମହେଶ ପ୍ରସାଦ ଦାସ ମୋର ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ ।

ଅନୁଜୋପମ ବନ୍ଧୁ ଇଂଜିନିଅର ଶ୍ରୀ ନିମାଇଁ ଚରଣ ପାଣିଙ୍କର ବହୁ କର୍ମବ୍ୟସ୍ତ ଜୀବନ ଚର୍ଚ୍ଚା ମଧ୍ୟରେ ଅଯାଚିତ ପ୍ରେରଣା ଓ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସହଯୋଗ ଓ ତାଙ୍କର ପ୍ରେସ "ପ୍ରିୟଦର୍ଶୀ ପ୍ରକାଶନୀ"ର ସମସ୍ତ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ସହାୟତା ଫଳରେ ପୁସ୍ତକଟିର ପ୍ରକାଶନ ସମ୍ଭବପର ହେଲା । ସେମାନେ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ରୁଚିସଂପନ୍ନ ଭାବରେ ମୁଦ୍ରଣ କରାଇ ପାରିଥିବାରୁ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକ ଧନ୍ୟବାଦ ଓ ହାର୍ଦ୍ଦିକ କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରୁଅଛି ।

ସର୍ବୋପରି ଓଡ଼ିଶା ଲଳିତ କଳା ଏକାଡ଼େମୀର ସଚିବ ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ଶ୍ରୀ ଜଗଦୀଶ କାନୁନଗୋ (ନିଲୁ) ଏହି ପୁସ୍ତକର ସୁଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟର ପରିକଳ୍ପନା ଓ ରଙ୍ଗତୂଳିରେ ରୂପ ଦେଇ ମୋର ଗଭୀର କୃତଜ୍ଞତା ଅର୍ଜ୍ଜନ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଏହି ପୁସ୍ତକ ପାଠ କରି ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିସ୍ମୃତପ୍ରାୟ କବି, ଲେଖକ ଓ ଜନନାୟକମାନଙ୍କର କୃତୀ ଆଲୋଚନା, ଅପ୍ରକାଶିତ ରଚନା ସଂଗ୍ରହ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କର ସମାଲୋଚନା ଓ ଲୋକପ୍ରିୟତା ଦିଗରେ ସଂଘବଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମ ହେଲେ ମୋର ଶ୍ରମ ସାର୍ଥକ ହେବ ।

ଶ୍ରୀରାମନବମୀ
୧୯୯୧

ଲେଖକ

ଅଧ୍ୟାପକ ଗୌରୀ କୁମାର ବ୍ରହ୍ମା

ମାଉସୀମା ମନ୍ଦିର ନିକଟ
ଭୁବନେଶ୍ୱର-୨, ଓଡ଼ିଶା
ଫୋନ—୫୩୬୬୫

ସ୍ୱାଗତମ୍

ତା ୨-୨-୯୧

ମୁଁ ଯାହା ନିଜେ ଲେଖିବି ବୋଲି ଭାବିଥିଲି, ତାହା ଆଜି ମନୋଜ୍ଞ ବେଶଭୂଷାରେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବାରୁ, ମୋ ଆନନ୍ଦ କହିଲେ ନ ସରେ । ଏଥିପାଇଁ ଏ ପୁସ୍ତକର ଲେଖକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ଅନ୍ତରର ଆବେଗଭରା ଅଭିନନ୍ଦନ ଜ୍ଞାପନ କରୁଅଛି ।

୧୯୩୬ରେ ମୁଁ ଆସିକା ହାଇସ୍କୁଲରୁ ମାଟ୍ରିକ ପାସ କରି ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି କଲେଜରେ ଯୋଗ ଦେଲି । ଆଜିର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିଜୁ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ପିତା ସ୍ୱର୍ଗତ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ସେତେବେଳେ ଥିଲେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଦେଓ୍ୱାନ । ତାଙ୍କର ସହାୟତାରେ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ଲାଭ କରି ସେଠାରେ ଏଫ୍.ଏ. ଏବଂ ବି. ଏ. ପଢ଼ିଲି । ଦୀର୍ଘ ଚାରିବର୍ଷ ରହଣି ଭିତରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମୋ ମନରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଜନ୍ମଭୂମିର ପ୍ରତ୍ୟୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ।

୧୯୩୬ ବେଳକୁ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ସଂସ୍କୃତି ଉପରେ ଆନ୍ଧ୍ର ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରଭାବ ଥିଲା ଅତ୍ୟଧିକ । ସେହି କାରଣରୁ ସହରର ନାମ ଇଂରାଜୀରେ ଯେପରି ଲେଖାଯାଉଥିଲା, ତାହାର ଓଡ଼ିଆରେ ରୂପ ହେଉଛି "ପାରଲାଖେମିଡ଼ି" । ଆମେ କେତେଜଣ ଓଡ଼ିଆ ପିଲା "ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି" କହିଲେ ଡ଼ାକପିଅନ ଆପତ୍ତି କରୁଥିଲା । ମୁଁ ଦୁଇବର୍ଷ କାଳ ରହିଥିଲି ମୋର ପିଉସା ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଙ୍କ ଘରେ । ଡ଼ାକପିଅନ ଆସିଲେ ସେ ସାହୀକୁ "ଗଜଗୁରୁ ସାହୀ" ନ କହି "ଗଜଗୁରୁ ଓ୍ୱିଦୀ" ବୋଲି କହିଥାଏ । ସେତେବେଳେ ଟଙ୍କା ପଇସାର ନାମରେ ମଧ୍ୟ ତେଲୁଗୁ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ଦଶପଇସା ବଦଳରେ ଆମେ "ବେଡ଼ି ପାର୍କା" ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହୁଥିଲୁ ।

କିନ୍ତୁ ଏବେ ସମଗ୍ର ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିଟା ଓଡ଼ିଆ ହୋଇଯାଇଥିବାର ଦେଖିଲେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧରେ ହିରୋସୀମା ଓ ନାଗାସାକି ଉପରେ ବୋମା ପଡ଼ିବା ଫଳରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ପାହାଡ଼ସବୁ ଧୂଳି ରୂପେ ଉଡ଼ି ଯାଇଥିବା କଥା ମନେ ପଡୁଛି । ଆଜିର ପାରଳାବାସୀମାନେ ସହରର ନାମଟିକୁ ଏବେ Parala Khemundi ବୋଲି ଲେଖିପାରୁଥିବାର ଦେଖିଲେ ମନରେ ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦଜାତ ହେଉଛି ।

ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ନୀରବ ସାଧକ ବିଷ୍ଣୁଚରଣ ବାବୁଙ୍କର ଏହି ତଥ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁସ୍ତକ ମୋ ପରି ଜଣେ ଅନୁଭବୀ ତଥା ଉତ୍କଳୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ପରିପ୍ରଗ୍ରହକ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦଦାୟକ । ମହାରଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ଗାୟକ ଶିରୋମଣି ଅନ୍ଧ ଆପନ୍ନାଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ (ଯାହାଙ୍କ ଶବ ଶୋଭଯାତ୍ରାରେ ମୁଁ ଯାଇଥିଲି) ସମସ୍ତଙ୍କର ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରେରଣା ଏବଂ ବରେଣ୍ୟ ସାଧନା ମୋର ମନେ ପଡ଼ିଯାଉଛି । ଉତ୍କଳ ଭାରତୀଙ୍କର ଗନ୍ତାଘରକୁ ଦୀପିତ କରିବାପାଇଁ ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ହେବ ଏକ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ରତ୍ନଖଣ୍ଡ ।

ପ୍ରଫେସର ଗୌରୀ କୁମାର ବ୍ରହ୍ମା

ଅଧ୍ୟାପକ ଗୌରୀ କୁମାର ବ୍ରହ୍ମା

ମାଉସୀମା ମନ୍ଦିର ନିକଟ
ଭୁବନେଶ୍ୱର-୨, ଓଡ଼ିଶା
ଫୋନ—୫୩୬୬୫

ସ୍ୱାଗତମ୍

ତା ୨-୨-୯୧

ମୁଁ ଯାହା ନିଜେ ଲେଖିବି ବୋଲି ଭାବିଥିଲି, ତାହା ଆଜି ମନୋଜ୍ଞ ବେଶଭୂଷାରେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବାରୁ, ମୋ ଆନନ୍ଦ କହିଲେ ନ ସରେ । ଏଥିପାଇଁ ଏ ପୁସ୍ତକର ଲେଖକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ଅନ୍ତରର ଆବେଗଭରା ଅଭିନନ୍ଦନ ଜ୍ଞାପନ କରୁଅଛି ।

୧୯୩୬ରେ ମୁଁ ଆସିକା ହାଇସ୍କୁଲରୁ ମାଟ୍ରିକ ପାସ କରି ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି କଲେଜରେ ଯୋଗ ଦେଲି । ଆଜିର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିଜୁ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ପିତା ସ୍ୱର୍ଗତ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ସେତେବେଳେ ଥିଲେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଦେଓ୍ୱାନ । ତାଙ୍କର ସହାୟତାରେ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ଲାଭ କରି ସେଠାରେ ଏଫ୍.ଏ. ଏବଂ ବି. ଏ. ପଢ଼ିଲି । ଦୀର୍ଘ ଚାରିବର୍ଷ ରହଣି ଭିତରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମୋ ମନରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଜନ୍ମଭୂମିର ପ୍ରତ୍ୟୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ।

୧୯୩୬ ବେଳକୁ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ସଂସ୍କୃତି ଉପରେ ଆନ୍ଧ୍ର ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରଭାବ ଥିଲା ଅତ୍ୟଧିକ । ସେହି କାରଣରୁ ସହରର ନାମ ଇଂରାଜୀରେ ଯେପରି ଲେଖାଯାଉଥିଲା, ତାହାର ଓଡ଼ିଆରେ ରୂପ ହେଉଛି "ପାରଲାଖେମିଡ଼ି" । ଆମେ କେତେଜଣ ଓଡ଼ିଆ ପିଲା "ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି" କହିଲେ ଡ଼ାକପିଅନ ଆପତ୍ତି କରୁଥିଲା । ମୁଁ ଦୁଇବର୍ଷ କାଳ ରହିଥିଲି ମୋର ପିଉସା ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଙ୍କ ଘରେ । ଡ଼ାକପିଅନ ଆସିଲେ ସେ ସାହୀକୁ "ରାଜଗୁରୁ ସାହୀ" ନ କହି "ରାଜଗୁରୁ ଓ୍ୱିଦୀ" ବୋଲି କହିଥାଏ । ସେତେବେଳେ ଟଙ୍କା ପଇସାର ନାମରେ ମଧ୍ୟ ତେଲୁଗୁ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ଦଶପଇସା ବଦଳରେ ଆମେ "ବେଡ଼ି ପାର୍କା" ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହୁଥିଲୁ ।

କିନ୍ତୁ ଏବେ ସମଗ୍ର ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିଟା ଓଡ଼ିଆ ହୋଇଯାଇଥିବାର ଦେଖିଲେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧରେ ହିରୋସୀମା ଓ ନାଗାସାକି ଉପରେ ବୋମା ପଡ଼ିବା ଫଳରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ପାହାଡ଼ସବୁ ଧୂଳି ରୂପେ ଉଡ଼ି ଯାଇଥିବା କଥା ମନେ ପଡ଼ୁଛି । ଆଜିର ପାରଳାବାସୀମାନେ ସହରର ନାମଟିକୁ ଏବେ Parala Khemundi ବୋଲି ଲେଖିପାରୁଥିବାର ଦେଖିଲେ ମନରେ ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦଜାତ ହେଉଛି ।

ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ନୀରବ ସାଧକ ବିଷ୍ଣୁଚରଣ ବାବୁଙ୍କର ଏହି ତଥ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁସ୍ତକ ମୋ ପରି ଜଣେ ଅନୁଭବୀ ତଥା ଜାତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ପରିପ୍ରଗ୍ରହକ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦଦାୟକ । ମହାରଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ଗାୟକ ଶିରୋମଣି ଅନ୍ଧ ଆପନ୍ନାଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ (ଯାହାଙ୍କ ଶବ ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ମୁଁ ଯାଇଥିଲି) ସମସ୍ତଙ୍କର ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରେରଣା ଏବଂ ବରେଣ୍ୟ ସାଧନା ମୋର ମନେ ପଡ଼ିଯାଉଛି । ଉତ୍କଳ ଭରତୀଙ୍କର ଗନ୍ତାଘରକୁ ଦୀପିତ କରିବାପାଇଁ ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ହେବ ଏକ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ରତ୍ନଖଣ୍ଡ ।

ପ୍ରଫେସର ଗୌରୀ କୁମାର ବ୍ରହ୍ମା

ସୂଚୀପତ୍ର

ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜଧାନୀ ନଗରୀ-ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି

ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟ ରାଜର୍ଷି ଗୌରଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପୂତ ତପୋବନ, କର୍ମଯୋଗୀ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ପଦ୍ମନାଭ ଗଜପତିଙ୍କର ସାଧନା ସ୍ୱର୍ଗ, ନବ ଉତ୍କଳ ନିର୍ମାଣ କୀର୍ତ୍ତି କିରୀଟ ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତିଙ୍କର ଲୀଳାଭୂମି, ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ, ରଘୁନାଥ, ପଦ୍ମନାଭ, ହରିକୃଷ୍ଣ, ଗୌରହରି, ହରିବନ୍ଧୁ ପ୍ରଭୃତି ଭାରତୀ ଭକ୍ତ-ମାନଙ୍କର ସାରସ୍ୱତ ଉପାସନାର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦେବାଳୟ, ଦକ୍ଷିଣ ସୀମାନ୍ତରେ ଉତ୍କଳୀୟ ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜାଗ୍ରତ ପ୍ରହରୀ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର, ଗୋପୀନାଥ ଓ ଆପନ୍ନା ଜୟଙ୍କର ଚିଚଚଞ୍ଚଳ କର୍ମଭୂମି, ହରି ସଂକୀର୍ତ୍ତନରେ ଉତ୍କଳର ନଦିଆ ଆଖ୍ୟାର ଅପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ଅଧିକାରିଣୀ, ପୁଣ୍ୟଶୀଳା ଏହି ପାରଳା ନଗରୀ । ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ଇତିହାସରେ ୧୮୩୪ ଓ ୧୮୫୭ ମସିହାରେ ବ୍ରିଟିଶ କେଶରୀର କେଶରକୁ ଆଲୁଳାୟିତ କରି ଏବଂ ଦୀର୍ଘ ସଂଗ୍ରାମରତ ଥାଇ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ଓ ଦ୍ୱୀପାନ୍ତର ଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରିଥିବା ବହୁ ଅମର ଶହୀଦଙ୍କର କ୍ରୀଡ଼ା ଭୂମି ବୀର-ଅବନୀ, କବି କଣ୍ଠରେ ଘୋଷିତ କାବ୍ୟ କଳାପୂର୍ଣ୍ଣ, କମଳା ଲୀଳାଭୂମି, ଗୁଳ୍ମ-ଶସ୍ୟ-ଶ୍ୟାମଳା ସୁବର୍ଣ୍ଣପ୍ରସୂ ପବିତ୍ର ଗଜପତି-ବାଣୀ ଧରଣୀ ଏହି ପାରଳା । କବିବର ରାଧାନାଥ ଲେଖିଥିଲେ,

"ପୁଷ୍ପଫଳ ଶସ୍ୟ ଶାଳିନୀ ପାରଳା
ଅଚପଳ ଯହିଁ ଚପଳା ଚପଳା
ହୋଇଥିଲେ ସର୍ବ ଉତ୍କଳେ ପ୍ରଖର
ଫଳିତ ଜ୍ୟୋତିଷେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଯାହାର ।"

(ମହେନ୍ଦ୍ର ଗିରି)

କବିଶେଖର ଚିନ୍ତାମଣି ଲେଖିଥିଲେ,

ଦଣ୍ଡବତ, ଦଣ୍ଡବତ, ପବିତ୍ର ପାରଳା,
ପ୍ରାଚୀନ ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଦ୍ୟାରେ ଥିଲୁ ତୁ କୁଶଳା ।

ପାରଳାର ଜ୍ୟୋତିଷ ଚର୍ଚ୍ଚା ଇତିହାସରେ ସୁପରିଚିତ । ଜଣେ ପାରଳା-ବାସୀ କରଣ ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଦ୍ୟାରେ ଅଦ୍ଭୁତ ପାରଙ୍ଗମତା ଦେଖାଇ ପୁରୀର ଭାରତ ବିଖ୍ୟାତ ମୁକ୍ତି-ମଣ୍ଡପ ପଣ୍ଡିତ ସଭରେ ଆଦୃତ, ଗୃହୀତ ଓ ପୁରସ୍କୃତ ହୋଇଥିଲେ । ଚଳିତ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମଧ୍ୟ ପାରଳା ତା'ର ଜ୍ୟୋତିଷ କୁଶଳତା କୀର୍ତ୍ତି ଅକ୍ଷତ ରଖିଅଛି । ଶ୍ରୀ ଗଜପତି ପ୍ରେସ୍ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତୀ ନୀଳମଣି ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଓ ଆପନ୍ନା ପଣ୍ଡାଙ୍କର ଗଣନା ଅନୁସାରେ ଶ୍ରୀ ଗଜପତି ପଞ୍ଜିକା ଏଠାରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । ମହାରଜା ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତିଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସନ୍ତାନ ଶ୍ରୀ ପାଟଦେଓଙ୍କର ଜନ୍ମ ସମୟରେ କୋଷ୍ଠୀ ଗଣନା କରି ଅସମ୍ଭାବିତ ଓ ଅପ୍ରିୟ ଭବିଷ୍ୟତବାଣୀ ଫଳରେ ଏହାର ପ୍ରକାଶନ ନୂତନ ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନର ପ୍ରାକ୍ କାଳରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ଶିକ୍ଷ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଇଞ୍ଜିନିୟର ସଦାନନ୍ଦ ପାଢ଼ୀ ସାରଳା ମହାଭାରତରେ ଜ୍ୟୋତିଃଶାସ୍ତ୍ର ଲିଖିତ ବେଳଘଡ଼ିର ଉପଯୋଗିତା ଓ ପ୍ରକୃତି ନିର୍ଣ୍ଣୟର ଗବେଷଣା କରି ସ୍ୱଜ୍ଞାନ 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଜାତକ' ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ସମୟରେ ତା ୧୮.୫.୧୯୭୫ରେ ପରଲୋକ ଗମନ କରି ଅଛନ୍ତି ।

କବିବର ରାଧାନାଥ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ,

"ସ୍ୱର୍ଗୁଁ ଖଣ୍ଡେ ପଡ଼ିଥିଲା ପ୍ରାୟ ଛିଡ଼ି
ଶୈଳେ, ସ୍ରୋତେ, ସରେ, ସୁରମ୍ୟ ଖିମଡ଼ି ।"

(ନନ୍ଦିକେଶ୍ୱରୀ ଖ୍ରୀ. ୧୮୮୭)

ପାରଳା ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବାହିତ ଦୁଇ ନଦୀ ବଂଶଧାରା ଓ ମହେନ୍ଦ୍ର ତନୟା କାମଧେନୁ ସଦୃଶ ଓ ରାଜ୍ୟ – ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର କ୍ଷମା ଓ କରୁଣାର ଅମୃତ ଧାରାର ପ୍ରତୀକ । ମହେନ୍ଦ୍ର ତନୟା ମହେନ୍ଦ୍ର ପର୍ବତରୁ ଓ ବଂଶଧାରା କଳାହାଣ୍ଡି ଜିଲ୍ଲାର ଲାଞ୍ଜିଗଡ଼ ଅଞ୍ଚଳର ନିୟାମଗିରି ପର୍ବତରୁ ବାହାରି ଅଛି । ମହେନ୍ଦ୍ର ତନୟା ତୀରରେ ୧୬ ଗୋଟି ଉତ୍କଳୀୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନ ଓ ବଂଶଧାରା କୂଳରେ ୧୬ ଗୋଟି ଆନ୍ଧ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନ ପାରଳାର ପୂର୍ବତନ ନରପତିମାନଙ୍କର ଯଶୋଗାଥା ବହନ କରେ । ଚଳିତ ଶତାବ୍ଦୀର ୩ୟ ଦଶକରେ ମଧ୍ୟ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରରେ ଏକ ହଜାର ଲୋକ ରହି ପାରିବା ଭଳି ଏକ ବିରାଟ ଅଟ୍ଟାଳିକାରେ

ଥିବା ଧର୍ମଶାଳାରେ ତିନି ଓଳି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭୋଜନ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରଜା ଓ ରାଜ ପରିବାରର ଆତିଥେୟତାର ନିଦର୍ଶନ । ତେଲେଙ୍ଗା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଭୋଜନ ସହିତ ଚାରି ଅଣା ଓ ଓଡ଼ିଆ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଭୋଜନ ସହିତ ଏକ ଅଣା ଦକ୍ଷିଣା ପାଉଥିଲେ । ପରେ ସମୀକରଣ କରାଯାଇ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଦୁଇ ଅଣା ଦକ୍ଷିଣାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥିଲା । ସାଧାରଣ ଭିଖାରୀମାନଙ୍କୁ ନଅପଇସାରୁ ଅଣାକରୁ ଦୁଇଅଣା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୈନିକ ଭିକ୍ଷା ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । ସମଗ୍ର ରାଜ୍ୟରେ ପାଞ୍ଚଶତରୁ ଅଧିକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ ମଧ୍ୟମ ଜଳାଶୟ ଭରି ରହିଥିଲା ।

ବୀରତ୍ୱରେ ପାରଳାର ଗୌରବ ଊଣା ନୁହେଁ । ପ୍ରବାଦ ଅଛି, ଗୋଟିଏ ଭୀଷଣ ଦନ୍ତାବଳ ହାତୀ ବଣରୁ ଆସି ଗ୍ରାମରେ ପଶି ନାନାବିଧ କ୍ଷତି ଘଟାଉ-ଥିବାରୁ ପାରଳାର ଜଣେ ନିରସ୍ତ୍ର ରଜା ତାହାର ମର୍ମସ୍ଥାନରେ ଏକ ଚପୋଟାଘାତ କରି ବିବ୍ରତ କରିଥିଲେ ଓ ଗଜବର ମହା ବ୍ୟଥାରେ ଆର୍ତ୍ତନାଦ କରି ବଣକୁ ପଳାଇ ଯାଇଥିଲା । ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଏ ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା, ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ହାତୀବାଡ଼ି ନାମରେ ଅଭିହିତ । ନାନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପାରଗତା ଦେଖାଇ ଏହି ନଗରୀ 'ପାରଳା' ନାମ ସାର୍ଥକ କରୁଅଛି । ପାରଳା 'ପାରିଲା' ଶବ୍ଦର ଅପଭ୍ରଂଶ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । ପୁଣି କେତେକ କହନ୍ତି ପାରଳା 'ପ୍ରବାଳ' ଶବ୍ଦରୁ ଓ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ପ୍ରବାଳାକ୍ଷୀମୁଣ୍ଡ ନାମକ ଜଣେ ଆଦିମ ଦଳାଧିପତିଙ୍କର ନାମରୁ ଅପଭ୍ରଂଶ । ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷରେ 'ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି' ନାମଟି ପାରଳାଖେମିଡ଼ି, ପାରଳାଖିମଣ୍ଡି, ପାରଳାଖିମୁଡ଼ି, ପାରଳାଖିମୁଣ୍ଡି, ପାରଳା-ଖେମଡ଼ି, ପାରଳାଖେମୁଡି, ପାରଳାଖେମଣ୍ଡି ଭାବରେ ଲେଖା ଯାଇଅଛି ।

ଗୌରବଦୀପ୍ତ ଅତୀତର ଇତିହାସ :

ପାରଳା ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚୀନ ବିଭବଶାଳୀ ରାଜ୍ୟ । ପଣ୍ଡିତ କୃପାସିନ୍ଧୁ ତାଙ୍କର ଉତ୍କଳ ଇତିହାସରେ ଲେଖିଛନ୍ତି;

"ବର୍ତ୍ତମାନର ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି, ବଡ଼ଖେମୁଣ୍ଡି, ସାନଖେମୁଣ୍ଡି ଓ ମାଳ ପ୍ରଦେଶ ନେଇ ଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜ୍ୟ ପୂର୍ବେ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଗଙ୍ଗବଂଶର ରାଜପୁରୁଷମାନେ ଏଠାରେ ରାଜପଣ କରୁଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ଏ ସମସ୍ତ ରାଜ୍ୟର ରାଜାମାନେ

ଗଜପତି ଆଖ୍ୟା ଧାରଣ କରନ୍ତି । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ନାମକ ଜଣେ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଥମେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ରଜା ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି ରଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କର ବିଦ୍ରୋହୀ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଆସି ଅନାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ଖେମୁଣ୍ଡି ଅଧିକାର କଲେ । ଖ୍ରୀ. ୧୬୦୭ରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ରଜାଙ୍କ ଏକ ପୁତ୍ରକୁ ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବ ଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ରାଜ୍ୟ ପରେ ଦୁଇ ଭାଇଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ବଡ଼ଖେମୁଣ୍ଡି ଓ ସାନଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜ୍ୟ ହେଲା ।"*

ଇତିହାସରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, କେଶରୀ ବଂଶୀୟ ରଜାମାନେ ରାଜପଣ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଉତ୍କଳର ଦକ୍ଷିଣ ସୀମା ଋଷିକୁଲ୍ୟା ନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥିଲା । ସେମାନେ ନିଜକୁ ତ୍ରିକଳିଙ୍ଗାଧିପତି କହୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରକୃତ କଳିଙ୍ଗ ଅର୍ଥାତ୍ ଋଷିକୁଲ୍ୟା ନଦୀର ଦକ୍ଷିଣାଂଶ ସେମାନଙ୍କର ରାଜ୍ୟଭୁକ୍ତ ନ ଥିଲା । ଉତ୍କଳରେ କେଶରୀ ବଂଶର ରାଜପଣ ଆରମ୍ଭରେ କୋଳାହଳ ବା ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଅନନ୍ତ ବର୍ମା ନାମକ ଜଣେ ରଜା ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର କର୍ଣ୍ଣାଟକରୁ ଆସି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟ ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଦକ୍ଷିଣ କଳିଙ୍ଗ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ଅନନ୍ତ ବର୍ମା ପ୍ରଥମେ କଳିଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ରାଜତ୍ୱ କଲେ ତାହା ଗଙ୍ଗାବାଡ଼ି ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଥିଲା । ଏହା ବହୁ ଧନରତ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜ୍ୟ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଜମିଦାରୀରେ ଥାଇ ଆନ୍ଧ୍ର ପ୍ରଦେଶରେ ରହି ଯାଇଥିବା ମୁଖଲିଙ୍ଗ ନଗରୀ ସେହି ଗଙ୍ଗବାଡ଼ି ନଗରର ପରବର୍ତ୍ତୀ ନାମ । ମୁଖଲିଙ୍ଗ ପ୍ରାଚୀନ କଳିଙ୍ଗର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା । ଏହାର ଅନ୍ୟତମ ନାମ କଳିଙ୍ଗ ନଗରମ୍ । ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା କଳିଙ୍ଗ ନଗରମ୍ ରୂପେ କଳିଙ୍ଗର ରାଜଧାନୀ ଭାବେ ଖ୍ୟାତ ଥିଲା । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ମିତ ଦୁଇଟି ଦେବାଳୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ମୁଖଲିଙ୍ଗରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଓ ଏହି ମନ୍ଦିର ଗାତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଆ ଲିପିରେ ଖୋଦିତ

---

* ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ନରପତିମାନେ ଗଙ୍ଗ ବଂଶୀୟ ବା କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ । ଏହା ଏକ ବିବଦମାନ ଓ ସର୍ଶକାତର ପ୍ରଶ୍ନ । ତେଣୁ ଅତି ସଂକ୍ଷେପରେ ଲୋକଶ୍ରୁତି ଇତିହାସ ଆଦି ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ତଥ୍ୟ ଏଠାରେ ଦିଆଗଲା ।

ଶିଳାଲିପି ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶନୀୟ । ଦଶମରୁ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାଚୀନ ଗଙ୍ଗ ନରପତିମାନଙ୍କର ଅମର କୀର୍ତ୍ତି ଏହି ଶିଳାଲିପିମାନଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ମିଳିଥିବା ସମସ୍ତ ତମ୍ବାପଟା ମଧ୍ୟରୁ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ପୁରାତନ ପଟା ଗଙ୍ଗ ବଂଶର ଇନ୍ଦ୍ରବର୍ମାଙ୍କର ଓ ସେ ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀ. ୪୩୬ରୁ ରାଜପଣ କରୁଥିବାର ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ସେହି ସୂତ୍ରରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଜମିଦାରି ଓ ରାଜବଂଶ ଏକ ସହସ୍ର ବଂଶର ପୁରାତନ ବୋଲି ଦାବୀ କରାଯାଉଛି । ଇତିହାସର କଳିଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟ, ଅଶୋକ ଓ ଖାରବେଳ (ଖ୍ରୀ. ପୂ. ୨୦୦)ଙ୍କର ପୂର୍ବ ଯୁଗର ହୋଇଥିବା ବେଳେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଗୌରବୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅତୀତ ଏହି ବିରାଟ କଳିଙ୍ଗ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଏକ ଅଂଶ ବୋଲି ନିର୍ଣ୍ଣୀତ ।

ମହେନ୍ଦ୍ର ଗିରି ଉପରେ ଥିବା ଗୋକର୍ଣ୍ଣେଶ୍ୱର ଦେବ, ଅନନ୍ତବର୍ମା ଓ ତାଙ୍କ ବଂଶଧରମାନଙ୍କର ଇଷ୍ଟ ଦେବତା ଥିଲେ । ଗଙ୍ଗବାଡ଼ିରେ ରାଜତ୍ୱ କରିବା ଦିନଠାରୁ ଅନନ୍ତ ବର୍ମା ଓ ତାଙ୍କ ବଂଶଧରମାନେ ରୂପଗଙ୍ଗ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଚନ୍ଦ୍ର ବଂଶୀୟ ରାଜା ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଲେ । ପୁରାଣ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ନହୁଷ, ଯଯାତି, ପୁରୁରବା ପ୍ରଭୃତି ନରପତିମାନଙ୍କର ସେମାନେ ବଂଶଧର ଥିବାର ତାମ୍ର ଶାସନରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଅନନ୍ତ ବର୍ମାଙ୍କ ପରେ ଗଙ୍ଗ ବଂଶର ପ୍ରଭବ ବଢ଼ିଥିଲା । ସମଗ୍ର ଦକ୍ଷିଣ କଳିଙ୍ଗ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଶାଖାପତ୍ତନର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ସିଂହାଚଳ (ସୀମାଚଳମ୍)ଠାରୁ ଋଷିକୁଲ୍ୟା ନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମଗ୍ର ଜୟପୁର ଅଞ୍ଚଳ ଗଙ୍ଗବାଡ଼ି ରାଜ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲା । ସୁତରାଂ କେଶରୀ ବଂଶ ଉତ୍କଳ ବା ଉତ୍ତର କଳିଙ୍ଗରେ ରାଜପଣ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଉତ୍କଳର ଭବିଷ୍ୟତ ଗଙ୍ଗ ବଂଶର ରାଜାମାନଙ୍କର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ଦକ୍ଷିଣ କଳିଙ୍ଗର ରାଜା ଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣର ଚୋଳ ଓ ଚାଲୁକ୍ୟ ରାଜାମାନଙ୍କ ସହିତ ଗଙ୍ଗ ବଂଶର ବାରମ୍ବାର ଯୁଦ୍ଧ ବିଗ୍ରହ ଘଟୁଥିଲା । ମାତ୍ର ଗଙ୍ଗମାନେ ନିଜର ବୀର ବିକ୍ରମରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ଶେଷକୁ ଚୋଳ ରାଜ୍ୟର ରାଜା ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଚୋଳ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟ ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବଙ୍ଗଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୟ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଚୋଳଙ୍କର ବିଜୟ ସ୍ୱଳ୍ପକାଳ ସ୍ଥାୟୀ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ପରେ ଚୋଳ ରାଜ୍ୟ ସଂକୁଚିତ ହୋଇଗଲା । କଳିଙ୍ଗର ଗଙ୍ଗ ବଂଶ ପୁଣି ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ଗଙ୍ଗ ବଂଶର ପଞ୍ଚମ ରାଜା କାମାର୍ଣ୍ଣବ ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ଥିଲେ । ସେ

ସମଗ୍ର କଳିଙ୍ଗ ଅଧିକାର କରି ଉତ୍ତରଦେଶ ବା ବସ୍ତର-କଳାହାଣ୍ଡି ରାଜ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ସେହି ବଂଶର ଷଷ୍ଠ ରାଜା ବଜ୍ରହସ୍ତ ଅନନ୍ତବର୍ମା ଦେବ ତ୍ରିକଳିଙ୍ଗ ଜୟ କରି ନିଜେ ତ୍ରିକଳିଙ୍ଗନାଥ ଉପାଧି ଧାରଣ କଲେ । ଅନନ୍ତବର୍ମା ଦେବଙ୍କ ପରେ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ରାଜରାଜଦେବ ଆଠବର୍ଷ ମାତ୍ର କଳିଙ୍ଗରେ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିକ୍ରମଶାଳୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବନପତି ନାମରେ ଏକ ସେନାପତି ଚୋଳରାଜା ଓ ଉତ୍କଳର କେଶରୀ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ । ବେଙ୍ଗୀରାଜ୍ୟ (ଦକ୍ଷିଣ ବସ୍ତର) ପାରଳାଖେମଣ୍ଡି (ବଡ଼ ଓ ସାନ ଖେମୁଣ୍ଡି ସହିତ) କୋଶଳ ଓ ଉଡ୍ର ରାଜ୍ୟ (ବସ୍ତର ଜୟପୁର) ପ୍ରଭୃତି ଏହି ସମୟରେ କଳିଙ୍ଗର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ଥୂଳତଃ ଚିଲିକାର ଦକ୍ଷିଣରୁ ଗୋଦାବରୀ ନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓ ସମୁଦ୍ର ଠାରୁ ପଶ୍ଚିମରେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସକଳ ରାଜ୍ୟ ଗଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥିଲା । ରାଜରାଜଙ୍କର ପୁତ୍ର ଅନନ୍ତବର୍ମା ଚୋଳ ଗଙ୍ଗଦେବ ଉତ୍କଳ ଅଧିକାର କରିବାରୁ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ ଓ କଳିଙ୍ଗ ପୁନର୍ବାର ଏକ ରାଜ୍ୟ ଓ ଏକ ଶାସନାଧୀନ ହୋଇ ପଞ୍ଚ ଶତାଧିକ ବର୍ଷକାଳ ରହିଥିଲା । ଚୋଳଗଙ୍ଗ ଉତ୍କଳ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାଚୀନ କଳିଙ୍ଗ କେବଳ ଉତ୍କଳ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଲା ।

ଅନନ୍ତବର୍ମା ଚୋଳଗଙ୍ଗଙ୍କର ଅନ୍ୟ ନାମ ଥିଲା ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ । ସେ ହୁଏତ କଳିଂଗାଧିପତି ଖ୍ରୀ. ୧୧୧୨ର ଗୌରବାନ୍ୱିତ ରାଜା ଓ ତାଙ୍କ ସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ପୁନଃ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ କଳିଂଗ ନଗରୀରୁ ରାଜଧାନୀ ଉଠାଇ ନେଇ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ନୂତନ ରାଜଧାନୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ଏହାଙ୍କଠାରୁ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଂଗ ବଂଶର ଇତିହାସ । କର୍ପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କର ଅଠର ପୁତ୍ର ମଧ୍ୟରୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର କଳିଂଗ ରାଜ୍ୟରେ ନିଜ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣରେ ବିଜୟ ନଗର, ପଶ୍ଚିମରେ ମହମ୍ମଦୀୟ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଭାବରୁ ତାଙ୍କର ଜଣେ ବଂଶଧର କଳହ ମିହିରଦେବ ଦୁର୍ଗମ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିକୁ ରାଜଧାନୀ ଉଠାଇ ନେଲେ ।

ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜପଣ କରୁଥିବା କେଶରୀ ବଂଶ ରାଜାମାନଙ୍କର ଶାସନ କାଳରେ ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲା ଉପରେ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରଥମରେ ଗଂଗମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ମୋଖଲିଙ୍ଗ

ଥିଲା । ଶେଷ କେଶରୀ ରାଜାଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ପୂର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଚୋଡ଼ ଗଙ୍ଗଦେବ କଂଗୋଦ ଓ ଉତ୍କଳକୁ ଏକ ଶାସନାଧୀନ କରିଥିଲେ । ହୁଏନସାଂଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିତ ସମୟକୁ ଉଡ୍ର, କଂଗୋଦ ଓ କଳିଂଗ ଏହି ତିନି ଭାଗରେ ରାଜ୍ୟ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ସାରିଥାଏ । ଗଂଗ ବଂଶର ରାଜାମାନେ ସେମାନଙ୍କର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଆଧିପତ୍ୟ ସମଗ୍ର ରାଜ୍ୟରେ ବିସ୍ତାର କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଦେଶରେ ସୁଦୃଢ଼ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ ।

ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସୂତ୍ରରେ ଚୋଡ଼ଗଂଗ ଦେବ କଳିଂଗ ରାଜ୍ୟ ତାଙ୍କର ପିତା ରାଜରାଜଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ କଳିଂଗର ସୀମା ଉତ୍ତରରେ ଋଷିକୁଲ୍ୟା, ଦକ୍ଷିଣରେ ସୀମାଚଳ ପର୍ବତ, ପଶ୍ଚିମରେ ଖିମଡ଼ି, କୋଶଳ, ଓ ପୂର୍ବରେ ସମୁଦ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତିବନ୍ଧ ଥିଲା । ଚୋଡ଼ ଗଂଗଦେବଙ୍କ ଅଭିଷେକ କଳିଂଗନଗର ବା ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ତାଲୁକା ଅନ୍ତର୍ଗତ ମୁଖଲିଂଗମ୍‌ଠାରେ ହୋଇଥିଲା । ସେ ନିଜର ପରାକ୍ରମ ଓ ଦକ୍ଷତା ବଳରେ ନିଜର ରାଜ୍ୟର ସୀମାକୁ ଉତ୍ତରରେ ଗଂଗା ଓ ଦକ୍ଷିଣରେ ଗୋଦାବରୀ ନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ କରି ଥିବାର ଐତିହାସିକ ପ୍ରମାଣ ତାମ୍ର ଶାସନ ଓ ଶିଳାଲେଖମାନଙ୍କରୁ ଜଣାପଡ଼େ ।

(ମହତାବଙ୍କ ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସ; ୧ମ ଭାଗ - ୩ୟ ସଂସ୍କରଣ, ପୃ ୧୭୮)

ଜନଶ୍ରୁତି ଅନୁସାରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କେଶରୀ ସୋମବଂଶର ଶେଷ ନରପତି ଓ ତାହାଙ୍କୁ ଚୋଡ଼ଗଂଗ ପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ । (ପୃ ୧୭୯)

ମାଦଳା ପାଞ୍ଜି ଅନୁସାରେ ବାସୁଦେବ ବାହିନୀପତି ନାମକ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି ଚୋଡ଼ଗଂଗ ଦେବଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶା ଆକ୍ରମଣାର୍ଥ ଆମନ୍ତ୍ରଣ କରି ସୋମବଂଶର (ଶେଷ ନରପତି ସୁବର୍ଣ୍ଣ କେଶରୀ) ଧ୍ୱଂସ ସାଧନ କରିଥିଲେ । (ପୃ ୧୭୯)

ଗଂଗ ବଂଶର ଅନନ୍ତବର୍ମା ଚୋଡ଼ ଗଂଗଦେବ (୧୨ଶ ଶତାବ୍ଦୀ) କଳିଂଗ କଂଗୋଦ, ଉତ୍କଳ ବା ଉଡ୍ର ଓ ତ୍ରିକଳିଂଗକୁ ଏକ ଶାସନାଧୀନ କଲେ । ସେହି ଗଂଗ ବଂଶ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆଭାଷାର ସୃଷ୍ଟି । ପୁରୀର ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଯୋଗେ ସେହି ସମୟରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସଂସ୍କାର ଗଠିତ ହେବା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଗଂଗ ବଂଶର ରାଜଧାନୀ ଯେତେବେଳେ କଳିଂଗ ନଗରରୁ କଟକ ଉଠି

ଆସିଲା ସେତେବେଳେ କଳିଂଗ ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଉତ୍କଳ ବା ଉଡ୍ର ଦେଶର ନାମ ପ୍ରଧାନ ହେଲା । ୯ମ ଓ ୧୦ମ ଶତାବ୍ଦୀର ତାମ୍ର ଶାସନ, ଶିଳାଲିପି ଓ ଅନ୍ୟ ଐତିହାସିକ ଉପାଦାନରେ ଓଡ୍ର ଦେଶ ବା ଉଡ୍ ଦେଶ ନାମ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି । ସେଥିରୁ କାଳକ୍ରମେ ଓଡ଼ିଶା ନାମର ଉତ୍ପତ୍ତି । (ପୃ ୪)

ଚୋଡ଼ଗଂଗ ଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ ଘଟଣାମାନଙ୍କର ଆଭାସ ମିଳେ । ମୁଖଲିଂଗମ୍, ଶ୍ରୀକୁର୍ମମ ଓ ସିଂହାଚଳମ୍‌ଠାରେ ବିଷ୍ଣୁ ମନ୍ଦିରମାନ ନିର୍ମାଣ, ବ୍ରାହ୍ମଣଶାସନମାନ ସ୍ଥାପନ, ଶିବ ଓ ବିଷ୍ଣୁ ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ଅଖଣ୍ଡ ଦୀପ ପ୍ରଦାନ ଓ ଜମିଦାନ, କୂପ ଓ ତଡ଼ାଗ ଖନନ ପ୍ରଭୃତି ଲୋକ ହିତକର କାର୍ଯ୍ୟମାନ ବହୁଳ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । (ପୃ ୧୮୯)

ଚୋଡ଼ଗଂଗ ଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ୧୮୮ ଗୋଟି ଅଭିଲେଖର ନିଦର୍ଶନ ମିଳେ । ଶିଳାଲେଖମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଖଲିଂଗମ୍, ଦ୍ରାକ୍ଷାରାମ, ନୀଳକଣ୍ଠେଶ୍ୱର ସୀମାଚଳ ଓ ମହେନ୍ଦ୍ରଗିରି ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କର ଶିଳାଲେଖ ପ୍ରଧାନ ଅଟେ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ତାମ୍ର ଶାସନମାନ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । (ପୃ ୧୯୦)

ଚୋଡ଼ଗଂଗ ଦେବଙ୍କ ସମୟର ରାଜାରାଣୀ, ସେମାନଙ୍କର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଓ ପାତ୍ର-ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ନାମରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ସେ ସମୟର ଚୋଳ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରଭୂତ ପ୍ରଭାବ କଳିଂଗ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ପୂର୍ବ ଚାଲୁକ୍ୟମାନଙ୍କର ଭାଷା ପ୍ରଥମେ କାନାଡ଼ି ଥିଲା, ମାତ୍ର ପରେ ସେମାନେ ତେଲୁଗୁ ଭାଷା ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ । ଚୋଳମାନେ ବିଶୁଦ୍ଧ ତାମିଲ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଭାଷା ମଧ୍ୟ ତାମିଲ ଥିଲା । କଳିଂଗ ଗଂଗବଂଶୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ଅଭିଲେଖମାନଙ୍କରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଯେପରି ବ୍ୟବହୃତ, ତେଲୁଗୁ ଭାଷା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବ୍ୟବହୃତ । ସ୍ଥାନ ବିଶେଷରେ ତେଲୁଗୁ ନାମ ପୂର୍ବପରି ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ରହିଗଲା । ଗଂଗ ବଂଶୀୟ ରାଜାମାନେ ଯଦି ଆଉ କେତେ ଶତାବ୍ଦୀ କଳିଂଗରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହି ଥାଆନ୍ତେ, ତେବେ ହୁଏତ ସେମାନଙ୍କର ଭାଷା ମଧ୍ୟ ତେଲୁଗୁ ହୋଇ ଯାଇଥାଆନ୍ତା; କାରଣ ୧୧ଶ ଶତାବ୍ଦୀଠାରୁ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ସମ୍ଭୁତ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷା ଧୀରେ ଧୀରେ ନାନା ଅପଭ୍ରଂଶ ବାଟ ଦେଇ ନାନା ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାରେ ପରିଣତ ହେବାକୁ ଯାଉଥାଏ । ସେ ସମୟରେ ଗଂଗ ବଂଶ ଉଡ୍ର ଦେଶ

ବା ଉତ୍କଳ ଅଧିକାର କରି ଓଡ଼ିଶାକୁ ଗ୍ଲି ଆସିବା ଫଳରେ ଉତ୍କଳର ସଂସ୍କୃତି ତେଲୁଗୁ ସଂସ୍କୃତିଠାରୁ ବଳବତ୍ତର ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇ ଗଙ୍ଗ ବଂଶୀୟ ରାଜାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ କରାଇ ଦେଲା । ଉଭୟର ସମ୍ମିଶ୍ରଣରେ ଏକ ନୂତନ ସଂସ୍କୃତିର ସୂତ୍ରପାତ ହେଲା । ଖାଲି ଭାଷା ହିସାବରେ ନୁହେଁ, କଳା ହିସାବରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି । ଗଙ୍ଗ ବଂଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର ଉତ୍କଳ ବିଜୟ ପୂର୍ବରୁ କଳିଙ୍ଗରେ ଯେଉଁ ସବୁ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଦ୍ରାବିଡ଼ କାରିଗରିରେ ଗଠିତ, ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ଦ୍ରାବିଡ଼ ସଭ୍ୟତାରୁ ନିଜକୁ ରକ୍ଷାକରି ପୁଣି ବଳଶାଳୀ ହୋଇ ଉତ୍କଳୀୟ ସଭ୍ୟତା ସେ ସଭ୍ୟତା ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କଲା, ସେତେବେଳେ ଉଭୟଙ୍କ ସମ୍ମିଶ୍ରଣରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଲିପି ଯେପରି ସୃଷ୍ଟି ହେଲା, ସେପରି ଓଡ଼ିଆ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବିକାଶ ଲାଭ କଲା । (ପୃ ୨୫୮)

ଜଗନ୍ନାଥ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଗଙ୍ଗ ବଂଶ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରୁ ତାଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବେଶୀ ବିସ୍ତୃତ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ମତବାଦକୁ ସେ ଶୋଷଣ କରି ନେଇ ନିଜେ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ଜଗତରେ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି, ଯାହାର ରହସ୍ୟ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ସମ୍ୟକ ରୂପେ ଭେଦ କରା ଯାଇପାରୁ ନାହିଁ । ଗଙ୍ଗ ବଂଶୀୟ ରାଜାମାନେ ଯେ କୌଣସି ଧର୍ମଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଠାରେ ସେମାନେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ଆସିଥିବାରୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସ୍ଥିତି ଆଜି ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି ଓ ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ ବିଶ୍ୱାସ ତାହାକୁ ହିଁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଗତି କରୁଛି । (ପୃ ୨୫୯)

ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀ. ୧୬୬୭ରୁ ଖ୍ରୀ. ୧୭୦୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମଗ୍ର ଗଞ୍ଜାମ ଶ୍ରୀକାକୁଲମ୍ ମହମ୍ମଦୀୟ ରାଜ୍ୟର ଅଧୀନ ଥିଲା । କେବଳ ପାରଳା ରାଜ୍ୟ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବମାନନା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ସେମାନଙ୍କର ବଶ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାର କରି ନ ଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ନାରାୟଣ ଗଜପତି ଦେବ ନାମରେ ଜଣେ ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପାନ୍ୱିତ ନରପତି ପାରଳା ସିଂହାସନରେ ଅଧିରୂଢ଼ ଥିଲେ । ସେ ପୁରୀରେ କିଛି ଦିନ ରାଜା ହୋଇଥିବାର କଥିତ ଅଛି । ଇଂରେଜମାନେ ୧୮୦୩ ସମିହାରେ ଉତ୍ତର ଓଡ଼ିଶା ଅଧିକାର କରିଥିଲେ, ମାତ୍ର ତାହାର ୩୮ ବର୍ଷ ଆଗରୁ ତା ୧୨.୮.୧୭୬୫ରିଖର ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଏକ ଫରମାନା ବଳରେ

ଇଂରେଜମାନେ ଉତ୍ତର ସରକାର ସହିତ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲା ଇନାମସୂତ୍ରେ ପାଇ ଦଖଲ କରୁଥିଲେ ।

୧୭୬୭–୬୮ ମସିହାରେ ନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କ ବିଦ୍ରୋହ ସମୟରୁ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜ୍ୟରେ ଇଂରେଜ ବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରାୟ ଲାଗି ରହିଥିଲା । ଗଜପତି ଦେବ ଶ୍ରୀକାକୁଲମର କଲେକ୍ଟର ସ୍ମିଟଙ୍କର ଆଦେଶ ଅବମାନନା କଲେ । ଇଂରେଜ ଶାସକ ରାଜାଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ରାଜସ୍ୱ ନ ଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ଏକ ଆଦେଶନାମା ଜାରି କଲେ । କର୍ଣ୍ଣେଲ ମୁଆଟ ରାଜାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକାକୁଲମକୁ ନେଲେ । ତାଙ୍କଠାରୁ ପେସିସ ବୟାଅଶୀ ହଜାର ଦୁଇଶହ ତିନି ଟଙ୍କା ପାଇବାର ଥିଲା । ତାହା ଠିକ ସମୟରେ ପଇଠ ନ ହେବାରୁ ମାସକୁ ଚଉଦ ହଜାର ତିନିଶହ ଛୟାନବେ ଟଙ୍କା ଛ'ଅଣା ତିନି ପାହୁଲା ଦଣ୍ଡ ହିସାବରେ ଅସୁଲ ଦେବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଗଲା । ରାଜାଙ୍କର ଭ୍ରାତୃଷ୍ପୁତ୍ର ଦୁର୍ଗାରାଜ ଓ ପୁତ୍ର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରି କଲେକ୍ଟର ନିଜେ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟର ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କଲେ । ଏଥିରେ କିଛି ସୁଫଳ ହେଲା ନାହିଁ । ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରଭୁଭକ୍ତ ପାଇକମାନେ ଇଂରେଜ ଅଧିକୃତ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଟାଉନ ପାଇକ କୁହା ଯାଉଥିବା ରାଜାଙ୍କର ସିପାହୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ସହିତ ବିଦ୍ରୋହରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ରାଜାଙ୍କୁ ଏହି ବିଦ୍ରୋହର ମୂଳ ମନେ କରି ତାଙ୍କୁ ମସ୍କଲିପଟ୍ଟମକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତର କରାଗଲା, ମାତ୍ର ତଥାପି ଏଥିରେ କିଛି ଫଳ ହେଲା ନାହିଁ । ବିଦ୍ରୋହୀ ସୈନ୍ୟମାନେ ରାଜାଙ୍କର ଅନୁଗତ ଉତ୍ତମ ସିଂହଙ୍କର ଅଧିନାୟକତ୍ୱରେ ବାରାଣସୀ (କାଶୀ ନଗର) ଓ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ଥିବା ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ବିଦ୍ରୋହ ଟିକାଲି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପିଗଲା । ସେଠାକାର ସୈନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କଲେ । ଗଜପତି ଦେବଙ୍କର ଭାଇ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବ ୧୭୮୦ ମସିହାରେ ତାଙ୍କର ନ୍ୟାୟୋଚିତ ଦାବୀରୁ ସେ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଅଭିଯୋଗ କରି ଏହି ବିଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱ ନେଲେ । ଇଂରେଜମାନେ କର୍ଣ୍ଣେଲ ଫାଦରିଙ୍ଗଟନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଘୋଡ଼ାସୱାର ଓ ଗୋଳାବାରୁଦ ପଠାଇ ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ ନିମିତ୍ତ ସୈନ୍ୟ ପ୍ରେରଣ କଲେ ।

କଲେକ୍ଟର ସ୍କଟ୍ ରାଜପୁତ୍ର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଓ ରାଜଭ୍ରାତା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭେଦ ସୃଷ୍ଟି କରି ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ ନିମିତ୍ତ ଉଦ୍ୟମ କଲେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସୈନ୍ୟମାନେ ଚିକାଲି ସୈନ୍ୟଛାଉଣୀ ଧ୍ୱସ୍ତବିଧ୍ୱସ୍ତ କଲେ । ହୀରମଣ୍ଡଳ ଛାଉଣି ଆକ୍ରମଣ କରି ସେଠାରୁ ଲେଫ୍‌ଟନାଣ୍ଟ୍ ୟଂସନଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରି ନେଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ସେରଙ୍ଗରେ ଅଟକ କରି ରଖିଲେ । ଭଇ ଦୁର୍ଗାଭାଜ ଓ ପୁତୁରା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ନ ଦେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ୟଂସନ ବନ୍ଦୀ ରହିବେ ବୋଲି ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବ ଜଣାଇ ଦେବାରୁ ଶେଷରେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ଦିଆଗଲା । ମାତ୍ର କାରାମୁକ୍ତ ଦୁର୍ଗାରାଜଙ୍କୁ ବିଶୋଇମାନେ ଅଧିନାୟକ ସ୍ୱୀକାର କରି ପୁଣି ବିଦ୍ରୋହ କଲେ । କର୍ଣ୍ଣେଲ ଭିଗରର୍ସ ଅଧିକ ସୈନ୍ୟ ଧରି ପହଞ୍ଚି ଲେଫ୍‌ଟନାଣ୍ଟ୍ ୟଂସନଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରିଥିବା ନେତା ଲକ୍ଷ୍ମୀନୃସିଂହ ପାତ୍ରଙ୍କୁ ଧରିନେଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବ ୟଂସନଙ୍କ ଖଲାସ ନିମିତ୍ତ ମୁସଲିପଟ୍ଟନରେ ବନ୍ଦୀ ଥିବା ରାଜ ପରିବାରର ସମସ୍ତଙ୍କର ମୁକ୍ତି ଚାହିଁବାରୁ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଖଲାସ ହେଲେ । ସେରଗଂରୁ ବନ୍ଦୀ ୟଂସନ ମଧ୍ୟ ଖଲାସ ହେଲେ । ସେରଗଂର ଜଳବାୟୁ ଓ ସଲପ ଗଛରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପାନୀୟ ୟଂସନଙ୍କୁ ଏପରି ମୁଗ୍‌ଧ କରିଥିଲା ଯେ, ସେ ବିଲାତକୁ ଚିଠିରେ ଏ ସ୍ଥାନର ପ୍ରଶଂସା ନ ଲେଖି ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଫଳତଃ ମିସନାରୀମାନେ ଏ ଦେଶକୁ ଆସି ପ୍ରଥମେ ସେଇ ସେରଗଂରେ ଆସ୍ଥାନ ଜମାଇଲେ । ସ୍ୱଦେଶବତ୍ସଳ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବଙ୍କର ଦେଶ ପ୍ରୀତି ଫଳରେ ରାଜ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଲା । 'ବ୍ରଜବିହାର' 'ସଙ୍ଗୀତ ନାରାୟଣ' 'ବୃନ୍ଦାବନ ବିହାର' ଗ୍ରନ୍ଥଲେଖକ ଏହି ଜଗନ୍ନାଥ ନାରାୟଣ ଦେବ ୨ୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବ ବୋଲି ପରିଚିତ । ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଥିଲେ ।

ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ୧ମ ୧୮୦୨ ମସିହା ଫେବୃଆରୀ ମାସରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ରାଜ୍ୟ ପାଇଥିଲେ ଓ ଦୁର୍ଗାରାଜ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ଭାବରେ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରିଥିଲେ । ୧୮୦୩ ମସିହାରେ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରାଗଲା । ଶାସନର ସୁପରିଚାଳନା ନିମିତ୍ତ ରାଜ୍ୟକୁ କୋର୍ଟ ଅଫ ୱାର୍ଡସ୍ ଅଧୀନକୁ ନିଆଗଲା । ୧୮୦୫ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କଲେ ଓ ନାବାଳକ ଜଗନ୍ନାଥ ଗଜପତି

ନାରାୟଣ ଦେବ ୩ୟ ରଜା ହେଲେ । ଦୁର୍ଗାରାଜଙ୍କର ସୁଦକ୍ଷ ପରିଚାଳନାରେ ରାଜ୍ୟରେ ଅଖଣ୍ଡ ଶାନ୍ତି ପୁଣି ବିରାଜମାନ ହେଲା । ୧୮୧୩ ମସିହାରେ ଦୁର୍ଗାରାଜ ପରିଚାଳକ ଦାୟିତ୍ୱରୁ ଅବ୍ୟାହତି ନେଇ ତୀର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟଟନକୁ ଯିବା ସମୟରେ କୋର୍ଟ ଅଫ ୱାର୍ଡସ୍ ତରଫରୁ କଲେକ୍ଟରଙ୍କ ପାଖରେ ନଗଦ ଏକ ଲକ୍ଷ ଉଣେଇଶ ହଜାର ତିନି ଶହ ବତିଶ ଟଙ୍କା ଜମା ରଖା ଯାଇଥିଲା । ଶ୍ରୀକର ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ଗୋପୀନାଥ ପାତ୍ର ନାମକ ଦୁଇ ଜଣ କର୍ମଚାରୀ ଦୁର୍ଗାରାଜଙ୍କର ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଖ୍ୟ ସହାୟକ ଥିଲେ ।

୩ୟ ଜଗନ୍ନାଥ ନାରାୟଣ ଦେବ ୧୮୩୩ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜପଣ କରିଥିଲେ । ୧୮୧୪ ମସିହାରେ ପାରଳାରେ ବିଦ୍ରୋହ ଦେଖା ଦେଇଥିବାରୁ ବିଜୟନଗର ଓ ବ୍ରହ୍ମପୁରରୁ ସୈନ୍ୟ ଅଣାଯାଇ ଏହି ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ କରା ଯାଇଥିଲା। ୧୮୩୦ ମସିହାରେ ଇଂରେଜ ସରକାର ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜ୍ୟ ପରିଚାଳନା ନିଜ ହାତକୁ ନେଇଗଲେ ଓ ଜଣେକ ମ୍ୟାନେଜରଙ୍କୁ ଶାସକ ଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ, ମାତ୍ର ତାହାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ସନ୍ତୋଷଜନକ ନ ହେବାରୁ ଗଞ୍ଜାମ କଲେକ୍ଟର ଖଲିକୋଟ ଆଠଗଡ଼ର କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କୁ ରାଜ ଅଭିଭାବକ ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ୧୮୩୧ ମସିହାରୁ ୧୮୩୪ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ ପାରଳାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ ଓ ଶେଷରେ ବିଦ୍ରୋହର କାରଣ ଅନୁସନ୍ଧାନ ନିମିତ୍ତ ନିଯୁକ୍ତ ସ୍ପେଶାଲ କମିସନର ଜର୍ଜ ରସେଲଙ୍କ ରିପୋର୍ଟ ଅନୁସାରେ ସେ ଅଭିଭାବକ ପଦରୁ ବହିଷ୍କୃତ ହୋଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କ ଉତ୍ତାରେ ଋଷି-ପ୍ରତିମ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଗଜପତି ପାରଳା ସିଂହାସନରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହେଲେ । ତାଙ୍କର ଦୁଇପୁତ୍ର ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଓ ପଦ୍ମନାଭଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କଲେ, ମାତ୍ର ଦ୍ୱିତୀୟ ସେକେଣ୍ଡ୍ ପ୍ରିନସ୍ ନାମରେ ପରିଚିତ ଥାଇ ସମଗ୍ର ପ୍ରାକୃତିକ ଓଡ଼ିଶାରେ ନିଜର ଯଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ପାରିଥିଲେ । କଳା, ସାହିତ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ, ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏ ଦୁଇ ଭାଇଙ୍କର ଅବଦାନ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ । ୧୫ ବର୍ଷ କାଳ ରାଜପଣ କରି ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଇଂରେଜମାନଙ୍କଠାରୁ ସି. ଆଇ.ଇ. ଉପାଧି ଲାଭ କରିଥିଲେ ଓ ୧୯୦୫ ମସିହାରେ ଅପରିଣତ ବୟସରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ ।

ଉତ୍କଳ ଇତିହାସର ବୀରତ୍ୱ ଅଧ୍ୟାୟରେ ପାରଳାର ନାମ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ । ପୂର୍ବକାଳରେ ବିଷୟୀ (ବିଶୋଇ) ପାତ୍ର କରଣ ପାଇକ (ଖଣ୍ଡାୟତ) ପାରଳା ସୈନିକ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ ଥିଲେ । ଦେଶରକ୍ଷା ପାଇଁ ବିଶୋଇମାନେ ରଜାଙ୍କଠାରୁ ଯୁଦ୍ଧର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଧିକାର ପାଇଥିଲେ । ପ୍ରତିଦାନରେ ସେମାନେ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଜାଗିରି ଭୋଗ କରୁଥିଲେ । ମୂଳତଃ ବିଶୋଇମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜଣେ ଜଣେ ସାମନ୍ତ ଜମିଦାର ଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଶାନ୍ତି କାଳରେ ବ୍ୟବହୃତ ଦୁଇଟି ପାରଳାର ପତାକା ତ୍ରିକୋଣାକୃତି । ସେଥିରେ ଦୁଇଟି ଯବନ ମୁଣ୍ଡ ଅଙ୍କିତ ଥାଏ । କଥିତ ଅଛି, ପାରଳାର ଜଣେ ନରପତି ଯୁଦ୍ଧରେ ଦୁଇ ଜଣ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ନିହତ କରି ବିଜୟ ସ୍ମୃତି ସ୍ୱରୂପ ସେମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡକୁ ପତାକାରେ ଚିହ୍ନିତ କରିଥିଲେ । ପାରଳାର ରାଜଛତ୍ର ଲୋହିତ ବର୍ଣ୍ଣ ବିଶିଷ୍ଟ । ପ୍ରବାଦ ଅଛି, ଖ୍ରୀ. ୧୬୬୫ରୁ ୧୬୯୧ ମଧ୍ୟରେ ଖେମୁଣ୍ଡି ରଜା ନରହରି ନାରାୟଣ ଦେବ ମୁସଲମାନ ବାହିନୀର ସେନାପତି ମଲ୍ଲିକାରକୁ ପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧରେ ବ୍ୟବହୃତ ଗଜପତିଙ୍କର ଏହି ଖଡ୍‌ଗ ମଲ୍ଲିକ ମର୍ଦ୍ଦନ ଖଡ୍‌ଗ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓ ପାରଳାର ନରପତିମାନେ ଅଭିଷେକ ସମୟରେ ଏହି ଖଡ୍‌ଗ ବ୍ୟବହାର କରିଥାନ୍ତି । ଏହା ବାର୍ଷିକ ଆୟୁଧ ପୂଜାରେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ ।

ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ନିମିତ୍ତ ପାରଳା ଚିର ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ପୂର୍ବେ ସଂସ୍କୃତ ସହିତ ବଙ୍ଗଳାର ମଧ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଉଥିଲା । ବୈଷ୍ଣବ କବି ଓ ଭକ୍ତ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ପଟ୍ଟନାୟକ, ରଘୁନାଥ ପରିଚ୍ଛା, ଗୌରହରି ପରିଚ୍ଛା, ପଦ୍ମନାଭ ପରୀକ୍ଷା, ହରିବନ୍ଧୁ ବେବର୍ତ୍ତା ଆଦି ଅନେକ ସାହିତ୍ୟକାର ଏଠାରେ ବୈଷ୍ଣବ ସାହିତ୍ୟ ଓ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମଲୀଳା ବିଷୟକ ସଙ୍ଗୀତ ଲୋକପ୍ରିୟ କରି ଏହାକୁ ନନ୍ଦିଆ ଆଖ୍ୟାର ଅଧିକାରିଣୀ କରାଇ ଅଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଦେବଙ୍କର ଆଗମନର କୌଣସି ନିଦର୍ଶନ ଏଠାରେ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ଦକ୍ଷିଣ ଯାତ୍ରା ସମୟରେ ସେ ଶ୍ରୀକୂର୍ମ ଦେଇ ଯାଇଥିବାରୁ ପାରଳା ସୀମାରେ ତାଙ୍କର ଗତି ହୋଇଥିବା ଅନୁମେୟ । ସେତେବେଳେ ପାରଳାର ସୀମା ସମୁଦ୍ର ଉପକୂଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା । ପାରଳା ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଚୁର ତାମ୍ର ଶାସନ ଓ ଶିଳାଲିପି ଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ଏକମାତ୍ର ଶିଳାଲିପି ବିଶେଷଜ୍ଞ ଓ ଗବେଷକ ପଣ୍ଡିତ

ସତ୍ୟନାରାୟଣ ରାଜଗୁରୁ ଡି. ଲିଟ୍. ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରର ବାସିନ୍ଦା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆନ୍ଧ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଅନ୍ତର୍ଗତ ମୁଖଲିଙ୍ଗରେ ଅଧିକାଂଶ ତାମ୍ର ଶାସନ ଓ ଶିଳାଲିପିମାନ ଅଛି । ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ପାଲି ସଂସ୍କୃତ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଶିଳାଲିପି ଓ ଖୋଦିତ ବୈଷ୍ଣବ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ଅଛି । ଶୈବ, ବୌଦ୍ଧ ଓ ବୈଷ୍ଣବ ଏହି ତିନି ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନେ ଏଠାରେ କାଳକ୍ରମେ ପ୍ରଭବ ବିସ୍ତାର କରିଥିବାର ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ।

କଳା ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂଗୀତ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ପାରଳାର ଖ୍ୟାତି ସହିତ ପୂର୍ବର ଭଜନ, କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ପୁରାତନ ଛାନ୍ଦର ଲୋକପ୍ରିୟତା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଶାସନାଧୀନ ଥିବା ସମୟରେ କର୍ଣ୍ଣାଟକ ସଂଗୀତ ଦ୍ୱାରା କେତେକାଂଶରେ ବ୍ୟାହତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତକବି ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଲଳିତ ପଦାବଳୀ ଓ ଅନ୍ଧ ଗାୟକ ଆପନ୍ନା ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କର ମନୋହର ସୁଲଳିତ କଣ୍ଠ ଓ ଗାୟନଶୈଳୀ ଓଡ଼ିଶାର ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତି ଏହି ସହରର ଏକ ମହନୀୟ ଅବଦାନ ।

(ମୂଳ – ପଣ୍ଡିତ କୃପାସିନ୍ଧୁଙ୍କ ଇତିହାସ, ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତିଙ୍କ ପୁଣ୍ୟପୀଠ– ୧୯୨୦, ପାରଳା ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦତ୍ତ ସ୍ମାରକପତ୍ର ଓ History of Freedom Movement in Orissa.)

ପାରଳାର ରାଜବଂଶାବଳୀ (ଆତ୍ରେୟ ଗୋତ୍ର)

ଜଗନ୍ନାଥ ନାରାୟଣ ୨ୟ
।
ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଥମ
।
ପୁରୁଷୋତ୍ତମ
।
ଜଗନ୍ନାଥ ନାରାୟଣ ୩ୟ
।
ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର
।
ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ୨ୟ
।
ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ନାରାୟଣ
।
ଗୋପୀନାଥ

ପାରଳା ଇତିହାସରେ ସ୍ମରଣୀୟ ବର୍ଷ କେତୋଟି :

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସମସ୍ଥାନ ପକ୍ଷରୁ ଜମିଦାରୀ ବିଲୋପ ଆଇନ୍ ୧୯୫୦ ସନ୍ତାନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ସ୍ମାରକ ଲିପିରୁ ସଂଗୃହୀତ ।

ଖ୍ରୀ. ୧୫୬୦ – ଉତ୍ତର ଦିଗରୁ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଆକ୍ରମଣ ଓ ଚିଲିକାଠାରେ ଏହାର ପ୍ରତିହତ ।

୧୫୭୧ – ବାହାମନି ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଇବ୍ରାହିମ ଦକ୍ଷିଣରୁ ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ଶ୍ରୀକାକୁଲମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଗ୍ରସର ।

୧୯୫୨ – ଆକବରଙ୍କର ସେନାପତି ମାନସିଂହ ଓଡ଼ିଶା, କଳିଙ୍ଗ(ଶ୍ରୀକାକୁଲମ) ଓ ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀ ଦଖଲ କରି ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ କରିବା କୁହା ଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଚିଲିକାଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣକୁ ସେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପାରି ନ ଥିଲେ ।

୧୬୬୪-୯୧ – ନରହରି ନାରାୟଣ ଦେବ ମୁସଲମାନ ବାହିନୀର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ମଲ୍ଲିକାରଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ମଲ୍ଲିକ ମର୍ଦ୍ଦନ ଖଡ୍‌ଗ ଧାରଣ କଲେ ।

୧୭୪୨ – ଓଡ଼ିଶା ରାଜ ପରିବାରର ଜଣେ ସଦସ୍ୟ ଗଜପତି ଖେମୁଣ୍ଡିରେ ବାସ କଲେ । ଏହି ଖେମୁଣ୍ଡି ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି, ବଡ଼ ଖେମୁଣ୍ଡି ଓ ସାନ ଖେମୁଣ୍ଡି ସେ ସମୟରେ ପ୍ରତାପଗିରି ଓ ବିଜୟନଗର ନାମରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

୧୭୫୧ – ସମୁଦ୍ର ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଶ୍ରୀକାକୁଲମ ସରକାରକୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବଣିକମାନଙ୍କର ଆଗମନ ।

୧୭୫୩ – ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ରାଜା ନାରାୟଣ ଦେବ ଗଜପତି ଇଚ୍ଛାପୁର ସରକାରର ୧୮ ଗୋଟି କ୍ଷୁଦ୍ର ଜମିଦାରମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଆୟତ୍ତାଧୀନ କଲେ ।

ଫରାସୀମାନେ ଚାଲି ଯିବାରେ ନାମକୁ ମାତ୍ର ଫୌଜଦାର ନିଯୁକ୍ତି ରହିଲା ।

୧୭୫୭ – ଫରସୀ ଶାସକ ବୁସି ସୀତାରାମ ରାଜୁଙ୍କ ସହିତ ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ସିରାଜଉଦ୍ଦୌଲାଙ୍କ ବଙ୍ଗ ଦେଶକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ।

୧୭୫୮ – ବୁସି ଉତ୍ତର ଦିଗରୁ ଫେରି ବିଶାଖାପାଟଣାରେ ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀ ରଖି ଗଞ୍ଜାମ ଓ ଘୁମୁସର ଯାତ୍ରା କରି ସେଠାରୁ ଆଉରଙ୍ଗାବାଦ ଫେରିଗଲେ । ଗଜପତିଙ୍କର ଅଧୀନସ୍ଥ କ୍ଷୁଦ୍ର ସାମନ୍ତ ନରପତିମାନେ ଫରାସୀମାନଙ୍କର ବଶ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାର କରି ନ ଥିଲେ ।

୧୭୬୦ – ଜଗନ୍ନାଥ ନାରାୟଣ ଦେବ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଆକ୍ରମଣ କଲେ ।

୧୭୬୧ – ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ କଳିଙ୍ଗ ନାମରେ ପରିଚିତ ଶ୍ରୀକାକୁଲମ୍ ସରକାରର ଜଣେ ପ୍ରତାପୀ ରାଜା ଥିଲେ ଓ ସେ ରାଜ୍ୟ ଅଗମ୍ୟ ଥିବାରୁ କାହାକୁ କର ଦେଉ ନ ଥିଲେ ।

୧୭୬୭ – କଟ୍‌ସଫୋର୍ଡ ଗଞ୍ଜାମର ଶାସକ ହୋଇ ରାଜ୍ୟରେ ଅରାଜକତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ନାରାୟଣ ଦେଓ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜମିଦାର ଭାବେ ଦେଶ ଦଖଲ କରୁଥିଲେ ଓ ଇଂରେଜ-ମାନଙ୍କର ବଶ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାର କରୁ ନ ଥିଲେ ।

୧୭୬୮ – କମ୍ପାନୀ ହାତକୁ ଉତ୍ତର ସରକାର ଆସିବା ବେଳକୁ ଜମିଦାରମାନେ କାହାକୁ କର ନ ଦେଇ ସ୍ୱାଧୀନ ରହୁଥିଲେ । ପ୍ରକାଶମ ରିପୋର୍ଟରୁ ଜଣାଯାଏ, ୧୭୬୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଶ୍ରୀକାକୁଳମ୍‌ର ଜମିଦାର ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜା ହୋଇଥିବେ । ଜମିଦାର ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଆୟତ୍ତ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଇଷ୍ଟ୍ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ ବିଜୟନଗର ରାଜାଙ୍କର ସାମରିକ ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ି ଥିଲେ ।

୧୭୮୮ – ଖେମୁଣ୍ଡି ଆଂଶିକ ଭାବେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଦଖଲକୁ ଆସେ । ରାଜା ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବ କୋର୍ଟ ଅଫ୍ ଓ୍ୱାର୍ଡ୍‌ସ୍ ଶାସନ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥାନ୍ତି ।

୧୭୯୯ – ଗଜପତି ଦେବଙ୍କର ତଥାକଥିତ ବିଦ୍ରୋହ । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ବିଦେଶୀ ଶକ୍ତି ଖେମୁଣ୍ଡି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରି ନ ଥିଲେ, ମାତ୍ର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜମିଦାର ତାଙ୍କ ବଶ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ ।

୧୮୦୫ – ଗଜପତି ଦେଓଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ । ୧୨ ମାସ ବୟସ ପୁତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥ ଗଜପତି ନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କର ଶାସନ କୋର୍ଟ ଅଫ୍ ଓ୍ୱାର୍ଡ୍‌ସ୍ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

୧୮୩୪ – ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜାମାନେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବେ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରୁଥିଲେ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷାଂଶ ଓ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜ୍ୟରେ ଇଂରେଜ ବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ଭାରତର ଗୌରବାନ୍ୱିତ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଅଧ୍ୟାୟ ରୂପେ ପରିଗଣିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନ୍ୟୁନ କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ସାର୍ବଭୌମ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଅଙ୍ଗ ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀ ବୋଲି ଧରାଯାଏ । ପାରଳାର ନରପତିମାନେ ଖ୍ରୀ. ୧୮୩୪ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜର ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀ ରଖିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଇଂରେଜ ସରକାର ସେମାନଙ୍କୁ ସିପାହି ପରିବର୍ତ୍ତେ ଟାଉନ ପିଅନ ଆଖ୍ୟା ଦେଇଥିଲେ, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ସାମରିକ ବୃତ୍ତି ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଥିଲା । ଖ୍ରୀ. ୧୮୩୪ ଆନ୍ଦୋଳନରେ କେବଳ ୧୩ ଜଣ ଫାଶୀ ପାଇଥିଲେ, ୨୫ ଜଣଙ୍କୁ ଦ୍ୱୀପାନ୍ତର ଦଣ୍ଡ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା ଓ ୧୦୩ ଜଣଙ୍କୁ ରାଜବନ୍ଦୀ ରୂପେ ଭେଲୋର ଜେଲକୁ ପଠା ଯାଇଥିଲା । ନିମ୍ନରେ କେତେକ ଅମର ଶହୀଦମାନଙ୍କର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଗଲା ।

(ଓଡ଼ିଶାରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନର ଇତିହାସ,
ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ - ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟରୁ ଗୃହୀତ ।)

ଖ୍ରୀ. ୧୮୩୪ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନର ଅମର ଶହୀଦ୍ :

ଫାଶୀଦଣ୍ଡ

୧	କମନାଲ ରାୟଗଡ଼ା	ବିଶୋଇ	୧୮୩୪,	ଫେବୃଆରି	୨୨ ତାରିଖ
୨	ଗୋପୀନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ, କରଣଗଣ୍ଡହାତିକୋଟା–		୧୮୩୪,	ଫେବୃଆରି	୨୨ ତାରିଖ
୩	ଜଗତୁ ଦଣ୍ଡାସି	ଗାରାବନ୍ଧ	,,	,,	,,
୪	ରାମନାଥ ବିଶୋଇ	ଲବଣ୍ୟକୋଟା	,,	,,	୨୪ ତାରିଖ
୫	ଶବରା ମଙ୍ଗଲୁ	ଭୀମାଭରମ	,,	ଅପ୍ରେଲ	୧୫ ତାରିଖ

ଦ୍ୱୀପାନ୍ତର

୬	ସବରା ଶୁକୁଡୁ	ଭୀମାଭରମ	,,	ଅପ୍ରେଲ	୨୧ ତାରିଖ
୭	ଭିଖାରୀ କାରକି	ଗଣ୍ଡାହାତି	,,	,,	
୮	ଯକ ଦାସ ପିଅନ	,,	,,	,,	
୯	ବହୁପାଣି	,,	,,	,,	
୧୦	ବୁଦ୍ଧି ଗଉଡ଼	,,	,,	,,	
୧୧	ପାଞ୍ଜି ନାଇକ	,,	,,	,,	
୧୨	ଖମୁ	ଜେରିଙ୍ଗି	,,	,,	
୧୩	ହନୁ ପ୍ରଧାନୀ	,,	,,	,,	
୧୪	ଭଗବାନ ବଡ଼ ଦଳେଇ	,,	,,	,,	
୧୫	ଦୁର୍ବାବୁ ପିଅନ	,,	,,	,,	
୧୬	ରାମକୃଷ୍ଣ ବଡ଼କମାଣ୍ଡୁ	କୋଇପୁରମ	,,	ଅପ୍ରେଲ	୨୫ ତାରିଖ
୧୭	ରାମକୃଷ୍ଣ ବଡ଼ ଦଳେଇ	,,	,,	,,	
୧୮	ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପିଅନ	,,	,,	,,	

୧୯	ରଘୁ ପିଅନ	କୋଇପୁରମ	୧୮୩୪, ଅପ୍ରେଲ ୨୫ ତାରିଖ ।
୨୦	ଶବରା ଗୁରନଲ	ଗୁମ୍ମା	,, ,,
୨୧	ଶବରା ଜଗଡ୍ଡୁ	,,	,, ଅପ୍ରେଲ ୨୯ ତାରିଖ ।
୨୨	ମାଦଲ୍ଲ ବୁଦ୍ଧଜା	ଜେରିଙ୍ଗି—ମୃତ୍ୟୁଦଣ୍ଡ ଦ୍ୱୀପାନ୍ତରରେ ପରିଣତ—	୧୮୩୪, ଅପ୍ରେଲ ୨୯ ତାରିଖ ।
୨୩	ସେବାରମ ବିଶୋଇ	ବିଜୟଗଡ଼	,, ,,
୨୪	ଦାଶରଥି ଜେନା,	ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି–ଖ୍ରୀ,	୧୮୨୪ ମେଳି ଫଳରେ ଫାଶୀ ।
୨୫	ବୋବିଲି ନାଇଡୁ, ଟାଉନ ପିଅନ	ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି	,,
୨୬	ନୀଳକଣ୍ଠ ନାଇଡୁ	,,	,,
୨୭	ଉରମସିଂହ ରାମରାଜ	ମୋକସାଦର ,,	,,

ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ (ସିପାହି ବିଦ୍ରୋହ)ର ପ୍ରାକ୍ କାଳରେ ୧୮୫୬–୫୭ ମସିହାରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଶବରମାନେ ବିଦ୍ରୋହ କରିବା ଫଳରେ କ୍ୟାପଟେନ୍ ଭଇଲସନ୍ ଏହି ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ବିଦ୍ରୋହୀ ନେତା ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଦଣ୍ଡସେନାଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ୧୮୫୭ ମସିହାରେ ଫାଶୀ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା ।

କୀର୍ତ୍ତିକରୀଟ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜା

ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭ, ଓଡ଼ିଶାରେ ନୂଆ ଜୀବନ ଖେଳାଇ ଦେଇଥିଲା । ୧୯୦୩ ମସିହାରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ଲାଲମୋହନ ଘୋଷଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ କଂଗ୍ରେସର ଯେଉଁ ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନ ହେଲା, ସେଥିରେ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲା ଓ ବିଶାଖାପାଟଣାକୁ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରୁ ଆଣି ଓଡ଼ିଶାରେ ମିଶିବା କଳ୍ପନା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । ତାହା ଦେଖି ଓଡ଼ିଶାର ବରପୁତ୍ର ମଧୁସୂଦନ ଦାସ କଂଗ୍ରେସ ସହିତ ଓଡ଼ିଶା ସମ୍ପର୍କ ଛିଣ୍ଡାଇ ଦେଇ ଆସି ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ପୁରାତନ ଗୌରବ ଉଦ୍ଧାର ଲାଗି ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ଗଢ଼ିଲେ । ୧୯୩୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଅପ୍ରେଲ ମାସରେ ଓଡ଼ିଶା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗଠିତ ହେବା ଫଳରେ ଶତାଧିକ ବର୍ଷ ପରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷୀ ବହୁ ଅଞ୍ଚଳ ଏକ ଶାସନାଧୀନ ହେଲା । ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ସୃଷ୍ଟିଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡିଆ ଆନ୍ଦୋଳନର ଜଣେ ଅଗ୍ରଣୀ ନେତା ଥିଲେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ମହାରାଜା କ୍ୟାପ୍‌ଟେନ୍ ଡକ୍ଟର ସାର୍ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ନାରାୟଣ ଦେବ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜବଂଶର ବିରୁଦାବଳୀରେ ସେ "ବୀରଶ୍ରୀ ଗଜପତି ଗୌଡ଼େଶ୍ୱର ନବକୋଟି କର୍ଣ୍ଣାଟ କଳ ବର୍ଗେଶ୍ୱର ବୀରାଧି ବୀରବର ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଗଜପତି ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ କ୍ଷେତ୍ରପତି" ଓ "ମେହେରବାନ୍-ଇ-ଦୋସ୍ତାନ—" (ନିଜାମଙ୍କର ପରମ ମିତ୍ର) ନାମରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ତତ୍‌କାଳୀନ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଏହି ବୃହତ୍ତମ ଓ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜମିଦାରିର ଆୟତନ ୬୩୯ ବର୍ଗ ମାଇଲ । ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଫଳରେ ସମୁଦାୟ ଜମିଦାରି ଓଡ଼ିଶାକୁ ନ ଆସି ଦ୍ୱିଖଣ୍ଡିତ ହେଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ରହିଲା ୨୦୧ ବର୍ଗ ମାଇଲ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରାୟ ଏକ ତୃତୀୟାଂଶ । ଏଥିରେ ଥିଲା ୧୮୮ ଗୋଟି ରୟତି ଗ୍ରାମ ଓ ୬୦ ଗୋଟି ଇନାମ ଗ୍ରାମ । ଜମିଦାରିର ବାର୍ଷିକ ଆୟ ପ୍ରାୟ ୧୦ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଓ ବାର୍ଷିକ ପେସ୍‌କିସ୍‌ର ପରିମାଣ ଟ ୩୮,୩୬୧ ୫ ୧୧ ପାହି ଥିଲା । ପୁଣ୍ୟତୋୟା ମହେନ୍ଦ୍ରତନୟା ଓ ବଂଶଧାରା ନଦୀଦ୍ୱୟ ଏହି ଜମିଦାରି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବାହିତ

ହୋଇ ଜଳସେଚନ ନିମିତ୍ତ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସୁଯୋଗ ଯୋଗାଉଥିଲା । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହର ନିକଟସ୍ଥ ରାମ ସାଗର, ସୀତା ସାଗର, ଗଜପତି ସାଗର, ଗୋପିଲି ନିକଟସ୍ଥ କୃଷ୍ଣ ସାଗର, ରାଧା ସାଗର ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସାଗର; ଉପଲଡ଼ା ନିକଟସ୍ଥ ବୃନ୍ଦାବନ ସାଗର ଓ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମକୁ ଅଧୁନା ଲୁପ୍ତପ୍ରାୟ ଚୈତନ୍ୟ ସାଗର, ମହାରାଜା ସାହେବଙ୍କ ପିତୃ ପିତାମହଙ୍କ ଅମଳରେ ଖନନ କରା ଯାଇଥିଲା । ମହାରାଜା ରାଜ୍ୟଭାର ଗ୍ରହଣ କଲା ପରେ ଦୁଇଗୋଟି ଅଧିକା ସାଗର, ଯଥା–କାଶୀ ନଗରସ୍ଥିତ ନଳିନୀ କୃଷ୍ଣ ସାଗର ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶର ଶ୍ରୀକାକୁଲମ ଜିଲ୍ଲା ଅନ୍ତର୍ଗତ ବାଗା ସାଗର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଏକ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟରେ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଉକ୍ତ ଦୁଇଗୋଟି ସାଗର ପାରଳା ଜମିଦାରିର ତତ୍‌କାଳୀନ କୃତୀ ଇଞ୍ଜିନିୟର ଶ୍ରୀ ମୁଲର ସାହେବଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଉକ୍ତ ସାଗର ପ୍ରାୟ ୩ ହଜାର ଏକର ପଦର ଭୂମିକୁ ଜଳ ଯୋଗାଇ ପାରୁଥିଲା । ଏହାର ପଙ୍କୋଦ୍ଧାର ପାଇଁ କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରା ନ ଯିବାରୁ କାଳକ୍ରମେ ଉକ୍ତ ସାଗର ପୋତି ହୋଇଗଲା ଓ ତାକୁ ପାଣି ଯୋଗାଉଥିବା ପର୍ବତ ଉପତ୍ୟକାରୁ ଜଳାଧାର ପଥ ମଧ୍ୟ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ କାଶୀନଗରସ୍ଥିତ ନଳିନୀ କୃଷ୍ଣ ସାଗର ଆଖପାଖ ଅଧିକାଂଶ ଭୂମିକୁ ଜଳ ଯୋଗାଇ ଦୋଫସଲି ଭୂମିରେ ପରିଣତ କରି ପାରିଛି । ଏହା ଛଡ଼ା ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଜମିଦାରିରେ ବଡ଼ ସାନ ପ୍ରାୟ ବାରଶହ ଜଳସେଚନ ଯୋଜନା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଜଳସେଚନର ସୁବିଧା ନିମିତ୍ତ ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ କରା ଯାଉଥିଲା । ଏସବୁ ଦେଖିଲେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା ଦେଶର କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ ମଧ୍ୟମ ଜଳସେଚନ ଯୋଜନାମାନ ଏକ କ୍ରୁର ପରିହାସ ପରି ମନେ ହୁଏ । ବୋଧହୁଏ, ଏହିପରି ଏକ ଜଳ ଭଣ୍ଡାର ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇ 'ବନ୍ଦୀ ଓଡ଼ିଆ'ର କବି ଗାଇଥିଲେ –

"ପଡ଼ିବ ଅଗ୍ରେ ରତ୍ନ ଶସ୍ୟ ଶ୍ୟାମଳା
ଧରଣୀ କାବ୍ୟ କଳା ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାରଳା
ଉତ୍କଳ ଶାନ୍ତି ଦେବୀ ବିହାର ସ୍ଥାନ
ପାରଳା ବନ କୁଞ୍ଜ କେଳି ଆରାମ
ମଞ୍ଜୁଳ ଗିରିଶିର ନୀଳିମାମୟ
ଦେଖିଲେ ଦୃଷ୍ଟି ମୋଦେ ନାଚେ ହୃଦୟ ।"

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଉର୍ବରତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କବି ଲେଖିଥିଲେ—

"କମଳା ଲୀଳାଭୂମି ଶସ୍ୟ ଶ୍ୟାମଳା
ସୁବର୍ଣ୍ଣପ୍ରସୂ ଶୋଭଖଣି ପାରଳା
ଉତ୍କଳୀ କ୍ରୀଡ଼ାଭୂମି ବୀର ଅବନୀ
ପବିତ୍ର ଗଜପତି ବାଣୀ-ଧରଣୀ ।"

ଉତ୍କଳ ପ୍ରକୃତିର ଲୀଳାଭୂମି ଏହି ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରରେ ୧୮୯୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ବୈଶାଖ କୃଷ୍ଣ ଅମାବାସ୍ୟା ତିଥିରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ନବ ଉତ୍କଳ ନିର୍ମାତା ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ନାରାୟଣ ଦେବ । ମହାରାଜା ଉପାଧି ତାଙ୍କର ବଂଶ ପରମ୍ପରା ନୁହେଁ, ଏହା ସ୍ୱ-ଅର୍ଜିତ । ଇଂରେଜ ସରକାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗଠନର ପ୍ରାକ୍‌କାଳରେ ତାଙ୍କୁ ଏହି ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କରିଥିଲେ । ସେହି ଉପାଧି ଅନୁସାରେ ସେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ମହାରାଜା ଭାବରେ ସୁପରିଚିତ ।

ଉତ୍କଳର ଏହି କୃତୀ ସନ୍ତାନଙ୍କର ଜୀବନୀ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ, ତାଙ୍କର ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରତିଭା, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟର ପ୍ରମାଣ ମିଳିଥାଏ । ବାଲ୍ୟକାଳରେ ପିତା ରାଜା ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ନାରାୟଣ ଦେବ C.I.E. ଓ ପିତୃବ୍ୟ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମନାଭ ନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ସେ ବାଲ୍ୟଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ୧୩ ବର୍ଷ ବୟଃକ୍ରମରେ ସେ ପିତାଙ୍କୁ ହରାଇଲେ । ତାଙ୍କର ରାଜ୍ୟାମର ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମ ସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁ ଓ ମିଃ. ଏଡ଼ମଣ୍ଡ୍ କ୍ୟାଣ୍ଡଲରଙ୍କ ପରି ବିଖ୍ୟାତ ଓଡ଼ିଆ ଓ ଇଂରେଜୀ ଗୃହ ଶିକ୍ଷକ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିକ୍ଷାଦାନ ନିମିତ୍ତ କୋର୍ଟ ଅଫ୍ ୱାର୍ଡ଼ସ୍ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପଠାଇବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ । ନିଉଇଣ୍ଡନ୍‌ଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ କୋର୍ଟ ଅଫ୍ ୱାର୍ଡ଼ସ୍ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁସନ୍‌ରେ ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତି ପରେ ସେ ସ୍ୱଦେଶ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରି ୧୯୧୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଅପ୍ରେଲ ତା ୨୬ ରିଖରେ କୋର୍ଟ ଅଫ୍ ୱାର୍ଡ଼ସ୍‌ଠାରୁ ରାଜ୍ୟ ପରିଚାଳନା ଭାର ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ ପରେ ମହାରାଜା ରାଜଗାଦିରେ ବସିବା ପୂର୍ବରୁ ପାଞ୍ଚୋଟି ଶପଥ କରିଥିଲେ ।

୧– ପିତାଙ୍କ ସଂରକ୍ଷିତ ୨୫ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ରାଜକୋଷକୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସୁଖ ସ୍ୱାଛନ୍ଦ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ସେ ସ୍ପର୍ଶ କରିବେ ନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ ସେଥିରୁ ପଇସାଟିଏ ନିଜ ସୁବିଧା ନିମିତ୍ତ ବିନିଯୋଗ ହେବ ନାହିଁ ।

୨– ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତିମାଳା ସଂବୃଦ୍ଧି ଦିଗରେ ସେ ଯତ୍ନବାନ ହେବେ ।

୩– ଲୋକହିତକର ଅନୁଷ୍ଠାନମାନ ଗଢ଼ି ସେ ପ୍ରଜା ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ସତତ ନିଯୁକ୍ତ ରହିବେ ।

୪– ସେ ପଦବ୍ରଜରେ ଯାଇ ବ୍ରହ୍ମକପାଳରେ ପିତା ଓ ପ୍ରପିତାମହଙ୍କୁ ପିଣ୍ଡ ଦେବେ ।

୫– ସ୍ୱଟ୍‌ଲଣ୍ଡ୍‌ର ବନାନୀ ମଧ୍ୟରେ ଜନ୍ତୁ ଶିକାର କରିବେ । ସ୍ୱଟ୍‌ଲଣ୍ଡ୍‌ରେ ଶିକାର କରିବା ଆୟାସସାଧ୍ୟ ବୋଲି ରାଜକୁମାର କଲେଜରେ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ସେ ଜାଣିଥିବାରୁ ସେଠାରେ ଜନ୍ତୁ ଶିକାର କରିବାକୁ ତାଙ୍କର ଏକ ପୂର୍ବ ଅଭିଳାଷ ଥିଲା ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ମହାରାଜା ପବିତ୍ର ଭାବରେ ସର୍ବାନ୍ତଃକରଣରେ ଏହି ପ୍ରତିଜ୍ଞାଗୁଡ଼ିକ ପାଳନ କରିଥିବା ଯୋଗୁଁ ପରମ ଶାନ୍ତି ଓ ଆଶ୍ୱସ୍ତି ଲାଭ କରି ପାରିଥିଲେ । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଭୂଗୋଳ ଲେଖକ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ମରିସନ୍ ସାହେବ ଓ ଇଂରେଜୀ ଅଧ୍ୟାପକ ମିଃ. ଡି. ଲ. ହେ ନିଉଇଣ୍ଟନ୍ କଲେଜରେ ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷକ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ସେ ଗଭୀର ବିଦ୍ୟାନୁରାଗ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ତତ୍‌କାଳୀନ 'ମହାରାଜା କଲେଜ'କୁ ପରିବର୍ଦ୍ଧନ କରି ଏକ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟରେ ସେ ଯେଉଁ ସୁଦୃଶ୍ୟ ଅଟ୍ଟାଳିକା ନିର୍ମାଣ କଲେ ତାହାକୁ ନିଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କ ନାମରେ ମରିସନ୍ ଏକ୍ସଟେନ୍‌ସନ୍ (Morrison Extension) ବୋଲି ନାମିତ କଲେ । ସେ ଯୁଗରେ ଏତାଦୃଶ କୌଣସି ଅଟ୍ଟାଳିକାର ନାମ ରଜା ମହାରାଜା ବା ଲାଟ ବଡ଼ଲାଟମାନଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ରଖା ଯାଉଥିଲା । ଏ ପ୍ରକାର ଗୁରୁଭକ୍ତି ଏକାନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଲର୍ଡ଼ ପେଣ୍ଟ୍‌ଲଣ୍ଡ୍ ୧୯୧୩ ସାଲ ଡିସେମ୍ବର ମାସ ୧୩ ତାରିଖରେ ଏହି ଅଟ୍ଟାଳିକାର ଶିଳାନ୍ୟାସ କରିଥିଲେ । ୧୯୧୭ ଓ ୧୯୩୨ ସାଲରେ

ଦୁଇଥର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କମିଶନ କଲେଜ ପରିଦର୍ଶନ କରି ଏହି ଅଟ୍ଟାଳିକା ଦେଖି ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ କଲେଜର ପ୍ରଧାନ ଅଂଶ ଏହି ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ଘରରେ ରଖା ଯିବାକୁ ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ । ୧୯୧୩ ସାଲରେ ଲର୍ଡ଼ ପେଣ୍ଟ୍ଲ୍ୟାଣ୍ଡ୍ଙ୍କର ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଆଗମନ ଉପଲକ୍ଷେ ସେ ଏକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ମିଳନୀ ଆହ୍ୱାନ କରିଥିଲେ । କଲେଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବାର ୩୦ବର୍ଷ ଅତିବାହିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ସରକାରରୁ କୌଣସି ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ପାଉ ନ ଥିଲା । ଲର୍ଡ଼ ପେଣ୍ଟ୍ଲ୍ୟାଣ୍ଡ୍ଙ୍କ ପରାମର୍ଶକ୍ରମେ ମହାରାଜା କଲେଜ ଲାଗି ବାର୍ଷିକ ଗ୍ରାଣ୍ଟ୍ ନେବାକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଲେ । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କମିଶନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନୁଯାୟୀ ସନାମଧନ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କୁ ଆକର୍ଷଣ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବେତନହାର ବଢ଼ାଇ ଦିଆଗଲା । ଫଳରେ ସେକ୍ସପିଅର ନାଟକମାନଙ୍କର ଟୀକା-ଲେଖକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ପଣ୍ଡିତ ମିଃ ଇ. ଭଇକ୍ଲର କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ରୂପେ ସେହି ବର୍ଷ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । କଲେଜର ପୁସ୍ତକାଗାର ବର୍ଦ୍ଧନ କରଯାଇ ଆଦର୍ଶସ୍ଥାନୀୟ କରଗଲା । ସର୍ବବିଧ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କ୍ରୀଡ଼ାର ଉପକରଣ ଓ ସୁପ୍ରଶସ୍ତ କ୍ରୀଡ଼ାକ୍ଷେତ୍ର ଯୋଗାଇ ଦିଆଗଲା । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ କ୍ରିକେଟ୍ ଖେଳ ଶିଖାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମହାରାଜା ନିଜେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରୁ ଜଣେ ଉଚ୍ଚ ଧରଣର ଶିକ୍ଷକ (coach) ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିକୁ ଆଣିଥିଲେ । ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶାରେ କ୍ରିକେଟ୍ ଖେଳକୁ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଦାନ ଅତୁଳନୀୟ । ରାଜ୍ୟଭାର ଗ୍ରହଣ କଲାପରେ ମହାରାଜା ସାହେବ ଛାତ୍ର-ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସୁବିଧା ଲାଗି ଓ ରାଜ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରସାରର ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ନିମିତ୍ତ ଦୁଇ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ବ୍ୟୟରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିସ୍ଥିତ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନର ସଂପ୍ରସାରଣ ଓ ଅଭିବୃଦ୍ଧି କରିଥିଲେ ।

୧୯୧୩ ସାଲରେ ସେ ଖରସୁଆଁ ରାଜକେମାଙ୍କର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ବିବାହ ପରେ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ବୈବାହିକ ଜୀବନ ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ରାଜକାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ଅସାଧାରଣ ସ୍ମରଣ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସେ ରାଜ୍ୟର ସମସ୍ତ ଗ୍ରାମର ଅବସ୍ଥିତି, ଗ୍ରାମର ମୁଖ୍ୟ (ନାଇଡୁ) ଓ ପ୍ରଧାନ ପଟ୍ଟାଦାର ରୟତମାନଙ୍କର ନାମ କହି ପାରୁଥିଲେ । ସମସ୍ତ ଜଳାଧାରମାନଙ୍କ ଉତ୍ପତ୍ତି, ବିସ୍ତୃତି ଓ ସେଚ

ପରିମିତି ତାଙ୍କୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଦିତ ଥିଲା । ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ ରାଜ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ୬୩୯ ବର୍ଗ ମାଇଲ ଥାଇ ଏଥିରେ ୫୧୫ଟି ଜଳାଧାରରୁ ୨୭୪୩୮ ଏକର ଜମିରେ ଜଳସେଚନ କରା ଯାଉଥିଲା । ୨୦୦ ଏକରରୁ ଅଧିକ ଜମିକୁ ଜଳ ଯୋଗାଇବା ଜଳାଧାରକୁ ବଡ଼ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସାନ ଜଳାଧାର କୁହା-ଯାଉଥିଲା । ରାଜ୍ୟରେ ୩୬ ଗୋଟି ବଡ଼ ଜଳାଧାର ଥିଲା । ରାଜ୍ୟରେ ରାସ୍ତା କରିବା ସମୟରେ ଦୁଇଟି ଜଳସ୍ରୋତର ଗତି ଦେଖି ସେହି ଅନୁସାରେ ସର୍ଭେ କରାଇ ମହାରାଜା ନିଜେ ନଳିନୀ କୃଷ୍ଣସାଗର ଓ ବାଗାସାଗର ଜଳସେଚନ ଯୋଜନାମାନ ୨ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟରେ ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ ।

୧୯୧୪ ସାଲ ଡିସେମ୍ବର ୨୬ ଓ ୨୭ ତାରିଖରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ୧୦ମ ଅଧିବେଶନ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ମହାରାଜାଙ୍କର ପିତୃବ୍ୟ ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମନାଭ ନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କ ଉତ୍ସାହ, ଉଦ୍ୟମ ଓ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗଞ୍ଜାମ ଓଡ଼ିଆ ସମ୍ମିଳନୀ ୧୯୦୨ ସାଲରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇ ତତ୍ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବର୍ଷ ତାହା ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳର ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ଆକାର ଧାରଣ କରି ପାରିଥିଲା । ଶ୍ରୀମାନ୍ ମହାରାଜା ଅଳ୍ପ ବୟସ ଥିବା ଯୋଗୁଁ ଓ ସମ୍ମିଳନୀ ପରି ଦାୟିତ୍ୱସମ୍ପନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପୂର୍ବରୁ ଯୋଗ ଦେଇ ନଥିବା ହେତୁ ନିଜର ସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ଉଦାରତା ଦେଖାଇ ଅଭ୍ୟର୍ଥନାସଭାର ସଭାପତି ପଦ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ସମ୍ମିଳନୀର ସବୁ ପ୍ରକାର ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଓ ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲେ । ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ସମିତି ଗଠନ ବୈଠକରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ତାଙ୍କର ଭାଷଣରେ ତାଙ୍କ ଜାତୀୟ ମନୋବୃତ୍ତିର ପରିଚୟ ମିଳିଥିଲା । ସେ କହିଥିଲେ, "ଏପରି ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବା ପୂର୍ବେ ଜାତୀୟ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ପ୍ରଭେଦ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସମୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମନୋମାଳିନ୍ୟକୁ ମନରେ ସ୍ଥାନ ଦେଲେ ଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟାଘାତ ଘଟିପାରେ । ଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରିବା ସମୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶ ହିତୈଷୀଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଇତିହାସରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଯେଉଁ ଦେଶରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବର ଆଧିକ୍ୟ ଥାଏ, ସେହି ଦେଶର ପତନ ଓ ଯେଉଁ ଦେଶରେ ଜାତୀୟ

ଭବର ଆଧିକ୍ୟ ଥାଏ, ସେହି ଦେଶ ଉନ୍ନତି ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୁଏ । ଅତଏବ ଏହା ମନେରଖି ସମସ୍ତେ ମିଳିମିଶି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।"

ଏହି ସମୟରେ ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ରଣପାର୍ଣ୍ଣକୁ ସେ ତିନି ଲକ୍ଷ ଦଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ସାହାଯ୍ୟ ଦେଲେ । ସୈନିକ ଓ ଶ୍ରମିକ ପ୍ରେରଣ କରି ସ୍ୱୟଂ ସୈନିକ ବିଭାଗର ଅବୈତନିକ କମିଶନ୍ ପଦ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଯୁଦ୍ଧଜୟୀ ଇଂରେଜ ଜାତି ତାଙ୍କୁ କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କଲା । ଏହା ପରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମ୍ମାନମାନ ଗୋଟିକ ପରେ ଗୋଟିଏ ତାଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ୟ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଲା । ସେ ମେଡ଼ିକାଲ ଗବେଷଣା ସମିତିର ସଭ୍ୟ ହେଲେ । ନୂଆଦିଲ୍ଲୀସ୍ଥିତ ଭାରତୀୟ ଗବେଷଣା ଫଣ୍ଡ୍ ଆସୋସିଏସନ୍‌ର ପରିଚାଳନା ସଭା ଓ ବିଜ୍ଞାନ ପରାମର୍ଶଦାତା ବୋର୍ଡ଼ର ସେ ସଭ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ଲଣ୍ଡନସ୍ଥ ରଏଲ୍ ଏସିଆଟିକ୍ ସୋସାଇଟିର ମଧ୍ୟ ସେ ସଭ୍ୟ ହେଲେ । ୧୯୨୬ରୁ ୧୯୨୮ ସାଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ପରିଷଦର ସଦସ୍ୟ ଓ କୋଇମ୍ବାଟୁର କୃଷି କଲେଜର ପରାମର୍ଶଦାତା ଓ ପରିଦର୍ଶକ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ଲଣ୍ଡନ୍‌ରେ ୧୯୩୦ ସାଲରେ ପ୍ରଥମ ଗୋଲଟେବୁଲ୍ ବୈଠକରେ ଉତ୍କଳର ପ୍ରତିନିଧିରୂପେ ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳର ଏକୀକରଣ ଉଦ୍ୟମ ତାଙ୍କରି ଥିଲା । ଓଡ଼ିଶା ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ କମିଟି (ଓଡ଼ନେଲ କମିଟି)ର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ସଦସ୍ୟ (co-opted member) ଭାବରେ ସେ ଛିନ୍ନ ବିଛିନ୍ନ ଅଙ୍ଗମାନଙ୍କର ସଂଯୋଜକ ପୂର୍ବକ ବିଶାଳ ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ନିମିତ୍ତ ବ୍ରତୀ ଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ସେ ତିନିଥର ଲଣ୍ଡନ୍ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳର ବିଦେଶ ଯାତ୍ରା ଅର୍ଥ ଓ ସମୟ-ସାପେକ୍ଷ ଥିଲା । ସେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲେ, "ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ନ ହେଲେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଫେରିବି ନାହିଁ ।" ଏ ଭୀଷ୍ମ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ସେ ପାଳନ କରିପାରିଥିଲେ । ମୃତ୍ୟୁ ଶଯ୍ୟାରେ କୁଳବୃଦ୍ଧ ମଧୁସୂଦନ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଓଡ଼ିଶାରେ ମିଶୁଛି ବୋଲି ଜାଣି ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କରି ଶାନ୍ତିରେ ଆଖି ବୁଜିଲେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ୧୯୩୩ ସାଲରେ ନିଖିଳ ଭାରତୀୟ ଭୂସ୍ୱାମୀ ମଣ୍ଡଳର ପ୍ରତିନିଧିରୂପେ ସେ ଲଣ୍ଡନ୍‌ରେ ଜଏଣ୍ଟ୍ ସିଲେକ୍ଟ କମିଟି ଆଗରେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ୧୯୩୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସେ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲା ବୋର୍ଡ଼ର ସଭାପତି ଥିଲେ । ୧୯୩୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ନୂତନ ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ହେବା ପରେ ସେ

ଏମ୍. ଏଲ୍. ଏ. ହେଲେ । କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରିବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ ହେବାରୁ ସେ ୧-୪-୧୯୩୭ ତାରିଖରୁ ୧୮-୭-୩୭ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ସେ ସମୟରେ ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି କୁହା ଯାଉଥିଲା । ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ସମୟରେ ଡେଲଙ୍ଗଠାରେ ଗାନ୍ଧିସେବା ସଂଘର ସର୍ବ-ଭାରତୀୟ ବୈଠକ ବସିଥିଲା । ଡେଲଙ୍ଗ ସେ ସମୟରେ ପାରଳା ମହାରାଜାଙ୍କର ଜମିଦାରୀ । ବେରବୋଇଠାରେ ଗୁରୁବାର ତା ୩୧-୩-୩୮ରେ ମହାରାଜା ଦିନ ଏଗାରଟା ବେଳେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ଦେଖା କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ଏଗାରଶହ ଷୋଳ ଟଙ୍କାର ଏକ ଥଳି ଭେଟି ଦେଇଥିଲେ । ସେଦିନ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ସାପ୍ତାହିକ ମୌନ ଦିବସ । ତଥାପି ସେ ମହାରାଜାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ ଦେଇଥିଲେ ଓ ମହାରାଜା ତାଙ୍କ ସହିତ ଘଣ୍ଟାଏ କାଳ ରହିଥିଲେ । ଜମିଦାରୀ ପ୍ରଥା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପଚାରିବାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏଥିର ଜବାବରେ କୁଆଡ଼େ ଜଣାଇଲେ ଯେ ସେ ପୁରାତନ ଜମିଦାରୀ ପ୍ରଥା ଉଠିଯିବା ସପକ୍ଷରେ ନୁହନ୍ତି । ତେବେ ଏ ଜମିଦାରୀ ପ୍ରଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିଛି, ଏଥିର ପ୍ରତିକାର ସେହି ଜମିଦାରମାନଙ୍କ ହାତରେ ଏକା ରହିଛି ।* ମହାରାଜା କୁଆଡ଼େ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ "ଆପଣ ତ ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ମୋ ରାଜ୍ୟ ଦେଖିଲେ । ଲୋକଙ୍କର ଉପକାର ପାଇଁ ମୋତେ ଆଉ କ'ଣ କରିବାକୁ ହେବ ।" ବାପୁଜୀ କାଗଜ ଖଣ୍ଡିକ ଉପରେ ପେନସିଲରେ ଲେଖିଦେଲେ 'ତୁମର ଶାସନ ରାମରାଜ୍ୟ ।' ମହାରାଜା ପାଖରେ ଥିବା ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସହକାରୀ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଗନ୍ତାଏତଙ୍କୁ ସେହି କାଗଜଟି ବଢ଼ାଇଦେଲେ ଓ ସେ ନିଜ କୋର୍ଟ ପକେଟ୍‌ରେ ତାହା ରଖିଲେ । ମାତ୍ର ପରେ କାଗଜଟି କୁଆଡ଼େ ହଜି ଯିବାର ଜଣା ପଡ଼ିଲା । ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଏହାର ସତ୍ୟତାର ସାକ୍ଷୀ । ୧୯୪୦ ସାଲରେ ଭାରତ-ଲଣ୍ଡନ ମଧ୍ୟରେ ବାଣିଜ୍ୟ କାରବାର କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ସେ ମୁଖ୍ୟଭାଗ ନେଇଥିଲେ । ୧୯୪୧ ଡିସେମ୍ବର ମାସଠାରୁ ୧୯୪୪ ଜୁନ୍ ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ରଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଶା ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ । ୧୯୩୪ ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା,

---

*ସାପ୍ତାହିକ 'ନବୀନ' ବ୍ରହ୍ମପୁର, ୧୯୩୮, ଅପ୍ରେଲ ୫ ତାରିଖ ।

୧୯୪୪ ସାଲରେ କଟକ, ପୁରୀ, ବାଲେଶ୍ୱର, ସମ୍ବଲପୁରରେ ନୂଆ ନୂଆ କଲେଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ କଟକରେ ନୂତନ ମେଡ଼ିକାଲ କଲେଜ ସ୍ଥାପନ ଏହି ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳର ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ । ତାଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରୀତ୍ୱ ସମୟରେ ଅର୍ଜିତ ସମସ୍ତ ବେତନ ଓ ଗସ୍ତଖର୍ଚ୍ଚ ବାବଦ ଧନ ସେ ଆନନ୍ଦରେ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପାଣ୍ଠିରୁ ଦାନ କରିଥିଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ସେ ପ୍ରାଦେଶିକ ଯୁଦ୍ଧ ସାମ୍ମୁଖ୍ୟରେ ନେତା ଓ ସଭାପତି ଥାଇ ଯୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମରେ ବିଶେଷ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ପ୍ରାଦେଶିକ ଓ ଜିଲ୍ଲା ଯୁଦ୍ଧ ସାମ୍ମୁଖ୍ୟର ମଧ୍ୟ ଏହି ସମୟରେ ସେ ସଭ୍ୟ ଥିଲେ । ସର୍ବ-ଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ଜାତୀୟ ପ୍ରତିରକ୍ଷା ସମିତିର ସେ ସଭ୍ୟ ଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ସାହାଯ୍ୟ ପାଣ୍ଠିକୁ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ଏକ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଦାନ କରିଥିଲେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସାମରିକ ଓ ବେସାମରିକ ଶ୍ରମିକ ଯୋଗାଇ ଦେବାରେ ସେ ମୁଖ୍ୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସର୍ବୋପରି ବ୍ରିଟିଶ କେଶରୀଙ୍କର ଏହି ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ବ୍ରିଟେନ୍‌ର ପ୍ରତିରକ୍ଷା ପାଇଁ ଏକ ଲଢୁଆ ବିମାନ କିଣିବା ଲାଗି ସେ ପାଞ୍ଚ ହଜାର ପାଉଣ୍ଡ୍ ଦାନ ପୂର୍ବକ ଇଂରେଜ ଜାତିର କୃତଜ୍ଞତା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ମହାରାଜାଙ୍କର ଦରବାର ହଲରେ ରକ୍ଷିତ ନାନା ପ୍ରଶଂସା-ପତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଇଂରେଜ ଜାତିର କୃତଜ୍ଞତାସୂଚକ ଏହି ପତ୍ରଟି ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଅଟେ । ୧୯୪୬ ସାଲରେ ସେ K.C.I.E. ଉପାଧି ପାଇଥିଲେ । ୧୯୪୭ ସାଲରେ ସେ ଭାରତର ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭାର ସଭ୍ୟ ଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ପରେ ୧୯୬୮ ସାଲରେ ନୂତନ ବ୍ରହ୍ମପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନସୂଚକ LL.D. ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କରି ଅଛନ୍ତି ।

ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବିବଦମାନ ରାଜନୀତିରୁ ଅପସରି ଯାଇ କୃଷି ଓ ଶିଳ୍ପର ଉନ୍ନତିରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିଥିଲେ । ତଥାପି ୧୯୫୪ ସାଲରେ ସେ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ୍ ଷ୍ଟିଲ୍ ଲିମିଟେଡ୍‌ର ଡ଼ିରେକ୍ଟର ରୂପେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମନୋନୀତ ହୋଇଥିଲେ । ପରେ ସେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମେଟ୍ଟୁର ଇଣ୍ଡଷ୍ଟ୍ରିଜ୍‌ର ଡ଼ିରେକ୍ଟର ହେଲେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିଠାରୁ ପ୍ରାୟ ୨୨ ମାଇଲ ଦୂରରେ ପୁଣ୍ଡିଠାରେ (ଶ୍ରୀକାକୁଲମ ଜିଲ୍ଲା) ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ତାଙ୍କର ବିରାଟ ଲବଣ ଶିଳ୍ପ କାରଖାନା ଏକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଶିଳ୍ପାନୁଷ୍ଠାନ ଅଟେ । ତାଙ୍କର ନିଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଗଜପତି ଷ୍ଟିଲ୍ ଇଣ୍ଡଷ୍ଟ୍ରି

ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପରିଚାଳନାଧୀନ । ପରଶୁରାମପୁର ଓ ଅନ୍ନକୋଣ୍ଡାଠାରେ ସ୍ଥାପିତ ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଫଳ ଉଦ୍ୟାନ ତାଙ୍କ କୃଷିପ୍ରୀତିର ନିଦର୍ଶନ ଅଟେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରଠାରୁ ଚାରି ମାଇଲ ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ Home Farm ମହାରଜାଙ୍କର ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ସ୍ଥାନ । ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଦୁଇଥର (ଥରେ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ପୂର୍ବରୁ) ନିଜ ମଟର ଚଳାଇ ସେଠାକୁ ଯିବା ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଅଧିବାସୀଙ୍କର ଏକ ମହନୀୟ ଦୃଶ୍ୟ ଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଚାର ମାଧ୍ୟମରେ କୃଷି ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଆଗ୍ରହ ଜନ୍ମି ନଥାଏ, ନିଜେ ମହାରଜା କୃଷିକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯାଉଥିବା ଦୃଶ୍ୟ ତାହାଠାରୁ ଶତଗୁଣ ଫଳଦାୟକ ହେଉଥିଲା ।

ରାଜନୀତି, ଶିଳ୍ପ ଓ କୃଷି ବ୍ୟତୀତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଦାନ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ । ମାତୃଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଲୁପ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥଚୟ ଆହରଣ ଓ ପ୍ରକଟନରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଗାଢ଼ ଯତ୍ନ ଓ ଅଯାଚିତ ଦାନ ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ସଙ୍କଳିତ 'ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦତତ୍ତ୍ୱବୋଧ ଅଭିଧାନ'ର ମୁଦ୍ରଣ ବ୍ୟୟ ସକାଶେ ନିଅଣ୍ଟ ହେଉଥିବା ତିନି ହଜାର ଟଙ୍କା ସେ ଦାନ କରିଥିଲେ । ଗ୍ରନ୍ଥର ବିଶୁଦ୍ଧ ଲିପି ଲେଖନାର୍ଥେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ କଲେଜ କାମରୁ ସେ ଛଅ ମାସ ସବୈତନିକ ଅବସର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଫଳରେ ସେ ଉକ୍ତ ଅଭିଧାନର ପରିପୋଷକ ଓ ଜୀବନଦାତା ହେଲେ । ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ପଦ୍ୟାବଳୀର ସେ ପ୍ରକାଶକ ଓ ଲୁପ୍ତପ୍ରାୟ ପ୍ରାଚୀନ ସଙ୍ଗୀତର ନବ-ଜୀବନ ଦାନ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହଙ୍କ "ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ"ର ପ୍ରକାଶନ ନିମିତ୍ତ ସେ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସିଂହଭୂମିରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ନିମିତ୍ତ ସେ ପାଞ୍ଚ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦାନ କରିଥିଲେ । ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷ ପଞ୍ଚମ ଖଣ୍ଡର ମୁଦ୍ରଣ ନିମିତ୍ତ ମଧ୍ୟ ସେ ପାଞ୍ଚ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦାନ କରିଥିଲେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ପଦ୍ୟାବଳୀ (କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ ବୃହତ୍), ନକ୍ଷତ୍ର ନିର୍ଣ୍ଣୟ, ବୃନ୍ଦାବନଚନ୍ଦ୍ର ବିହାର, ଗୌରହରି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ, କବିତା କର୍ଣ୍ଣିକା, ବନ୍ଦୀ ଓଡ଼ିଆ ଆଦି ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ତାଙ୍କରି ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ଫଳରେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇ ପାରିଥିଲା ।

ସାହିତ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଦାନବୀର ମହାରଜାଙ୍କର କୃତୀ ଅତୁଳନୀୟ । କୁନୁର ଗବେଷଣା ମନ୍ଦିର ଓ କୃଷିତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଗୁରୁତର

ଅନୁଶୀଳନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଯଥାକ୍ରମେ ଏକ ଲକ୍ଷ ଓ କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦାନ କରିଥିଲେ । କଟକର ରମାକୃଷ୍ଣ କୁଟୀରା ଛାତ୍ରାବାସର ନିର୍ମାଣାର୍ଥେ ସେ ଦଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ସେ ସମୟରେ ଏକ କୃଷି କଲେଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଳ୍ପନାତୀତ ଥିଲା । ରାଜକୀୟ କୃଷି କମିଶନ୍‌ର ସଭ୍ୟ ଭାବେ ପାଇଥିବା ଭତ୍ତାକୁ ଦଶ ଗୁଣ କରି ସେ ଦାନ କଲେ କୃଷି ଗବେଷଣାକୁ । ସ୍ୱର୍ଗତ ମିଷ୍ଟର ଉଇଲିୟମ୍ ଟେଲର (ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୧୮୪୨ରୁ ୧୯୦୭) ମହାରାଜାଙ୍କର ପିତା ଓ ପିତୃବ୍ୟଙ୍କର ଗୃହ ଶିକ୍ଷକ ଥିଲେ ଓ ପରେ ରାଜ୍ୟର ଏଜେଣ୍ଟ୍ ଓ ଦେୱାନ୍ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ଶିକ୍ଷାର ଅଗ୍ରଗତି ଦିଗରେ ତାଙ୍କର ଦାନ ସର୍ବାଗ୍ରଗଣ୍ୟ । ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ସମୟରେ ସେ ତାଙ୍କର ଅର୍ଜିତ ସମସ୍ତ ସ୍ଥାବର ଓ ଅସ୍ଥାବର ସମ୍ପତ୍ତି ମହାରାଜାଙ୍କୁ ଉଇଲ୍ କରି ଦେଇଥିଲେ । ମହାରାଜା ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଲୋକ ମଙ୍ଗଳ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟୟିତ କଲେ । ଟେଲରଙ୍କ ବାସଗୃହ ବର୍ତ୍ତମାନର ସର୍କିଟ୍ ହାଉସ୍ ଓ ତାଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଟେଲର୍ ଦାନ ପାଣ୍ଠିରୁ ଋଣ ଗ୍ରହଣ କରି ବହୁ ଦରିଦ୍ର ମେଧାବୀ ଛାତ୍ର ଜୀବନରେ ଉପକୃତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ଟ ୨୦,୦୦୦ଙ୍କା ମୂଳଧନର ଏହି ପାଣ୍ଠିରୁ ପ୍ରଥମେ ଛାତ୍ର ବୃତ୍ତି ଦିଆ ଯାଉଥିଲା ଓ ପରେ ଏହାକୁ ୧୯୩୨ ସାଲରେ ଏକ ଋଣ ପାଣ୍ଠିରେ ପରିଣତ କରା ଯାଇଥିଲା । ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଦିଗରେ ରାଜକୋଷରୁ ସେ ଦୁଇ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟ କରିଥିବାର ହିସାବ ରହିଛି । କଟକ ମେଡ଼ିକାଲ କଲେଜ ହସ୍‌ପିଟାଲର ପ୍ରସୂତି ଭବନ ନିମିତ୍ତ ସେ ୩୦ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦାନ କରିଥିଲେ । ଖାଦ୍ୟ ଓ ବାଣିଜ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଫସଲ ଉପରେ ଉପାଧ୍ୟାୟଙ୍କର ଗବେଷଣା ନିମିତ୍ତ କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ଟଙ୍କା, ଗଞ୍ଜାମ ସାହାଯ୍ୟ ପାଣ୍ଠିକୁ ପାଞ୍ଚ ହଜାର ଟଙ୍କା, ଉତ୍କଳମଣି ପଣ୍ଡିତ ଡାକ୍ତର ଗୋପାଳଙ୍କର ସେବାସଦନକୁ ପାଞ୍ଚ ହଜାର ଟଙ୍କା, ଓଡ଼ିଶା ବନ୍ୟା ସାହାଯ୍ୟ ପାଣ୍ଠିକୁ ଚାରି ହଜାର ଟଙ୍କା ଓ ଲେଡ଼ି ହବାକ୍ ମାତୃ-ମଙ୍ଗଳ ଓ ଶିଶୁ-ମଙ୍ଗଳ ପାଣ୍ଠିକୁ ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦାନ ଏହି ଦାନବୀର ମହାରାଜାଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦାନର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅଟେ । ଏ ପ୍ରକାର ଦାନ ଅତୁଳନୀୟ । ଏହି ଦାନର ପରିମାଣ ଆଲୋଚନା କରିବା ସମୟରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ଏହା ଯୁଦ୍ଧ ପୂର୍ବର ଅର୍ଥ, ଯେତେବେଳେ କି ଟଙ୍କାର ମୂଲ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ବେଶି ଥିଲା ।

୧୯୧୩ ସାଲରେ ମହାରାଜା ରାଜ୍ୟଭାର ଗ୍ରହଣ କଲାବେଳେ ରାଜ୍ୟ ଖଜଣା ଖାନାରେ ପଚିଶ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଥିଲା । ମହାରାଜା ତାକୁ ସମସ୍ତ ଦେଶ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଲାଗି ଉତ୍ସର୍ଗ କଲେ । 'ମହାରାଜା' ଉପାଧି ପାଇବା ଉପଲକ୍ଷେ ସେ ସ୍ଥାନୀୟ ୨ୟ ଶ୍ରେଣୀ କଲେଜକୁ ପ୍ରଥମ ଗ୍ରେଡ଼ କଲେଜରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ୧୯୩୬ ସାଲ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ସାର୍ ଜନ୍ ଅଷ୍ଟିନ୍ ହବାକ୍ ଏହି କଲେଜ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିଥିଲେ । ଏଠାରେ ପ୍ରଥମେ କଳା ଓ ପରେ ବିଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ସେଠାରେ ଆଇ. ଏ. ଶ୍ରେଣୀରେ କୃଷି ଏକ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ବିଷୟ ଥିଲା । କୃଷି ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଅନୁରାଗ ଏଥିରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ସେ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶା ବା ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରଦେଶର ଉତ୍ତରାଂଶରେ କୌଣସି କଲେଜରେ କୃଷି ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନ ଥିଲା । ସଂସ୍କୃତ କଲେଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ଅଠର ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟରେ ନିର୍ମିତ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିଠାରୁ ଗୁଣୁପୁର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ୩୨ ମାଇଲ ବ୍ୟାପୀ ନଉପଡ଼ା–ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ରେଳରାସ୍ତା ସଂପ୍ରସାରିତ କରି ନୂତନ ରେଳପଥ ନିର୍ମାଣ, ଓଡ଼ିଆ–ତେଲୁଗୁ ଉଚ୍ଚ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଧାନ କଳ, ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବର୍ଦ୍ଧକୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଆଦର୍ଶ କୃଷିକ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଆଦି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ତାଙ୍କର ଏକ ଏକ ବିରାଟ କୀର୍ତ୍ତି । ସେତେବେଳେ କଲେଜମାନଙ୍କରେ ଛାତ୍ରାବାସର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଛାତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଅଧା ବେତନ ଦେଉଥିଲେ । ମେଧାବୀ ଛାତ୍ରମାନେ ପୂରା ବେତନ ଛାଡ଼ ପାଉଥିଲେ । ଛାତ୍ରାବାସରେ ବିନା ଶୁଳ୍କରେ ଗ୍ରାସାଚ୍ଛାଦନର ସୁବିଧା ମଧ୍ୟ ମିଳୁଥିଲା । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କମିଶନ (୧୯୩୨) ତାଙ୍କର ରିପୋର୍ଟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ, "ବୋର୍ଡ଼ିଂ ଖର୍ଚ୍ଚ ମାସକୁ ଛଅ ଟଙ୍କା, ମାତ୍ର କୌଣସି ଛାତ୍ର ଦରମାର ଆଂଶିକ ଦେୟ ମଧ୍ୟ ବହନ କରୁ ନାହାନ୍ତି । ବିନା ଶୁଳ୍କରେ ଅଧ୍ୟୟନ ନିମିତ୍ତ ବିଜୟ-ନଗର, ବୋବିଲି, ଆସା, ବ୍ରହ୍ମପୁର ଓ ପାଇକୋଣ୍ଡାରୁ ଛାତ୍ରମାନେ ଏଠାକୁ ଆସୁ ଅଛନ୍ତି ।" କଲେଜରେ ଶତକଡ଼ା ୨୨ ଛାତ୍ର ବିନା ବେତନ ଓ ଶତକଡ଼ା ୩୬ ଛାତ୍ର ମେଧାବୀ ବୃତ୍ତି ପାଉ ଥିବାର ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । କଲେଜ ପରିଚାଳନା ବ୍ୟୟର ମାତ୍ର ଏକ ପଞ୍ଚମାଂଶ ଛାତ୍ରଦତ୍ତ ବେତନରୁ ମିଳୁଥିଲା । ଆଜି ଓଡ଼ିଶାରେ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଅତୀତରେ ଏହି ପ୍ରକାର ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଭୋଗ କରିଥିଲେ ।

ମହାରଜାଙ୍କର ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରତିଭା ମଧ୍ୟରେ ସେ ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମୃଗୟୁ ଓ ଗଲଫ୍ ଖେଳାଳୀ । ସେ ଥିଲେ ଜଣେକ ଉଚ୍ଚ କୋଟୀର ଆଦର୍ଶ ଖେଳାଳୀ ଓ କ୍ରୀଡ଼ାପ୍ରେମୀ । ଏହା ତାଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିକାଶରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ସେ ଜଣେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଧରଣର ଟେନିସ୍ ଓ କ୍ରୀକେଟ୍ ଖେଳାଳୀ ଥିଲେ । ଅବସର ସମୟ ଓ ଛୁଟି ଦିନମାନଙ୍କରେ ସମଗ୍ର ଯୁବ ସଂପ୍ରଦାୟ ଯେପରି କ୍ରୀଡ଼ା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉପସ୍ଥିତ ରହି କ୍ରୀଡ଼ା ଶିକ୍ଷା କରି ପାରିବେ ସେଥିପାଇଁ ସେ ନିଜର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ସମସ୍ତ ଯୋଜନା ନିଜେ ପରିଚାଳନା କରୁଥିଲେ । ରାଜ ପରିବାରର ଯେ କୌଣସି ଶୁଭ ଉତ୍ସବରେ କ୍ରୀକେଟ୍ ମ୍ୟାଚ୍ ଏକ ଆକର୍ଷଣୀୟ ଅଙ୍ଗ ଥିଲା । ଏଥିରେ ସୁଦୂର ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ସହରରୁ ବଛା ବଛା ଖେଳାଳୀମାନେ ଆସି ନିଜର କ୍ରୀଡ଼ା ନୈପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ମହାରଜାଙ୍କର ଏତାଦୃଶ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ ଫଳରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଯୁବ ସଂପ୍ରଦାୟର ଉତ୍କର୍ଷତା ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇ ପାରିଥିଲା । କେବଳ ଉତ୍ସବର ଉଦ୍‌ଘାଟକ ବା ଦର୍ଶକ ନ ହୋଇ ମହାରଜା ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଉତ୍ସାହ ଓ ପ୍ରେରଣା ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । କ୍ରୀକେଟ୍ ଓ ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ା ତାଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅବସର ବିନୋଦନ କ୍ରୀଡ଼ା ଥିଲା । ନିଖିଳ ଭାରତ କ୍ରୀକେଟ୍ କ୍ଲବ୍ ଓ ବିଲାତର M. C. C. କ୍ରୀକେଟ୍ କ୍ଲବର ସେ ଆଜୀବନ ସଭ୍ୟ । ମାନ୍ଦ୍ରାଜର କସ୍‌ମୋପଲିଟାନ୍ ଜିମ୍‌ଖାନା କ୍ଲବ୍, କଲିକତାର କ୍ରୀକେଟ୍ କ୍ଲବ୍, ଉଟାମଣ୍ଡ୍ରର ଗଲଫ ହାଉସ ଓ ବାଙ୍ଗାଲୋରର ସେଞ୍ଚୁରୀ କ୍ଲବର ସେ ପୁରାତନ ସଭ୍ୟ । ମହାରଜାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ନରପତିମାନଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ । ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ମାଦକ ଦ୍ରବ୍ୟ, ଏପରିକି, ପାନ, ଗୁ, କର୍ପିର ମଧ୍ୟ ସେ ବିରୋଧୀ । ଯୁବରଜଙ୍କ ବିବାହ ସମୟରେ ବାଙ୍ଗାଲୋର୍‌ରେ ବିରାଟ ଆଡ଼ମ୍ବର ସହିତ ବିଲାତି ଓ ଦେଶୀ ଢଙ୍ଗରେ ଭୋଜିସଭା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାର ମାଦକ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ଏକ ପଇସା ସୁଦ୍ଧା ଅତିଥି ଆପ୍ୟାୟନରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ନ କରିବାକୁ ସେ ଦେଓ୍ୱାନ୍ ଓ ଜେନେରାଲ ମ୍ୟାନେଜରଙ୍କୁ କଠୋର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ।

ଭାଷାକୋଷର ପଞ୍ଚମ ଖଣ୍ଡ ଉତ୍ସର୍ଗ କଲାବେଳେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ମହାରାଜାଙ୍କୁ "ଦାନବୀର, ଯୁଦ୍ଧବୀର ଓ କର୍ମବୀର" ଭାବେ ଅଭିହିତ କରି ସେ "ବିଶାଳ ଉତ୍କଳ-ରାଜନ୍ୟ-ମୌଳିମଣ୍ଡନ, ଗଜପତି-ବଂଶାବତଂସ, ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ଔଦାର୍ଯ୍ୟ, ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟାଦି ସକଳ-ଗୁଣ-ନିଧାନ, ମାତୃଭୂମି-ହିତୈକବ୍ରତ, ଉତ୍କଳ – ସାହିତ୍ୟାର୍ଣ୍ଣବ – କର୍ଣ୍ଣଧାର, ଦାନ – ଧ୍ୟାନ – ସର୍ବସ୍ୱ, ପ୍ରଜାରଞ୍ଜନ-ତତ୍ପର ଓ ଦେଢ଼ କୋଟି ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଆଦରର ପ୍ରତିମା" ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ସର୍ବଗ୍ରାସୀ କାଳ ଯଥାର୍ଥରେ ତାଙ୍କ ଉକ୍ତିର ସତ୍ୟତା ପ୍ରତିପାଦନ କରିଅଛି ।

ନବ-ଉତ୍କଳ ଗଠନରେ ପାରଳା ମହାରାଜାଙ୍କ ଅବଦାନ

୧୫୬୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବଙ୍ଗଳାର ଆଫଗାନ ଶାସକ ସୁଲେମାନ ଓଡ଼ିଶାର ଶେଷ ସ୍ୱାଧୀନ ହିନ୍ଦୁରାଜା ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ଓଡ଼ିଶା ଦଖଲ କଲେ । ଏହା ପରେ ପ୍ରାୟ ଦୀର୍ଘ ଚାରି ଶତାବ୍ଦୀ କାଳ ଓଡ଼ିଶା ଛିନ୍ନ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ ଶାସକମାନଙ୍କ ହାତରେ ରହିଲା । ୧୭୫୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଓଡ଼ିଶା ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ହାତରୁ ଯାଇ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ହାତରେ ପଡ଼ିଲା । ମୁସଲମାନ ଓ ମରହଟ୍ଟା ରାଜତ୍ୱ ଓଡ଼ିଶା ପକ୍ଷେ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଥିଲା ବୋଲି କହିଲେ ଚଳେ । ଓଡ଼ିଆମାନେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ନିଜର ଜାତୀୟତା ଭୁଲି ଯିବାକୁ ବସିଲେ । ତଥାପି ଏକ ଭାଷା, ଏକ ସାହିତ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକ ଦୃଢ଼ ବନ୍ଧନରେ ଗ୍ରଥିତ କରି ରଖିଥିଲା । ଇଂରେଜମାନେ ୧୮୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଇଷ୍ଟ୍ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ ଜରିଆରେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କଠାରୁ ଓଡିଶା ଅଧିକାର କଲା ବେଳକୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା-ଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ, ଛୋଟନାଗପୁର ଓ ବଙ୍ଗଳା ଏହିପରି ଚାରିଗୋଟି ପ୍ରଦେଶରେ ବାଣ୍ଟି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଯେଉଁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଇଂରେଜମାନେ ୧୮୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଅଧିକାର କଲେ, ତାହା କେବଳ କଟକ, ପୁରୀ, ବାଲେଶ୍ୱର, ଏହି ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ଏହି ଇଂରେଜ ଅଧିକୃତ ଓଡ଼ିଶାକୁ ପୁଣି ବଙ୍ଗ ପ୍ରେସିଡେନ୍ସି ସହିତ ମିଶାଯିବାରୁ ଅନ୍ୟ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳ ପରି ସେଠାରେ ଥିବା ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ନାନା ପ୍ରକାର ଅସୁବିଧା ଘଟୁଥିଲା । ଇଂରେଜ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ସଙ୍ଗେ ଜାତୀୟତାର ପ୍ରଭାବ ବଢ଼ିଲା । ୧୮୬୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ନ'ଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପରେ ସୁଶାସନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ନିମିତ୍ତ ତତ୍କାଳୀନ ଭାରତ ମନ୍ତ୍ରୀ ସାର୍ ଷ୍ଟାଫୋର୍ଡ଼ ନର୍ଥକୋଟ୍ ବଙ୍ଗଳାରୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ପୃଥକ୍ କରିବାର ପରିକଳ୍ପନା ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ଭୟାବହତା ନିମିତ୍ତ ସେ ପ୍ରଚଳିତ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଅଯୋଗ୍ୟତାକୁ ଦାୟୀ କରିଥିଲେ । ଏହା

ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରା ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏହି ଚିନ୍ତାଧାରାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ସ୍ୱଦେଶବତ୍ସଳତା ଓଡ଼ିଶାର ଜାତୀୟ ଭାବଧାରାର ସ୍ରୋତକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା ।

୧୮୬୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବାଲେଶ୍ୱରର ରାଜା ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ଦେବ ଓ କମିଶନରଙ୍କ ଅଫିସ୍‌ର ସୁପରିଣ୍ଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକ ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳର ଏକୀକରଣ ନିମିତ୍ତ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରିଥିଲେ । ୧୮୭୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦଠାରୁ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧମାନ ଜନମତର ଚାପ ଫଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଓ ୧୮୯୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସରକାରୀ ଅଫିସ୍ ଓ ଅଦାଲତମାନଙ୍କରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ପ୍ରଚଳନ ନିମିତ୍ତ ଆଦେଶ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ମାତ୍ର ଏହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାରେ ବାଧା ଜାତ ହେଉଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଶା ଅଧିକାରର ଠିକ୍ ଏକ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ୧୯୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରଥମେ ଭାରତର କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକର ଏକୀକରଣ ଦିଗରେ ସରକାରୀ ଅନୁମୋଦନ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକ ଏକ ଶାସନାଧୀନରେ ଆଣିବାର ପରିକଳ୍ପନା ପ୍ରଥମେ ଏହିଠାରୁ ଲୋକପ୍ରିୟ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ୧୯୦୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଗଞ୍ଜାମର ଓଡ଼ିଆ-ମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଜାତୀୟ ସମ୍ମିଳନୀ ଗଞ୍ଜାମର ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ ପାରଳାର ଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇ ପରବର୍ଷ ତାହା ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରକାଣ୍ଡ ସମ୍ମିଳନୀ ଆକାର ଧାରଣ କରିଥିଲା । ପୁଣି ୧୯୦୩ ମସିହାରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜଠାରେ ଲାଲମୋହନ ଘୋଷଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ କଂଗ୍ରେସର ଯେଉଁ ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନ ହେଲା, ସେଥିରେ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲା ଓ ବିଶାଖାପାଟଣାକୁ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରୁ ଆଣି ଓଡ଼ିଶାରେ ମିଶାଇବା କଳ୍ପନା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହୋଇଗଲା । ଏହାଦେଖି ଓଡ଼ିଶାର ବରପୁତ୍ର ଉତ୍କଳ-ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ କଂଗ୍ରେସ ସହିତ ଓଡ଼ିଶାର ସମ୍ପର୍କ ଛିଣ୍ଡାଇ ଦେଇ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ପୁରାତନ ଗୌରବର ଉଦ୍ଧାର ଲାଗି ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ଗଢ଼ିଲେ । ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକର ଏକୀକରଣ ନିମିତ୍ତ ଏହାର ଉଦ୍ୟମ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ।

ଏ ଦିଗରେ ପ୍ରଥମ ସଫଳତାର ଲକ୍ଷଣ ୧୯୧୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ସେତେବେଳେ ବଙ୍ଗଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ଓଡ଼ିଶା ବିହାର ସହିତ ମିଶି ବିହାର-ଓଡ଼ିଶା ନାମକ ପ୍ରଦେଶ ଅଧୀନରେ ରହିଲା । ବଙ୍ଗଳାରେ ଥିଲାବେଳେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଯେଉଁ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଥିଲା, ତାହା ଏହା ଫଳରେ ଯଥେଷ୍ଟ ହ୍ରାସ ପାଇଲେ ମଧ୍ୟ ନୂତନ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଦିଗରେ ଉତ୍ସାହ ପୂର୍ବପରି ରହିଲା । ଲର୍ଡ଼ ମଣ୍ଟେଗୁ ଓ ଚେମସ୍‌ଫୋର୍ଡ଼ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଦାବୀର ଯଥାର୍ଥତା ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ । ଭାଷା ଭିତ୍ତିରେ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଦିଗରେ ସେମାନେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକର ସୀମାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ନିମିତ୍ତ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର, ଏ ଦିଗରେ ସ୍ୱତଃ କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ନ କରି ସେମାନେ ସଂପୃକ୍ତ ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାରମାନଙ୍କୁ ସୁଯୋଗ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ । ନୂତନ ମଣ୍ଟ୍‌ଫୋର୍ଡ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ୧୯୨୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେବାକୁ ଯାଉଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଯେ ନୂତନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଫଳରେ ଗଠିତ ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାରମାନେ ଏ ଦିଗରେ ଜନମତକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇ ସୁଚିନ୍ତିତ ସମାଧାନର ପନ୍ଥା ନିରୂପଣ କରିବେ । ମଧୁବାବୁ ମନ୍ତ୍ରୀ ଥିଲାବେଳେ ୧୯୨୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବିହାର-ଓଡ଼ିଶା ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କର ଏକୀକରଣ ନିମିତ୍ତ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହେଲା । ମାତ୍ର, ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାରେ ବାରମ୍ବାର ଆଲୋଚନା ସତ୍ତ୍ୱେ କୌଣସି ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରଯାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟର କୌଣସି ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳ ପରିତ୍ୟାଗ ନ କରିବାକୁ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ସରକାର ଦୃଢ଼ ପରିକର ଥିଲେ । ପକ୍ଷାନ୍ତରରେ, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ସରକାର ଆଲୋଚନା ଫଳରେ ଏହି ବିଷୟର ସମାଧାନ ପନ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । ଭାରତ ସରକାର ଏହି ସମୟରେ ୧୯୨୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରଦେଶର ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ମନୋଭାବ ଜାଣିବାକୁ ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ଜନମତ ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ଫିଲପ-ଡଫ କମିଟି ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ପରିଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ମତ ଦେଲେ ଯେ ଶିକ୍ଷିତ ଓଡ଼ିଆମାନେ ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ଦାବୀ କରି ଆସୁଅଛନ୍ତି ଯେ ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳମାନ ଏକ ଶାସନାଧୀନରେ ରହୁ । ସେମାନେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରଦେଶର ବିଶାଖାପାଟଣା ଓ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ଓଡ଼ିଶା

ସହିତ ମିଶାଇ ଦେବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ତେଲୁଗୁ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଭାବ ପଡୁଥିବାରୁ ବହୁତ ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳ ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ପାଇ ନ ଥିଲା ।

ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପଦକ୍ଷେପ ୧୯୨୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସାଇମନ୍ କମିଶନ୍ ନିଯୁକ୍ତି ସମୟରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି କମିଶନ୍‌ର ଏକ ସବ୍ କମିଟି ମେଜର ଅଟ୍‌ଲିଙ୍କ (ପରେ ଇଂଲଣ୍ଡର ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ) ଅଧିନାୟକତ୍ୱରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସବ କମିଟି ଓଡ଼ିଶାର ଜାତୀୟ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ସହିତ ଏକମତ ହୋଇ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ଶାସନାଧୀନରେ ଏକ ପ୍ରଦେଶରୂପେ ଗଢ଼ା ଯିବାକୁ ମତ ଦେଇଥିଲେ । ସାଇମନ କମିଶନର ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସୂତ୍ର ଅନୁସାରେ ଏହି ପ୍ରଦେଶ ଗଠିତ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ ଓଡ଼ିଆମାନେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ, ବଙ୍ଗଳା, ବିହାର-ଓଡ଼ିଶା ଓ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶରେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଥାଆନ୍ତେ ଓ କୌଣସିଠାରେ ଶାସନରେ ସେମାନଙ୍କର ଦୃଢ଼ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ରହି ନ ଥାନ୍ତା – କମିଶନ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଓ ଦୂରଦୃଷ୍ଟିର ସହିତ ଦେଖି ପାରିଥିଲେ । ଏହା ପରେ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ପ୍ରାଦେଶିକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘ ଗଠନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନିମିତ୍ତ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ବିଲାତରେ ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକ ବସିଲା । ୧୯୩୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରଥମ ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଦାବୀ ନିଷ୍ଠାପରତା, ଦୃଢ଼ତା ଓ ବଳିଷ୍ଠତାର ସହିତ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବାକୁ ଜଣେ ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନୀୟ ନେତାଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭୂତ ହେଉଥିଲା । ମଧୁବାବୁ ବୃଦ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ସାଇମନ କମିଶନର ଘୋର ବିରୋଧୀ ଥିଲେ । ତେଣୁ କଂଗ୍ରେସ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ କୌଣସି ନେତା ସାଇମନ କମିଶନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିକ୍ଷୋଭ ଚାଲୁଥିବା ବେଳେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କମିଶନଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଦେବା ଏକ ବିଶେଷ ଘଟଣାରୂପେ ଦେଶର ଚାରିଆଡ଼େ ଚମକ ପକାଇଥିଲା ।

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ନାରାୟଣ ଦେବ ସେତେବେଳକୁ ମହାରାଜା ଉପାଧି ପାଇ ନ ଥାନ୍ତି । ସେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାର ସଭ୍ୟ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ଦାବୀ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା

ନିମିତ୍ତ ବିହାର-ଓଡିଶା କାଉନସିଲ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇ ସେ ପ୍ରଥମ ଗୋଲ ଟେବୁଲ ବୈଠକରେ ଯୋଗଦାନ କରିଥିଲେ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ୧୯୧୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ଶ୍ରୀ ବିକ୍ରମ ଦେବ ବର୍ମାଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ଦଶମ ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗଦେଇ ସେ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ରାଜନୀତିରେ ଭାଗ ନେଇଥିଲେ । ମାନ୍ଦ୍ରାଜସ୍ଥ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ନିଉ ଇଂଟନ୍ ଆଦର୍ଶ ରାଜକୁମାର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଆଠବର୍ଷ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରି ସେ ସ୍ୱଦେଶ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ ଓ ତା'ର ପୂର୍ବ ବର୍ଷ ୧୯୧୩ ମସିହା ତା ୨୬ ରିଖ ଦିନ ସେ କୋର୍ଟ ଅଫ ଓ୍ୱାର୍ଡ଼ସଠାରୁ ରାଜ୍ୟ ପରିଚାଳନା ଭାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସମ୍ମିଳନୀର ସମସ୍ତ ଆୟୋଜନ ଓ ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ସୁବନ୍ଦୋବସ୍ତ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଜାତୀୟତାବୋଧ ଓ ଅନୁପମ ଉତ୍ସାହର ଫଳ ଥିଲା । ସେ ନିଜେ ପୂର୍ବ ବର୍ଷ ପୁରୀଠାରୁ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିକୁ ସମ୍ମିଳନୀ ଡକାଇ ଆଣିଥିଲେ । ପୁନଶ୍ଚ ସେ ନିଜେ ଅଳ୍ପ ବୟସ ଥିବା ଯୋଗୁଁ ଓ ସମ୍ମିଳନୀ ପରି ଦାୟିତ୍ୱସମ୍ପନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପୂର୍ବରୁ ସକ୍ରୀୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିବାରୁ ସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ଉଦାରତା ଦେଖାଇ ସେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ସଭାର ସଭାପତି ପଦ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ସମ୍ମିଳନୀର ସବୁ ପ୍ରକାର ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲେ । ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ସମିତି ଗଠନ ବୈଠକରେ ଭାଷଣକ୍ରମେ ସେ କହିଥିଲେ, "ଏପରି ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଜାତୀୟ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ପ୍ରଭେଦ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସମୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମନୋମାଳିନ୍ୟକୁ ମନରେ ସ୍ଥାନ ଦେଲେ ଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟାଘାତ ଘଟିପାରେ । ଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରିବାରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶହିତୈଷୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଇତିହାସରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଯେଉଁ ଦେଶରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବର ଆଧିକ୍ୟ ଥାଏ, ସେହି ଦେଶର ପତନ ଓ ଯେଉଁ ଦେଶରେ ଜାତୀୟ ଭାବର ଆଧିକ୍ୟ ଥାଏ, ସେହି ଦେଶ ଉନ୍ନତି ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୁଏ । ଅତଏବ ଏହା ମନେ ରଖି ସମସ୍ତେ ମିଳିମିଶି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ "

ସମ୍ମିଳନୀର ଯାବତୀୟ ଦାୟିତ୍ୱ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସମ୍ମିଳନୀ ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣ, ଆଗନ୍ତୁକ ଅତିଥି ଓ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଓ ଚର୍ଚ୍ଚା

ସ୍ପେସାଲ ଟ୍ରେନ୍, ମଟର ଓ ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ି ଆୟୋଜନ ପାଇଁ ଯାବତୀୟ ବ୍ୟୟ ବହନ ନିମିତ୍ତ ସେ ରାଜକୋଷରୁ ଦଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦାନ କରିଥିଲେ । ସମ୍ମିଳନୀ ସମୟରେ ପାଞ୍ଚ ଦିନ ସକାଶେ ନିଜ କଚେରୀ ବନ୍ଦ ରଖି ରାଜ୍ୟର ସମସ୍ତ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ଆଗନ୍ତୁକମାନଙ୍କର ପରିଚର୍ଯ୍ୟାରେ ନିୟୋଗ କରିଥିଲେ । ରାଜାଙ୍କ କଲେଜ, ଛାତ୍ରାବାସ, ବାଳକ ଓ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ, ମଠ ଓ ୟୁରୋପୀୟ ଅତିଥିଶାଳା ସେ ଆଗନ୍ତୁକ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ସେବାରେ ଲଗାଇଥିଲେ । ନିଜର ଗଜପତି ପ୍ରେସ ସମ୍ମିଳନୀ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ମଧୁସୂଦନ, ଗୋପବନ୍ଧୁ, ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ପ୍ରଭୃତି ଓଡ଼ିଶାର ବିଖ୍ୟାତ ମନିଷୀମାନେ ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗଦାନ କରି ମହାରାଜାଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଓ ସଂଗଠନ ଶକ୍ତି ଦେଖି ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ଓ ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ତାଙ୍କୁ Head volunteer ଆଖ୍ୟା ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ଅଧିବେଶନ ପରେ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ମହାରାଜାଙ୍କର ସୁନାମ ବ୍ୟାପି ଯାଇଥିଲା ଓ ତାଙ୍କର ସଂଗଠନ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ପାଇ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ନେତାମାନେ ସେ ବିହାର-ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶର ଅଧିବାସୀ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ୧୯୩୦ ମସିହାରେ ତାଙ୍କୁ ଲଣ୍ଡନଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ପ୍ରଥମ ଗୋଲ୍ଲ ଟେବୁଲ ବୈଠକକୁ ପଠାଇଥିଲେ ।

୧୯୩୦ ମସିହାରେ ବିଲାତରେ ଗୋଲ ଟେବୁଲ ବୈଠକକୁ ପ୍ରତିନିଧି ଭାବରେ ଯିବା ସମୟରେ କନିକା ରାଜାସାହେବ ସ୍ୱର୍ଗତଃ ସାର୍ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ନାରାୟଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ଚିକିଟିର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜାସାହେବ ମହାରାଜାଙ୍କର ପୁତ୍ରସ୍ଥାନୀୟ ଥିବା ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ମହାରାଜା ତ ବିଲାତ ଯାଉଛନ୍ତି, ଓଡ଼ିଶା ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ବିଷୟ ଯେପରି ଭୁଲି ନ ଯିବେ । ପୁତ୍ରପ୍ରତିମ ଚିକିଟି ରାଜାସାହେବଙ୍କର ଏହି ପ୍ରକାର ଅର୍ଜି ମହାରାଜାଙ୍କୁ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ନିମିତ୍ତ ବିଲାତରେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବାକୁ ପ୍ରଥମ ପ୍ରେରଣା ଦେଲା । ସେଠାରେ ସେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଦାବୀ ଦୃଢ଼ତା ଓ ନମ୍ରତାର ସହିତ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ ।

ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକରେ ୧୯୩୧ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ତା ୧୬ ରିଖରେ ସିନ୍ଧୁ ସବ୍‌କମିଟିର ବୈଠକ ବସିଥିଲା । ସେଥିରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ କରିବା ବିଷୟ ଆଲୋଚନା ହେବାବେଳେ ପାରଳା ମହାରାଜା ଓଡ଼ିଶା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର

ପ୍ରଦେଶ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉତ୍ଥାପନ କଲେ ଏବଂ ସବ୍‌କମିଟିର ଚେୟାରମ୍ୟାନ ଅଟଲିଙ୍କ ଠାରେ ଏଥିପାଇଁ ଦାବୀ କଲେ । ପ୍ରଥମେ ଅଟଲି ଅସମ୍ମତି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ମହାରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତିଙ୍କ ଯୁକ୍ତି ପ୍ରବଳ ହେବାରୁ ସେ ଶେଷରେ ରାଜି ହେଲେ ।

୧୯୩୧ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ୧୨ ତାରିଖ ସିନ୍ଧୁ କମିଟିର ବୈଠକରେ ପାରଳା ମହାରାଜା ଯେଉଁ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରି ଦେଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ଆନ୍ତରିକତା, ଆବେଗ ଓ ଜ୍ୱାଳାମୟୀ ଭଷା ମନ୍ତ୍ର ସଦୃଶ କାର୍ଯ୍ୟ କଲା । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶର ନିର୍ମାତା ରୂପେ ପାରଳା ମହାରଜାଙ୍କ ଅକ୍ଷୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କୀର୍ତ୍ତି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ବିରାଜୁଥିବ । ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସରେ ତାଙ୍କର ନାମ ଅମର ରହିଥିବ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ମହାରଜା କହିଥିଲେ –

ମହାଶୟ,

ମହାମାନ୍ୟ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଏକ କୋଟି ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରଜାଙ୍କ ତରଫରୁ ଏହି ଅବସରରେ ସେମାନଙ୍କର ଅତି ଦୀର୍ଘ କାଳରୁ ଚଳି ଆସୁଥିବା ଦୁଃଖ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ମୁଁ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଅଳ୍ପ କେତେଦିନ ତଳେ ଆପଣମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ସ୍ମାରକ-ପତ୍ର ଦେଇଛି, ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛି ଯେ ଏହା ଆପଣଙ୍କ ମନରେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଅସୁବିଧାଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମ୍ୟକ୍ ଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମାଇ ପାରିଥିବ । ଓଡ଼ିଆମାନେ ଚାରୋଟି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶରେ ରହିଛନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ୨୫ ବର୍ଷରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକାଳ ହେବ ଓଡିଆମାନେ ଏକତ୍ରୀକରଣ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଦାବୀ କରି ଆସୁଛନ୍ତି, ତାହାର ଇତିହାସ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଆପଣମାନଙ୍କୁ କ୍ଳାନ୍ତ କରିବି ନାହିଁ । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନର ସବୁ ବିଷୟ ମୁଁ ଭଲ ଭବରେ ଅବଗତ ଅଛି । ଆପଣଙ୍କ ଆଗରେ ସବୁ ତଥ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବି । ଓଡିଆମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଦାବୀ ଓଡିଆମାନଙ୍କର ଏକ ଜୀବନ ମରଣ ସମସ୍ୟା । ସେମାନେ ବାସ କରୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶର ଶେଷ ଭାଗରେ ପଡିଥିବାରୁ ତଦ୍‌ଜନିତ ଯାବତୀୟ ଅଭାବ ଅସୁବିଧା ଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଶାସନ କେନ୍ଦ୍ରର ବହୁ ଦୂରରେ ତ ରହୁଛନ୍ତି, ପୁଣି ସବୁଠାରେ ସେମାନେ ଅତୁଳନୀୟ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆଦୌ ଦୃଷ୍ଟି

ପଡୁ ନାହିଁ । ସେମାନେ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ମିଶି ବୁଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି ।

ମୁଁ ସମସ୍ତ ମାନ୍ୟବର ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରୁଛି, ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଏ ଯେଉଁ ବିଚିତ୍ର ଅବସ୍ଥା ଓ ଦାବୀ ହୋଇଛି ତାକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରନ୍ତୁ । ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ସରକାରୀ ସଂଗଠନମାନେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁ ସୁପାରିଶ କରି ଅଛନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରନ୍ତୁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଭାଷା ଓ ଜାତି ଭିତ୍ତିରେ ଆମର ନିଜର ଏହି ପ୍ରଦେଶ ଦାବୀ କରୁଛୁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ସନ୍ତୋଷ ଓ ଶାନ୍ତି ସହ ଏକ ଜାତୀୟ ପ୍ରଦେଶ ଚାହୁଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଭାରତୀୟ ଓ ଇଂରେଜ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ-ମାନଙ୍କ ପରିକଳ୍ପିତ ଶାସନ ସଂସ୍କାର ଦ୍ୱାରା ଲାଭବାନ ହେବାକୁ ଚାହୁଁ । ଏହି ପରିକଳ୍ପନା ଦ୍ୱାରା ଭାରତରେ ଏକ ଜାତି ଓ ଏକ ଭାଷା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କେତେକ ଛୋଟ ଛୋଟ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ରପୁଞ୍ଜ ଗଠିତ ହେବାର ଆଶା ଆମ ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନେ କରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କହି ରଖୁଛି ଏକ କୋଟି ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ବିନା ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଆପଣମାନେ ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ସଂସଦୀୟ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଆଶା କରିଛନ୍ତି ତାହା ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ହିତ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅହିତ ହେବ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସହକାରେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଲୁଣି ଏବଂ ବ୍ରିଟିଶ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ପ୍ରତି ଆନୁଗତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ତାଙ୍କଠାରୁ ସବୁବେଳେ ନ୍ୟାୟ, ସହାନୁଭୂତି ଓ ନ୍ୟାଯ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ଆଶା କରି ଆସିଛୁ । କିନ୍ତୁ ଏହା ପ୍ରମାଣିତ କରୁଛି ଯେ, ଲର୍ଡ କର୍ଜନଙ୍କ ଭାଷାରେ "ଓଡ଼ିଆମାନେ ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀ ଜାତିର ଲୋକ ନୁହନ୍ତି । ଯଦି ସେମାନେ ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତେ, ତାହାହେଲେ ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିବାଦ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କରି ଥାଆନ୍ତେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ଦେଖାଯାଉଛି ସେମାନଙ୍କୁ ବିନା ଦୟାରେ ବଳି ଦିଆଯାଇଛି ।"

ମୋର ଅନୁମାନ ଠିକ୍ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି ଯେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀ ଯେଉଁସବୁ ସମସ୍ୟାମାନ ବିଚାର କରୁଛନ୍ତି, ସେ ଭିତରେ ଓଡ଼ିଆ ସମସ୍ୟାଟି

ଅବିବାଦୀୟ । ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି ସାଇମନ କମିଶନ, ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଅଭିଲେଖ, ସଂପୃକ୍ତ ସବୁ ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାରମାନେ ଏହି ସମସ୍ୟାର ଆଶୁ ସମାଧାନର ଜରୁରୀ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଥିବା ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ପଥରେ ଆର୍ଥିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା କେବଳ ଏହାର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ରୂପେ ଠିଆ ହୋଇଛି । ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ମୁଁ କହୁଛି ପ୍ରାଚୀନ ସଭ୍ୟତା ଓ କୃଷ୍ଟି ଥିବା ଏକ ମହତ ଐତିହାସିକ ଜାତିକୁ ଧ୍ୱଂସମୁଖରୁ ବଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ଆପଣମାନେ ଯାଉଛନ୍ତି ସେତେବେଳେ ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ ନାହିଁ । " ଲୁଗାତାକୁ ଚାହିଁ କପଡ଼ା କାଟ " ପୁରୁଣା ନୀତି ବଚନଟି ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ଏହା ବହୁଳାଂଶରେ ବହୁ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷିତ ଦାବୀ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ସପକ୍ଷରେ ଯିବ । ମୁଁ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛି ଯେ, କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ବିହାର ଓ ଆସାମ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ସମୟରେ ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁ ଉଦାର ଓ ସହାନୁଭୂତି ମନୋଭବ ଦେଖାଇଥିଲେ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନରେ ସେହିପରି ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଇ ନୂତନ ପ୍ରଦେଶକୁ ରକ୍ଷା କରିବେ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆଣିବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ, ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନରେ ପ୍ରଥମେ ଋଣମୁକ୍ତ ପ୍ରଦେଶଟିଏ ଦେଖିବା । ଏହା କମ୍ ଆଶାଜନକ ସୂଚନା ନୁହେଁ । ପୁଣି ଆସାମ ଗଠିତ ହେଲାବେଳେ ସେହି ପ୍ରଦେଶଟି ନିଅଣ୍ଟିଆ ପ୍ରଦେଶ ହୋଇଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶର ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ବେଶୀ ଆୟ ଦେଖାଯିବ, ଆସାମ ଯେତିକି ଆୟରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ବେଶି ହେବ । ବିହାର-ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ସ୍ମାରକ ପତ୍ରର ପୃ ୪୦୪ରେ ଦର୍ଶାଯାଇଛି ଯେ ସେହି ପ୍ରଦେଶର ଓଡିଶା ଡିଭିଜନର ବାର୍ଷିକ ଆୟ ପ୍ରାୟ ଏକ କୋଟି ଟଙ୍କା ହେବ । ବିଭିନ୍ନ ସରକାରୀ କମିଟିମାନଙ୍କ ସୁପାରିଶମତେ ସବୁ ଜିଲ୍ଲା ଏହା ସହିତ ମିଶିଗଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କର ଓଡିଆ ଭଷା ଅଞ୍ଚଳ ସବୁ ଲୋକମତ ଅନୁସାରେ ମିଶିଗଲେ, ମୋର ଦୃଢ଼ ମତ ଯେ ପ୍ରଦେଶର ଆୟ ନିଶ୍ଚୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ । ପ୍ରଦେଶର ଆୟ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ କୋଟି ଟଙ୍କା ହୋଇଯିବ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଆର୍ଥିକ ଦୁରବସ୍ଥା ଦୂର ହୋଇଯିବ, ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦେଉଛି, ଯେଉଁ ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ମିଶିବ ସେଥିରୁ ଅବକାରୀ ବିଭାଗର ଆୟ ହେବ । ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଅନାବାଦୀ ଜମି, ଯାହାକି ବର୍ତ୍ତମାନ ଉନ୍ନତି କରା ଯାଉଛି, ସେଥିରୁ ଓ

ମୂଲ୍ୟବାନ ବନୀଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟରୁ ବହୁଧନ ପ୍ରାଦେଶିକ ପାଣ୍ଠିକୁ ମିଳିବ । ପୁଣି, ଓଡିଶାର ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଲୁଣମରା କ୍ଷେତ୍ର ଅଛି, ଏବଂ ଏହି ଉପକୂଳ ସହିତ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ଜାହାଜ ଚଳାଚଳ ହୋଇ ପାରିବ । ଏଥିରୁ ମଧ୍ୟ ବହୁ ଅର୍ଥ ପ୍ରାଦେଶିକ ପାଣ୍ଠିକୁ ମିଳିବ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ନିର୍ଭର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଉଛି, ଆବଶ୍ୟକ ପଡିଲେ, ଓଡିଆମାନେ ଭବିଷ୍ୟତ ପ୍ରଦେଶର ଅର୍ଥ ଅନାଟନ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅଧିକା କର ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି ।

ମୁଁ ଆଉ ବେଶି ଆପଣମାନଙ୍କର ମୂଲ୍ୟବାନ ସମୟ ନେବାକୁ ଚାହୁଁ ନାହିଁ । ଏହି ସମସ୍ୟାର ଅତି ଆବଶ୍ୟକତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆପଣଙ୍କ ହୃଦବୋଧ କରେଇ ପାରିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେଲା । ଏକ ଅତି ପୁରାତନ, ବିଶାଳ, ସଭ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତିସମ୍ପନ୍ନ ଉନ୍ନତଜାତିର ଭାଗ୍ୟ ଆପଣମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅଛି । ଏହାକୁ ଆପଣ ସଂଗଠିତ କରି ପାରନ୍ତି ଅଥବା ଧ୍ୱଂସ କରି ଦେଇ ପାରନ୍ତି । ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉନ୍ନତ ଜାତିମାନଙ୍କ ସଦୃଶ ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରାଚୀନାବସ୍ଥା ଅତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଐତିହାସିକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଅତୁଳନୀୟ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ପ୍ରାଚୀନ ବିଭବ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ ପରିସ୍ଥିତି ଭିତରେ ପଡି ରହିଛନ୍ତି ।" (ତା ୧୭ । ୪ । ୬୯ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରକାଶିତ ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ନାରାୟଣ ଦାସଙ୍କର "ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକରେ ଓଡିଶା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ସମସ୍ୟା" ପ୍ରବନ୍ଧରୁ ଗୃହୀତ ।)

ମହାରାଜା କହିଥିଲେ :– "We want a province of our own on the basis of language and race, so that we can be a homogeneous unit with feelings of contentment and peace, to realise and be benefitted by the projected reforms and look forward to the day when the united states of India will consist of small federated states based on common language and race."

୧୯୩୧ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ତା୧୯ରିଖ ଦିନ ଭାରତ ସଚିବ ସାର୍ ସାମୁଏଲ ହୋର୍ ଓଡ଼ିଶା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ହେବା କଥା ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ।

ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ ଏହି ବିଷୟଟି ପୂର୍ବ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କର୍ମସୂଚୀରେ ନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ମହାରାଜାଙ୍କର ସବିଶେଷ ଉଦ୍ୟମ ଫଳରେ ସଭାପତି ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେଇଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ସଭ୍ୟ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଦାବୀ, ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ମୁସଲମାନ ବହୁଳ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଦାବୀରୁ ମଧ୍ୟ ସମର୍ଥନ ପାଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ଦାବୀ ମାନିନେବାକୁ ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିଲେ, ସେମାନେ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନର ସମର୍ଥକ ଥିଲେ । ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସେମାନେ ନୂତନ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନର ପକ୍ଷପାତୀ ହେଲେ । ଫଳରେ ଗୋଲ ଟେବୁଲ ବୈଠକରେ ଓଡିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଦିଗରେ ବହୁମତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଏହା ଗୃହୀତ ହେଲା । ଭାରତ ମନ୍ତ୍ରୀ ସାର ସାମୁଏଲ ହୋର ଏହି ଦାବୀ ମାନିନେଲେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜାଙ୍କର ସଙ୍ଗଠନ ଶକ୍ତି ଓ କର୍ମଦକ୍ଷତାର ବିଜୟ ଲାଭ ହେଲା ।

ଏହାପରେ ଖ୍ରୀ ୧୯୩୧ ସାଲ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୮ ତାରିଖରେ ଭାରତ ସରକାର ଓଡ଼ନେଲ ସାହେବଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ଓଡିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ପାଇଁ ଓଡ଼ନେଲ କମିଟି ବସାଇଥିଲେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜା ଏହାର ଜଣେ ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ସଦସ୍ୟ ଥିଲେ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ କରଗଲେ ଓଡିଶାର ଆର୍ଥିକ ସ୍ଥିତି ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପରିସ୍ଥିତି କି ଧରଣର ହେବ ତାହା ଏହି କମିଟିର ବିଗ୍ରର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶର ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ମଧ୍ୟ ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା । ଏହି କମିଟିର ରିପୋର୍ଟ ଖ୍ରୀ. ୧୯୩୨ ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଏହି କମିଟି ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶରୁ ବା ବିହାରରୁ କୌଣସି ଓଡିଆଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳ ନୂତନ ପ୍ରଦେଶରେ ମିଶାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ବିହାର-ଓଡିଶା ପ୍ରଦେଶର ଓଡିଶା ଡିଭିଜନ, ଗଞ୍ଜପୁର ଜିଲ୍ଲାର ଖଡିଆଳ ଜମିଦାରି, ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲା ଓ ବିଶାଖାପାଟନା ପାର୍ବତୀୟ ଅଞ୍ଚଳର ବହୁଳ ଅଂଶ ନେଇ ନୂତନ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ନିମିତ୍ତ ଏହି କମିଟି ସୂଚନା ଦେଲେ । ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ସେମାନେ ଫିଲିପ୍ ଡଫ୍ କମିଟି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସୀମା ଅନୁମୋଦନ କଲେ, ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ ଦୁଇଜଣ ସଭ୍ୟଙ୍କର ବିରୁଦ୍ଧମତ ସତ୍ତ୍ୱେ ସଭାପତି ଓଡ଼ନେଲ୍ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଓ ଜୟପୁର ଜମିଦାରି ନୂତନ ଓଡିଶା

ପ୍ରଦେଶର ଅନ୍ତର୍ଗତ ନ ହେବାକୁ ସୁପାରିଶ କଲେ । "କାନ୍ଦୁଥିବ, ଯାହା ପାଉଥିବ ବାନ୍ଧୁଥିବ "– ଏହି ନୀତିରେ କେତେକ ତତ୍କାଳୀନ ନେତା, ବିଖଣ୍ଡିତ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ନିମିତ୍ତ ରାଜି ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପାରଳା ମହାରାଜା ଏହାର ଘୋର ବିରୋଧ କରିଥିଲେ । ସେହି ବର୍ଷ ବରହମପୁରରେ ଏକ ସମ୍ମିଳନୀ ଆହୂତ ହେଲା । ମହାରାଜା କୃଷି କମିଶନର ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀ ଥିବା ଲର୍ଡ ଲିନ୍‌ଲିଥିଗୋଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରି ତାଙ୍କୁ ନିଜ ମତ ସପକ୍ଷରେ ଆଣି ପାରିଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ଖ୍ରୀ ୧୯୩୩ରେ ୨ୟ ବାର ସେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଯାତ୍ରା କଲେ ଓ ସେଠାରେ ନିଜର କର୍ମ କୁଶଳତା ଫଳରେ ସମଗ୍ର ଜୟପୁର ଜମିଦାରୀ ଓ ନିଜ ରାଜଧାନୀ ସହିତ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଜମିଦାରୀର ଏକ ତୃତୀୟାଂଶ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିବାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ହାସଲ କଲେ । ମହାରାଜାଙ୍କର ୨ୟ ବାର ବିଲାତ ଗମନ ସର୍ବଦଳୀୟ ସମର୍ଥନ ପାଇ ନ ଥାଏ । ସେହି କାରଣରୁ ଯେଉଁମାନେ ପାରଳା ଓ ଜୟପୁର ବ୍ୟତୀତ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଚାହୁଁଥିଲେ, ସେମାନେ ଭାରତ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ କେବଲମାନ ପଠାଇଲେ ଯେ ପାରଳା ଓ ଜୟପୁର ବ୍ୟତୀତ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠିତ ହେଉ ଓ ଜୟପୁର ମହାରାଜା ନିଜେ ଓଡ଼ିଶା ସହିତ ତାଙ୍କର ରାଜ୍ୟର ମିଶ୍ରଣ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ଭାରତ ମନ୍ତ୍ରୀ ସାର ସାମୁଏଲ ହୋରଙ୍କୁ ମହାରାଜା ନିଜ ବ୍ୟୟରେ କେବଲ କରି ମହାରାଜା ବିକ୍ରମ ଦେବଙ୍କର ମତାମତ ଓ ଏହି କେବଲର ସତ୍ୟତା ଜାଣିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ତା ଭାରତ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ବିସ୍ମିତ କରିଥିଲା । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ମହାରାଜା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରିଥିଲେ । ମିଶ୍ରଣ ସପକ୍ଷରେ ବହୁ ନେତାଙ୍କୁ ନିଜ ବ୍ୟୟରେ ସେ ବିଲାତ ନେଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ଜନମତ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ଓ ପାରଳା ଜୟପୁର ନ ମିଶିଲେ ଭାରତ ବର୍ଷକୁ ନ ଫେରିବାର ଦୃଢ଼ତା ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ ।

ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରଦେଶ ବାସୀ ଅଣଓଡ଼ିଆ ମାନଙ୍କ ସହିତ ସହଯୋଗ କରି ସରକାର କୋରାପୁଟ ଓ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଯେଉଁ ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କଲେ, ତାହା ଅତି ବିଚିତ୍ର । ସବୁଠାରେ ଦେଖାଯାଏ, ଦୁଇ ପ୍ରଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ନଦୀ, ପର୍ବତ ବା ସେପରି କୌଣସି ପ୍ରାକୃତିକ ସୀମାରେଖା ଥାଏ, ମାତ୍ର କୋରାପୁଟ ଓ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ସୀମା ଏପରି ବିକୃତ ଭାବରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଯେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ

ଘଣ୍ଟାରେ ପ୍ରାଦେଶିକ ସୀମା ଦୁଇ ତିନିବାର ଲଘନ କରିବାକୁ ହେଉଛି । ମାଛକୁଣ୍ଡ ହେଉ ବା କୁଟିଆ ଗ୍ରାମ ବା ମହେନ୍ଦ୍ରଗିରି ହେଉ, ସର୍ବତ୍ର ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ବିକୃତ ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣର ଶରବ୍ୟ ହେଉଛୁ । ମହାରଜାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଓ ଉଦ୍ୟମ ନ ଥିଲେ ହୁଏତ ସମଗ୍ର କୋରାପୁଟ ଜିଲ୍ଲା ଓ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସବ୍‌ଡିଭିଜନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡିଶା ପ୍ରଦେଶରେ ଆଦୌ ସ୍ଥାନ ପାଇ ନ ଥା'ନ୍ତା ।

୧୯୩୬ ମସିହା ଏପ୍ରିଲ ପହିଲ ଦିନ ଓଡିଶା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ହେଲ । ଭରତ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଆଦେଶ ଜାରି ଅନୁସାରେ ବିହାର-ଓଡିଶା ପ୍ରଦେଶର ଓଡିଶା ଡିଭିଜନ, ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରଦେଶରୁ ଆଗତ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ମାଳ ଅଞ୍ଚଳ, ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଆସିକା, ଘୁମସର, ସୋରଡା, କୋଦଳା, ଛତ୍ରପୁର ତାଲୁକ ଓ ବରହମପୁର, ଇଛାପୁର ତାଲୁକର ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଅଂଶ, ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଜମିଦାରୀର ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଅଂଶ ବିଶାଖାପାଟନା ଜିଲ୍ଲାର ଅବିଭଜିତ ଜୟପୁର ଜମିଦାରୀ ଓ ଏହି ଜମିଦାରୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ ନ ହୋଇଥିବା ପଟାଙ୍ଗି ତାଲୁକାର ଅଂଶ, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶରୁ ଆଗତ ରାୟପୁର ଜିଲ୍ଲାର ଖଡିଆଳ ଜମିଦାରୀ, ବିଲାସପୁର ଜିଲ୍ଲାର ପଦ୍ମପୁର ଚନ୍ଦ୍ରପୁର ଜମିଦାରୀର କେତେକ ଗ୍ରାମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡିଶା ପ୍ରଦେଶରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଲ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନେ ରଖିବା କଥା ଯେ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଯଦି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଦାବୀ ଦୃଢ଼ତର ଭବରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରା ଯାଇଥାନ୍ତା ଓ ଇଂରେଜ ସରକାର ଏହି ଦାବୀ ମାନି ନେଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ପ୍ରଦେଶର ମାନଚିତ୍ର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଭିନ୍ନ ହୋଇଥାନ୍ତା । ସମଗ୍ର ଓଡିଆଭଷୀ ଅଞ୍ଚଳ ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥାନ୍ତା । ଏହି ଜାତିର ସୌଭଗ୍ୟ ପାରଳା ମହାରାଜା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଆନ୍ଦୋଳନର ଅଗ୍ରଣୀ ଥାଇ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅସୁବିଧା ସତ୍ତ୍ୱେ ବାରମ୍ବାର ଇଂଲଣ୍ଡ ଯାଇ ସେଠାରେ ଜନମତ ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ପ୍ରଭୂତ ଅର୍ଥବ୍ୟୟ କରି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ କରିପାରିଥିଲେ । ଯେଉଁ ଇଂରେଜ ସରକାର ଓଡିଆମାନଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି ଚାରୋଟି ପ୍ରଦେଶରେ ପକାଇଥିଲେ ସେହିମାନେ ଭରତ ଛାଡିବାର ମାତ୍ର ବାରବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ମହାରଜାଙ୍କର ଅଦମ୍ୟ ଉତ୍ସାହ ଫଳରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ନିମିତ୍ତ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ତାହା ନ ହୋଇଥିଲେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭରତରେ ଆମର ସ୍ଥାନ ଯେ କେଉଁଠାରେ ଥାନ୍ତା ତାହା କିଏ କହି ପାରିବ ? ୧୯୦୩ ମସିହାରୁ ଉତ୍କଳ

ସମ୍ମିଳନୀ ଜରିଆରେ ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କର ଏକୀକରଣ ନିମିତ୍ତ ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମନିଷୀମାନେ ଯେଉଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆଂଶିକ ଭାବରେ ଓ ଆର୍ଷିକୁ ଦେଖାଗଲ ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାରେ କେବଳ ସେହି ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜାଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ସର୍ବାଦୌ ଗଣନୀୟ । ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଉତ୍ତାରେ ମହାରାଜା ଦୁଇଥର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ମନ୍ତ୍ରୀ ହିସାବରେ ଅର୍ଜ୍ଜିତ ସମସ୍ତ ବେତନ ଓ ଭତ୍ତା ସେ ସର୍ବ ସାଧାରଣ ପାଣ୍ଠିକୁ ଦାନ କରି ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ଫଳରେ ଗଠିତ ପ୍ରଦେଶରେ ତାଙ୍କର ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବା ଆର୍ଥିକ ସ୍ୱାର୍ଥ ନ ଥିଲା ତାହା ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଦିଗରେ ମହାରାଜାଙ୍କର ଅବଦାନ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ଓ ସର୍ବବାଦୀ ସମ୍ମତ ।

ଜୀବନର ଉତ୍ତରଭାଗ :

କୃଷ୍ଣ-ଗଜପତି (୧୯୪୪-୭୪)

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ଦୁଇଥର ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବରେ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିଥିଲେ । ୧୯୩୫ ମସିହା ଭାରତ ଶାସନ ଆଇନର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ଫଳରେ ୧୯୩୭ ମସିହା ନିର୍ବାଚନ ପରେ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ, ଶାସନ ସମ୍ବିଧାନରେ ସୀମିତ କ୍ଷମତାର ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ୱରୂପ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ଦଳଭାବେ ମନ୍ତ୍ରୀତ୍ୱ ଗଠନ ନିମିତ୍ତ ଅସମ୍ମତି ପ୍ରକାଶ କରିବା ପରେ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଥମ ରାଜ୍ୟପାଳ ସାର ଜନ ଅଷ୍ଟିନ ହବାକ ଆଇ. ସି. ଏସ୍‌ଙ୍କର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ରକ୍ଷାକରି ସେ ପ୍ରଥମ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ଗଢ଼ିଥିଲେ । ନିର୍ବାଚନରେ ତାଙ୍କ ଦଳ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଦଳ ନାମରେ ପ୍ରତିଯୋଗିତା କରି ନିର୍ବାଚନ ଶେଷରେ କଂଗ୍ରେସକୁ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ବିଜୟୀ ଦଳ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇଥିଲା । ମହାରାଜା ଏହି ଦଳର ନେତା ଥିଲେ ଓ ବ୍ରହ୍ମପୁରର ଜଣାଶୁଣା ଓକିଲ ଭୁବନେଶ୍ୱର ରଥ ଏହାର ସମ୍ପାଦକ ଥିଲେ । ପ୍ରଥମ କାମଚଳା ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ୧୯୩୭ ଅପ୍ରେଲରୁ ୧୯୩୭ ଜୁଲାଇ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରି କଂଗ୍ରେସ କ୍ଷମତା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସମ୍ମତି ଦେବାରୁ ନିଜ ଦାୟିତ୍ୱରୁ ଅପସରି ଯାଇଥିଲା । ଏହି ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳରେ ମହାରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଦୁଇ ଜଣ ସହଯୋଗୀ ମନ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ — ବ୍ରହ୍ମପୁରର ଓକିଲ ମାନଧାତା ଗୋରଚାନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ପୁରୀର ଓକିଲ ଲତିଫୁର ରହମନ । ଓଡ଼ିଶା ବ୍ୟବସ୍ଥା ସଭାରେ ସେତେବେଳେ ମୋଟ ସଭ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ୬୦ ମଧ୍ୟରୁ ୪ ଜଣ ରାଜ୍ୟପାଳଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମନୋନୀତ ହେଉଥିଲେ । ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ୪ ଗୋଟି, ଭାରତୀୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଏକଗୋଟି, ଜମିଦାରମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଦୁଇଗୋଟି, ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଗୋଟିଏ, ବାଣିଜ୍ୟ ସଭାମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ୨ ଗୋଟି ଓ ମହିଳାମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଦୁଇ ଗୋଟି ଆସନ ସଂରକ୍ଷିତ ଥିଲା । ଅବଶିଷ୍ଟ ସାଧାରଣ ଆସନ ଥିଲା । ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଏକକ ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠତା ଲାଭ କରିଥିଲା । ଏହି ନିର୍ବାଚନରେ ଭୋଟ ଅଧିକାର ମଧ୍ୟ ସୀମିତ ଥିଲା । ଶିକ୍ଷା ଯୋଗ୍ୟତା ମାଟ୍ରିକୁଲେସନ ବା

ତଦୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଥିଲେ,ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ପରିମାଣରୁ ଅଧିକ ଖଜଣା ଚଉକିଦାରି ଟିକସ ବା ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ଟିକସ ବା ଯେ କୌଣସି ପରିମାଣର ଆୟକର ଦେଉଥିଲେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଭୋଟ ଅଧିକାର ପାଇ ପାରୁଥିଲେ । ୨ୟ ଥର ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ୨ୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ସେ ଗଠନ କରିଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସର ମୁଖ୍ୟ ନେତାମାନେ କାରାଗାରରେ ଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମରେ ସହାୟକ ହେବା ନିମିତ୍ତ କେତେକ ଦଳତ୍ୟାଗୀଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଏହି ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ୧୯୪୧ ମସିହା ନଭେମ୍ବରରୁ ୧୯୪୪ ମସିହା ଜୁନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ଏହି ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳରେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର ଓ ମୁସଲିମ୍ ଲିଗର ଅବଦୁଲ ଶୋଭାନ ଖାଁ, ଆଇନଜୀବୀ ସଭ୍ୟ ଥିଲେ । ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିଲ୍ଲାରେ କଲେଜ ଓ କଟକରେ ମେଡ଼ିକାଲ କଲେଜ ସ୍ଥାପନ ଏହି ମନ୍ତ୍ରୀ-ମଣ୍ଡଳର ବିଶେଷ ଅବଦାନ । ଏହି ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳର କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବେ ଅର୍ଜିତ ସମସ୍ତ ବେତନ ଓ ଭତ୍ତା ମହାରାଜା ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଦାନ କରିଥିବା ସହଯୋଗୀ ମନ୍ତ୍ରୀ ଶୋଭାନ ଖାଁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳର ଅବସାନ ପରେ ରାଜ୍ୟରେ ପୁଣି ଭାରତ ଶାସନ ଆଇନର ୯୩ ଧାରା ଅନୁସାରେ ରାଜ୍ୟପାଳ ଶାସନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଯୁଦ୍ଧୋତ୍ତର କାଳରେ ୧୯୪୬ ମସିହାରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସଭା ନିର୍ବାଚନ ହେଲା, ସେଥିରେ ମହାରାଜା ଭାଗ ନେଇ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ କଲେଜରେ ଏକଦା ଅଧ୍ୟାପକ ପ୍ରଖ୍ୟାତ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ପଣ୍ଡିତ ଅନନ୍ତ ତ୍ରିପାଠୀ ଶର୍ମା ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀରୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସଭାକୁ ନିର୍ବାଚିତ ହେଲେ । ପାରଳା ମହାରାଜା ସ୍ୱଳ୍ପକାଳ ନିମିତ୍ତ ଭାରତୀୟ ସମ୍ବିଧାନ ସଭାର ସଭ୍ୟ ଥିଲେ ଓ ୧୯୫୦ରେ ସମ୍ବିଧାନ ଗଠନ ପରେ ଏହି ଦାୟିତ୍ୱରୁ ଅପସରି ଗଲେ । ସେହି ଦିନଠାରୁ ସେ କ୍ଷମତା ରାଜନୀତିଠାରୁ ନିଜକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଲଗା ରଖୁଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରି ଯୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମରେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କର ବିଶେଷ ସହାୟକ ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁ ସେ ଜାତୀୟ ନେତାମାନଙ୍କର ସମାଲୋଚନାର ଶରବ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ, ମାତ୍ର ଜମିଦାରୀ ବିଲୋପର ପ୍ରାକ୍କାଳରେ ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ଏକ ସ୍ମାରକ ପତ୍ରରେ ନିଜର ବିବାଦୀୟ ଭୂମିକା ସେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେଇଥିଲେ ।

And he (Maharaja) had the honour of responding to the call of His Excellency—the Governor of Orissa to form the Ministry on two occasions at the most critical times in the political history of his mother country. It is of course for the Govt and the people of the country to say how the services rendered by him elevated the status of Orissa in the eyes of all who are competent to judge.

On those occasions as on all other occasions--the attitude of the Maharaja in the matter of those political relations has been then and will always be, to support and implement the orderly policy of the Govt. established by law. Whichever Govt. is in office the Maharaja considers it his duty, as all right minded and level headed citizens do to strengthen the hands of the Govt, so that peace and prosperity through the maintenance of law and order will be ensured for the people of the land. It is in this spirit that he has always conducted himself.

ଏହି ସ୍ମାରକୀପତ୍ର ଜମିଦାରି ବିଲୋପର ସ୍ୱଳ୍ପକାଳ ପୂର୍ବରୁ ୧୯୪୯ ମସିହାରେ ସରକାରଙ୍କୁ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ୧୮୦୩ ମସିହାରେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କଠାରୁ ସନନ୍ଦ ପାଇବା ପୂର୍ବରୁ ଖେମୁଣ୍ଡି ନରପତିମାନେ ସାର୍ବଭୌମ କ୍ଷମତା ସମ୍ପନ୍ନ ଥିଲେ, ସେମାନେ ରୁଲିଂଚିଫ୍ ଭାବେ ସମ୍ମତି ନ ପାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଦଶପଲ୍ଲା, ନୟାଗଡ଼ ରାଜାମାନଙ୍କ ପରି କ୍ଷମତା ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ବାହ୍ୟ ଶକ୍ତି ଜମିଦାର ଭାବେ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇ ନ ଥିଲ । ଏହି ଯୁକ୍ତି ଦର୍ଶାଇ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଜମିଦାରୀ ବିଲୋପ ଆଇନର ପରିସୀମା ମଧ୍ୟରୁ ତାଙ୍କ ଜମିଦାରୀକୁ ବାଦ ଦେବା ନିମନ୍ତ ସେ ସ୍ମାରକ ପତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସେଥିରେ ଶାନ୍ତି ଓ ପ୍ରଗତି ନିମିତ୍ତ ରାଜ୍ୟରେ ଜନହିତକର, ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନିର୍ମିତ୍ତ

ନିଜର ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବୋଲି ସେ ପରିଷ୍କାର ଭାବରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ । ୧୯୪୭ ମସିହା ପୂର୍ବରୁ ବହୁ ସ୍ୱାଧୀନ ନରପତି, ଭୂମ୍ୟାଧିକାରୀ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରାଜନୈତିକ ନେତା ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ଅସହଯୋଗ ନୀତି ସହିତ ଏକ ମତ ନ ଥିଲେ । ମହାରାଜାଙ୍କ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଡକ୍ଟର ପି ସୁବାରାୟାଁ, ସାର ସନ୍ମୁଖଂ ଚେଟି ପ୍ରଭୃତି ଅନେକ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବା ପରେ ସେମାନେ ଓ ଅନ୍ୟ ବହୁତ ରାଜା ମହାରାଜା ଭୂମ୍ୟାଧିକାରୀମାନେ ମନ୍ତ୍ରୀ, ରାଜ୍ୟପାଳ ଓ ରାଜଦୂତ ପଦ ମଣ୍ଡନ କଲେ । ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ରାଜ୍ୟର ତତ୍କାଳୀନ ନେତୃତ୍ୱ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜାଙ୍କୁ କୌଣସି ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ କରି ନ ଥିଲେ । ବିଶିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି କଲେଜର ଭୂତପୂର୍ବ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ପାନାର୍ନ୍ଧି ଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ୱାମୀ କହିଛନ୍ତି :—

The O'doneil Committee did not visit Paralakhemundi. The earlier enquiry committee Philip-Duff commission paid a visit and went round the Taluk. Their report formed the basis of the formation of Orissa state. Though the O'deneil committee did not pay an official visit, two of its official members Mr. Meheta and Mr. Phukan paid an unofficial visit and it was their dissenting report that was responsible for the inclusion of the northern half of the estate in the Orissa state. Of course it was entirely the effort of the Maharaja who toiled hard in going to England on two occasions to get a separate state sanctioned and approved by the Parliamentary committee. Mr. O'doneil, before whom I appeared at Gopalpur, could not in spite of his vehement report, succeed against the strenuous and patriotic efforts of the owner of the Estate.

ଯେଉଁମାନେ ସାଇମନ କମିସନକୁ "Go back Simon" ଧ୍ୱନି ଦେଇ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳକୁ ବୁଲାଇ ଦେଇ ନ ଥିଲେ, ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିକୁ ଫିଲିପଡଫ୍ କମିସନ ଯିବାବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଗ୍ରହଣର ସୁଯୋଗ ଦେଇ ନ ଥିଲେ, ଓଡ଼ନେଲ କମିଟି ଆଗରେ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ନିମିତ୍ତ ଦୃଢ଼ମତ ପ୍ରକାଶ କରି ନ ଥିଲେ, ସେଇମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ରହି କ୍ଷମତା ଭୋଗ କରି ନିଜ ଜୀବନକୁ ସାର୍ଥକ କଲେ ।

କବିଗୁରୁ ଲେଖିଛନ୍ତି—

"ଧ୍ୱନିଟିରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ସଦା ବ୍ୟଙ୍ଗ କରେ
ଧ୍ୱନି କାଛେ ଋଣୀ ସେ ଯେ ପାଛେ ଧରାପଡ଼େ ।"

ସେମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରା ଏହିପରି କୌଣସି ଭାବନା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିବା ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ ।

ପୂର୍ବତନ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ସଦାଶିବ ତ୍ରିପାଠୀ ନବରଙ୍ଗପୁରରେ କହିବାର ଶୁଣିଛି ; "ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାପରେ ଅନେକ ନରପତି ପେଷାଦାର ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ହେଲେ, କେତେକ କୂଟନୀତିରେ ଯୋଗ ଦେଲେ, କେହି ଶିଳ୍ପପତି ହେଲେ, କେତେକ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ବାଣିଜ୍ୟରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କଲେ । ମାତ୍ର ଶେଷ ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜକୁ ମହାରାଜା ଭାବରେ ପରିଚିତ କରି ରଖି ପାରିଲେ କେବଳ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ମହାରାଜା ।' ରାଜଥାଟ ପୂର୍ବପରି ଚାଲୁ ରହିଲା । ସମସ୍ଥାନ (ଜମିଦାରୀ) ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱରେ ସବୁବେଳେ ଜଣେ ସୁଦକ୍ଷ ପ୍ରଶାସକ ରହିବେ । ସେ ଆଇ. ସି. ଏସ., ଆଇ. ଏ. ଏସ. ବା ସର୍ବନିମ୍ନ ସିନିଅର ଡେପୁଟି କଲେକ୍ଟର (ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ) ହୋଇଥିବେ । ଅଫିସ କାର୍ଯ୍ୟ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଭାବରେ ଚାଲୁ ରହିବ । ମହାରାଜାଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ ନିମିତ୍ତ ପୂର୍ବରୁ ସ୍ଥାନ, ତାରିଖ, ସମୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହେବ । ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସମୟରେ ମହାରାଜା ଦରବାରୀ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ଦରବାର କକ୍ଷରେ ବିଜେ କରିବେ । ପ୍ରାର୍ଥୀ ସିଂହାସନ ଉପରକୁ ଉଠିବା ପୂର୍ବରୁ ନିଜର ପାଦୁକା ତଳେ ରଖିଯିବେ । ସାକ୍ଷାତ କରିବେ । ସାକ୍ଷାତ ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚିତ ବିଷୟରେ ମହାରାଜା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବେ, ଯେପରି ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ମନ୍ତବ୍ୟ

ଦେବାକୁ ନ ପଡ଼େ । ଏ ନିୟମ ପାରଳାରେ ସରକାରୀ, ବେସରକାରୀ, ସ୍ଥାନୀୟ ବହିଃଗତ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ଥିଲା । ମାତ୍ର ରାଜ୍ୟ ବାହାରେ ମହାରାଜା ସବୁ ସମୟରେ ନିଜକୁ ଏହି କାୟଦା କଟକଣାରୁ ମୁକ୍ତ ରଖୁଥିଲେ । ଯୌବନର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ମହାରାଜା ରହୁଥାଆନ୍ତି ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ନଗରୀରେ । ଗଞ୍ଜାମର ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ଜିଲ୍ଲା କଲେକ୍ଟର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଗୋପୀନାଥ ବେହେରା ରାଜ ସହାୟତାରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ବି. ଏ ପଢୁଥାନ୍ତି । ଥରେ ମହାରାଜା ତାଙ୍କୁ ରାସ୍ତାରେ ଚାଲି ଚାଲି ଯାଉଥିବାର ଦେଖିଲେ । ମହାରାଜା ନିଜର କାର ଅଟକାଇଲେ । ତାଙ୍କଠାରୁ ପଚାରି ବୁଝିଲେ ଗୋପୀନାଥ ଗୋଟିଏ ମେସରେ ରହୁଛନ୍ତି । କଲେଜ ନିକଟରେ ତାକୁ ବାସସ୍ଥାନ ମିଳୁ ନ ଥାଏ । ପ୍ରତିଦିନ କଲେଜକୁ ପାଦରେ ଯାତାୟତରେ ତାଙ୍କର କେତେଘଣ୍ଟା ସମୟ ଯାଉଥାଏ ଓ ସେ ପୁସ୍ତକାଗାରର ସୁବିଧା ମଧ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଲବ୍ଧି କରି ପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି । ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ସମସ୍ତ ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ବୁଝି ମହାରାଜା ତାଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେଲେ । ପରଦିନ ସେ ରହୁଥିବା ମେସ୍ ଆଗରେ ମହାରାଜାଙ୍କ କାର ଆସି ଅଟକିଲା । ପରେ ଜଣେ ଭୃତ୍ୟ ନୂତନ ଖରିଦ ଗୋଟିଏ ସାଇକେଲ ଧରି ପହଞ୍ଚିଲା । ଏହା ଗୋପୀନାଥଙ୍କୁ ଉପହାର ରୂପେ ପ୍ରଦାନ କରଯାଇ ଶିକ୍ଷାର ମାନ ଓ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଗୌରବ ରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦିଆଗଲା । ଗୋପୀନାଥ ଏକ ଅନୁନ୍ନତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ବ୍ୟକ୍ତିଥିଲେ । ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତି ପରେ ସେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ଡେପୁଟି ତହସିଲଦାର ଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇ ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ଅଧୀନରେ କଲେକ୍ଟର ପଦରୁ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କଲେ । ମାତ୍ର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ, ଗଞ୍ଜାମ ବା କୋରାପୁଟ କଲେକ୍ଟର ଥିବା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ମହାରାଜାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଅନୁମତି ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ଦିନ ଓ ସମୟ ସକାଶେ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଅନ୍ୟ ଦର୍ଶନାର୍ଥୀଙ୍କ କଥା ଛାଡ଼ନ୍ତୁ । ଜମିଦାରୀ ବିଲୋପ ପରେ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ଚିକିତ୍ସା ନିମିତ୍ତ ଆସିଥିବା ଭେଷଜ ବିଶାରଦଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ଶୃଙ୍ଖଳାରୁ ବାଦ ଦିଆଯାଉ ନ ଥିଲା । ମୃତ୍ୟୁର କେତେବର୍ଷ ପୂର୍ବେ କଟକ ମେଡ଼ିକାଲ କଲେଜର ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କୁ ସେ ନିଜ ଚିକିତ୍ସା ନିମିତ୍ତ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ସରକାର ମଧ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଯୋଗାଇ ଦେଲେ । ମହାରାଜାଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତର ତାରିଖ ଓ ସମୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହେଲା । ଅଧ୍ୟାପକ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ରାଜ ଅତିଥି ଭାବେ

ସରକିଟ୍ ହାଉସରେ ରହିଲେ । ସ୍ଥାନୀୟ କେହି କେହି ଘରୋଇ ଚିକିତ୍ସକ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ରୋଗୀମାନଙ୍କୁ ଆଣି ଦେଖାଇଲେ । କେତେକ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲେ । କେତେକଙ୍କୁ ସେ ଘରେ ଯାଇ ଦେଖି ଆସିଲେ । ମୋଟା ଫିଜ୍ ମିଳୁଥାଏ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସମୟ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଗଲା । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟର ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ଦଶ ମିନିଟ୍ ଗତ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମହାରାଜା ଅପେକ୍ଷା କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ନିଜ କକ୍ଷକୁ ଚାଲିଗଲେ । ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ପ୍ରାପ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଚେକ୍ ଆକାରରେ ସେହିଠାରେ ଦେଇ ଦେବାକୁ ସେ ଦେଓ୍ୱାନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ସରକାର ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କୁ ମହାରାଜା ଚିକିତ୍ସା ପାଇଁ ଆସିଥିବା ଏ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ଏ ପ୍ରକାର ସମୟାନୁବର୍ତ୍ତିତାର ଅଭାବ ଓ ତଦ୍‌ଜନିତ ତ୍ରୁଟି କଥା ଶୁଣାଇ ନାହାନ୍ତି । ମଧୁବାବୁ କେଉଁଝର ରାଜାଙ୍କୁ କେତେ ମିନିଟ ବିଳମ୍ବ ହେବା ଦେଖି କହିଥିଲେ "ସାମାନ୍ୟ ଘଣ୍ଟାଟାଏ ଯାହାର ମୂଲ୍ୟ କେଇଟା ଟଙ୍କା ସେ ତାମୁଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କଲାନାହିଁ । ଆଉ ମିଷ୍ଟର ଦାସଙ୍କର ମୂଲ୍ୟ କଣ ତା'ଠାରୁ ଊଣା ଯେ ଆପଣ ଠିକ୍ ସମୟରେ ନ ଆସିଲେ ଆପଣଙ୍କ ଅପେକ୍ଷାରେ ସେ ବସି ରହିଥାନ୍ତେ ।" କୁଳବୃଦ୍ଧ ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ଦାୟାଦ ଭାବରେ ମହାରାଜା ଏହି ଚିକିତ୍ସକ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କୁ ଉଚିତ ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ, ମାତ୍ର ତାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କିଛି ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ନାହିଁ ।

୧୯୫୦ ମସିହାରେ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଲଗା ହୋଇ ମହାରାଜା ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ଉତ୍କାମଣ୍ଡ (ଅଧୁନା ଉଦକ ମଣ୍ଡଳ) ଓ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ସମୟ ଅତିବାହିତ କରୁଥିଲେ । ୧୯୪୪ ମସିହା ଜୁନ ମାସରେ ତାଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳର ଅବସାନ ଘଟେ । ୧୯୭୪ ମସିହା ମଇ ମାସରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁହୁଏ । ଏହି ଦୀର୍ଘ ୩୦ ବର୍ଷକାଳ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ଯାପନ କରି ନିଜର ଜମିଦାରି ପରିଚାଳନା, କୃଷି ବା କୌଣସି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କମ୍ପାନୀର ଡିରେକ୍ଟର ଭାବରେ କାଳ-ଯାପନ କରୁଥିଲେ । ୧୯୬୭ ମସିହା ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନ ପୂର୍ବରୁ ଦେଶରେ କଂଗ୍ରେସ ବିରୋଧୀ ଜନମତ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଓଡ଼ିଶାର ବରିଷ୍ଠ ଜନନାୟକ ବିଜୁ ପଟ୍ଟନାୟକ ମହାରାଜାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କଲେ । ବିଜୁ ବାବୁଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପିତା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଦେଓ୍ୱାନ ଥିଲେ ।

ସେଇ ସୂତ୍ରରେ ମହାରାଜାଙ୍କର ତାଙ୍କ ସହିତ ପାରିବାରିକ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁତା । ମାତ୍ର ରାଜନୀତିରେ ଭାଗ ନେବାକୁ ସେ ଦୃଢ଼ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ମହାରାଜାଙ୍କର ତତ୍କାଳୀନ ଦେୱାନ କୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି କହିବାର ଶୁଣିଛୁ ଯେ ସେ କୁଆଡ଼େ କହିଥିଲେ Only a dog returns to its vomit ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହା ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଭାବରେ ତ୍ୟକ୍ତ ତାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରକୃତି ବିରୁଦ୍ଧ ।

ସମ୍ବଲପୁର ନଗରପାଳିକାର କାର୍ଯ୍ୟନିର୍ବାହୀ ଅଧିକାରୀ ଥିବାବେଳେ ବଦଳି ଆଦେଶ କ୍ରମେ ମୁଁ ୧୧।୬।୧୯୬୭ ତାରିଖରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ କାର୍ଯ୍ୟନିର୍ବାହୀ ଅଧିକାରୀ ଭାବରେ ଯୋଗଦାନ କଲି ଓ ୩୧।୮।୧୯୬୯ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲି । ପୌର ପରିଷଦକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦିଆଯାଇଥିବାରୁ ଜଣେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ବରିଷ୍ଠ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ସ୍ଥାନାଭିଷିକ୍ତ କରାଯାଇଥାଏ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସେତେବେଳେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବାସଭବନ ନ ଥାଏ । ସେ ଭଡ଼ା ଘରେ ରହୁଥାନ୍ତି, ମୋର ବାସଭବନର ଅପରାର୍ଦ୍ଧରେ ସମସ୍ଥାନର ଜେନେରେଲ ମ୍ୟାନେଜର ଶ୍ରୀ ପାର୍ଥସାରଥି ରହୁଥାଆନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ମହାରାଜାଙ୍କର ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମତେ ମିଳିଗଲା । ସରକାର ତାଙ୍କ ଜମିଦାରୀ ପରିଚାଳନା ୧୯୫୨ ମସିହାରେ ନେଲା ପରେ ତାଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ କମିଗଲା । ତା ପୂର୍ବରୁ ଜମିଦାରିର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ ସେ ଟିକିନିଖି ଦେଖାରଖା କରୁଥିଲେ । ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ସମୁଦାୟ ଜମିଦାରିର ଏକ ତୃତୀୟାଂଶ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଥିଲା । ଏହି ଓଡ଼ିଶା ଅଞ୍ଚଳ ଜମିଦାରିର ପୂର୍ବରେ ରାଗବନ୍ଧ ଓ ପଶ୍ଚିମରେ ବାରଣସୀ (ବର୍ତ୍ତମାନ କାଶୀନଗର) ଥାଇ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଏହାର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ଥିଲା । ରାଜ୍ୟ ପାଇବାର ମାତ୍ର ୩ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ମହାରାଜା ନିଜର ପରିଚାଳନା ଦକ୍ଷତା ପ୍ରତିପାଦନ କରି ପାରିଥିଲେ । ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଦରଖାସ୍ତର ବିଚାର ଯେପରି ଅଯଥା ବିଳମ୍ବ ନ ହୁଏ ସେ ଦିଗରେ ସେ ନିଜେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଉଥିଲେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଶତାୟୁ ଉତ୍କଳ ହିତୈଷିଣୀ ସମାଜର ସଭାପତି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଭଗୀରଥି ପାତ୍ରୀଙ୍କ ଠାରୁ ଶୁଣିଛି ଯେ ଏହା ପାଇକାର ପରମ୍ପରା । ସେ କଥା ବୋଲୁଥିଲେ—

ବାଡ଼ ହୋଇ ଯେବେ ଖାଏ ବେଲସା
ବିରାଡ଼ି ହୋଇ ଯେ ନ ମାରେ ମୂଷା
ରଜା ହୋଇ ଯେବେ ଚଳଇ ତଷା
କହ କି ହୁଅଇ ସେ ଦେଶ ଦଶା ।

ମହାରାଜାଙ୍କର ପିତା ଥିବାବେଳେ ସ୍ୱର୍ଗପ୍ରାପ୍ତ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତିଙ୍କ ଦେଓ୍ୱାନ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରତ୍ୟହ ଶୁଣାଉଥିଲେ ଯେ ସବୁ ଦେବାଳୟରେ ଦେବ ସେବା ନୀତି ଚାଲିଲା, ଅତିଥି ଅଭ୍ୟାଗତମାନଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚା ସରିଲା, ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଆପତ୍ତି ଶୁଣାଗଲା, ଜଳସେଚନ ନିମିତ୍ତ ଦରଖାସ୍ତ ଫଇସଲା ହେଲା, ମଣିମା ମଣୋହିକୁ ବିଜେ କରନ୍ତୁ । ତା'ପରେ ରାଜ ଦରବାର ଭଙ୍ଗ କରୁଥିଲେ ଓ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନକୁ ଯାଉଥିଲେ । ମହାରାଜା ରାଜ୍ୟର ସମସ୍ତ ଜଳାଧାରର ଜଳସେଚନର କ୍ଷମତା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ସେ ସବୁର ସଦୁପଯୋଗ ନିମିତ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଥିଲେ । ଦେଶରେ ଜମିଦାରି ପ୍ରଥାର ଉଚ୍ଛେଦ ନିମିତ୍ତ ଅନ୍ୟ ଏକ ଯୁକ୍ତି ଥିଲା ଯେ ଜମିଦାରମାନେ ଜଳାଧାରର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ନିମିତ୍ତ ଯତ୍ନଶୀଳ ନୁହନ୍ତି ଓ ଏହା କୃଷି ଉତ୍ପାଦନ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହେଉଛି । ନିଜ ଜମିଦାରି ଓ ସରକାରୀ ମାହାଲମାନଙ୍କର ତୁଳନାତ୍ମକ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ସେ ଏ ପ୍ରକାର ଧାରଣା ଭ୍ରମାତ୍ମକ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିଥିଲେ । ନିଜେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଡିଗ୍ରୀ ଅର୍ଜନ କରି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ସୁଯୋଗ୍ୟ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ସେ ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା ଓ ବୈଷୟିକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଧ୍ୟାନବାନ୍ ଥିଲେ । ଟେଲର ସ୍କଲରସିପ୍ ଫଣ୍ଡ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ୧୯୨୩ ମସିହାରୁ ଉଣୀ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମନରେ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ସୃଷ୍ଟି ନିମିତ୍ତ ଷାଠିଏ ହଜାର ଟଙ୍କାରେ ନାମିତ ଟେଲର ଋଣ ବୃତ୍ତି ପାଣ୍ଠି ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରସାର ଦିଗରେ ଆଶାତୀତ ଭାବରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା । ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ସମୟରେ କଟକ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜକୁ ଛାଡ଼ି କେବଳ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ଡିଗ୍ରୀ କଲେଜ ଥିଲା । ତାଙ୍କୁ ୧୯୩୬ ମସିହାରେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଯେତେବେଳେ ମହାରାଜା ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କଲେ ଓ ତାଙ୍କର ପ୍ରଜାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇଲେ ସେତେବେଳେ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ସ୍ୱଳ୍ପ ବ୍ୟୟରେ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ନିଜ କଲେଜରେ

ବି.ଏ. ଶ୍ରେଣୀ ଖୋଲିବା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ । ଆଇ. ଏ. ଶ୍ରେଣୀରେ କୃଷି ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିବା କଲେଜ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକମାତ୍ର ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପଶୁପାଳନ, ପଶୁଚିକିତ୍ସା ଓ କୃଷି ଖାଦ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ ବିଭାଗର ଶାସନମୁଖ୍ୟ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ସନ୍ତାନ ହୋଇଥିବା ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ଦୁଇଟି କୃଷି ଫାର୍ମରେ ଉନ୍ନତ କୃଷିର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା । ଉଚ୍ଚ ବୈଷୟିକ ଯୋଗ୍ୟତା ସମ୍ପନ୍ନ କର୍ମଚାରୀ ଏହାର ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲେ । ଉନ୍ନତ ଧରଣର ବୀଜ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରୁ ଅଣାଯାଇ ଏଠାରେ ବଂଶବୃଦ୍ଧି କରାଯାଇ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଉଥିଲା । କୃଷିବୀଜ ବ୍ୟତୀତ ଉନ୍ନତ ଜାତୀୟ ଗୋରୁ ଓ ମଇଁଷି ମଧ୍ୟ ଏହି ଫାର୍ମରେ ରଖା ଯାଉଥିଲେ । ଭାରବହନ ଓ ଦୁଗ୍ଧ ଉତ୍ପାଦନ ଦୁଇ ଦିଗରେ ଲାଭଦାୟକ ଉନ୍ନତମାନର ଗୋରୁ ଅଣା ଯାଉଥିଲେ । ପ୍ରଜାମାନେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ନିଜର ପାଳିତ ଜନ୍ତୁମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଏମାନଙ୍କର ଉପାଦେୟତା ଓ ଉପଯୋଗିତା ଦେଖୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଯେପରି ଏହି ସୁଯୋଗ ନିଜେ ଉପଭୋଗ କରି ପାରିବେ ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବର୍ଷେ ଦୁଇ ବର୍ଷ ଅନ୍ତରରେ ଫାର୍ମର ଉନ୍ନତମାନର ଜନ୍ତୁମାନଙ୍କୁ ନିଲାମ କରି ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କୁ ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଗଞ୍ଜାମରେ ଘୁମୁସର ଜାତୀୟ ଗୋରୁ ସହିତ ଏହି ନୂତନ ଆମଦାନୀ ପଶୁମାନଙ୍କ ମିଶ୍ରଣ ମଧ୍ୟ ଲାଭ ଦାୟକ ଥିଲା । କୃଷି ନିମିତ୍ତ ସେ ଉନ୍ନତ ଧରଣର କୋଏମ୍ବାଟୁର ଆଖୁ, ଜଡ଼ା, କପା, ଅଇଣି, (ଜିଞ୍ଜିଲି) ଓ ଡାଲି ଜାତୀୟ ଫସଲର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ । ଆଖୁ ଚାଷରୁ ଅଧିକ ଲାଭ ପାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଗୁଡ଼ ତିଆରି ନିମିତ୍ତ ଉନ୍ନତ ଧରଣର ଚୁଲି, କଡେଇ, ଆଖୁଶାଳରେ ଉନ୍ନତ ରନ୍ଧନ ପ୍ରଣାଳୀ, ବେଶୀ ଦିନ ଗୁଡ଼ ସାଇତି ରଖି ପାରିବାର ପ୍ରଣାଳୀ ଚାଷୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଲୋକପ୍ରିୟ କରାଇଥିଲେ । ନିଜ ଫାର୍ମରେ ଜନ୍ତୁମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଉନ୍ନତ ଧରଣର ଗୁହାଳ ତିଆରି କରାଯାଇ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । କମ୍ପୋଷ୍ଟ ଖତର ପ୍ରଚଳନ ଚାଷୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ସମୟରେ ନ ଥାଏ, ମାତ୍ର ନିଜେ ମହାରାଜା ନିଜର କମ୍ପୋଷ୍ଟ ତିଆରି କରି କ୍ଷେତରେ ବ୍ୟବହାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଫାର୍ମକୁ ଡାକି ଏହା ଦେଖାଇ ଖତ ହିସାବରେ ଏହାର ଉପାଦେୟତା ବୁଝାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଏ ଦିଗରେ ପ୍ରଭାବିତ ଓ ପରେ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥିଲେ । ଏ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ନିଜ ଫାର୍ମରେ ହେଉଥିବାବେଳେ

ତାଙ୍କର ନିଜର ନୀତି ବାକ୍ୟ ଥିଲା The Master's foot is the best manure । ମାଲିକର ପାଦ ପଡିଲେ ଜମିର ଉର୍ବରତା ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ବଢ଼େ । ପ୍ରତ୍ୟହ ଦୁଇବେଳା ସେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଉପକଣ୍ଠରେ ନିଜର ହୋମ ଫାର୍ମକୁ ଯାଉଥିଲେ । ସକାଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ପୂର୍ବରୁ ଏହି ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହେଉଥିଲା । ଜମିଦାରି ବିଲୋପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାରଳା ପ୍ରାସାଦରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ନହବତ ବାଦ୍ୟ ବାଜୁଥିଲା ଓ ଏଥି ସହିତ ତାଙ୍କର କୃଷୀ ଫାରମକୁ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହେଉଥିଲା । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଜାତୀୟ ମକକା, ଲଙ୍କା, ବିଲାତିଆଳୁ, ବିଲାତି, ବାଇଗଣ, ଫୁଲ କୋବି, ବନ୍ଧା କୋବି, ଓଲକୋବି (ନଲଖଲ), ମଟର, ଗାଜର, ସାଲଗମ, ମୂଳା ଓ ବିଭିନ୍ନ ବିନ୍ ଚାଷର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରାଇ ଏହି ପରିବାଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟବହାରକୁ ସେ ଲୋକପ୍ରିୟ କରାଇ ପାରିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ପନିପରିବା ଓ ଋତୁ ଉପଯୋଗୀ ଫଳ ସବୁଠାରୁ ଶସ୍ତା । ଏହାର କାରଣ କୃଷି ସହିତ ଓତଃପ୍ରୋତ ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ ଜଳସେଚନର ଗୁରୁତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି କରି ସେ ରାଜ୍ୟରେ ୫୧୯ଟି ଜଳାଧାରର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ଓ ଜଳସେଚନର ସୁବିଧା ପାଇଁ କୃଷକମାନେ ଏକାଧିକ ଫସଲ କଲେ ଓ ଖରଦିନେ ଜଳ ସୁବିଧା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ପନିପରିବା ଓ ଋତୁ ଉପଯୋଗୀ ଫଳ ଯଥେଷ୍ଟ ଉତ୍ପାଦନ ହୋଇ ପାରୁଛି ।

୧୯୫୪ ମସିହାରେ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ଷ୍ଟିଲ ଲିମିଟେଡ଼ର, ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ମେଟୁର ଇଣ୍ଡଷ୍ଟ୍ରିଜର ଓ ସିଂପସନ୍ ଏଣ୍ଡ୍ କୋ.ର, ପୁନାର ମଞ୍ଜୁଟୀ ଷଡ଼ ଫାର୍ମର, ପୁଣ୍ଡିର ଲବଣ ଉତ୍ପାଦନ କାରଖାନାର ଓ ପାରଳାର ଗଜପତି ଷ୍ଟିଲ ଇଣ୍ଡଷ୍ଟ୍ରିଜର ସେ ଡିରେକ୍ଟର ଥାଇ ଶିଳ୍ପ ବିକାଶ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ଥିଲେ । ୧୯୨୩ ମସିହାରୁ ୧୯୪୭ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ସେ ଶିକ୍ଷାରେ ୨୧ ଲକ୍ଷ ଓ ଜଳସେଚନରେ ସାଢ଼େ ବାରଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟ କରିଥିଲେ । ସମଗ୍ର ଭାରତ ବର୍ଷରେ ନୂତନ ରେଳଲାଇନ ପକାଇବା ଓ ଏହାର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ଓ ପରିଚାଳନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ଏକମାତ୍ର ଜମିଦାର ଥିଲେ । ଜମିଦାରିରେ ୭୪ ମାଇଲ ରାସ୍ତାର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ନିମିତ୍ତ ବାର୍ଷିକ ୮୭୮୦୦ଙ୍କା ଖରଚ ହେଉଥିଲା । ଏହି ରାସ୍ତାମାନଙ୍କ

ଦ୍ୱାରା ଜମିଦାରିର କୌଣସି ବଡ଼ ଗ୍ରାମ ଗମନାଗମନର ସୁବିଧାରୁ ବଞ୍ଚିତ ନ ଥିଲା, ଅଥଚ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଷ୍ଟମ ଯୋଜନା କାଳରେ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖା ଯାଇଛି । ସାମ୍ପ୍ରତିକ ରାଜନୀତିରେ ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତା ହାସଲ କରି ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ବା ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ରାଜକୋଷର ଅବାରିତ ଅପବ୍ୟୟକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଉଥିବା ସମୟରେ କ୍ଷମତା ରାଜନୀତିର ଫଳଭୋଗ କରି ନିଜର ବେତନ ଓ ଗସ୍ତ ଭତ୍ତା ନିଜେ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ତାହା ସତ୍‌କର୍ମରେ ବ୍ୟୟ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରଦାନ କରିବା ଅବିଶ୍ୱାସ୍ୟ ହୋଇପାରେ । ରାଜନୈତିକ ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ସେ ନିଜର ପ୍ରଭୁତ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରିଥିଲେ । ନିଜ ପାଇଁ, ଏପରିକି ନିଜର ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀ ନିମିତ୍ତ ସରକାରୀ ଅର୍ଥବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ସେ କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରୁଥିଲେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଶେଷ ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ବାରଣସୀ ଗ୍ରାମ (ଅଧୁନା କାଶୀନଗର) । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରୁ ଏହାର ଦୂରତା ପ୍ରାୟ ୩୦ ମାଇଲ । ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ସମୟରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଅଧିବାସୀମାନେ ଏହି ରାସ୍ତା ସର୍ବକାଳ ଉପଯୋଗୀ ପକ୍‌କା କରିବା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ନିବେଦନ କଲେ । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଗସ୍ତ ସମୟରେ ଏହି ନିବେଦନ ପତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା । ମହାରାଜା ଗ୍ରାମମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ମୁଖିଆ (ନାଇଡୁ)ମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଦେଲେ ଯେ ସେ କେବଳ ନିଜ ଜମିଦାରି ବା ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀର ନୁହନ୍ତି, ସମଗ୍ର ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ । ଅନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ ନ କରି ତାହା ନିଜ ଜମିଦାରିରେ ରାସ୍ତା ନିର୍ମାଣରେ ବ୍ୟୟ କଲେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଖର୍ବ ହେବ । ଏହା କରିବାକୁ ସେ ସୁଯୋଗ ଦେବେ ନାହିଁ କହିବାରୁ ନିବେଦନକାରୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଦରଖାସ୍ତ ଫେରସ୍ତ ନେଲେ । ପରେ ମହାରାଜା ସମସ୍ଥାନ ବ୍ୟୟରେ ଏହି ରାସ୍ତା ତିଆରି କରାଇଥିଲେ ।

୧୮୬୬ ମସିହାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ସର୍ବ ପୁରାତନ ସ୍ୱାୟତ୍ତଶାସନ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ସମସ୍ଥାନ ସହରରେ ନିଜର କୋଠାବାଡ଼ି ନିମିତ୍ତ ବାର୍ଷିକ ଟ୬୮୫୦ଙ୍କା ଟିକସ ଦେଉଥିଲେ । ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟିର କୌଣସି କର୍ମକର୍ତ୍ତା ଏକଦା ଏହା ଅତି ବେଶୀ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ତାକୁ କମାଇ

ଦେଇଥିବା ଜାଣି ମହାରାଜା ଏହାର କଠୋର ସମାଲୋଚନା କରି ଜିଲ୍ଲା କଲେକ୍ଟରଙ୍କୁ ପତ୍ର ଲେଖି ପୂର୍ବ ଦେୟ ବଜାୟ ରଖିଥିଲେ ।

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଗଙ୍ଗବଂଶୀ ରଜାମାନେ ଆତ୍ରେୟ ଗୋତ୍ରୀୟ ଓ ସେମାନେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ପନ୍ଥାନୁଗାମୀ ବୈଷ୍ଣବ । ବୈଦିକ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ନିମିତ୍ତ ସେମାନେ ବହୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନ, ଓ ଆଗ୍ରାହରମ୍ (ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଦାନ ଗ୍ରାମ) ବସାଇଥିଲେ ଓ ବହୁ ଇନାମ (ବ୍ରହ୍ମୋତ୍ତର) ଦାନ କରିଥିଲେ । ସମଗ୍ର ଜମିଦାରିରେ ଏ ପ୍ରକାର ଦାନ ଭୂମିର ପରିମାଣ ୯୬୬୪ ଏକର ଥିଲା । ରାଜ୍ୟର ସମଗ୍ର କର୍ଷିତ ଭୂମିର ଏହା ଶତକରା ୧୮ ଭାଗ ଥିଲା । ୧୯୪୮ ପ୍ରଚଳିତ ହାରରେ ଏଥିରୁ ରାଜସ୍ୱ ଟ୨୮୯୯୨ଙ୍କା ପାଇବାର ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଇନାମ ଦାନ ହେତୁ ଜମିଦାର ମାତ୍ର ଟ୧୭୮୯ଙ୍କା ଅସୁଲ କରୁଥିଲେ । ବୈଷ୍ଣବ ଭାବରେ ଜମିଦାର ଏଥିପାଇଁ ଗର୍ବିତ ଥିଲେ । ରାଧାକାନ୍ତ ମଠ ମହନ୍ତ ତାଙ୍କର ଗୁରୁବଂଶ । ମାଣିକେଶ୍ୱରୀ ତାଙ୍କର ଇଷ୍ଟଦେବୀ ଓ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁ ଇଷ୍ଟଦେବ । ମୂର୍ତ୍ତିର ବିଶାଳତା ଓ ଉଚ୍ଚତା ଦୃଷ୍ଟେ ପାରଳାର ଜଗନ୍ନାଥ ପୁରୀର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସମକକ୍ଷ । ଆଗରୁ ୩ ଗୋଟି ରଥ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଜମିଦାରି ବିଲୋପଠାରୁ ତିନି ମୂର୍ତ୍ତି ଗୋଟିଏ ରଥରେ ବିଜେ କରିଥାଆନ୍ତି । ୧୯୬୮ ମସିହା ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ ରଥ ଉପରକୁ ଫଳ ପକାଇବା ସମୟରେ କେତେକ ଉତ୍‌କ୍ଷିପ୍ତ ଛାତ୍ରଙ୍କ ମାଡ଼ରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଶ୍ରୀ ବିଗ୍ରହ ଆଘାତ ପ୍ରାପ୍ତ ଓ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେଲା । ମହାରାଜା ସେ ସମୟରେ ଉତ୍‌କାମଣ୍ଡରେ ରହୁଥିଲେ । ଏ ଖବର ପାଇବା ମାତ୍ରେ ସେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କଲେ, ନିଜ ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କ ଶ୍ରୀ ଅଙ୍ଗରେ ଆଘାତ ତାଙ୍କୁ ମରଣବ୍ୟଥା ଦେଇଥାଏ । ପୌର ପରିଷଦ ଓ ନଗରର କରଦାତାମାନଙ୍କ ତରଫରୁ ତାଙ୍କଠାରେ କ୍ଷମା ଭିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ପୌର ପରିଷଦର କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହୀ ଅଧିକାରୀ ଭାବରେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ ପାଇ ସମୟ ଧାର୍ଯ୍ୟ କଲି । ସାକ୍ଷାତ ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ମର୍ମବ୍ୟଥା ଉପଲବ୍ଧି କରି ପାରିଲି । ଆଧୁନିକ ଜଡ଼ବାଦ-ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷାର କୁ-ପରିଣାମ ଓ ଏ ଦିଗରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବର ଅଭାବ ଏ ପ୍ରକାର ବିଶୃଙ୍ଖଳ ଆଚରଣର କାରଣ ଓ ଏହା ତାଙ୍କୁ ଅତିଶୟ ବ୍ୟଥିତ କରିଥିଲା । ସେ ନିଜେ ଯୌବନରେ ପ୍ରଭୂତ ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ଓ ପ୍ରଭୁତ୍ୱର ମାଲିକ

ଆଉ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷକ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁ, ଏଡମଣ୍ଡ କେଣ୍ଟଲର, ମରିସନ୍ ଓ ଡି. ଲ. ହେ – ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବରେ କିପରି ନିଜକୁ ସଂଯତ ରଖି ଦେଶର ସମୂହ ଉନ୍ନତିରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରି ପାରିଥିଲେ ସେ ତାହାର ଉଦାହରଣ ଦେଲେ । ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କର ଗୃହଶିକ୍ଷକ, ଗଞ୍ଜାମର ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁଙ୍କୁ ସେ ଏପରି ଭୟ କରୁଥିଲେ ଯେ ଥରେ ତାଙ୍କ ତାଡ଼ନାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ନିମିତ୍ତ ସେ ହୀରଖଣ୍ଡ ଖାଇ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ ।

ଏହି ସାକ୍ଷାତକାର ସମୟରେ ମାଣିକେଶ୍ୱରୀଙ୍କ ପ୍ରତି ମହାରାଜାଙ୍କର ଗଭୀର ଭକ୍ତି ଥିବାର ମୁଁ ଜାଣି ପାରିଲି । ସେ କହିଲେ ଜୀବନରେ ଯଦି ସେ କିଛି କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି ତାହା ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଓ ମାଣିକେଶ୍ୱରୀଙ୍କର କୃପା । ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକକୁ ଯିବା ସମୟରେ ସେ ନିଜ ସାଙ୍ଗରେ ମାଣିକେଶ୍ୱରୀଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ, ଗଙ୍ଗାଜଳ, ପାଟଲୁଗା, ନିଜର ଭୋଜନ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନିମିତ୍ତ ସୁଆର (ପାଚକ) ଓ ଯୋଡ଼ି ମହୁରୀ ବାଦ୍ୟ ନେଇ ଯାଇଥିଲେ । ଲଣ୍ଡନର ଟ୍ରାଫଲଗାର ସ୍କୋୟାର ତାଙ୍କ ବାଦ୍ୟ ଧ୍ୱନିରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଆଗମନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା । ଶୁଣାଯାଏ, ହାଉସ୍ ଅଫ୍ କମନ୍ସର ସେ ଦିନର କାର୍ଯ୍ୟସୂଚୀରେ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ନିମ୍ନ ଅଂଶରେ ରଖାଯାଇ-ଥାଏ । ଯାହାର ଶେଷ ଭାଗକୁ ସଂସଦର ସଭ୍ୟମାନେ ପ୍ରାୟ ଆଲୋଚନାରେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରି ନ ଥାନ୍ତି ଓ ସମୟ ସମୟରେ କୋରମ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ସମ୍ବାଦପତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ବିଷୟର ଗୁରୁତ୍ୱ ଦର୍ଶାଇ ସେ ହାଉସ୍ ଅଫ୍ କମନ୍ସର କ୍ଲର୍କଙ୍କୁ (ସେଚିବ) ପ୍ରଭାବିତ କରି ବିଷୟବସ୍ତୁ ବିଷୟସୂଚୀର ଶୀର୍ଷ ଭାଗକୁ ଆଣି ପାରିଥିଲେ ।

ସାକ୍ଷାତ ସମୟରେ ମାଣିକେଶ୍ୱରୀଙ୍କ କୃପା ବିଷୟରେ ସେ ଦୁଇଗୋଟି ଉଦାହରଣ ଦେଇଥିଲେ । ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ମହାରାଜା ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଗଲେ ଗୋଟିଏ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ ବଗି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ହାଜିଡ଼ାରୁ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରିଜର୍ଭ ରଖାଯାଇଥାଏ ଓ ସେଥିରେ ସେ ପଲାଶା ରେଲଷ୍ଟେସନରେ ଆରୋହଣ କରନ୍ତି ।

ଏକଦା ନିଜର ଜଣେ ଇଉରୋପୀୟ ଅତିଥିଙ୍କ ସହିତ ସେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଯାଉଥାନ୍ତି । ପଲଶାରେ ଗାଡ଼ିରେ ଚଢ଼ିବା ପରେ ନିଦ ଲାଗିଯାଇଛି । ଧ୍ୟାନାସକ୍ତ ବନ୍ଧୁ ଜଣକ ଗାଢ଼ ନିଦ୍ରାଗ୍ରସ୍ତ । ମହାରାଜା ହଠାତ୍ ମାଣିକେଶ୍ୱରୀଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖିଲେ । ଦେବୀ ତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଲେ ଏହି ଟ୍ରେନ ଅତିଶୀଘ୍ର ଦୁର୍ଘଟଣାଗ୍ରସ୍ତ ହେବ । ସେ ସତର୍କ ରୁହନ୍ତୁ । ନିଦରୁ ଉଠି ସେ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଉଠାଇଲେ । ସ୍ୱପ୍ନ ବିବରଣୀ ଶୁଣାଇଲେ । ବନ୍ଧୁ ଶଯ୍ୟା ନ ଛାଡ଼ନ୍ତି, ଜୋରକରି ସେ ତାଙ୍କୁ ଶଯ୍ୟାରୁ ଟାଣି ତଳେ ପକାଇଦେଲେ, ନିଜେ ଜାଗ୍ରତ ରହିଲେ । ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ଦୁସି ଷ୍ଟେସନଠାରେ ଏହି ଟ୍ରେନ ଦୁର୍ଘଟଣାଗ୍ରସ୍ତ ହେବା ଫଳରେ କେତେକ ଯାତ୍ରୀ ମୃତାହତ ହେଲେ । ମହାରାଜା ସାମାନ୍ୟ କ୍ଷତିରୁ ମଧ୍ୟ ରକ୍ଷା ପାଇଲେ । ଆଉ ଥରେ ସେ ନିଜେ ଗାଡ଼ି ଚଳାଇ ଉପରବେଳା ହୋମ ଫାର୍ମକୁ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ମାଣିକେଶ୍ୱରୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇଲେ । ସୁସଜ୍ଜିତା ଦେବୀ ରାସ୍ତାର ଡାହାଣ ପାଖରୁ ବାମ ପାଖକୁ ତାଙ୍କ ଗାଡ଼ି ଆଗରେ ଚାଲିଗଲେ । ଏହାକୁ ଏକ ଅଘଟଣର ପୂର୍ବ ସୂଚନା ଭାବି ସେ ସତର୍କତାର ସହିତ ଗାଡ଼ି ଚଳାଇ ହୋମ ଫାର୍ମରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ପ୍ରହରୀ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଆସନଟି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଆଣି ସେ ସବୁଦିନେ ବସୁଥିବା ଗୋଟିଏ ଆମ୍ବ ଗଛ ତଳେ ପକାଇଦେଲା । ଫାର୍ମରେ ଗୋଟିଏ ଦେଶୀ କୁକୁର ଥାଏ । ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରି ମହାରାଜା ତାକୁ ପ୍ରତିଦିନ କିଛି ଖାଦ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେଦିନ ସେ ତାଙ୍କୁ ଆସନରେ ବସିବାକୁ ନ ଦେଇ ପହଞ୍ଚିବା ବେଳଠାରୁ ଅତି ଜୋରରେ ଭୁକିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ତଳକିକୁ ବସିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ ତାଙ୍କର ପ୍ୟାଣ୍ଟ୍ ଧରି ଘୋଷାରିବାକୁ ଲାଗିଲା । କୌଣସି ମତେ ତାଙ୍କୁ ଚଉକି ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ନ ଦେବାରୁ ସେ ଚଉକିଦାରକୁ ଡାକି ଚଉକିଟି ଦେଖିବାକୁ କହିଲେ । ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ଖୋଜି ଦେଖାଗଲା ଯେ ଗୋଟିଏ ମାରାତ୍ମକ ଚିତି ସାପ (Krait) ସେଇ ଚଉକିର ପଛ ସ୍ପ୍ରିଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରିଛି ଓ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏହା ଶିର ଦେଶରେ ଆଘାତ କରିବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ଭବ ଥିଲା । ଦୁଇ ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଏହା ଅବିଶ୍ୱାସନୀୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ସତ୍ୟ ଓ ଅଲୌକିକ ବୋଲି କହିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ଅଲୌକିକ ଘଟଣା ଘଟୁଅଛି ବୋଲି ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ।

ମହାରାଜାଙ୍କର ଜନ୍ମ ୧୮୯୨ ମସିହା ବୈଶାଖ କୃଷ୍ଣ ଅମାବାସ୍ୟା ତିଥିରେ । ସେଇ ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କର ୭୭ତମ ଜନ୍ମନକ୍ଷତ୍ର ତା ୧୭.୪.୧୯୬୮ରେ ପାଳିତ ହେବାକୁ ଥିଲା । ପୌର ପରିଷଦ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ଏ ଉତ୍ସବ ପାଳିତ ହେଲା । ମହାରାଜା ସେ ସମୟରେ ଉଦ୍‌କାମଣ୍ଡରେ ରହୁଥାନ୍ତି । ଏହି ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଉପରେ ଆଧାରିତ ମୋର ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ 'ନବଉତ୍କଳ ନିର୍ମାତା – ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜା' ତଦୁପଲକ୍ଷେ ତା ୧୭-୪-୧୯୬୮ର ଦୈନିକ 'ସମାଜ', 'ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର', ମାତୃଭୂମି 'ସ୍ୱରାଜ୍ୟ' ଆଦି ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନେ ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘ ଜୀବନ କାମନା କରି ସମ୍ପାଦକୀୟ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ । ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ପରେ ଏହା ମହାରାଜାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା । ତା ୩-୭-୧୯୬୮ର 'ସମାଜ'ରେ ସମ୍ପାଦକଙ୍କୁ ଏକ ପତ୍ର ଲେଖି ସେ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ସାଦରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ କେତେକ ତ୍ରୁଟି ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶାଇଥିଲେ । ପରିଶିଷ୍ଟ-୧ରେ ଏହି ପତ୍ରଟି ଦିଆଗଲା । ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଲୋକପ୍ରିୟ ହେବାପରି ମୋର ମନେ ହେଲା । କାରଣ ଏହାର ପ୍ରକାଶ ପରେ ଏହା ପାଠ କରି ବହୁ ବନ୍ଧୁ ଓ ମହାରାଜାଙ୍କର ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ସଜ୍ଜନ ମୋତେ ପତ୍ର ଲେଖି ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ପରିବର୍ଦ୍ଧନ ନିମିତ୍ତ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ନବ ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନରେ ତାଙ୍କର ଅବଦାନ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ଓ ଏହାର ପ୍ରାମାଣିକ ବିବରଣୀ ଲିପିବଦ୍ଧ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ତା ୨୫-୭-୬୮ରେ ଏକ ପତ୍ର ଲେଖି ସାକ୍ଷାତକାର ପ୍ରାର୍ଥନା କଲି । ମାତ୍ର ଦୁଃଖର ବିଷୟ ତାଙ୍କର ଜେନେରାଲ ମେନେଜର ମୋର ପ୍ରତିବେଶୀ ଶ୍ରୀ ପି. ପାର୍ଥସାରଥି ମୋତେ ୨୩ ତାରିଖରେ ପତ୍ର ଲେଖି ଜଣାଇଲେ ଯେ ମହାରାଜାଙ୍କର ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ଜୀବନ ଚରିତ ପ୍ରକାଶନର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । (ପରିଶିଷ୍ଟ-୨)

ଏହି ଘଟଣା ପରେ ତାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜନ୍ମଦିନ ତା ୧୭-୪-୬୯ରିଖରେ ପାଳନ କରିବା ନିମିତ୍ତ ବିଶିଷ୍ଟ ନାଗରିକ ପଣ୍ଡିତ ଯୁଗଳକିଶୋର ପାଣିଗ୍ରାହୀ ରାଓ ସାହେବ କେ. ଭି. ଆପ୍ପାରାଓ, ରାଧାଗୋବିନ୍ଦ ଦେହେରା, ଆଇ. ସୋମେଶ୍ୱର ରାଓ, ତତ୍କାଳୀନ ସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ଏନ୍. କୂର୍ମନାଇକଲୁ ଦୋରା ଓ ସଦାନନ୍ଦ ପାଢ଼ୀ ପ୍ରମୁଖ ଉଦ୍ୟମ କଲେ । ଏହି ଉତ୍ସବ ସମାରୋହରେ ପାଳନ ନିମିତ୍ତ

ପୌର ପରିଷଦ ପ୍ରଥମେ ପାଞ୍ଚଶତ ଟଙ୍କା ମଞ୍ଜୁର କଲେ । ସ୍ଥାନୀୟ ଉତ୍ସାହୀ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ୮୫୭୮୦ଙ୍କା ସଂଗ୍ରହ କରଗଲା । ହିଞ୍ଜିଳିକାଟୁର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ କିଶୋର ଚନ୍ଦ୍ର ପଣ୍ଡାଙ୍କ ପରି ବହୁ ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇ ଏହି ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେମାନେ ଆଉ କି ପ୍ରକାର ସହଯୋଗ କରି ପାରିବେ ତାହା ଜଣାଇବାକୁ ମୋତେ ପତ୍ର ଦେଲେ । ଏହି ଉତ୍ସବ ପାଳନ କମିଟିର କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ ଏ ପ୍ରକାର ସହଯୋଗ ଓ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ମୋତେ ଅଭିଭୂତ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସରକାରୀ ଅନୁମତି ନ ମିଳିବାରୁ ମୁଁ ଉକ୍ତ ପଦରୁ ଅବ୍ୟାହତି ନେଲି । ସଂଗୃହୀତ ଅର୍ଥ ତାଙ୍କର ୭୮ତମ ଜୟନ୍ତୀ ଉପଲକ୍ଷେ ବ୍ୟୟିତ ହେଲା । ପ୍ରାୟ ତିନି ହଜାର ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟରେ ସମିତି ଏକ ସ୍ମରଣିକା ପ୍ରକାଶ କଲେ ଓ ଏହା ମହାରାଜାଙ୍କର କର୍ମମୟ ଜୀବନ, ଦେଶ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅବଦାନ ଉପରେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟର ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ମାନଙ୍କର ମତାମତ ବହନ କରି ଏକ ପ୍ରାମାଣିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଭାବରେ ରହିଅଛି ।

ପୌର ପରିଷଦରେ ମୋର କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ତା ୩୧ ଅଗଷ୍ଟ ୧୯୬୯ରେ ଶେଷ ହୋଇଗଲା, ମାତ୍ର ତା ପୂର୍ବରୁ ଆଉ ଥରେ ମହାରାଜାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମୋତେ ମିଳିଥିଲା । ପୌର ପରିଷଦ ବିରୁଦ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ସବୁବେଳେ ଅଭିଯୋଗ ଥାଏ ଯେ ରାସ୍ତାରୁ ବୁଲା ଗାଈଗୋରୁ ତଡ଼ିବାରେ ସେମାନେ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହେଉଛନ୍ତି । ସବୁବେଳେ ରାସ୍ତାରୁ ଗାଈଗୋରୁ ଧରି କାଞ୍ଜିଆଗଦାରେ ପକାଇବା ଏକ ଅପ୍ରିୟ କାର୍ଯ୍ୟ । ଯେତେ ଉଦ୍ୟମ କଲେ ମଧ୍ୟ ମହାରାଜା ସକାଳେ ହୋମଫାର୍ମକୁ ଯିବା ସମୟରେ ରାସ୍ତାରେ ବୁଲା ଗାଈଗୋରୁ, ଛଡ଼ା ବାଛୁରୀମାନେ ନିର୍ବିକାରରେ ଶୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ସହରରେ ଗାଈ ଗୋରୁ ପାଳିଥିବା ବହୁତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ନିଜର ଗୁହାଳ ନ ଥାଏ । ରାତିରେ ସେମାନେ ଗାଈଗୋରୁ ରାସ୍ତା ଉପରକୁ ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି । ଏହି ସବୁ ଅସୁବିଧା ଜଣାଇବାକୁ ଓ ପୌର ପରିଷଦର ନିଷ୍କ୍ରିୟତାକୁ ଅତିରଞ୍ଜିତ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ କରିବାକୁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କଲି । ସାକ୍ଷାତ ସମୟରେ ବିଲାତରେ ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକ ବିଷୟକ ମୋର ପ୍ରଶ୍ନର ସେ ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ମୋ ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ନିମିତ୍ତ କିଛି ହୋଇ ନାହିଁ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ ଅଭିମାନରେ କହୁଥିଲେ, ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଥିବା ମୂଲ୍ୟବାନ

ଦଲିଲପତ୍ର ଓ ଫଟୋଗ୍ରାଫମାନ ମତେ ମିଳି ପାରିଲା ନାହିଁ । ନିରଶ ହୋଇ ମୁଁ ଫେରିଲି । ମୋର ଧାରଣା ହେଲା, ଯେଉଁ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ନିମିତ୍ତ ସେ ଭୀଷ୍ମ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ବିଲାତ ଯାଇଥିଲେ, ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଦାବୀ ଗୃହୀତ କରାଇ ନ ପାରିଲେ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାଜିତ ଗଙ୍ଗବଂଶ ନରପତି ଗଡ଼କୁ ନ ଫେରିବା ପରି ସେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିକୁ ଲେଉଟିବେ ନାହିଁ ବୋଲି କହିଥିଲେ, ନିଜର ସମସ୍ତ ପୁଞ୍ଜି ବ୍ୟୟକରି ନିଜର ଖୁଡ଼ି (ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ସେକେଣ୍ଡ୍ ପ୍ରିନ୍ସ ଚନ୍ଦ୍ର ମହାରାଜାଙ୍କ ବିଧବା ପତ୍ନୀ)ଙ୍କ ସଞ୍ଚିତ ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ ଅକାତର ଦାନ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରି ଅକୁଣ୍ଠିତ ଭାବରେ ବ୍ୟୟ କରିଥିଲେ, ସେଇ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ପରେ ବିଶେଷ କରି ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାପରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଯୋଗ ଦିଆଗଲା ନାହିଁ, ଏହା ଅନୁଭବ କରି ସେ ନିଜକୁ ବିସ୍ମୃତ ଓ ଅବାଞ୍ଛିତ ମନେ କରୁଥିଲେ । ଅଥଚ କବି ଶେଖର ଚିନ୍ତାମଣି ୧୯୩୫ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ଉତ୍କଳ-ମିଳନ' କାବ୍ୟରେ ଉତ୍କଳ ଜନନୀର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ତାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗାଇଥିଲେ—

"ମଧୁ ମୋର ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ମାତୃ ପରାୟଣ
ମୋ ମହିମା ବୃଦ୍ଧି ଲାଗି ଉତ୍ସର୍ଗିଲା ପ୍ରାଣ

× × ×

ଅମୂଲ୍ୟ ପ୍ରତିଭା, ଆୟୁ ବ୍ୟୟ କଲା ବତ୍ସ
ମାତୃ ହିତେ, ମାତ୍ର ମୋର କୁଗ୍ରହ ପ୍ରଭାବେ
ସେ ଭଳି ରଥୀର ଚେଷ୍ଟା ନ ହେଲା ସଫଳ,
ଭାଗ୍ୟ ଅବଳକୁ ବଜ୍ର ଯାଏ ପାଣି ପାଟି ।

ଶୁଭକ୍ଷଣେ ଉଦେ ହେଲା ପାରଳା ରାଜ୍ୟରେ
କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି-ଗଜପତି ବଂଶେ
ନବସୂର୍ଯ୍ୟ ରୂପେ ତାର, ପ୍ରତିଭା-କିରଣ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳି ମୋ ବକ୍ଷେ, ଗଲା ଦିଗେ ଦିଗେ ବ୍ୟାପୀ ।

ସ୍ୱଗୁଣେ ସେ ରାମରାଜ୍ୟ କଲା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ,
କି ବର୍ଣ୍ଣିବି ଗୁଣ ତାର, ପୁତ୍ରମଣି ମୋର

ମୋ ଲାଗି ହୋଇଛି ଆହା, ଯୌବନରେ ଯୋଗୀ
ଛାଡ଼ି ରାଜ୍ୟ ପରିବାର, ନ ଗଣି ଦେହକୁ
କେତେ ଦୁଃଖ ସହି ବସ୍ତ୍ର ଗଳ ଶରୀରରେ,
ଗଲ ଶ୍ୱେତ ଦ୍ୱୀପେ (ସପ୍ତ ଦ୍ୱୀପର ମହୁତ୍)
ସୁଦୂର ପ୍ରବାସେ, ତେର ସମୁଦ୍ର ସେ ପାରେ ।

ଜଣାଇଲ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଦରବାରେ ତହିଁ
ସବୁ ଦୁଃଖ ବ୍ୟଥା ମୋର ଦେଖାଇ ଦାୟିକା,
ଗାଇଲ କରୁଣେ ମୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ଗୀତ
ମର୍ମଭେଦୀ ସ୍ୱରେ – ଯୁକ୍ତି ଦେଖାଇ ଅକାଟ୍ୟ ।

ତାହାରି ସେ ସକାତର ନ୍ୟାଯ୍ୟ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ
ତିନ୍ତିଲ ସମ୍ରାଟ ହୃଦ (ଦୟାରେ ସଜଳ)
ତହୁଁ ତାଙ୍କ ଶୁଭଦେଶେ ଶୁଭଦୃଷ୍ଟି ଫଳେ
ସଂଯୋଜିତ ହେଲ ମୋର ବିଖଣ୍ଡିତ ଦେହ ।

କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ମୋର ଭାଗ୍ୟ ନଭେ
ତାହାପରି ମାତୃଭକ୍ତ ଧାର୍ମିକ ସୁପୁତ୍ର
ନ ଥିଲି ମୁଁ ଗର୍ଭେ ଧରି ଅତୀତ ଜୀବନେ,
ନ ପାରିବି ଏ ଜନ୍ମରେ ଶୁଝି ତାର ଋଣ ।

ଯାହାଯୋଗୁଁ ଆଜି ଏହି ଆନନ୍ଦ ଆମ୍ବର
ଆବର ସୌଭାଗ୍ୟ ସୁଖଋଦ୍ଧିବ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ
ଦେଲ ଯେହୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପୁନର୍ଜ୍ଜୀବ ଦାନ,
ଆଜି ଏ ମଙ୍ଗଳ ଦିନେ, ମହାପୁଣ୍ୟକ୍ଷଣେ
କର ସେହି କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ସର୍ବେ ।"

ଉତ୍କଳ ଜନନୀଙ୍କର ଏଭଳି ଆଦେଶେ,
ଅଧୀର ହରଷେ ସର୍ବେ ଉଚ୍ଚାରିଲେ ଉଚ୍ଚେ–
"ଜୟ ଗଜପତି ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଜୟ ।"

ବଜାଇଲେ ଦେବୀ ଶଙ୍ଖ ଘୋଷିଲ ସେ ଗର୍ବେ
"ଜୟ ଗଜପତିରଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଜୟ ।"

ଉଚ୍ଚାରି ତ୍ରିବାର ଜୟ, ସଖୀ ସଙ୍ଗେ ଦେବୀ
ଆଶିଷିଲେ "କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ହୁଅ ଚିରଞ୍ଜୀବୀ ।"

ତଥାପି ତାଙ୍କର ୭୮ତମ ଜୟନ୍ତୀ ମହାସମାରୋହରେ ପାଳିତ ହେଲା । 'ନବ ଉତ୍କଳ ଗଠନରେ ପାରଳା ମହାରଜାଙ୍କ ଅବଦାନ' ଶୀର୍ଷକ ମୋର ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ ତା ୧୭-୪-୬୯ରେ ଦୈନିକ 'ସମାଜ' ଓ ଅନ୍ୟ କେତେକ ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । କେତେକ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ସମ୍ପାଦକୀୟ ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘ ଜୀବନ କାମନା କଲେ । ସ୍ୱତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରରେ ପାଳିତ ଏହି ଉତ୍ସବର ବିଶଦ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦୀର୍ଘ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ମୁଁ ଉଲ୍ଲେଖ ନ କରି ରହି ପାରୁନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ମହାରଜା ଜଣେ ସାଧାରଣ ନାଗରିକ । ନିଜେ ସହରରେ ରହୁ ନ ଥାନ୍ତି । ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ଯୁବରଜଙ୍କ ବିୟୋଗ ପରେ ରଜପ୍ରାସାଦ ପ୍ରାୟ ଅବହେଳିତ ଓ ଶ୍ରୀହୀନ । ତାଙ୍କଠାରୁ କୌଣସି ଲାଭ ପ୍ରାପ୍ତିର ଆଶା କେହି ରଖି ନ ଥାଏ । ତଥାପି ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେବା ମାତ୍ରେ ସହର ତମାମ ସାହି ସାହି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଯୋଗିତା କରି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ଏହା ମଧ୍ୟ ଅତି ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ପାଳନ କରି ସହରବାସୀମାନେ ମହାରଜାଙ୍କୁ ଅଯାଚିତ ଭକ୍ତି ଓ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘାୟୁ କାମନା କଲେ । ମୋର ଦୀର୍ଘ ବେସରକାରୀ ଓ ସରକାରୀ ଅଭିଜ୍ଞତା ମଧ୍ୟରେ ଏ ପ୍ରକାର ସ୍ୱତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ।

ଉତ୍ସବ ଦିବସ (17-4-69 ଗୁରୁବାର) ସକାଳ ୬ ଘଣ୍ଟାରୁ ଦିବାରାତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାହିରେ ମନ୍ତ୍ରପାଠ ପୂଜା ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଓ ଅଖଣ୍ଡ ଦୀପ ସମର୍ପଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଥିଲା । ହାଟପଦା ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଦେବାଳୟରେ ମନ୍ତ୍ରୋଚ୍ଚାରଣ ସହ ୨୧ ହଜାର ବେଲପତ୍ର ଲାଗି, ରୁଦ୍ରାଭିଷେକ, ଅଖଣ୍ଡ ଦୀପ, ଭୋଗରାଗ ଅଷ୍ଟପ୍ରହରୀ କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ରତିରେ କୃଷ୍ଣଲୀଳା ନାଟକ ପରିବେଷଣ ହେଲା ।

ସେହିପରି ଚିତ୍ରକାର ସାହି ରଘୁନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ୨୧ ହଜାର ମଞ୍ଜରୀ ଲଗି ମନ୍ତ୍ରପାଠ ସହ ଅଖଣ୍ଡ ଦୀପ ଭୋଗରାଗ ଓ ଅଷ୍ଟପ୍ରହରୀ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ।

ଗୋପିନି ସାହି ଛକ ରଘୁନାଥ ପୀଠରେ ମନ୍ତ୍ରପାଠ ସହ ୯ ହଜାର ମଞ୍ଜରୀ ଲଗି, ୯ ହଜାର ଫୁଲ ଲଗି, ଅଖଣ୍ଡ ଦୀପ, ଭୋଗରାଗ ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରହରୀ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ, ରାତ୍ରିରେ 'ନଳଦମୟନ୍ତୀ' ନାଟକ ପରିବେଷଣ ।

କବିଚନ୍ଦ୍ର ସାହି ଛକ ଓ ରାଧାବଲ୍ଲଭ ମଠରେ ମନ୍ତ୍ରପାଠ ସହ ୯ ହଜାର ମଞ୍ଜରୀ ଲଗି, ୯ ହଜାର ଫୁଲ ଲଗି, ବିଷ୍ଣୁ ସହସ୍ର ନାମ ପାରାୟଣ, ଅଖଣ୍ଡ ଦୀପ, ଭୋଗରାଗ ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରହର ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଓ ରାତିରେ ନାଟକ ଅଭିନୟ ।

ଜଣରା ସାହି ଛକ ରଘୁନାଥ ମଠରେ, ପୁରୁଣା ବଜାର ଛକ ବୃନ୍ଦାବତୀ ପୀଠରେ, ଅଙ୍କସାହି ମାଣିକେଶ୍ୱରୀ ମଠରେ, ଜଙ୍ଗମ ସାହି ମର୍କଣ୍ଡେଶ୍ୱର ମହାଦେବ ମନ୍ଦିରରେ, କଚେରୀ ପାଖ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ମଠରେ, ରାମସାଗର, ରାମଲିଙ୍ଗେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରରେ, ମଞ୍ଜରୀ ଓ ଫୁଲ ଲଗି, ଅଖଣ୍ଡ ଦୀପ, ଭୋଗରାଗ ଲଗି ରହିଥିଲା । ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ସାହି ସାନ ରାଧାକାନ୍ତ ମଠରେ ମନ୍ତ୍ରୋଚ୍ଚାରଣ ସହ ୧୦ ହଜାର ମଞ୍ଜରୀ ଓ ଫୁଲ ଲଗି । ରାଜଦାଣ୍ଡ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ମନ୍ତ୍ରପାଠ ସହ ୨୧ ହଜାର ମଞ୍ଜରୀ ଲଗି, ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରହରୀ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ, ରାଜଦାଣ୍ଡ ବଡ଼ ମଠରେ ଓ ତେଙ୍ଗା ଦେଉଳରେ ୨୧ ହଜାର ମଞ୍ଜରୀ ଲଗି, ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ସାହି ରାଧାକାନ୍ତ ମଠରେ ୧୦ ହଜାର ମଞ୍ଜରୀ ଓ ଦଶ ହଜାର ଫୁଲ ଲଗି, ସେହି ସାହିର ରାଧାମୋହନ ମଠରେ ୧୦ ହଜାର ମଞ୍ଜରୀ ଓ ଫୁଲ ଲଗି ସହିତ ଅଖଣ୍ଡ ଦୀପ ଭୋଗରାଗ ଦିବସର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନ କରୁଥିଲା । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରରେ ଦକ୍ଷିଣାର୍ଦ୍ଧ ପ୍ରାୟ ତେଲୁଗୁ ଅଧ୍ୟୁଷିତ ଓ ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧ ଓଡ଼ିଆ ସାହି । ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଦ୍ଧ ମଧ୍ୟରେ ଭାଷା ବିଭେଦ ଓ ବିବାଦ ସତ୍ତ୍ୱେ ଉତ୍ସବକୁ ସାଫଲ୍ୟ-ମଣ୍ଡିତ କରିବାକୁ ଖୁବ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆ ତେଲୁଗୁ ନାଟକ ହରିକଥା ବୁରାକଥା ଲୋକନାଟ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ରାତି ତମାମ ଦେଖା ଯାଉଥିଲା । ଏହା କେହି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ କେହି ଅର୍ଥ ଦାନ କରୁ ନ ଥିଲେ ବା ଅର୍ଥର ଆଶା ରଖି ଏଥିରେ ଭାଗ ନେଉ ନ ଥିଲେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ନଗରରେ

ଏହା ଅଭୂତପୂର୍ବ ଓ ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ସହରରେ ବୋଧହୁଏ ଏହା ଅଶ୍ରୁତପୂର୍ବ । ଉତ୍ସବର ପରିକଳ୍ପନାରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଯୋଗୁ ମୁଁ ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରେ ।

୮୨ ବର୍ଷ ବୟସରେ ତା ୨୫ ମଇ ୧୯୭୪ ପୂର୍ବାହ୍ନ ଘ ୧୧.୩୦ ସମୟରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରରେ ଏହି କର୍ମମୟ ଜୀବନର ଅବସାନ ଘଟେ । ଜାତି, ଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣ, ଭାଷା, ଲିଙ୍ଗ ନିର୍ବିଶେଷରେ ବିଭିନ୍ନ ରାଜନୈତିକ ମତବାଦ ସତ୍ତ୍ୱେ ଓଡ଼ିଶାର ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ରାଜନୈତିକ ନେତା, ସମାଜସେବୀ ଓ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁରେ ଗଭୀର ଶୋକ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ସହକାରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରରେ ମହେନ୍ଦ୍ର ତନୟା ନଦୀ କୂଳରେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି-କ୍ରିୟା ସମାପନ ହେଲା । ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ଶୋକ ଦିବସ ଘୋଷଣା କରି ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ କୋର୍ଟ କଚେରୀ ବନ୍ଦ ରଖିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କର ତଦାନୀନ୍ତନ ଅର୍ଥମନ୍ତ୍ରୀ ବିନାୟକ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ବହୁ ଉଚ୍ଚ ରାଜକର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ ସହଣରେ ଏହି ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟିକ୍ରିୟାରେ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶୋକ ପାଳନ ସହିତ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ନେତ୍ରରେ ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଉତ୍କଳବାସୀ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମାର ସଦ୍‌ଗତି କାମନା କଲେ । ତାଙ୍କର ପିତୃବ୍ୟ ପଦ୍ମନାଭଦେବ ଗଜପତିଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଫକୀରମୋହନ ଲେଖିଥିଲେ :

"କାହାକୁ ମୁଁ ଦେବି ତୁମ ସହିତ ଉପମା
ଉତ୍କଳ ଗଗନୁଁ ଖସି ପଡ଼ିଲା ଚନ୍ଦ୍ରମା"

ମହାରାଜାଙ୍କ ବିୟୋଗରେ ଏବର କବି କ'ଣ ଲେଖିବେ ?

ରାଜନୈତିକ ଭାଷ୍ୟକାର ମଧୁ ମହାନ୍ତି ତାଙ୍କ ଜୟନ୍ତୀ ଅବସରରେ ଲେଖିଥିଲେ :

"ଆପଣଙ୍କଠାରେ ଦେଖିଛି ଏକାଧାରରେ
କ୍ଷତ୍ରିୟର ବୀର୍ଯ୍ୟ, କୃଷକର ଧୈର୍ଯ୍ୟ
ବ୍ରାହ୍ମଣର ଶୌର୍ଯ୍ୟ ଓ ବଣିକର ସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟ ।

ଆପଣ ଜୀବନକୁ ପଣ କରି ସୈନିକ ହୋଇଛନ୍ତି ।
ଧନକୁ ପଣ କରି ଘୋଡ଼ା ଦୌଡ଼ରେ ଜିଣିଛନ୍ତି ।
ଆପଣ ଜମିଦାର ହୋଇଛନ୍ତି ପୁଣି ଚାଷ କରିଛନ୍ତି ।

ରଜା ହୋଇଛନ୍ତି ପୁଣି ମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଛନ୍ତି ।
ଗୃହୀ ହୋଇଛନ୍ତି ପୁଣି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଶାସକ ହୋଇଛନ୍ତି ପୁଣି ଶାସିତ ହୋଇଛନ୍ତି ।
'ରସିକ' ହୋଇଛନ୍ତି ପୁଣି 'ରଚକ' ହୋଇଛନ୍ତି ।

ପାଠ ପଢ଼ିଛନ୍ତି ଓ ପାଠ ପଢ଼ାଇଛନ୍ତି ।
ନାଟ କରିଛନ୍ତି ଓ ନାଟ କରାଇଛନ୍ତି ।

ଆପଣଙ୍କ ପରି ଆଉ କିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଢ଼ିଛନ୍ତି,
ସେଥିର ପ୍ରଥମ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଛନ୍ତି ?

ଏଇଟା ଏକ ଦିଗରୁ ଯେପରି ଇତିହାସର କୌତୁକ
ଅପର ଦିଗରୁ ସେଇ ପରି ସାଧକର ସିଦ୍ଧି ।"

ସେ ସବୁର ଅବସାନ ଘଟିଛି । ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଓ ଭାରତ ତାଙ୍କୁ an Illustrious Son of Modern India ରୂପେ ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣ କରିବ ।

ପରିଶିଷ୍ଟ-୧

ଦୈନିକ ସମାଜ ତା ୩-୭-୬୮ ପୃ-୪

ସମାଜ ସମ୍ପାଦକ ମହୋଦୟ,

ଆପଣଙ୍କର ଲୋକପ୍ରିୟ ଖବର କାଗଜ 'ସମାଜ'ରେ ଗତ ୨୭-୪-୬୮ରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ନବଭାରତର ନିର୍ମାତା ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରଜା' ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ କେତେକ ତ୍ରୁଟି ଥିବାର ଦେଖିଲି । ତାହା ନିମ୍ନଲିଖିତ ମତେ ସଂଶୋଧନ କରି ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ଗୋଚରାର୍ଥେ 'ସମାଜ'ରେ ଅନୁଗ୍ରହ ପୂର୍ବକ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ ।

୧୯୧୩ ସାଲରେ ଯେତେବେଳେ ତତ୍କାଳୀନ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ କୋର୍ଟ ଅଫ୍ ୱାର୍ଡ଼ସ୍ ମହାରାଜା ସାହେବଙ୍କୁ ପାରଳା ଜମିଦାରି ହସ୍ତାନ୍ତର କଲେ, ସେତେବେଳକୁ ପାରଳା ରାଜକୋଷରେ ଥିବା ଗଚ୍ଛିତ ଧନର ପରିମାଣ ଏକ କୋଟି ନୁହେଁ । ମହାରାଜା ସାହେବ ରାଜକୋଷରୁ କେବଳ ୨୫ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ପାଇଥିଲେ ।

ପାରଳା ତାଲୁକାସ୍ଥିତ ରାମ ସାଗର, ସୀତା ସାଗର, ଗଜପତି ସାଗର, କୃଷ୍ଣ ସାଗର, ରାଧା ସାଗର ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସାଗର ମହାରାଜା ସାହେବଙ୍କର ପିତୃ ପିତାମହଙ୍କ ସମୟରେ ନିର୍ମାଣ କରା ଯାଇଥିଲା । ମହାରାଜା ସାହେବ ରାଜ୍ୟଭାର ଗ୍ରହଣ କଲାପରେ ଅଧିକା ଦୁଇଗୋଟି ସାଗର ଯଥା କାଶୀନଗରସ୍ଥିତ ନଳିନୀକୃଷ୍ଣ ସାଗର ଓ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରଦେଶରେ ଥିବା ତତ୍କାଳୀନ ପାରଳା ଜମିଦାରିସ୍ଥିତ ବାଗା-ସାଗର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଏକ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାରେ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଉକ୍ତ ଦୁଇଗୋଟି ସାଗର ପାରଳା ଜମିଦାରିର ତତ୍କାଳୀନ କୃତୀ ଇଞ୍ଜିନିଅର ଶ୍ରୀ ମୁଲର ସାହେବଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ତା ବାଦ ପାରଳା ଇଷ୍ଟେଟର ଛୋଟ ବଡ଼ ଜଳସେଚନ ବ୍ୟବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ବାରଶତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଢ଼ାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଉକ୍ତ ବାଗା ସାଗର ପ୍ରାୟ ୩ ହଜାର ଏକର ପଦର ଜମିକୁ ଜଳ ଯୋଗାଇ ପାରୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ତା'ର ପଙ୍କୋଦ୍ଧାର ପାଇଁ କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥା

ନ ଥିବାରୁ କାଳକ୍ରମେ ଉକ୍ତ ସାଗର ପୋତି ହୋଇଗଲ ଏବଂ ତାକୁ ପାଣି ଯୋଗାଉଥିବା ପର୍ବତ ଉପତ୍ୟକାରୁ ପ୍ରବାହିତ ଜଳଧାରପଥ ମଧ୍ୟ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲ । ବର୍ତ୍ତମାନ କାଶୀନଗରସ୍ଥିତ ନଳିନୀକୃଷ୍ଣ ସାଗର ଆଖପାଖ ଅଧିକାଂଶ ଜମିକୁ ପାଣି ଯୋଗାଇ ଦୋ–ଫସଲ ଜମିରେ ପରିଣତ କରିପାରିଛି । ମହାରଜା ସାହେବ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ମଧ୍ୟରେ ନଉପଡ଼ା-ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ରେଳପଥକୁ ୧୮ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚରେ ଗୁଣୁପୁର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂପ୍ରସାରଣ କରିଥିଲେ । ମହାରଜା ସାହେବ ଛାତ୍ର-ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସୁବିଧା ଲଗି ବି ଶିକ୍ଷାର ସଂପ୍ରସାରଣ ନିମିତ୍ତ ୨ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିସ୍ଥିତ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନର, ରଜ୍ୟଭର ଗ୍ରହଣ କଲପରେ, ସଂପ୍ରସାରଣ ଓ ଅଭିବୃଦ୍ଧି କରିଥିଲେ । ରଜଗାଦି ଗ୍ରହଣ କଲପରେ ମହାରଜା ସାହେବ ତାଙ୍କର ବରେଣ୍ୟ ପିତା ଓ ପିତାମହ ମହୋଦୟଙ୍କ ନିର୍ମିତ ଲୋକହିତକର ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ବିକାଶ ଓ ସଂପ୍ରସାରଣ ପାଇଁ ଯେଉଁ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଭଗବାନଙ୍କ ଦୟାରୁ ସେ ସେହି ଦିଗରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ ।

ମହାରଜା ସାହେବ ଶ୍ରୀ ବିଷ୍ଣୁଚରଣ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଉକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ସାଦରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କୁ ହାର୍ଦ୍ଦିକ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଉ ଅଛନ୍ତି ।

ଆପଣଙ୍କର ବିଶ୍ୱସ୍ତ
ଶ୍ରୀ କେ. କୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି
ଦେବାନ, ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି

ଅବିକଳ ନକଲ
ବିଷ୍ଣୁଚରଣ ମହାନ୍ତି

ପରିଶିଷ୍ଟ–୨

From

Sri P. Parthasarathy
General Manager.

Samasthan Office
Paralakhemundi
(Ganjam)
Dated 23-7-68

To

The Executive Officer, Municipal Council, Paralakhemundi

Ref. Your letter dt 22-7-68 for interview with His Highness Maharaja Saheb regarding expansion of the Biography of the Maharaja Saheb.

Sir,

I am directed by his Highness, the Maharaja Saheb to inform you that no further expansion of the Biography is necessary.

Yours faithfully,
Sd / General Manager
24-7-68

ପରିଶିଷ୍ଟ–୩

ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭବରେ ତା ୩୦.୫.୪୪ରେ ସରକାରଙ୍କର ଯୋଗାଣ ବିଭାଗର ଗୋଟିଏ ଫାଇଲରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ମହାରାଜାଙ୍କର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ଆଦେଶ ତାଙ୍କ ନିଜ ଅକ୍ଷରରେ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା । ଜନ ସମାଲୋଚନା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସଜାଗତା ଓ ରାଜ୍ୟ ଶାସନରେ ଦୃଢ଼ତା ପ୍ରତିପାଦିତ ହେଉଥିବା ଏହି ଆଦେଶର ପୂର୍ବାପର ସମ୍ବନ୍ଧ ବୁଝାଇଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ମନେ ହୁଏ । ୧୯୩୫ ମସିହା ଭାରତ ଶାସନ ଆଇନ ବଳରେ ପ୍ରାଦେଶିକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଉପଭୋଗ କରୁଥିବା ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଆଇ. ସି. ଏସ. ଶାସନ ସଚିବମାନଙ୍କ ଉପରେ ନାମମାତ୍ର ଥିଲା । ବର୍ଣ୍ଣିତ ସମୟରେ, ସ୍ୱାଧୀନୋତ୍ତର କାଳରେ ଜାପାନ ଓ ତୁର୍କୀରେ ରାଷ୍ଟ୍ରଦୂତ, ପରେ ଜାତିସଙ୍ଘରେ ଭାରତର ସ୍ଥାୟୀ ପ୍ରତିନିଧି ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଝା ଆଇ.ସି.ଏସ. ଓଡ଼ିଶାର ଯୋଗାଣ ବିଭାଗର ଶାସନ ସଚିବ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସବୁ ଫାଇଲ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଆଦେଶ ପରେ ଲାଟ ସାହେବଙ୍କ

ପାଖକୁ ଅବଗତି ନିମିତ୍ତ ପଠାଯାଉଥିଲା । ତତ୍‌କାଳୀନ ଲାଟ ସାହେବ ସାର୍ ଉଇଲିୟମ୍ ହଥର୍ଣ୍ଣ ଲୁଇସ୍ ଆଇ.ସି.ଏସ. ମଧ୍ୟ ଜଣେ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ଦୃଢ଼ ଗୋରା ସିଭିଲିଆନ୍ ଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ କୌଣସି ଲାଇସେନ୍‌ସ ବା ପରମିଟ ଦେବାରେ ଯେପରି ନିଜ କ୍ଷମତା ଜାହିର କରିବାକୁ ତତ୍ପର ସେତେବେଳେ ତାହା ନ ଥିଲା । ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ଏକ ସାଧାରଣ ନିତ୍ୟ ନୈମିତ୍ତିକ ବ୍ୟାପାର ବୋଲି ଧରାଯାଇ ପରମିଟ ବଣ୍ଟନ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଫାଇଲ ସଚିବ ସ୍ତରରେ ଫଏସଲା ହେଉଥିଲା ଓ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଆସୁ ନ ଥିଲା ।

୧୯୪୩ ମସିହାରେ ବଙ୍ଗଳାରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସୋରିଷ ତେଲର ଗୁରୁତର ଅଭାବ ଦେଖାଯାଇଥିଲା । ବଙ୍ଗଳା ଓ ବିହାରରୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆମଦାନୀ ହେଉଥିବା ତେଲର ଯୋଗାଣ ସେ ରାଜ୍ୟମାନେ ବନ୍ଦ କରିଦେଇଥିଲେ । ଅତି କଷ୍ଟରେ ଅଳ୍ପ ପରିମାଣର ଏହି ଖାଇବା ତେଲ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶରୁ ଆମଦାନୀ କରାଯାଇ ଖାଉଟିମାନଙ୍କର ଚାହିଦା ପୂରଣ କରାଗଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ସୋରିଷ ଚାଷ କରାଯାଏ ମାତ୍ର ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳର ଉତ୍ପାଦନ ସ୍ଥାନୀୟ ଖାଉଟିମାନଙ୍କର ଅଭାବ ପୂରଣ ନିମିତ୍ତ ଯଥେଷ୍ଟ ହେଉ ନ ଥାଏ । କୋରାପୁଟ ଜିଲ୍ଲାରେ ବିଶେଷ କରି ରାଯଗଡ଼ା ସବ୍‌ଡିଭିଜନରେ ଉତ୍ପାଦନ ବଳକା ଥିବା ଯୋଗୁଁ ସେଠାରୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ମାନ୍ଦ୍ରାଜକୁ ସୋରିଷ ରପ୍ତାନି କରା ଯାଇଥାଏ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ୧୯୪୪ ମସିହାରେ ସରକାର ରାଜ୍ୟ ବାହାରକୁ ସୋରିଷ ଚାଲାଣ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । ଜଟଣିର ବିଶ୍ୱନାଥ ରାଇସ ମିଲ ନାମକ ଏକ ତେଲ କଳକୁ କୋରାପୁଟରୁ ସେଠାକାର ବଳକା ଉତ୍ପାଦନ ୧୯ ହଜାର ଟନ ମଧ୍ୟରୁ ୧୬ ହଜାର ଟନ ଆମଦାନୀ କରିବାକୁ ଅନୁମତି ଦିଆଗଲା । ସରକାରଙ୍କର ଏହି ନୀତି ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ସମାଲୋଚିତ ହେଲା । ଜନମତ ଏହାର ମଧ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରୁଥିଲା । ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ଫଳରେ କଂଗ୍ରେସ ଜନନାୟକମାନେ ସେ ସମୟରେ କାରାରୁଦ୍ଧ ଥାଆନ୍ତି । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ଗୋଟିଏ ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ତେଲକଳ ମାଲିକଙ୍କୁ ଏତେ ବେଶୀ ପରିମାଣରେ ସୋରିଷ ଆମଦାନୀ କରିବାକୁ ଓ ନିଜ ତେଲ କଳରେ ତାହା ପେଡ଼ାଇବାକୁ ଅନୁମତି ଦେବା ଅସମୀଚୀନ ହୋଇଅଛି । ସୋରିଷ କ୍ଷୁଦ୍ର ବେପାରୀମାନଙ୍କୁ ଦିଆ ଯାଇଥିଲେ

ସେମାନେ ଘଣାରେ ତେଲ ପେଡ଼ାଇ ପାରିଥାନ୍ତେ । ଏହା ଫଳରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳ ତୈଳଜୀବୀ–ପରିବାର ଜୀବିକା ଅର୍ଜନର ସୁଯୋଗ ପାଇଥାନ୍ତେ । ଘଣା ତେଲ ଖାଉଟିମାନଙ୍କୁ ମିଳିବା ବ୍ୟତୀତ ଉତ୍ପାଦିତ ସୋରିଷ ପିଡ଼ିଆ ପଶୁଖାଦ୍ୟ ଓ କୃଷିକ୍ଷେତ୍ରରେ ଖତ ଭବରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଅର୍ଥନୀତିକୁ ଦୃଢ଼ତର କରି ପାରି ଥାଆନ୍ତା । ସେ ସଂପୃକ୍ତ ଫାଇଲ ଉପରେ ଯୋଗାଣ ବିଭଗ ଶାସନ ସଚିବଙ୍କର କୈଫିୟତ ମାଗିଲେ । ଶାସନ ସଚିବ କିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଜିଲ୍ଲା କଲେକ୍ଟରଙ୍କର ରିପୋର୍ଟ ଉପରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ବିଜ୍ଞାପନ ସତ୍ତ୍ୱେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ବା ସଂସ୍ଥା ଆମଦାନୀ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ନ ହେବାରେ ସଂପୃକ୍ତ ତେଲ କଳକୁ ପରମିଟ ଦିଆଯାଇଛି, ବଜାର ଦର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ନିମିତ୍ତ ଏଥିରେ କିପରି ସର୍ତ୍ତ ରଖା ଯାଇଅଛି, କୋରାପୁଟରୁ ସୋରିଷ ଆଣି ତେଲ କଳରେ ପେଷାଇଲେ ଦର ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶରୁ ଆମଦାନୀ ତେଲ ତୁଳନାରେ କିପରି ଶସ୍ତା ହେବ, ସେ ସବୁ ବୁଝାଇ ନିଜର କୈଫିୟତ ଦେଲେ । ସମ୍ବାଦପତ୍ର-ମାନଙ୍କରେ ସମାଲୋଚନା ଭିତ୍ତିହୀନ ଓ ଅସଙ୍ଗତ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଜଣାଇଲେ । ମହାରାଜା ଏହା ଗ୍ରହଣ କଲେ ମାତ୍ର ଲୋକମତ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ତେଲ କଳକୁ କିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ବହୁ ପରିମାଣରେ ସୋରିଷ ଆମଦାନୀ କରିବାକୁ ପରମିଟ ଦିଆଗଲା, ତାହା ଏକ ପ୍ରେସ୍ ନୋଟ୍ ଜରିଆରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ର-ମାନଙ୍କରେ ପ୍ରକାଶ ନିମିତ୍ତ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ଲାଟସାହେବ ମଧ୍ୟ ତା ୨.୬.୪୪ରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକ ମତ ହେଲେ ।

ଏହି ସଂପର୍କରେ ୧୯୪୪ ମସିହାରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭବରେ ସଚିବାଳୟର ଯୋଗାଣ ପରିବହନ ବିଭଗର ନୋଟ ଓ ଫାଇଲ ଉପରେ ଦେବା ଆଦେଶର କିୟଦଂଶ—

2. I would further submit in this connection that permanent officials are to be guided only by the expressed intention and orders of Government. In the present case there was no order of Government that this firm should be prevented from trading in

other foodgrains besides rice and paddy and I certainly had not the remotest idea that permits for mustard seeds to this firm might be objected to by Government, especially when we were going to take all measures of control over the the distribution and prices of all mustard oil & oil cakes produced. If Government intended that no permits for mustard seeds or for any other commodity should be given to this firm, it would have been appropriate for Government to pass specific orders on the point. I submit that in the matter of such permits Government have vested me with certain discretion and all that I have done is to exercise my discretion after the fullest consideration and in the best interests of the consumers in this province.

3. As regards the press criticism referred to by H.P.M. this is not the first time that unsound and unfair criticism will have been levelled against the actions of Orissa Govt. or its officers. We have seen only too many such criticisms in the past year. No such criticism has come to my notice, but we are fully able to meet any criticism in connection with the permission granted to this firm for importing mustard seeds from Koraput.

Sd / Secretary, Supply Deptt.
29.5.44.

The explanation is accepted; but the Sec. knowing the strained relations of Madanlal Jajodia and myself in my official capacity and his most objectionable attacks based upon unfounded grounds, it was normally expected of the Sec. that he would bring this matter to my notice before issuing the permit to the firm. The circumstances under which the firm got the permit to import such a large quantity of mustard seeds from Koraput should be published through a press statement for the information of the public.

K. Gpt
30-5-44

H.E.

L.J.T.
1/6/44

Seen
MM
2.6.44

ଉପରୋକ୍ତ ନୋଟ୍ ଉପରେ ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ପାରଳା ମହାରାଜାଙ୍କର ସ୍ୱହସ୍ତରେ ଲିଖିତ ଆଦେଶର ଏକ ଫଟୋକପି ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । ଏହି ଆଦେଶନାମା ମଧ୍ୟ ସେ ସମୟର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ହଥର୍ଣ୍ଣ ଲୁଇସ୍ଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଅଣା ଯାଇଥିଲା । ସେକ୍ରେଟାରୀ ଝା ଓ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଲୁଇସ୍ଙ୍କର ସ୍ୱାକ୍ଷର ଏହି ଫଟୋ କପିରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

କବି-କଳହଂସ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେମ ଲୀଳା ସଂପର୍କରେ ବହୁକବି ଅତି ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗ ଗୀତିକାବ୍ୟ ରଚନା କରିଗଲେ । ଉତ୍କଳ–ସାହିତ୍ୟ–କୁଞ୍ଜ–କୋକିଳ କବି-କଳହଂସ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଓଡିଶାର ବୈଷ୍ଣବ ଭକ୍ତକବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବିଶିଷ୍ଟତମ । ଜନପ୍ରିୟତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟତମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୀତିକବି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାର ଭକ୍ତ ଓ ବୈଷ୍ଣବ ସମାଜରେ ତାଙ୍କର ରଚନାବଳୀ ପରମ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଆଗ୍ରହ ସହକାରେ ପରିଗୃହୀତ ହୋଇଥାଏ । ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ମୁଖ୍ୟତଃ ଗୀତିକାବ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ନିଜ ଭାବନାକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରି ଅଛନ୍ତି । ବହୁ ଚଉତିଶା, କୋଇଲି, ବୋଲି, ବଚନିକା, ଚିଟାଉ, ଅଷ୍ଟକ ଓ ଚଉପଦୀ ରୂପରେ ତାଙ୍କର କବିତ୍ୱ ବିକଶିତ । ଭକ୍ତିମୂଳକ ଗୀତ, ଜଣାଣ, ଭଜନ, ପ୍ରଭୃତି ରଚନା କରିବାରେ ତାଙ୍କର ଅପୂର୍ବ କୃତିତ୍ୱ ରହିଛି । ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଧାନ ଜଣାଣମାନ ହେଲା ;

୧) ଅନୁସରିତ, ପ୍ରଭେ କାଳଯାକ ଗଲା ସରିତ
   କଣ ବିତରଣ କଲେ କେତେ ଜଣା
                  ହୁଅନ୍ତା କରୁଣା ସରିତ ।

୨) ରସ ମାନସ ରାଧିକେଶ ଯାର ରସ କଥାରେ
   ସେବିତ ଶୁକ ସନକ ଶେଷ ଅନିଶ ନତ ମଥାରେ ।
   ଭ୍ରମନା ଭବ ରୋଗ ଲୋଭରେ ଲଭି ଧନ ପ୍ରମଦାରେ
   ଭବ ସରସିଜ ଭବ ଦୁର୍ଲଭ ପ୍ରେମ ଭକ୍ତିଦାରେ ।

୩) ଭଜମନ ବ୍ରଜବନ ଦ୍ୱିଜରାଜଙ୍କୁ
   ଅଜଶେଷ ଭବବନ୍ଦ୍ୟ ପଦକୁଞ୍ଜକୁ ।
   ନେତ୍ରେ ରଞ୍ଜି ଦିବ୍ୟାଞ୍ଜନ ପ୍ରେମରେ କର ଲୋକନ
   ବକ୍ତ୍ରେ ବଂଶୀ ହୃଦେ ରତ୍ନ ଗୁଞ୍ଜ ସ୍ରଜକୁ ।

୪) ବ୍ରଜବନକୁ ମନ ଯାଆ ଗ୍ଭଲିରେ
ଜୟ ରାଧେକୃଷ୍ଣ ବୋଲିରେ
ଭଜନା ଏଥିରେ କିଛି ନାହିଁ ସୁଖ
ମୁରୁଖ ସବୁଟି ଦୁଃଖରେ
ନିଭୃତ କୁଞ୍ଜରେ ବିଜେ କରିଛନ୍ତି
ରହି ଦେଖ ଚନ୍ଦ୍ର ମୁଖରେ ।

ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି । ପ୍ରାକୃତିକ ଓଡ଼ିଶାର ପୁରପଲ୍ଲୀରେ ପଣ୍ଡିତ–ମୂର୍ଖ, ବୈଷ୍ଣବ–ଅବୈଷ୍ଣବ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଏ ଗୀତଗୁଡ଼ିକ ଅଶେଷ ଜନପ୍ରିୟତା ଲାଭ କରିଛି ଓ ତାହାହିଁ ତାଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠଦାନ ।

ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାର ବିଦ୍ୟାନଗରୀ ଓ ହରି ସଂକୀର୍ତ୍ତନରେ ଉତ୍କଳର ନଦିଆ ଆଖ୍ୟାର ଅପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ଅଧିକାରିଣୀ, ପୁଣ୍ୟତୋୟା ମହେନ୍ଦ୍ରତନୟା ନଦୀର ଉତ୍ତର ତୀରସ୍ଥ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ନଗରରେ ରାଜ ଅନୁଗ୍ରହପ୍ରାପ୍ତ ଏକ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ପରିବାରରେ ପିତା ବନବାସୀ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଔରସରେ ମାତା ଲଳିତା ଦେବୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ୧୭୦୭ ଶକାବ୍ଦ (ଖ୍ରୀ. ୧୭୮୫) ଆଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ପ୍ରତିପଦ ତିଥିରେ ଭକ୍ତକବି ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଯାଜପୁର ନିକଟସ୍ଥ କଂସାକବାଟ ଗ୍ରାମରୁ ଗଜପତି ମହାରାଜାଙ୍କ ଗହଣରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିକୁ ଆସିଥିଲେ । ପିତା ବନବାସୀ ମହାରାଜାଙ୍କ ଦରବାରରେ ଜଣେ ପାଞ୍ଜିଆ ରୂପରେ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇଥିଲେ । ପରେ ଖୁରିଗା ଆଦି ୧୯ ଖଣ୍ଡ ଗ୍ରାମର କରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ଜମିବାଡ଼ି ଓ ଜାଗିରି ପାଇଥିଲେ । ବନବାସୀ ଅତିଶୟ ଭକ୍ତିମାର୍ଗାବଲମ୍ବୀ ଥାଇ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ ଉତ୍ତାରେ ଅବଶିଷ୍ଟ ସମୟ ହରି ଚର୍ଚ୍ଚାରେ କଟାଇଥିଲେ । ମାତା ଲଳିତା ଦେବୀ ଅତିଶୟ ଧର୍ମ-ପରାୟଣା ଥାଇ ପ୍ରତ୍ୟହ ତୁଳସୀସେବା ଓ ଭାଗବତ ପାଠ ଆଦି ନିତ୍ୟକର୍ମ ଶେଷ ନ ହେଲେ ଜଳ ସ୍ପର୍ଶ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରାର ଅଧିବାସ ସ୍ୱରୂପ ଆଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ପ୍ରତିପଦ, ଏହି ଦିନ ନେତ୍ରୋତ୍ସବ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର ଓ ସୁଭଦ୍ରା ଏହି ଦିନ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନୟନରେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଦେଇ ଥାଆନ୍ତି । ଧର୍ମ-ପରାୟଣା ପିତାମାତାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳପ୍ରଦ ପୁତ୍ର ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଏହି ପବିତ୍ର ତିଥିରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି, ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ସଙ୍ଗେ

ସଙ୍ଗେ ସୂତୀକା ଘର ଭିତରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ପରି ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ଖେଳିଯିବା ଦେଖି ପିତାମାତା ଓ ଦର୍ଶକମାନେ ବିସ୍ମୟାଭିଭୂତ ହୋଇଥିଲେ ।

ବନବାସୀଙ୍କର ତିନି ପୁତ୍ର ଓ ତିନି କନ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ସର୍ବ ପ୍ରଧାନ ଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ଭାଇ ଭଉଣୀମାନେ ଅକାଳରେ ମରି ଯିବାରୁ ସେ ବାପମାଆଙ୍କର ଅତି ଆଦରର ପାତ୍ର ଥିଲେ । ସାତ ବରଷ ବୟସରେ ବିଦ୍ୟା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଦଶ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ବିଦ୍ୟାରେ ଆଦୌ ଶ୍ରଦ୍ଧା ନ ରଖି ଗାଈଗୋରୁଙ୍କ ସହିତ ଖେଳିବୁଲି ବାଲ୍ୟ ଚପଲ୍ୟରେ ଦିନ କଟାଉଥିଲେ । ମାତ୍ର ଶୈଶବରୁ କଣ୍ଠରେ ତୁଳସୀମାଳା ଓ କପାଳରେ ତିଳକ ଆଦି ବୈଷ୍ଣବ ଚିହ୍ନ ଧାରଣ କରିବାକୁ ସେ ସୁଖ ପାଉଥିଲେ । ଯେଉଁଠାରେ ହରି କୀର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ସେ ସେଠାରେ ଯୋଗଦାନ କରି ଧୀରସ୍ଥିର ଭାବରେ ଏହା ଶ୍ରବଣ କରୁଥିଲେ । ଦିନେ ତାଙ୍କ ବାସଗୃହ ସମୀପରେ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବେବର୍ତ୍ତା ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ସଭା ମଣ୍ଡପରେ ଶ୍ରୀରୂପ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପ୍ରଣୀତ ବିଦଗ୍ଧମାଧବ ନାଟକର ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଉଥିଲା । ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ସେଠାରେ ନିଜ ପିତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଗଲେ । ତାଙ୍କର ରୂପଲାବଣ୍ୟରେ ପଣ୍ଡିତମାନେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ମାତ୍ର ସେ ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନରେ ଅମନଯୋଗୀ ଏହା ଜାଣି ସେମାନେ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ ଓ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କଲେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହେଲା ପରି ଏହି ଭର୍ତ୍ସନା ତାଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ମାର୍ଗ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ତାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦର ଫଳ ଦେଲା । ସେ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ସକଳ ଶିଶୁଶିକ୍ଷା ଶେଷ କରି ସେ ମୁଗ୍ଧବୋଧ ବ୍ୟାକରଣ ଓ ଅମରକୋଷ ଅଭିଧାନ ପାଠ କଲେ । ପ୍ରାୟ ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ଆଉ ଜଣେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ପାଖରେ ସେ କ୍ରମର ବ୍ୟାକରଣ ଶିକ୍ଷା କଲେ । କାଳିଦାସ ଭବଭୂତି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର କାବ୍ୟ ନାଟକାଦି ଆଲୋଚନାରେ ସେ ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଗଜପତି ମହାରାଜାଙ୍କର ସଭାର ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ସହିତ ସାଧୁ ଶାସ୍ତ୍ରାଳାପ ଦ୍ୱାରା ଦିନକୁ ଦିନ ତାଙ୍କର ବିଦ୍ୟାର ଉନ୍ନତି ହେଲା । ପିତାଙ୍କ ସହିତ ସେ ରାଜଭବନକୁ ଯାଇ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ କରୁଥାଆନ୍ତି । ୨୦ ବର୍ଷ ବୟସରେ ତାଙ୍କର ଶୁଭ ପରିଣୟ ହୁଏ । ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କର ନାମ ହୀରାମଣି ଦେବୀ । ସେ ସର୍ବ ଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ ସମନ୍ୱିତା ଓ

ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତି ପରାୟଣ ଥିଲେ । ସ୍ୱ-ଇଷ୍ଟଦେବ ଶ୍ରୀ ରସିକରାଜଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଗାଢ଼ ଭକ୍ତି ଥିଲା । ଏହି ରସିକରାଜଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ରଚନାମାନ ଜନପ୍ରିୟ କରାଇଥିଲେ ।

ସେ ଯୁଗରେ ଶାସ୍ତ୍ର ସହିତ ଶରୀରଚର୍ଯ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଲୋକପ୍ରିୟ ଥିଲା । ପନ୍ଦର ବର୍ଷଠାରୁ ପଚିଶ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟହ ସେ ଦେଶୀୟ ବ୍ୟାୟାମ ଶିକ୍ଷା କରୁଥାଆନ୍ତି । ପ୍ରତିଦିନ ସକାଳ ୪ଟାରେ ଶଯ୍ୟା ତ୍ୟାଗ କରି ସେ ସ୍ନାନ ନିତ୍ୟକାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ କରି ପ୍ରାୟ ୬ ଘଣ୍ଟା ସମୟରେ ଦେଢ଼ ସେର ଗୋ-କ୍ଷୀର ପାନ କରୁଥିଲେ । ତା'ପରେ ଶାରୀରିକ ବ୍ୟାୟାମ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବ୍ୟାୟାମ ସରଞ୍ଜାମ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ତାଙ୍କ ଗୃହରେ ସୁରକ୍ଷିତ ଭାବରେ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦାଣ୍ଡି କାଟିବାର ଦୁଇଟି କାଠର ପାରଲେଲ ବାର ଅଛି । ଆଗରୁ ଦୁଇଟି ଓଜନ ପଥର ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହ ମିଳୁ ନାହିଁ । ପୋଡ଼ା ମାଟିଖୋଳ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଖଣ୍ଡା ଥିଲା । ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ମହାରାଜାଙ୍କର କନକ ଦୁର୍ଗା ମନ୍ଦିରରେ ଅଛି । ପ୍ରାୟ ଆଠ ଘଣ୍ଟା ସମୟରେ ଘରକୁ ଫେରି ବିଶ୍ରାମ ପରେ ସେ ଭୋଜନ କରୁଥିଲେ । କାବ୍ୟ ନାଟକ ପଠନରେ ତାଙ୍କର ଅବସର ସମୟ କଟୁଥିଲା ।

ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ସେ ମହାରାଜାଙ୍କର କରଣ ହେଲେ । ତତ୍‌କାଳୀନ ରାଜ୍ୟର ମେନେଜର ପ୍ରଥମେ ମହାରାଜାଙ୍କର ଅପ୍ରିୟ ହୋଇ ବରଖାସ୍ତ ହେଲେ । ପରେ ସେ ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇ ପୁନର୍ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ପଦଚ୍ୟୁତି ନିମିତ୍ତ ସେ କାରଣି କରଣମାନଙ୍କ କୁମନ୍ତ୍ରଣାକୁ ଦାୟୀ କଲେ । ସେ କରଣମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତିଶୟ କ୍ଷୁବ୍‌ଧ ହେଲେ । ଅମଙ୍ଗଳ ଆଶଙ୍କାରେ ପ୍ରାୟ ପଞ୍ଚଶ ଜଣ କରଣ ଓ କଟକିଆ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପାରଳା ରାଜ୍ୟ ଛାଡ଼ି ଗୁଣପୁର ଓ ଗଞ୍ଜା (ବର୍ତ୍ତମାନର ଗଞ୍ଜାମ) ଗ୍ରାମକୁ ପଳାଇ ଯାଇଥିଲେ । ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ । ଗଞ୍ଜାମରେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଗଞ୍ଜାର ବିଖ୍ୟାତ କରଣମାନଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିଲେ । ସୁବିଖ୍ୟାତ ଆଶୁକବି କଟାକ୍ଷଚକ୍ରଂ ଓ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଚମ୍ପୂର ଲେଖକ ବନ୍ଧବାକ ଚକ୍ରପାଣି ପଟ୍ଟନାୟକ ଏହି କରଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ । ଏହି କବି ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ଭବତଃ ତାହାଙ୍କୁ ଗୀତି ସାହିତ୍ୟ ରଚନା କରିବାକୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିଲା । ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ କବି ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଓ

ବକ୍ସବାକ ଚକ୍ରପାଣି ଅନ୍ୟ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହିତ ଋଷିକୁଲ୍ୟା ନଦୀ କୂଳରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଭୋଗ ନିମିତ୍ତ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ । ନବ-ଯୌବନ-ସଂପନ୍ନା ନାନା ଅଳଙ୍କାର ଭୂଷିତା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ସୁଶୋଭିତା ଜଣେ ବୈଶ୍ୟ (କୁମ୍ଭଟି) ଜାତିର ସ୍ତ୍ରୀ ମସ୍ତକରେ ଜଳକୁମ୍ଭ ଧରି ସ୍ୱଗୃହକୁ ଫେରୁଥିବାର ଦେଖି ଚକ୍ରପାଣି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଗୋଟିଏ କବିତା ରଚନା କରିବାକୁ କହିଲେ । ସେ ନିଜେ ଆଶୁକବି ଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କଲେ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୋଧ ଉପେକ୍ଷା କରି ନ ପାରି ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ସେଠାରେ ନିଜର ପ୍ରଥମ କବିତା ରଚନା କଲେ । ଏହା ଆଦିରସାତ୍ମକ ମାତ୍ର ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ସମୟୋଚିତ ଥିବା ଯୋଗୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିବେଚିତ ହେଲା । କବିତାଟି ହେଲା ;

"ସ୍ମରେ ଦେଇ ବନ୍ଧୁ ନ ଯାରେ
ରହ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଚିତ୍ତ ହଜାରେ
ଗର୍ଭାଳସୀ ହଂସୀ ଗମନା
ପୁରତନୁ କାମ କାମନା

ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ବୋଲି ସୁମନା ଜଗିଛି ପଥ ମୃଣାଳ ଭୁଜାରେ
କରେ ଗଣ୍ଡ କରି ଆଛନ୍ନ ଧନ ନୁହରେ ଛନ୍ନ ଛନ୍ନ
ଟେକି ମୁଖ ମୃଗ ଲଛନ୍ନ ମୋ ମନ କରଇଦିଅ ଓଜାରେ ।
ସରଣି ନ ଭର୍ଗି ବରଜ ଲୁଆଇଁ ବଦନ ନୀରଜା
ଦରଧର ଭିଡ଼ା ବରଜ ଅନାଥରେ ହସି ବିନା ଲଜ୍ଜାରେ ।
ଭଷ ଗିର ଆନ ଧରନା ପର ବୋଲି ମତେ ଡରନା
କଂପାନା ମୁଁ ଶଂପା ବରନା ଲଭିଛି ତୋ ଭେଟ ହର ପୂଜାରେ ।
ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣରେ ଦୂତୀକି କହିବା ଶୁଭୁଛି ଶ୍ରୁତିକି
ଗଲେ ତ ନ ରହୁ କତିକି ଅସୂୟା କାହିଁକି ଦୟା ମଜାରେ ।"

ଚକ୍ରପାଣି ତାଙ୍କୁ କବିତା ଲେଖା ନ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ଏହି ସମୟରେ ସେ ବହୁତ ମୌଳିକ ପ୍ରେମାନୁଭୂତିମୂଳକ ଚଉପଦୀ ରଚନା କରିଥିଲେ । କବି ଏହା ପରେ ଖବର ପାଇଲେ ଯେ ମ୍ୟାନେଜର ତାଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷତା ଓ କର୍ମକୁଶଳତାର ପ୍ରମାଣ ପାଇ ପୁନର୍ନିଯୁକ୍ତିର ଆଦେଶ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ସେ

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିକୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ଅବସର ସମୟରେ ସେ କବିତା ଲେଖି ଥାଆନ୍ତି । ଥରେ ଗୋଟିଏ କବିତା ଲେଖି ନିଜର ବ୍ୟାକରଣ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ତାହା ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ଏହି କବିତାଟି ତାଙ୍କର ଗୁରୁ ପଣ୍ଡିତ ଓ ଭକ୍ତପ୍ରବର ଶ୍ରୀ ଦୀନବନ୍ଧୁ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ହସ୍ତଗତ ହେଲା । ସେ କବିତାଟି ପଢ଼ିଲେ ;

"ଜୀବନ ବନ୍ଧୁ ମାଗୁଣି ମାଗୁଛିରେ ଏତିକି ।
ନାହିଁ କରିବୁ ନାହିଁଟି କହିଲା ବିନତିକି ।

ନଗ୍ଇ ଚରମେ ବେଣୀ ବଜାଇ କଟି କିଙ୍କିଣୀ
ଝୁଲାଇବୁ ବିପରୀତେ ଭୁଲକିର ମୋତିକି । ୧ ।

ସ୍ତନତୁଲେ ତୋର ହାର ତାଟଙ୍କ ଝଲକା ଝର
ଚଳାଇବୁ ଗ୍ରହିଁ ମୋତେ ନ ଲିଖଇ ବଟିକି । ୨ ।

ବିଲୋକିବି ଦରଧର ଭିଡା ସୁଖ ସୁଧାକର
ସ୍ୱେଦ ଝରଝର ଅନମ୍ବର ଦେହ ଦ୍ୟୁତିକି । ୩ ।

ଭ୍ରୁଲତା ମଧ୍ୟରେ ନେଇ ଖଞ୍ଜନ ଡୋଳା ଖେଳାଇ
ଯାହା ବୋଲୁଥିବୁ ଶୁଣୁଥିବଟି ମୋ ଶ୍ରୁତିକି । ୪ ।

ଦୁଃଖରୁ ଉଦ୍ଧରିବାକୁ ଥିଲେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣକୁ
ଅଙ୍ଗୀକାର କରି ଥରେ ପଠିଆଅ ଦୂତୀକି ।" ୫ ।

କବିତାଟି ପଢ଼ି ପଣ୍ଡିତେ କହିଲେ, "ଆମ ଗୋପାଳର ଆଜିଯାଏ ଶିଶୁବୁଦ୍ଧି ଛାଡ଼ି ନି ।" ସେହି ଉପଦେଶ ଫଳରେ କବି ଶୃଙ୍ଗାର ରସ କବିତା ପରିବେଷଣ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ । ଏହାର କେତେ ବର୍ଷ ପରେ କବି ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହେଲେ । ତାଙ୍କର ଦୀକ୍ଷା ଗୁରୁ ଥିଲେ ଲୋକନାଥ ଦାସ ନାମରେ ପରିଚିତ ଗୌଡ଼ୀୟ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ବିନାୟକ ଦାସ ଗୋସ୍ୱାମୀ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର ରଚନାରେ ଶୃଙ୍ଗାର ରସ ପରିବର୍ତ୍ତେ ବୈଷ୍ଣବୀୟ ପ୍ରେମଲୀଳା ମୁଖ୍ୟତଃ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଲାଭ କରିଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ଆପଣା ଇଷ୍ଟଦେବ ଶ୍ରୀ ରସିକରାଜଙ୍କ ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କବି ରଚନା କଲେ ;

ଦେଖିଲେ ଦେଖିଲି ପରି ଥରେ ରସିକରଙ୍ଗଙ୍କୁ
ଅଖିଳ ବ୍ରଜବାସୀଙ୍କ ଆଖିର ପୁଣ୍ୟ ପୁଞ୍ଜକୁ ।

ସୁରଭିଗଣ ପଛରେ ମୁରଲୀ ବଜାଇ ଧୀରେ
ନାଚି ଆସିବା ବେଳରେ ବଣ ବାହୁଡ଼ା ସଜକୁ ।୧।

ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ଶ୍ରମ ଝାଳ ଅଳକାବୃତ କପୋଳ
ମକର କୁଣ୍ଡଳ ଗଣ୍ଡ ଶିଖଣ୍ଡ ଚୂଳ ଧ୍ୱଜକୁ ।୨।

ନଟବର ଶିଖାମଣି ଚରମ ଦେଶର ବେଣୀ
ଘୂରିବାର ବଂଶୀ ରନ୍ଧ୍ରେ ଘୂରୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ବ୍ରଜକୁ ।୩।

ନାସିକାର ମୋତିବର ଧୀର ଧୀର ଚଳିବାର
ଗୁଞ୍ଜହାର ଦୁଲେ ଉର ପରମ ବନ୍ୟ ସ୍ରଜକୁ ।୪।

ଝୁମୁ ଝୁମୁ ବାଜିବାର ମଞ୍ଜୁଳ ମଣି ମଞ୍ଜୀର
ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଚିତ୍ତେ ସେ ଛନ୍ଦା ଚରଣ କଞ୍ଜକୁ ।୫।

କୁହାଯାଏ କବି ଖାରଡ଼ା ମଠର ମହନ୍ତଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ ରୂପେ ବରଣ କରି ସେହି ମଠର ଗାଦିରେ ରକ୍ଷିତ ଥିବା ପୁସ୍ତକମାନ ପଢ଼ୁ ଥାଆନ୍ତି । ବିଶେଷ କରି ଶ୍ରୀରୂପ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କର 'ସ୍ତବ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି' ପ୍ରତି ସେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ତହିଁର ତିନିଗୋଟି ଶ୍ଳୋକର ଅନୁବାଦ କଲେସା, ଆଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ଓ ମଧୁଶ୍ରୀ ରାଗରେ ରଚନା କରି ସେହି ରାଧାକାନ୍ତ ମଠରେ ଶୟନ କରି ଅଛନ୍ତି, ଏହି ସମୟରେ ସେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେ ଜଣେ ବୈଷ୍ଣବ ଚିହ୍ନଧାରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆସି ତାଙ୍କୁ ଶୁଭ ଦର୍ଶନ ଦେଇ ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ 'ତୁ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଗୁଣିବାକୁ ଅଧିକାର ନ ପାଇ କେତେ ଗୁଣୁ ଅଛୁ । ଆପଣାର ଶ୍ରୀ ଗୁରୁଦେବ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ବିଜେ କରି ଅଛନ୍ତି, ଶୀଘ୍ର ଯାଇ ଅଧିକାର ପାଅ ।" କବି ସ୍ୱପ୍ନରୁ ଉଠି ଭାବାବେଶରେ କବିତା ରଚନା କଲେ ;

"ଏଡ଼େ ଭାଗ୍ୟ ମୋର ହେବ କି ?
ହେବି ବୃନ୍ଦାବନେଶ୍ୱରୀ ସେବକୀ ।
ଶ୍ରୀ ଗୁରୁଦତ୍ତ ବୀଜମନ୍ତ୍ର କଳପ ବଲ୍ଲୀରେ
ପ୍ରେମଫଳ ଫଳିବ କି ?

ଶ୍ରୀ ଯାମିନୀଙ୍କର ଯାବତ
ଅଷ୍ଟକାଳ ସେବା ସନ୍ତତ
ଶ୍ରୀ ରୂପ ମଞ୍ଜରୀ ଆଜ୍ଞା ଶିରେ ଧରି
କରିବି ମନୋରଥ ପୂରିବ କି ? । ୧ ।

ବ୍ରଜରାଜ କୁଳ ଚନ୍ଦ୍ରମା
ଦୋଷ କରିବା ପାଇଁ କ୍ଷମା
ମୁଁ ଲଳିତାଙ୍କ ପଦାବ୍ଜେ ପଡ଼ି
ଜଣାଇବା ଶୁଭ ଦଶା ସମ୍ଭବିବ କି ? । ୨ ।

ଗୋଷ୍ଠେଶ୍ୱରୀ କୋଳରେ ଧରି
ବଧୂ ସଧେ ଲଜ୍ଜନା କରି
ସ୍ନେହେ ଅଶ୍ରୁ ପୋଛୁଁ ସ୍ୱେଶ୍ୱରୀଙ୍କ ଲଜ୍ଜା
ନମ୍ରମୁଖ ବିହି ଦେଖାଇବ କି ? । ୩ ।

ରସ ରସାମୃତାବ୍ଧି ବିଧୁ
ଅଙ୍କରେ ଜଟିଳାଙ୍କ ବଧୂ
ବିଜେ କରିବାର ଦେଖି ମୋ ଆର୍ତ୍ତିର
ସୁଖ ଅକୂପାର ଉଚ୍ଛୁଳିବ କି ? । ୪ ।

ହୃଦେ ଧରି ସେ ଦୁଇ ରୂପ
ଶ୍ରୀ ମଞ୍ଜରୀ ସଖି କଳାପ
ବୋଲେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ମୁଖେ ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣ
ବୋଲି ଜୀବ ବରଜିବ କି ?" । ୫ ।

ପରଦିନ ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟ ଶେଷ କଲା ପରେ କବି ଶୁଣି ପାରିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ଦୀକ୍ଷାଗୁରୁ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ଅଛନ୍ତି । ସେ ସେଠାକୁ ଫେରିଗଲେ । ଶ୍ରୀ ଭଗବତ ମନ୍ଦିରରେ ଗୁରୁଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣିପାତ କରି ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଜଣାଇଲେ । ଗୁରୁଙ୍କର ଆନନ୍ଦର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ ; ସେ ତାଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦାନ କଲେ । କବି ଗୁରୁ-ଦକ୍ଷିଣା ସ୍ୱରୂପ 'ଶ୍ରୀ ଗୁରୁ ପଞ୍ଚକ' ସ୍ତୋତ୍ରଟି ରଚନା

କରି ତାଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କଲେ ଓ ଯଥାବିଧି ଦକ୍ଷିଣା ମଧ୍ୟ ଦେଲେ । ତା' ପରଦିନ ଖରଡ଼ା ମଠକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ସତେଇଶଗୋଟି ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକ ବିଶିଷ୍ଟ 'ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାଧାନକ୍ଷତ୍ରମାଳା' ନାମକ ସ୍ତୋତ୍ର ସେହି ଗୁରୁଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତା କରି ତାଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କଲେ । ଯଦ୍ୟପି କବି ତାଙ୍କର କୌଣସି ରଚନାରେ ଗୁରୁଙ୍କର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ନାହାନ୍ତି ତଥାପି ଶ୍ରୀ ରାଧା ନକ୍ଷତ୍ରମାଳା ଅଷ୍ଟକର ଇତି ବାକ୍ୟରେ ଇତିଶ୍ରୀ ଲୋକନାଥ ଦାସ ଗୋସ୍ୱାମିନାଂ ବିରଚିତ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାଧା ନକ୍ଷତ୍ରମାଳା ସମାପ୍ତ' ପଦରୁ ଧରାକୋଟ ପୁଟୁ ମଠାଧୀଶ ଶ୍ରୀ ଲୋକନାଥ ଦାସ ଗୋସ୍ୱାମୀ ତାଙ୍କର ଦୀକ୍ଷାଗୁରୁ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରଯାଏ । ପରେ ପରେ ଖାରଡ଼ା ମଠରେ କବି 'ପ୍ରାର୍ଥନା ରତ୍ନାଞ୍ଜଳି', 'ଗ୍ରନ୍ଥ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି', 'ଶ୍ରୀ ବୃଷଭାନୁଜା ପ୍ରେମନାମାବଳୀ', 'ମୁକୁନ୍ଦ ମୁକ୍ତାବଳୀ' ଶ୍ଳୋକାନୁବାଦ, 'ରାଧାଙ୍କ ଦଶନାମ' ସ୍ତୋତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ରଚନା କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ, ତେଲୁଗୁ, ସଂସ୍କୃତ, ବଙ୍ଗଳା ଓ ବ୍ରଜବୋଲି ଭାଷାରେ ସେ ପ୍ରବୀଣ ଥିଲେ । ଶେଷ ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଛାନ୍ଦ, ଚଉତିଶା, ଚଉପଦୀ, ବୋଲି ପ୍ରଭୃତି ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅତି ମଧୁମୟ ଭାଷାରେ ସେ ସଂସ୍କୃତ ସ୍ତବ ଓ ସ୍ତୋତ୍ରମାନ ମଧ୍ୟ ଲେଖି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଭକ୍ତିମତ୍ତା ଓ ସଂଗୀତ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତିର ପରିଚାୟକ । ଶ୍ରୀରାଧା ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉଭୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଏକାତ୍ମା ହୋଇ କଳି କଳୁଷିତ ଜୀବଗଣଙ୍କ ଉଦ୍ଧାରାର୍ଥେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୈତନ୍ୟ ରୂପେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ଏହି ଭାବାମୃତ ଆବାଳ-ବୃଦ୍ଧ-ବନିତା ସବୁରି ଆସ୍ୱାଦନ ନିମିତ୍ତ କବି ସହଜ ଭାଷାରେ ଲେଖିଗଲେ ;

ଶ୍ରୀ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ପଦ ବନ୍ଦରେ, ମାନସ ।
ଏ ଏକା ଶ୍ରୀରାଧା ଗୋବିନ୍ଦରେ ।

ବ୍ରଜ ବିଧୁ ଶ୍ରୀମତୀ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ମୂର୍ତ୍ତି
ଜନ୍ମିଛନ୍ତି ଶ୍ରୀ ଶଚୀ ଉଦରେ ।

ସ୍ୱ ସ୍ୱ କାନ୍ତନାବଧି ଦୟା ସଦଗୁଣ ନିଧି
ସଦା ବେଷ୍ଟିତ ଭକ୍ତ ବୃନ୍ଦରେ ।

ମହାଭାବ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରସ ପୀତ ଶ୍ୟାମଳ
ପରତତ୍ତ୍ୱ ହେଲେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ।

ଜଗନ୍ନେତ୍ର ସମ୍ପର୍କି ବଦାନ୍ୟ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ
ଯା ନାମାମୃତ ସର୍ବ ଶବ୍ଦରେ ।

ଏ କୃପା ପାରାବାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହୋଇବାର
ଦେଖିଛନ୍ତି ଶ୍ରୀ ରମାନନ୍ଦରେ ।

ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଭଣେ ଶ୍ରୀନାମ ଅନୁକ୍ଷଣେ
କୀର୍ତ୍ତନ କରୁଥା ଆନନ୍ଦରେ ।

କବିଙ୍କ ବିରଚିତ କୋଇଲି ଓ ଦୋଳି ଗୀତରୁ ବାତ୍ସଲ୍ୟ ପ୍ରେମର ପରାକାଷ୍ଠା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଭାଷା ଅତି ସରଳ ଓ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଗୋପାଳ-କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସୁଲଳିତ ପଦ୍ୟାବଳୀ ଆଜି ଉତ୍କଳର ଆବାଳ-ବୃଦ୍ଧ-ବନିତାଙ୍କର ଉପଭୋଗ୍ୟ ଓ ଆଦରର ବସ୍ତୁ ହୋଇଅଛି । କବି ନିଜର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ରସିକରାଜ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବାଲ୍ୟ, ପୌଗଣ୍ଡ ଓ କୈଶୋର ଲୀଳା ମାଧ୍ୟମରେ ଉତ୍କଳୀୟ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଜୀବନର ସୁଖଦୁଃଖ, ବାତ୍ସଲ୍ୟ, ପ୍ରୀତି, ଭକ୍ତି ସବୁ ପ୍ରକାଶ କରି ଅପୂର୍ବ କଳା ନୈପୁଣ୍ୟର ପରିଚୟ ଦେଇ ଯାଇ ଅଛନ୍ତି ।

କବିଙ୍କର ତିନି ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ମଧ୍ୟମ ପୁତ୍ର ହରିବନ୍ଧୁ ମଧ୍ୟ ଜଣେ କବି ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ରଚିତ କେତେକ କବିତା ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଶୁଣାଯାଏ । ପୁତ୍ରମାନେ ପିତାଙ୍କ ପରି ପରମାର୍ଥୀ ଥିଲେ । ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ସଂସାରର ଗୁରୁଦାୟିତ୍ୱ ଅର୍ପଣ କରି କବି ଭଗବତ ସେବାରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟହ ତିଳକ ଓ ଇଷ୍ଟଦେବ ପୂଜା ଉତ୍ତାରେ କବି ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତରୁ ଏକ ଅଧ୍ୟାୟ ଲେଖାଁ ପାରାୟଣ କରୁଥିଲେ । ଗୁରୁଙ୍କ ଆଦେଶମତେ କବି କେଶ, ବେଶ ଓ ନିଶ ତ୍ୟାଗ କରି ମସ୍ତକରେ ଶିଖା ଧାରଣ କରୁଥିଲେ । ଭଗବତ ପ୍ରସାଦାନ୍ନ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଖାଦ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅଭକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ଗୃହଜଞ୍ଜାଳ ପରିବେଶ କବିତା ରଚନା ପକ୍ଷରେ ଅନୁକୂଳ ନ ହେବାରୁ ସେ ବହୁ ସମୟ ଖୋରଦ୍ଧା ମଠରେ ରହି ସେଠାରେ ବୈଷ୍ଣବ ଗ୍ରନ୍ଥ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର

ରଚିତ 'ପ୍ରୀତି ଚିନ୍ତାମଣି', 'ନାମ ଚିନ୍ତାମଣି', 'ପ୍ରେମ କଳ୍ପଲତା' ଓ 'ଶ୍ରୀରାଧା ଗୋବିନ୍ଦ ଲୀଳାମୃତ' ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ନ ଥିବାର ଆଶଙ୍କା ହୁଏ । 'ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଶୂକରୀ ବିଷ୍ଠା ଉପାଧି ବ୍ୟାଧିରେବ ଚ' ଏହି ନୀତି ଧରି କବି ଭାବୋଦ୍ରେକ ମାତ୍ରେ ଅତି ମୂଲ୍ୟବାନ ସରସ ସୁନ୍ଦର ଶ୍ରୁତିମଧୁର ଯେଉଁ କବିତାଗୁଚ୍ଛ ଆବିଷ୍ଟ ଚିତ୍ତରେ ରଚନା କରୁଥିଲେ, ତାହା କୌଣସି ପୁସ୍ତକ ବା ପୋଥି ଆକାରରେ ରଖିବା ତ ଦୂରର କଥା ବରଂ ନିକଟସ୍ଥ କୌଣସି ଲୋକକୁ ଦେଇ ଦେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅନୁଗତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ହରିବନ୍ଧୁ ବେବର୍ତ୍ତା ଅତି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଥିଲେ । ହରିବନ୍ଧୁ ନିଜେ ଜଣେ ଖ୍ୟାତନାମା ଗାୟକ ଓ କାବ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରାନୁରାଗୀ ଭକ୍ତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଗୀତି ରଚନାମାନ ହରିବନ୍ଧୁ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ନାମରେ ଖ୍ରୀ. ୧୯୩୩ରେ ଗଜପତି ମହାରାଜାଙ୍କ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ମୁଦ୍ରିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପଦାବଳୀ ସଂଗ୍ରହ ଓ ସଂରକ୍ଷଣ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାମ ଥିଲା । ସେ ପ୍ରତି ବର୍ଷ ଦଶହରା ଦିନ ଏ ସବୁ ବାହାର କରନ୍ତି ଓ ପୁନର୍ବାର ରଖି ଦିଅନ୍ତି । ବରଷେ ଦେଖାଗଲା, ସେଥିରୁ କେତେକ କୀଟଦ୍ରଂଷ୍ଟ ହୋଇଛି । ଫଳରେ ଅନେକ ରଚନା ଚିରକାଳ ଲାଗି ଅପ୍ରକାଶିତ ରହିଗଲା । ବିଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷଭାଗରେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର କେତେକ ସଙ୍ଗୀତ ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ ଦାମୋଦର ପଟ୍ଟନାୟକ ସଂଗ୍ରହ କରି ସେ ଗୁଡ଼ିକୁ ତାଙ୍କର ସଙ୍କଳିତ 'ସଙ୍ଗୀତ ସାଗର' ପୁସ୍ତକରେ ସନ୍ନିବେଶିତ କରିଥିଲେ । ଖ୍ରୀ. ୧୯୧୯ରେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବଂଶଧରମାନେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତିଙ୍କ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ପଦ୍ୟାବଳୀ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଖ୍ରୀ. ୧୯୫୯-୬୦ରେ ବାବାଜୀ ବୈଷ୍ଣବ ଚରଣ ଦାସ କବିଙ୍କର ପ୍ରାୟ ତିନିଶହରୁ ଅଧିକ ଅପ୍ରକାଶିତ ସଙ୍ଗୀତ ସଂଗ୍ରହ କରି ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ସଂଗ୍ରହଟି ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ଓ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ପଦାବଳୀ ନାମରେ ନାମିତ ହୋଇଅଛି । ଏଥିରେ ମୋଟ ୬୧୯ ଗୋଟି ଗୀତ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ । ଖାରଡ଼ା ଗ୍ରାମସ୍ଥ ରାଧାକାନ୍ତ ମଠର ମହନ୍ତ ଗୋପାଳ ଦାସ ବାବାଜୀଙ୍କ ଠାରୁ ପାଇଥିବାରୁ ଏହି ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ଯେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ରଚନା ଏ ବିଷୟରେ ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ନାହିଁ । କବିଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ସଙ୍ଗୀତ ନିଜ ନାମରେ ଭଣିତା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେତେଗୋଟି ଗୀତ,

ପାରଳାର ରଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଗଜପତି, ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଓ ପଦ୍ମନାଭ ଦେବଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତା ହୋଇଅଛି ।

କବିଙ୍କର ଶେଷ ଜୀବନ କନିଷ୍ଠ ପୁତ୍ରର ଅକାଳ ବିୟୋଗରେ ଓ ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟାର ବୈଧବ୍ୟ ହେତୁ ଦୁଃଖମୟ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ପରମ ବୈଷ୍ଣବ ରୂପେ ହରି ଚିନ୍ତନରେ ମଗ୍ନ ରହି ଏ ସବୁ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କୁ ମସ୍ତକ ଅର୍ପଣ କରିଥିବା ଯୋଗୁଁ ପୁତ୍ରର ମୃତ୍ୟୁଜନିତ ଅଶୌଚବିଧି ମଧ୍ୟ ପାଳନ କରି ନ ଥିଲେ । ୮୫ ବର୍ଷ ବୟସରେ ୧୮୬୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଫାଲଗୁନ ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ୱିତୀୟାର ପୂର୍ବାହ୍ନରେ ତିଳକ ଶେଷ କରି ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ଖଡ଼ି ଖଣ୍ଡକରେ ନିଜ ଶଯ୍ୟା ପାଖ କାନ୍ଥରେ ଲେଖିଦେଲେ ;

"ଜୀବ ଯିବାକୁ ହୋଇଲା ସଜ
ମନରେ ! ରାଧା ଗୋବିନ୍ଦ ଭଜ ।"

ତାହା ପରେ ସେ ପଦ୍ମାସନରେ ଉପବେଶନ କରି ନଶ୍ୱର ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କଲେ । ମରଣ ପୂର୍ବରୁ କର୍ମକାଣ୍ଡମତେ ତାଙ୍କର ପ୍ରେତକ୍ରୀୟାଦି ନ କରିବାକୁ ସେ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଇ ଯାଇଥିଲେ । ବୈଷ୍ଣବାଚାର ମତେ ୧୪ଶ ଦିବସରେ ତାଙ୍କର ମହୋତ୍ସବ ଖାରଢ଼ା ମଠରେ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲା ।

କବିଙ୍କର ବଂଶଧରମାନେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି କରଣ ସାହିରେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ କୁଟୀରରେ ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତି ବର୍ତ୍ତମାନ ଜାଗରୂକ ରଖି ଅଛନ୍ତି । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଓ ଗୁଣପୁର ନଗର ପରିଷଦ ତାଙ୍କ ନାମରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଏକ ପାଠାଗାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଏହାକୁ ପରିଚାଳନା କରୁ ଅଛନ୍ତି ଓ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ପାର୍କ ମଧ୍ୟରେ କବିଙ୍କର ସୁଦୃଶ୍ୟ ବିଗ୍ରହ ମଧ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଦ୍ୟମାନ ।*

---

* ପାଠକମାନଙ୍କ ଆଗ୍ରହ ବୃଦ୍ଧି ନିମିତ୍ତ ପ୍ରଦତ୍ତ ଗୀତଗୁଡ଼ିକ ୧୯୩୫ ମସିହାରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଶ୍ରୀ ଗଜପତି ପ୍ରେସରେ ମୁଦ୍ରିତ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ପଦ୍ୟାବଳୀ ୩ୟ ସଂସ୍କରଣରୁ ଗୃହୀତ ।

ଭାଷାବିଜ୍ଞାନୀ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦ

ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ୧୮୬୯ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ୨୧ ତାରିଖରେ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଖ୍ୟାତ ପଣ୍ଡିତ, ସମାଲୋଚକ ଓ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନୀ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ନନ୍ଦେ ଉତ୍କଳୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ବ୍ରାହ୍ମଣ । ପ୍ରାୟ ୧୫୦ ବର୍ଷ ତଳେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ରାଜା ନନ୍ଦଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କୁ ପୁରୀ ନିକଟସ୍ଥ ବୀରବଳଭଦ୍ରପୁର ଶାସନରୁ ନେଇ ପାରଳାରେ ରଖାଇଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ସେହି ସମୟକୁ ବା ତାହାର ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲା ଉତ୍ତର ସରକାର ସଙ୍ଗେ ଇଂରେଜ ଶାସିତ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରେସିଡ଼େନ୍‌ସିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହେଲା ଏବଂ ବିଦେଶୀ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ପାଖରେ ତେଲେଙ୍ଗା ଦେଶରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ପିତା ରଘୁନାଥ ନନ୍ଦଶର୍ମା ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ଗୋପୀନାଥ ପ୍ରଥମେ ନିଜ ପିତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଅମରକୋଷ ଅଭିଧାନ ପଢ଼ିଲେ । ତା' ପରେ ସେ ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ । ସେତେବେଳେ ଚାଟଶାଳୀମାନଙ୍କରେ ଓଡ଼ିଆ ସଙ୍ଗେ ତେଲେଙ୍ଗା ଭାଷା ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଥିଲା । ତେଣୁ ଗୋପୀନାଥ ଓଡ଼ିଆ ତେଲୁଗୁ ଉଭୟ ଶିକ୍ଷା କଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନର ମହାରାଜା କଲେଜ ସେ ସମୟକୁ ମାତ୍ର ମଧ୍ୟ-ଇଂରାଜି ବିଦ୍ୟାଳୟ ଥିଲା । ୧୮୮୨ ମସିହାରୁ ୧୮୮୬ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋପୀନାଥ ସେଠାରେ ପଢ଼ି ସାମାନ୍ୟ ଇଂରେଜି ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମଧ୍ୟ ପାଇ ପାରିଥିଲେ । ଇଂରେଜିରେ ୩ୟ ଫରମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷାକରି ସେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ପରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଲୋଅର ସେକେଣ୍ଡାରୀ ପରୀକ୍ଷାରେ ସେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ।

ବିଦେଶୀ ଭାଷାମାନଙ୍କର ନିଷ୍ପେଷଣ ମଧ୍ୟରେ ଜାତୀୟ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ତାଙ୍କର ସବୁବେଳେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ଥିଲା । ଫଳତଃ ମାତୃଭାଷା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଆଦର ବଢୁଥାଏ । ସେ ସାମାଜିକ ଭାବରେ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଥିଲେ ।

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ଖୁବ୍ ପ୍ରଭବ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଆରେ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଭଜନମାନ ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଆନନ୍ଦ ଦେଉଥିଲା । କ୍ରମେ ସେ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଭବରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲେ । ଦିନେ ସେ ପିତାଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ମାତା ଓ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭ୍ରାତାଙ୍କ ବିନାନୁମତିରେ ବୃନ୍ଦାବନ ଯାତ୍ରା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଘରୁ ବାହାରିଗଲେ । ପିତା ଘରକୁ ଫେରି ସମ୍ବାଦ ପାଇଲେ । ଖୋଜି ଖୋଜି ଆସି କଟକରେ ପହଞ୍ଚି ସେଇଠାରୁ ତାଙ୍କୁ ଫେରଇ ନେଲେ । ତାଙ୍କର ପାଠପଢ଼ା ଧେଚିକ୍ରିରେ ପରିସମାପ୍ତି ହୁଏ । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରରେ ହିଁ କଟିଥିଲା । ସ୍ଥାନୀୟ ମହାରାଜାଙ୍କ ହାଇ ସ୍କୁଲ ଓ କଲେଜରେ ସେ ସଂସ୍କୃତ ଅଧ୍ୟାପକ ରୂପେ ଜୀବନ କଟାଇଥିଲେ । ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅଧ୍ୟାପନା ତାଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ କର୍ମ ଥିଲା । ଅବସର କାଳରେ ଅନୁବାଦ, ସମାଲୋଚନା ଓ ଭଷାତତ୍ତ୍ୱର ଆଲୋଚନା କରି ପରେ ପରେ ସେ ଓଡ଼ିଆରେ ପ୍ରତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପୁସ୍ତକମାନ ଲେଖି ଚାଲିଥିଲେ । ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମର ନାନା ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ ତାଙ୍କୁ ଏହି ପଥରୁ ବିଚ୍ୟୁତ କରି ପାରି ନ ଥିଲା ।

ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଦୀକ୍ଷା ତେଲେଙ୍ଗାଙ୍କର ସାମାଜିକ ଭବ ନୁହେଁ । ଅଥଚ ଓଡ଼ିଆର ଭଷା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ଭବ ସେଥିରେ ସର୍ବଦା ପ୍ରଭବିତ ଓ ଜଡ଼ିତ । ତେଣୁ ଏହି ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଭବର ପ୍ରଭବ ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଭବକୁ କିପରି ଜୀବନ୍ତ ଓ ଶକ୍ତିମାନ ରଖିଥିଲା ତାହା ସମସ୍ତେ ଅନୁମାନ କରି ପାରିବେ । ଓଡ଼ିଆର ପୁରାଣ ଓ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥମାନ ପାଠ କରିବା ବହୁତ ଦିନରୁ ତାଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ତା ପରେ ସେ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କର ପରିଶୀଳନ କଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଭଷା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସମଧିକ ଆଦର ଓ ପ୍ରୀତି । ତହିଁରେ ପୁଣି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ପ୍ରାକୃତିକ ତେଲେଙ୍ଗା ଭଷାର ନିଷ୍ପେଷଣରେ ଜୀବନ୍ତ ଆନୁଷ୍ଠାନ ଉପରେ ଆଘାତ । ବଙ୍ଗଳା ହିନ୍ଦି ପରି ତେଲେଙ୍ଗା ଭଷାର ପ୍ରଭବ ଓଡ଼ିଆ ଭଷା ଉପରେ ପଡ଼ିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ମତରେ ସେଥିପାଇଁ ଏତେ ଦିନ ପରେ ମଧ୍ୟ ଗଞ୍ଜାମର ଘୁମସରରେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଓଡ଼ିଆ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଗୋପୀନାଥ ସେହି ବିଶୁଦ୍ଧ ଓଡ଼ିଆର ଉପାସକ ଥିଲେ ।

ଅନ୍ୟ ଭାଷାର ପ୍ରଭାବରେ ବିବ୍ରତ ହୋଇ ଆଲୋଚନାରେ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହେବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା । ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତ, ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ରାମାୟଣ ପ୍ରଭୃତିରେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗ ତଥା କାବ୍ୟମାନଙ୍କରେ ସଂସ୍କୃତ ବ୍ୟାକରଣର ନିୟମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବେଳେ ବେଳେ ଘୋର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟମାନ ଦେଖି ଭାଷାର ଆଭ୍ୟନ୍ତର ଦେଖିବା ପାଇଁ ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ମନ ଚଳିଲା । ସେ ଗଭୀର ମମତା, ଆଦର ଓ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସାର ସହିତ ପ୍ରାକୃତ ଓ ସଂସ୍କୃତ ବ୍ୟାକରଣାଦିର ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ମନ ଦେଲେ । ସଂସ୍କୃତରେ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ବିନା ପ୍ରାକୃତର ଆଲୋଚନା ସହଜ ନୁହେଁ, ଜାଣି ସେ ସଂସ୍କୃତ ବ୍ୟାକରଣ, କାବ୍ୟ ନାଟକମାନ ଭଲ କରି ପଢ଼ି ସାରି ପରେ ପରେ ପାଲି ଓ ପ୍ରାକୃତର ବ୍ୟାକରଣ ତଥା କାବ୍ୟମାନ ଚର୍ଚ୍ଚା କଲେ । ତାହା ସହିତ ଶବ୍ଦ ଓ ବ୍ୟାକରଣ ତତ୍ତ୍ୱର ଅନୁସନ୍ଧାନ ତାଙ୍କର ଏକ ପ୍ରକାର ବ୍ରତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଛନ୍ଦର ବିଶେଷତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲା । ପ୍ରଥମେ ସେ ଓଡ଼ିଆରେ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର କବିତାମାନ ଲେଖି ସଂସ୍କୃତର ବହୁତ କାବ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅନୁବାଦ କଲେ । ସଙ୍ଗୀତ କବିତାର ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗ । ସ୍ୱର ନିୟମରେ ଅକ୍ଷର ବିନ୍ୟାସ ନ ହେଲେ କବିତା ବ୍ୟଙ୍ଗ ହୁଏ । କବିତାର ଛନ୍ଦକୁ ସାର୍ବଜନୀନ କରିବା ପାଇଁ ସଂସ୍କୃତ ଗୁରୁ ଲଘୁ ସମ୍ବଳିତ ଗଣ ଓ ମାତ୍ରା ନିୟମକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଭର୍ତ୍ତି କରିବାର ସେ ପ୍ରୟାସ କଲେ ।

ତାଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ୩୫ ବର୍ଷ, ସେତେବେଳେ ୧୯୦୪ ମସିହାରେ କଟକରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ପ୍ରଥମ ଅଧିବେଶନରେ, ଓଡ଼ିଆରେ ଖଣ୍ଡିଏ ବିଶୁଦ୍ଧ ଅଭିଧାନ, ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ବ୍ୟାକରଣ ଓ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ଏହିପରି ତିନିଖଣ୍ଡ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରିବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ସଂକଳ୍ପ କରି ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଦୀର୍ଘ ୭ ବର୍ଷ କାଳ ଦୈନିକ ଅନ୍ୟୂନ ଦଶ ଘଣ୍ଟା ପରିଶ୍ରମ କରି 'ଶବ୍ଦତତ୍ତ୍ୱ ଅଭିଧାନ' ପ୍ରଣୟନ କରି ସାରିଥିଲେ । ଏହା ୧୯୦୩ ମସିହାରେ ଲେଖା ସରିଥିଲା । ୧୯୦୫ ମସିହାରେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ ଅଧିବେଶନରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ସମାଦୃତ ହୋଇଥିଲା ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ସଭାପତି ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ଏଥିପାଇଁ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ପ୍ରଶଂସାର୍ହ ବୋଲି ତା ୧୩-୧୧-୧୯୦୫ ରିଖରେ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ପତ୍ର ଦ୍ୱାରା

ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଏହା ପର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଆ ଅଭିଧାନ କହିଲେ ସଂସ୍କୃତ ଓ ତଦ୍‌ଭବ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ତାଲିକାକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ମାତ୍ର ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ପ୍ରଥମେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାଶିତ ଓ ଅପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ, ବିଭିନ୍ନ ଜିଲ୍ଲାର ବ୍ୟବହୃତ ଭାଷା ଓ ଶବ୍ଦ ଆଲୋଚନା କରି ଦେଶଜ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଓ ବ୍ୟବହାର ଲୋକପ୍ରିୟ କରାଇବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଣୟନରେ ସେ ଅସାଧାରଣ ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ଅଧ୍ୟବସାୟ ଓ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ଚିନ୍ତା ନିୟୋଗ କରିଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶାର ସବୁ ପ୍ରକାର ପୁରାଣ, ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ ଓ ସମକାଳୀନ ରଚନାମାନଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ପଢ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ନାନା ସଂସାର ଝଞ୍ଜାଳ ମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ କାର୍ଯ୍ୟ ଅବ୍ୟାହତ ରଖି ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଯେ ଏହା କରି ପାରିଥିଲେ ଏହା ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ଧୀମତ୍ତା ଓ ବିଚକ୍ଷଣ ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରମାଣ ଦିଏ । ସାମାନ୍ୟ ଆଲୋଚନା ନିମିତ୍ତ ଏହି ବିରାଟ ଅଭିଧାନରୁ କେତେଗୋଟି ପ୍ରତିନିଧିମୂଳକ ଶବ୍ଦ ନିଆଯାଉ । ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ସବୁ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକ ବ୍ୟବହୃତ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଶବ୍ଦ ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା ।

କ) ଓଳିଆ–ଯେଉଁଥିରେ ଶସ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ପାଳ ଗୁଡ଼ାଇ ବାନ୍ଧି ରଖନ୍ତି । (ଦେଶଜ)

ଯଥା – ଯେଉଁମାନେ ତହିଁ କର୍ପୂର ମାଳିଆ
ବର୍ଦ୍ଧିଛି ତାଙ୍କର ଗଣ୍ଡି ଯେସନେ ଓଳିଆ ।
(ମହାଭାରତ କୃଷ୍ଣସିଂହ ଆଦ୍ୟପର୍ବ)

ଖ) ମହାକୁଡ଼ ମହାଖୁଡ଼ – ଗାଈମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବିଶେଷ । ଯଥା ;

ସହସ୍ରେକ ଗାଈ ହେଲେ ଗୋ ଗୋଷ୍ଠେକ ବୋଲି
ସହସ୍ରେ ଗୋଷ୍ଠ ହୋଇଲେ ହୁଏ ଏକ ପଲି,
ଶତେ ପଲିରେ ଏକ ଲଉଡ଼ିଏ ଜାଣି,
ଶତେ ଲଉଡ଼ିରେ ଏକ ମହାଖୁଡ଼ ଗଣି ।
(ସାରଳା ମହାଭାରତ – ଆଦ୍ୟପର୍ବ)

ଗ) ବେରଣ୍ଡ (ଭେରଣ୍ଡ) ଦେଶଜ – ମୁଖରେ ବାହାରିଥିବା ବ୍ରଣ ବିଶେଷ ।

ଯଥା – ପିଠିରେ ତିନି କୁଜ ବେକରେ ଗଳଗଣ୍ଡ,
ପେଟରେ ପିଳୋହି ପୁଣି ମୁଖରେ ବେରଣ୍ଡ
(ନୃସିଂହ ପୁରଣ, ପଞ୍ଚମ ତରଙ୍ଗ)

ଘ) ବୋଳ – ତାମ୍ବୁଳରସ
ଯଥା – 'ତାମ୍ବୁଳ ବୋଳରେ ଜର ଜର ଅଧର ।'
(କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସୁନ୍ଦରୀ)

ଗୃଭଳ ପ୍ରକୃତିରେ ଥିବା ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମ କୃଷ୍ଣା ଲେପ
'ଶିର ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ ଯାବକ ବୋଳେ
ଶରଣ ବୋଲି ପଡ଼ିଲ କି ପାଦତଳେ ।'
(କିଶୋର ଚନ୍ଦ୍ରାନନ ଚଂପୂ)

ଙ) ଘଟ, ଶର – ଖରବ ଶବ୍ଦର ଅପଭ୍ରଂଶ, ମୃତ୍‌ପାତ୍ର ବିଶେଷ ।
'ଅଜ୍ଞାନେ ଧରକୁ କର ଶର ଜ୍ଞାନ'
(ରାଧାନାଥ – ଦରବାର)

ଚ) ତୋରଣି ବା ତୋଡ଼ାଣି ବା ତୁଡ଼ାଣି – (ଦେଶଜ ବା ତୋୟାନ୍ନ ଶବ୍ଦଜ)
ଅନ୍ନରେ ମିଶିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟୁଷିତ ପାଣି ।
ଯଥା – ଆଣି ପାର ଯେବେ କାଞ୍ଜି ତୋରଣି
ପିଇଲେ ଆରୋଗ୍ୟ ହୋଇବି ପୁଣି ।

ଛ) ବଗଚର ବା ବଗତର – ସଡ଼କ ବା ରାସ୍ତା ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରୁ ମାଟି ଖୋଳା ହୋଇ ସଡ଼କରେ ପଡ଼େ, ସାଧାରଣତଃ ସେଠାରେ ଖାଲ ହେବାରୁ ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ପାଣି ରହେ ଏବଂ ମାଛ ଗେଣ୍ଡା ଖୋଜିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେଠାରେ ବଗମାନେ ବସନ୍ତି, ଏଥିଯୋଗୁ ତାକୁ ବଗଚର ବା ବଗତର ବୋଲାଯାଏ ।

ଜ) ଚତୁଃସମ – ଚନ୍ଦନ, ଅଗୁରୁ, କସ୍ତୁରୀ, କୁଙ୍କୁମ ଏହି ଚାରି ଦ୍ରବ୍ୟ ;
ଲବଙ୍ଗ, ସୈନ୍ଧବ, ହରିତକୀ, ଜୁଆଣି ଏହି ଚାରି ଦ୍ରବ୍ୟ ।

୫) ମର୍ଢିଆଳ – ପାଲଟଲୁଗା, ମଳିଆ ଲୁଗା । (ଦେଶଜ)

ଯଥା – ବୋଲନ୍ତି ମର୍ଢିଆଳ ଦିଅ ତୁ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ
ପିନ୍ଧିଣ ଦୁଇ ଭାଇ ବୋଲିବୁ ରାଜଦଣ୍ଡ ।
(ନୃସିଂହ ପୁରାଣ, ସପ୍ତମ ତରଙ୍ଗ)

୬) ମହାକ୍ଷଦ୍ରାୟ – ଏହା ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦ କିନ୍ତୁ ଭିନ୍ନାର୍ଥରେ ଦେଶଜ ପ୍ରାୟ ।
ବୃହତବ୍ୟାଘ୍ର, ଅତି ବଡ଼ ବାଘ ।

ଅର୍ଥାଭାବରୁ ବହୁ ଦିନ ଧରି ଅଭିଧାନ ଅପ୍ରକାଶିତ ଥିଲା । ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ଉଦ୍ୟମରେ କେବଳ ବାମଣ୍ଡା ରାଜାଙ୍କ ପାଖରୁ ଶହେ ଟଙ୍କା ଓ ଖଡ଼ିଆଳ ରାଜାଙ୍କ ପାଖରୁ ପଚାଶ ଟଙ୍କା ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିଥିଲା । ସେଥିରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ ଅସମ୍ଭବ ଜାଣି ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର କର୍ମକର୍ତ୍ତାମାନେ ଗ୍ରନ୍ଥକାରଙ୍କୁ ଦୁଇଶହ ଗ୍ରାହକ ଖୋଜିବାକୁ କହିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନିଜ ବ୍ୟୟରେ ବହୁସ୍ଥାନ ଭ୍ରମଣ କରି ତିନି ଶହ ଗ୍ରାହକ ଠିକ କଲେ ମାତ୍ର ତଥାପି ଗ୍ରନ୍ଥ ମୁଦ୍ରଣ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଏହି ସମୟରେ ଧରାକୋଟ ରାଜା ମାନ୍ୟବର ମଦନ ମୋହନ ସିଂହଦେବ ଓ ଗଞ୍ଜାମ–ମଧୁ ହରିହର ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ସରକାର ପୁସ୍ତକ ଛପା ସରିଗଲେ ପଚାଶ ଖଣ୍ଡ ଓ ବିହାର-ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ଶହେ ଖଣ୍ଡ କିଣି ନେବାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇ ଯଥାକ୍ରମେ ଏକ ହଜାର ଓ ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ଅନୁଦାନର ଘୋଷଣା କଲେ । ଧରାକୋଟ ରାଜା ନିଜେ ଦୁଇ ଶହ ଟଙ୍କା ସାହାଯ୍ୟ ଦେଲେ । ଏହା ଉତ୍ତାରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜା ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ ନିମିତ୍ତ ତିନି ହଜାର ଟଙ୍କା ଓ ଗ୍ରନ୍ଥର ଅବିକୃତ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଲେଖନ ନିମିତ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥକାରଙ୍କୁ ଛଅ ମାସ ସବେତନ ଛୁଟି ଦେବା ଫଳରେ ୧୯୧୬ ମସିହାରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିଥିଲା । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ମହାରାଜା ଏହି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଗ୍ରନ୍ଥର ପରିପୋଷକ ଓ ଜୀବନଦାତା ଅଟନ୍ତି ।

ବ୍ୟାକରଣ ପ୍ରଣୟନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆଠ ବର୍ଷ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରି ଗୋପୀନାଥ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସମଗ୍ର ତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବଳିତ ଖଣ୍ଡିଏ ବୃହତ ବ୍ୟାକରଣ କ୍ରମଶଃ ଲେଖି ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ଓ ମୁକୁରରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ

କରିବାର ଯୋଜନା ଥିଲା ବୋଲି ସେ ଅଭିଧାନ ମୁଦ୍ରଣ ସମୟରେ ନିଜେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭଷାତତ୍ତ୍ୱ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ ବିରାଟ କୃତି । ଅଣ-ଓଡ଼ିଆ ଭଷା-ବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ଇଂରେଜି ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଇଉରୋପୀୟ ଭଷା ଅନଭିଜ୍ଞ ଏହି ପଣ୍ଡିତ ଜଣକ ପ୍ରାୟ ସତୁରୀ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ କିପରି ଏ ପ୍ରକାର ବିରାଟ ଗବେଷଣା-ମୂଳକ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଣୟନ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହେଲେ ସେ ବିଷୟରେ ବିସ୍ମୟ ପ୍ରକାଶ କରି ଅଛନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତରେ ପଣ୍ଡିତ ଥାଇ ପ୍ରାକୃତ ଓଡ଼ିଆର ଆଲୋଚନାରେ ସେ ଯେଉଁ ମୌଳିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭା ଓ ସାହସର ପରିଚାୟକ । ଏକ ହଜାର ପୃଷ୍ଠାର ଏହି ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଓଡ଼ିଆ ଭଷା ଓ ବ୍ୟାକରଣର ପ୍ରକୃତି ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ସେ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରି ଅଛନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ କହନ୍ତି, ଅଭିଧାନ ଶେଷ କରିବାର ଠିକ ପରେ ପରେ ସେ ବ୍ୟାକରଣ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଭଷାତତ୍ତ୍ୱର ଆଲୋଚନାରେ ଲଗିଲେ । ଆଲୋଚନାତ୍ମକ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ପ୍ରତିବାଦମାନ ହେଲା । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ଆଦର୍ଶରେ ଦୃଢ଼ ରହି କ୍ରମେ ନୀତି ପାଠରେ ଦଣ୍ଡାୟ-ମାନ ହୋଇ ପ୍ରତିବାଦମାନଙ୍କର ଉତ୍ତର ଦେଲେ । ଦେଶର ସାହିତ୍ୟ ସେତେବେଳେ ଯେ ଦଶାରେ ଥିଲା ସେଥିରେ ସାହିତ୍ୟସେବୀ ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ପରିଚିତ ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ଯୁକ୍ତିର ଗଭୀରତା ଓ ମୌଳିକତା ବୁଝିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ସତ ମାତ୍ର କେହି କେହି ପୂର୍ବେଦୃଷ୍ଟି—ସମ୍ପନ୍ନ ଅନୁଶୀଳନେଚ୍ଛୁ ତାଙ୍କର ଏକାବେଳକେ ଭକ୍ତ ପରି ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ୧୯୨୭ ମସିହାରେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଭଷାତତ୍ତ୍ୱ ଗ୍ରନ୍ଥର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରବେଶରେ ମନୀଷୀ ନୀଳକଣ୍ଠ ଏହା ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଅଛନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଭଷାତତ୍ତ୍ୱ ଏକା ଓଡ଼ିଆରେ କାହିଁକି ଭରତର ପ୍ରଚଳିତ ଭଷାରେ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଜୀବନ୍ତ ଚଳିତ ଭଷାର ଶକ୍ତି ଓ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଉପରେ ଶିକ୍ଷାର ଓ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରକୃତି ଓ ପ୍ରସାର ନିର୍ଭର କରେ । ଭଷାତତ୍ତ୍ୱର ଅନୁସନ୍ଧାନ ଓ ପ୍ରଚାରରେ ଭଷା ସାର୍ବଜନୀନ ଓ ବିଦେଶୀ ପକ୍ଷରେ ସୁଖସେବ୍ୟ ଓ ସୁ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ହୁଏ । ମାତ୍ର ଭାଷାଚର୍ଚ୍ଚା ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବହେଳିତ

ହୋଇଥିଲା । ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ ଭାବରେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ ଗ୍ରନ୍ଥ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଗ୍ରନ୍ଥର କ୍ରିୟାଭାଗ ଶେଷ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ଇହଲୀଳା ସମ୍ବରଣ ହୁଏ । ଗ୍ରନ୍ଥଟି ମୃତ୍ୟୁର ତିନି ବର୍ଷ ପରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ ।

୧୯୦୬ ମସିହାରେ ରମ୍ଭାରୁ ପ୍ରକାଶିତ ପ୍ରଜାବନ୍ଧୁ ପତ୍ରିକାରେ 'ଗଞ୍ଜାମ ଭ୍ରମଣ' ପଦ୍ୟରେ କବି-ଶେଖର ଚିନ୍ତାମଣି ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଲେଖିଥିଲେ ;

"ସାହିତ୍ୟ ସେବକ ଆହେ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦ
ଛପା ହେଲା ନାହିଁ ପୋଥି ନୁହଁ ନିରାନନ୍ଦ ।
ଲେଖିଯାଅ ଉତ୍ସାହରେ ଦିଅ ନାହିଁ ଚାପା
ଲେଖାଥିଲେ କେବେହେଲେ ହୋଇପାରେ ଛାପା ।
ଉପଇନ୍ଦ୍ର କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ସୁରଥୀ
ଛାପି ଯାଇଥିଲେ ନାହିଁ ନିଜ କୃତ ପୋଥି ।
ପ୍ରାକୃତ ଶବ୍ଦ ସଂଗ୍ରହେ ଦେଇଅଛ ହାତ
ସାମାନ୍ୟ କଠିନ କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହଁଇ ଏହା ତ ।
ସେଥିପାଇଁ ଧନ୍ୟବାଦ କରୁଛି ଅର୍ପଣ
ସେହି ମହାଗ୍ରନ୍ଥ ନେଇ କର ସମାପନ ।

ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ସଂସ୍କୃତ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ସଂସ୍କୃତ ପଣ୍ଡିତମାନେ ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତକୁ ଘୃଣା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ଏହା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଥିଲା, ମାତ୍ର ପଣ୍ଡିତ ନନ୍ଦ ଏହା ଆଲୋଚନା କରି କବିଙ୍କ ପରିଚୟ, ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧର ସମୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ, ବିଷୟ ଓ ତଦୀୟ ବୈଷମ୍ୟ, ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ, ଛନ୍ଦୋନିୟମ, ମିତ୍ରାକ୍ଷର ମିଳନ ଆଦି ପ୍ରବନ୍ଧମାନଙ୍କରେ ନିଜର ଗଭୀର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ଅନୁଶୀଳନ ପ୍ରତିପାଦନ କରି ଅଛନ୍ତି । "ବିଷୟ ଓ ବୈଷମ୍ୟ ବିଗ୍ରହ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ସାରଳା ଦାସଙ୍କର ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ମୁଦ୍ରିତ ପୁସ୍ତକ ଓ ବିଭିନ୍ନ ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ସହ ମିଳାଇ ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ, ହିନ୍ଦୀ, ବଙ୍ଗଳା ତଥା ତେଲୁଗୁ ଭାଷାର ମହାଭାରତ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରି ଚରିତ୍ରର ଅସାମଞ୍ଜସ୍ୟ

ଅସଂଲଗ୍ନତା ଓ ଅସଂଗତି ପ୍ରଭୃତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରି ଏପରି କି ମୂଳ ଓ ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତରେ ପ୍ରତିପାଦନ ବିଷୟ ସମୂହର ସୂଚନା ଥାଉ ସାରଳା ମହାଭାରତରେ ଯାହା ପରିତ୍ୟକ୍ତ, ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ, ସଂକ୍ଷିପ୍ତ, ସ୍ଥାନଭ୍ରଷ୍ଟ ଏବଂ ଅଯଥା ବିସ୍ତୃତ ଓ ଅନ୍ୟଥାକୃତ ହୋଇଅଛି ସେ ସମସ୍ତର ବିଶଦୀକରଣପୂର୍ବକ ସନ୍ଦର୍ଭ ସନ୍ଦର୍ଭର ବିଚାର କରି ଅଛନ୍ତି ।" ପ୍ରାୟ ଅର୍ଦ୍ଧ ଶତାବ୍ଦୀ ଗତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବଦାନ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅତୁଳନୀୟ ହୋଇ ରହିଛି ।

ଗ୍ରନ୍ଥକାରଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ୧୯୨୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପୁସ୍ତକାକାରରେ 'ଭାରତ ଦର୍ପଣ' ରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୬୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ ପକ୍ଷରୁ ଏହାର ପୁନଃ ମୁଦ୍ରଣ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ ଓ ଦାଣ୍ଡୀ ରାମାୟଣ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଏ ପ୍ରକାର ଆଲୋଚନାମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପ୍ରକାଶିତ ଥିବା ଅତିଶୟ କ୍ଷୋଭର ବିଷୟ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଜାନକୀ ପରିଣୟ, ସୀତା ବନବାସ ନାଟକ (୧୯୦୭), ଦ୍ରୌପଦୀ ବସ୍ତ୍ର ହରଣ ନାଟକ (୧୯୦୮), ବିଲହଣୀୟ କାବ୍ୟ (୧୯୧୮), ରାମାଶ୍ୱମେଧ ନାଟକ, ବିକ୍ରମୋର୍ବଶୀ ନାଟକ, ଉତ୍ତରରାଘବ ନାଟକ, ପୀୟୂଷଧାର (ଛାନ୍ଦ) ଆଦି ଗ୍ରନ୍ଥ ସେ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଏ ଗୁଡ଼ିକ ଅଧୁନା ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ । ସଂସ୍କୃତ କବିତାର ଗୁରୁଲଘୁ ନିୟମ ରକ୍ଷାକରି ସେ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଲେଖିବାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ନିଷ୍ଠାପର ସାହିତ୍ୟ ସେବା ଉତ୍କଳର ତତ୍‌କାଳୀନ କୃତୀ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଅଭିଭୂତ କରିଥିଲା ।

ସତ୍ୟବାଦୀ ମାସିକ ପତ୍ରିକାର ପ୍ରଥମ ଭାଗ ୮ମ ଓ ୯ମ ମିଶ୍ରିତ ସଂଖ୍ୟାରେ ସଂପାଦକ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଲେଖିଥିଲେ –

"ନାମରେ ପ୍ରୟାସ ନାହିଁ, ଅର୍ଥରେ ପିପାସା ନାହିଁ, ନିନ୍ଦାସ୍ତୁତି ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନାହିଁ, ଅନନ୍ୟ ଚିତ୍ତରେ କେବଳ ସାହିତ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ସାହିତ୍ୟର ଅନୁଶୀଳନ ନନ୍ଦ ମହାଶୟଙ୍କର ବ୍ରତ ହୋଇଅଛି ।" ପୁଣି ତା ୩-୩-୧୯୧୫ର ଏକ ପତ୍ରରେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ, "ଆପଣଙ୍କୁ କହିବାର ସଙ୍ଗତ ନୁହେଁ କିନ୍ତୁ

ଏହା ଯଥାର୍ଥରେ ପ୍ରାଣର କଥା ଯେ, ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ଗ୍ରରିଆଡ଼କୁ ଗ୍ରହୁଁ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକମାତ୍ର ନୀରବ ସାଧକ ବୋଲି ଆପଣଙ୍କର ଉପରେ ଆଖି ପଡ଼େ । ଦୂରରୁ ମନେ ମନେ ଆମ୍ଭେମାନେ ନମସ୍କାର କରୁ । ଆପଣଙ୍କର ନିଷ୍ଠା ଓ ନିରଭିମାନତା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନିତ୍ୟ ସ୍ମରଣୀୟ ।" ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ଡକ୍ଟର ମାନସିଂହ ଲେଖିଛନ୍ତି – "ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ପରେ ସାହିତ୍ୟ ସେବା ନିମିତ୍ତ ଜାତିର ଅଯାଚିତ ସମ୍ମାନ ଓ ଅକୃତ୍ରିମ ଭକ୍ତି ପାଇବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦ ଶର୍ମା ।"

ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ୧୯୨୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଜାନୁଆରୀ ୧୪ ତାରିଖରେ ଏହି ବିଖ୍ୟାତ ପଣ୍ଡିତ ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ଡକ୍ଟର ମାନସିଂହଙ୍କ ଭଷାରେ ସେ ଦରିଦ୍ର ମାତ୍ର ସମ୍ମାନିତ ବ୍ୟକ୍ତି ରୂପେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ ।

ଓଡ଼ିଶାର ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନେ ଅତି ବିଳମ୍ବରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭର ସନ୍ଧାନ ପାଇଥିଲେ । ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ କ୍ଷୋଭ ଓ ପରିତାପର ବିଷୟ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିବାକୁ ଭୁଲି ଯାଉଛନ୍ତି । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ନଗର ପରିଷଦ ତାଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ଏକ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍କୁଲର ନାମକରଣ କରି ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ନିଜ ସାହିରେ ଗୋପୀନାଥ ପାଠାଗାର ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ପ୍ରତିବର୍ଷ ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତି ପୂଜା ହେଉଅଛି । ଓଡ଼ିଶାର ରାଜଧାନୀରେ ଭଷାବିଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରଯାଇ ଏହା ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଙ୍କ ନାମରେ ନାମିତ ହେଲେ ତାଙ୍କ ସ୍ମୃତି ପ୍ରତି ଯଥୋଚିତ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେବ ।

ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁ

ବିଖ୍ୟାତ ଉତ୍କଳ ହିତୈଷିଣୀ ସଭାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା, ଗଞ୍ଜାମର ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରାଜୁଏଟ, ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଓ ଗବେଷକ ଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁ ୧୮୬୬ ମସିହାରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଚିତ୍ରକର ସାହିରେ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ରାଜଗୁରୁ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ବାଲ୍ୟକାଳରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ କରି ସେ କିଶୋର ବୟସରେ ସଂସ୍କୃତ ଓ ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ ବୈଦିକ କର୍ମକାଣ୍ଡ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଇଂରେଜି ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ସେ ୧୮୮୨ ମସିହାରେ ଇଂରେଜି ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ୧୮୮୭ ମସିହାରେ ସେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ହାଇସ୍କୁଲରୁ ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ । ୧୮୯୦ ମସିହାରେ ସେ ବ୍ରହ୍ମପୁର ଖଲିକୋଟ କଲେଜରୁ ଏଫ୍.ଏ. ଓ ୧୮୯୨ ମସିହାରେ ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀ ସରକାରୀ କଲେଜରୁ ବି.ଏ. ପାସ କରିଥିଲେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି କଲେଜର ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ପାଣ୍ଡାନ୍ଧି ଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ୱାମୀ (ମୃତ୍ୟୁ ତା ୧୭-୧-୧୯୬୮), ଡକ୍ଟର ସର୍ବପାଲ୍ଲୀ ରାଧାକୃଷ୍ଣନଙ୍କର ସହାଧ୍ୟାୟୀ । ତାଙ୍କର ମତରେ ସରକାରୀ ଚାକିରିରେ ଯୋଗଦାନ ନ କରି ରାଜଗୁରୁଙ୍କର ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରରେ ଅବସ୍ଥାନ ରାଜ ପରିବାର ଓ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ନାଗରିକମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏକ ସୌଭାଗ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଲା । ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ଦେବ ଓ ତାଙ୍କର ସାନଭାଇ ପଦ୍ମନାଭ ନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ସଂପର୍କରେ ଆସି ସେ ସେମାନଙ୍କର ବନ୍ଧୁ, ଦାର୍ଶନିକ ଓ ମାର୍ଗ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ହୋଇ ରହିଲେ । ପଦ୍ମନାଭ ଗଜପତି ବା ଚନ୍ଦ୍ର ମହାରାଜଙ୍କର ଗୃହଶିକ୍ଷକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ୧୮୯୨ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ୫ ତାରିଖରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ନିଜକୁ ସମ୍ମାନିତ ମନେ କରିଥିଲେ ।

ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରୁ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଗଭୀର ଅନୁରାଗ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଉନ୍ନତି ତାଙ୍କ ଜୀବନର କାମ୍ୟ ଥିଲା ।

ସେତେବେଳେ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲା ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରେସିଡ଼େନ୍‌ସିର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ । କୋର୍ଟ କଚେରୀରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପ୍ରଚଳନ ନିମିତ୍ତ ଅନେକ ଲୋକ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥାଆନ୍ତି । କଲେଜରେ ପଢ଼ୁଥିବା ସମୟରେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ସେଥିରେ ଯୋଗଦାନ କରି ସମୟର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରୁ ଥାଆନ୍ତି । ୧୮୮୫ ମସିହାରେ ସେହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ସେ ଗଙ୍ଗାଧର ଖାଡ଼ଙ୍ଗା ଓ ଦ୍ୱୈପାୟନ ରାଓଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ଉତ୍କଳ ହିତୈଷିଣୀ ସଭା ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ଓ ଆଜୀବନ ଏହାର ସଭାପତି ଥାଇ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି ସାଧନ କରୁଥିଲେ । ଗଞ୍ଜାମର ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଗଠିତ ଏହି ଅଭିନବ ସମାଜର ରାଧାଚରଣ ଅଧିକାରୀ ସହକାରୀ ସଭାପତି, ବୃନ୍ଦାବନ ଦାସ କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ ଓ ଗୋବିନ୍ଦ ପଣ୍ଡା, ନୀଳମଣି ପରିଚ୍ଛା, ନରସିଂହ ନାୟକ, ବୃନ୍ଦାବନ ଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ଅନାମ ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ବଳଭଦ୍ର ମହାପାତ୍ର, ଜଗନମୋହନ ଦାସ ପ୍ରଭୃତି ବିଶିଷ୍ଟ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସଭ୍ୟ ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲେ । ତପରେ ପାରଳା ନରପତି ଶ୍ରୀ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ, ବିଶାଖାପାଟଣାର ରାଜା ବିକ୍ରମ ଦେବ (ପରେ ଜୟପୁର ମହାରାଜା ଓ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ସଭାପତି) ଗୁମା, ସେରଙ୍ଗ, ଜିରଙ୍ଗ, ରାଇଗଡ଼ ପ୍ରଭୃତିର ବିଷୟୀମାନେ ରାଇକା ଓ ସିପାହିପାଲିର ମଖସାଦାର ପ୍ରଭୃତି ଏହାର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ହୋଇଥିଲେ । ୧୮୮୬ ମସିହାରେ ଆପନ୍ନା ପଣ୍ଡା ଏଥିରେ ନିମ୍ନ ମର୍ମରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଉତ୍‌ଥାପନ କଲେ । "ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ପ୍ରତି ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ଅଫିସରେ ତେଲୁଗୁ ଭଷା ପରି ଓଡ଼ିଆ ଭଷା ବ୍ୟବହୃତ ହେବା ସକାଶେ ଜିଲ୍ଲାର ଉତ୍କଳୀୟ ରଜା ପ୍ରଜା ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଏକ ଲକ୍ଷ ସ୍ୱାକ୍ଷର ସଂଗ୍ରହ କରି ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟକୁ ଗୋଟିଏ ଆବେଦନ ପତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରଯାଉ ।" ପ୍ରସ୍ତାବଟି ଗୃହୀତ ହେ ଓ ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ଗ୍ଧାନ୍ଦା ଧନ ସଂଗ୍ରହ କରଗଲ । ଆବେଦନ ପତ୍ର ଇଂରେଜିରେ ଲେଖାଯାଇ କଟକରେ ମୁଦ୍ରଣ କରଗଲ । କର୍ମୀ ନିଯୁକ୍ତ କରଯାଇ ସ୍ୱାକ୍ଷର ସଂଗ୍ରହ କରଗଲ ଓ ଏଥିପାଇଁ ତିନି ବର୍ଷ ସମୟ ଲଗିଲ । ଗ୍ଧାନ୍ଦା ଧନ ବ୍ୟତୀତ ରଜା ଜମିଦାରମାନେ ଅଧିକ ଧନ ମଧ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ । ୧୮୮୯ ମସିହାରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଲର୍ଡ କାନମୋର୍ଢ କାଞ୍ଚଲି (ସୋମପେଣ୍ଟ)ଠାରେ ଦରବାର କରିଥିଲେ । ଗଞ୍ଜାମର କଲେକ୍ଟର ମି: ହରସ ପାଲ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ସେଠାରେ ଆବେଦନ ପତ୍ରଟି

ଗଭର୍ଣ୍ଣରଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କଲେ । ଏହା ଫଳରେ ୧୮୯୦ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସରେ ଜିଲ୍ଲାର ସମସ୍ତ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ଅଫିସ ମାନଙ୍କରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପ୍ରଚଳନ ହେଲା ମାତ୍ର ଖାକାକୁଲମ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆଦେଶଟି କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରି ନ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଜାଣିବା କର୍ମଚାରୀ ନିଯୁକ୍ତ ନିମିତ୍ତ ସରକାର ପଦକ୍ଷେପ ନେଲେ । ବ୍ରହ୍ମପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ଅଧେ, ରସୁଲକୋଣ୍ଡା (ଘୁମୁସର) ଅଞ୍ଚଳରେ ୩/୪ ଅଂଶ, ଖାକାକୁଲମ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅଧେ ଓଡ଼ିଆ କର୍ମଚାରୀ ନିଯୁକ୍ତ ହେବାର ଓ ମୁନସଫ୍ ସବ୍ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ପ୍ରଭୃତି କର୍ମଚାରୀମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଜାଣିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲା । ସମୟ ଥିଲା ଯେତେବେଳେ ବିଲତରେ ଭାରତ ମନ୍ତ୍ରୀ ଗଞ୍ଜାମର ଓଡ଼ିଆ ସ୍ୱାର୍ଥ ସଂରକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ କହିଲେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଏହି ସନ୍ତାନଙ୍କୁ କେବଳ ବୁଝୁଥିଲେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ୧୮୮୬ ମସିହାରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ଏହା ଏକ ପୁରାତନ ପୌର ସଂସ୍ଥା । ପ୍ରଥମରେ ମନୋନୀତ ସରକାରୀ କର୍ମକର୍ତ୍ତା ଏହାର ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ୧୮୯୪ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଏହାର ପ୍ରଥମ ବେସରକାରୀ ଚେୟାରମ୍ୟାନ ହେଲେ । ନିଜର ପ୍ରତିଭା ଓ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ ଫଳରେ ଦୀର୍ଘ ୧୫ ବର୍ଷ କାଳ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏହାର ଚେୟାରମ୍ୟାନ ଥାଇ ସହରର ବହୁବିଧ ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରିବାରେ ସକ୍ଷମ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । କିଛିକାଳ ସେ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାବୋର୍ଡ ଓ ଜିଲ୍ଲାର ଖାକାକୁଲମ ତାଲୁକା ବୋର୍ଡର ମଧ୍ୟ ସଭ୍ୟ ଥିଲେ । ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜର କର୍ମଦକ୍ଷତା ପ୍ରତିପାଦନ କରି ପାରିଥିଲେ । ସ୍ଥାନୀୟ ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମନାଭ ରଙ୍ଗାଳୟ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଥିଲା ଓ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର, ଅପନ୍ନା ପରିଚ୍ଛା ଓ ନୀଳମଣି ପରିଚ୍ଛାଙ୍କ ସହିତ ଏହାର ପରିଚାଳକ ଥାଇ ତହିଁର ସକଳ ପ୍ରକାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ସୁଚାରୁରୂପେ ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ବାଳକ ଥିବା ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ୱାମୀ କହନ୍ତି ଆଗର ଷ୍ଟ୍ରେଇଟ୍ (ଧର୍ମଶାଳା) ବର୍ତ୍ତମାନ RCMS ଅଫିସରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ଷ୍ଟ୍ରେଇଟ୍ ଅଧୀନରେ କେତେକ ଖାଲି ଜାଗା ଥିଲା । ସେଠାରେ ଖଢ଼ ଛପର ଘର ତିଆରି କରଯାଇ ନିୟମିତ ଭାବରେ ନାଟକମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରଯାଉଥିଲା । ପଦ୍ମନାଭ ଗଜପତି ନିଜେ ନାଟକ ଲେଖୁଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଲିଖିତ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଧ୍ରୁବର ଅଭିନୟ ଏପରି ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ହୋଇଥିଲା ଯେ, ଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ୱାମୀ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଭୁଲି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି

ବୋଲି କହନ୍ତି । ପରେ ରାଜ ଘର ଭଙ୍ଗା ଯାଇ ସେଠାରେ ପକ୍କା ଘର କରାଗଲା ଓ ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମନାଭ ରଙ୍ଗାଳୟ ସେଠାରେ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ପରେ ପରେ ଏହା ଅବହେଳିତ ଓ ଅବ୍ୟବହୃତ ହେବା ଅବସ୍ଥାରେ ଭାଙ୍ଗିଯିବା ବିଷୟ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ୱାମୀ କ୍ଷୋଭର ସହିତ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ।

ପାରଳାର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗଜପତି ପ୍ରେସ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱରେ ପରିଗ୍ରହିତ ହେଉଥିଲା । ଏହା ବ୍ୟତୀତ 'ଗଞ୍ଜାମ ନିଉଜ' ନାମକ ଏକ ଇଂରେଜି ସାପ୍ତାହିକ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସୁଯୋଗ୍ୟ ସମ୍ପାଦନାରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଓ ପଦ୍ମନାଭ ଗଜପତିଙ୍କର ସ୍ୱ ସ୍ୱ ରଚନାମାନ ମଧ୍ୟ ଏହି ଛାପାଖାନାରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ବୈଷ୍ଣବ କବି ଅପର୍ଣ୍ଣା ପରିଜାଙ୍କର ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଲୀଳା ସମ୍ବଳିତ ଭକ୍ତି ସଙ୍ଗୀତ ଏହି ଛାପାଖାନାରେ ଛପା ଯାଉଥିଲା । ପରେ ଏହି ପ୍ରେସ ନାମ ସମସ୍ଥାନ ପ୍ରେସ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପିତା ସଂସ୍କୃତ ପଣ୍ଡିତ ପାନାଦି ରାମଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଲିଖିତ ସଂସ୍କୃତ ନାଟକ 'ମଧୁପ ଗୁଞ୍ଜନ' ମଧ୍ୟ ଏହି ଛାପାଖାନାରେ ଛପା ଯାଇଥିବା ଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ୧୮୯୨ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ଉତ୍କଳ ଭ୍ରମଣ'ରେ ବ୍ୟାସକବି ଫକୀର ମୋହନ ଏହି ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଓ ପାରଳାର ତତ୍‌କାଳୀନ ଗଜପତି ରାଜାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଲେଖିଥିଲେ ;

"ପଶ୍ଚିମରେ ପେଟ୍ରିଅଟ ଦକ୍ଷିଣେ ନିଉଜ
ଉତ୍ତରେ ଏ ସବୁ କଥା ମୂଳରୁ ରିଫିଉଜ (Refuse)
ଏହିପରି ଜଣେ ଯେବେ ଥାଆନ୍ତେ ଉତ୍ତରେ
ବୁଲୁଥାନ୍ତି ମୁହିଁ ହାତ ପକାଇ ନିଶରେ ।"

ନାନା ପ୍ରକାର ସାଧାରଣ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ସେ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଗଭୀର ମନୋନିବେଶ କରିଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସଙ୍କ ମତରେ (ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଙ୍କ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ ଗ୍ରନ୍ଥର ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରବେଶ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ)

"ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ଭାଷାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷରେ ତେଲୁଗୁ ଆର୍ଯ୍ୟ ଭାଷା ଚଳୁଥିବା ପ୍ରଦେଶକୁ ଲାଗି ରହିଛି । ତେଣୁ ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ଓ କୃତ୍ରିମତା

ସେ ଭାଷାରେ ବଙ୍ଗଳା ଓଡ଼ିଆଠାରୁ ଅଧିକ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏପରିକି ସେ ଭାଷାର ଲେଖକମାନେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଲେଖାରେ ସାମାନ୍ୟ ଚଳିତ ଭାଷାର ପଦ୍ଧତି ଓ ଶବ୍ଦମାନ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାଚୀନ ପନ୍ଥୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଘୋର ସଂଗ୍ରାମ କରୁ ଅଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ସମୃଦ୍ଧ ଭାବରେ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ ତଥା ବ୍ୟାକରଣରେ ସମ୍ୟକ ସ୍ୱାଧୀନ ପରିଶୀଳନର ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ୟମ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ପତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ଛାନ୍ଦ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତୋଟି ମାତ୍ର ମୌଳିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ କରି ସେ ଅକାଳରେ ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗ କଲେ ଓ ତାଙ୍କ ପରେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦ ଓଡ଼ିଆ ତଥା ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱର ସ୍ୱାଧୀନ ପରିଶୀଳନରେ ଅଦ୍ୟାପି ଅଦ୍ୱିତୀୟ କହିଲେ ଚଳେ । ବଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ସାକ୍ଷାତ ପ୍ରଭାବିତ ଉତ୍କଳଖଣ୍ଡରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ହୁଏତ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଓ ଗୋପୀନାଥ ପିଲଦିନୁ ଭାଷାକୁ ଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଦେଖି ପାରିଥାନ୍ତେ, ମାତ୍ର ଗଞ୍ଜାମରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଉତ୍କଳର ପ୍ରାୟ ଦକ୍ଷିଣ ସୀମାରେ ରହି ସେମାନେ ଭାଷାକୁ ପ୍ରାଣରୁ ଅଧିକ ମଣି ଆରାଧନା କରୁଥିଲେ ।”

ପୁରାତନ ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ଆଦି ସଂଗ୍ରହ ଓ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ଅବସର ସମୟର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା । କର୍ଣ୍ଣାଟକ ରାଗ ରାଗିଣୀରେ କେତେକ ସଙ୍ଗୀତ ରଚନା କରି ସେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତର ସୂତ୍ରପାତ କରିଥିଲେ । ଓଡିଆମାନଙ୍କର ବ୍ରତ ଓ ଉପବାସ ଆଦି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସେ ଇଂରାଜିରେ Feasts and Fasts of the Oriyas ବୋଲି ଖଣ୍ଡେ କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତକ ଲେଖିଥିଲେ । ଏହା ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ବିଶେଷ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇ ପାରିଥିଲା ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ ବିଶେଷ ଲୋକପ୍ରିୟ । ୧୯୬୪ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ ତରଫରୁ ଏହି ପୁସ୍ତକଟିର ପୁନଃ ମୁଦ୍ରଣ କରା ଯାଇଅଛି । ଏଥିରେ ଏକାଡ଼େମୀ ପକ୍ଷରୁ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ଓଡ଼ିଆ ଆଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ରଚନାର ଏକ ଦୀପ୍ତିମନ୍ତ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଇତିହାସ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଛାନ୍ଦର ଇତିହାସ ବିଷୟରେ ଏକ ଗୌରବୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅବଦାନ, ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରା ଯାଇଅଛି । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଚ୍ଛ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ଗଭୀର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ଯୁକ୍ତି ପଟୁତାର

ଅମ୍ଳାନ ସଙ୍କେତ ବହନ କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜରେ ନିଜର ତୁଙ୍ଗ ଆସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରି ପାରିଅଛି ।

ପୁସ୍ତକାକାରରେ 'ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ' ୧୯୧୭ ମସିହାରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ଲିଖିତ ମୁଖବନ୍ଧରୁ ଜଣାପଡ଼େ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଥମେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ସମସାମୟିକ ସାହିତ୍ୟସେବୀମାନଙ୍କୁ ଶ୍ୟାମ-ସୁନ୍ଦରଙ୍କର ସାଧୁ ସଂକଳ୍ପ ଓ ସତ୍‌ଚେଷ୍ଟା ଅଗୋଚର ନ ଥିଲା । କବିବର ରାଧାନାଥ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ପ୍ରଥମ ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନରେ ଅଭିଭାଷଣ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଥିଲେ, "ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁପଣ୍ଡିତ ବାବୁ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁ ବି. ଏ. ମହାଶୟ ଏ ବିଷୟରେ (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସ ପ୍ରଣୟନ ବିଷୟରେ) ପ୍ରଶଂସନୀୟ ଅଧ୍ୟବସାୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏପରି ଦୁର୍ବହ ଭାର ତାହାଙ୍କ ଉପରେ ଅଥବା ଅପର କୌଣସି ଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରି କେବଳ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ ।"

ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀରେ ମୋଟ ବାଇଶ ଗୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧରୁ ଓଡ଼ିଆ ଛାନ୍ଦ, ଓଡ଼ିଆ ସର୍ବନାମ, ଓଡ଼ିଆ ଅବ୍ୟୟ, ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ତତ୍‌କାଳୀନ ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଧ୍ରୁବ ନାଟକର ସମାଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବାଦ ପ୍ରତିବାଦ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଆଦର୍ଶ ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ଅବଶିଷ୍ଟ ୧୨ ଗୋଟି ଓଡ଼ିଆ କବିମାନଙ୍କର ଗବେଷଣାମୂଳକ ଜୀବନୀ ।

୧ 'ମହାଭାରତ' ରଚୟିତା ଶୂଦ୍ରମୁନି ଶାରଳା ଦାସ
୨ 'ରାମାୟଣ' ରଚୟିତା ବଳରାମ ଦାସ
୩ 'ରସ-ବିନୋଦ' ରଚୟିତା ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ
୪ 'ପ୍ରେମ-ରସ ଚନ୍ଦ୍ରିକା' ରଚୟିତା ଦ୍ୱାରକା ଦାସ
୫ 'ରଘୁନାଥ ବିଳାସ' ରଚୟିତା ଓ କବି-ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କର ପିତାମହ ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ।

୬ 'ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ରାମାୟଣ' ଅନୁବାଦକ ହଳଧର ଦାସ
   ତେଲେଙ୍ଗା କବି ଗୋପାଳ
୭ 'ମହାଭାରତ' ଅନୁବାଦକ ଧରାକୋଟ ରାଜା କୃଷ୍ଣ ସିଂହ
୮ 'ବ୍ରଜ-ବିହାର' ରଚୟିତା ଦାଶରଥି ଦାସ ଓ କୃପାସିନ୍ଧୁ ଦାସ
୯ 'ଏକାଦଶୀ ମାହାତ୍ମ୍ୟ' ଅନୁବାଦକ ପାରଳା ନିବାସୀ କବି ହରିକୃଷ୍ଣ
୧୦ 'ଦାର୍ଢ୍ୟତା ଭକ୍ତି' ଲେଖକ ଡୁରା ନିବାସୀ ରାମ ଦାସ
୧୧ 'ପଦ୍ମାବତୀ ଅଭିଳାଷ' ରଚୟିତ୍ରୀ ଜରଡ଼ାର ଜେମା ଓ ବୁଢ଼ାସିଂଘିର ରାଣୀ
୧୨ 'ରାମ ରସାମୃତ' ପ୍ରଣେତା ଧରାକୋଟ ନିବାସୀ କାହ୍ନୁ ଦାସ

ଏହିପରି ବାରଜଣ ବିଖ୍ୟାତ କବିଙ୍କର ରଚନା ଓ ଜୀବନୀ ଏଥିରେ ଆଲୋଚନା କରା ଯାଇଅଛି । ସମସାମୟିକ ଯୁଗରେ ଏ ପ୍ରକାର ଗବେଷଣା ଓ ସମାଲୋଚନା କି ପ୍ରକାର ଅଧ୍ୟବସାୟ ସାପେକ୍ଷ ଥିଲା ତାହା ସହଜରେ ଅନୁମାନ କରା ଯାଇପାରେ । ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ ବହୁ କବିଙ୍କର ରଚନାମାନଙ୍କର ଏହା ପ୍ରଥମ ସମାଲୋଚନା ବୋଲି ଜଣାପଡ଼େ ।

ମାତୃଭାଷା ବ୍ୟତୀତ ମାତୃଭୂମିର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଉନ୍ନତି ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ରାଜଗୁରୁଙ୍କର ପରମ ମିତ୍ର ଅଶେଷ ଉତ୍ସାହଦାତା ଚନ୍ଦ୍ର ମହାରାଜା ବା ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମନାଭ ନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କ ସହିତ ସେ ୧୮୯୪ ମସିହାରେ ମାଡ୍ରାଜ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ, ୧୮୯୫ ମସିହାରେ ପୁନା ନଗରୀର ଅଧିବେଶନରେ ଓ ୧୮୯୭ ମସିହାରେ ଅମରାବତୀ ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗଦାନ କରିଥିଲେ । ଅମରାବତୀ ଅଧିବେଶନରେ ସେ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ବିଷୟ ନିର୍ବାହିକା ସମିତି (Subjects Committee)ର ସଭ୍ୟ ରୂପେ ମଧ୍ୟ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲେ, ମାତ୍ର ଏ ସବୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସମ୍ଭାବନା ଦୃଷ୍ଟେ ୧୯୦୪ ମସିହା ଫେବୃଆରୀ ମାସରେ ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମନାଭ ନାରାୟଣ ଦେବ ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗ କଲା ପରେ ସେ ହତୋତ୍ସାହ, ଭଗ୍ନୋଦ୍ୟମ ଓ ରୁଗ୍‌ଣ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କର ଦେଶସେବା ଓ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ତିମିରଚ୍ଛନ୍ନ ହେଲା । ଏ ପ୍ରକାର ଦୈବୀ ଦୁର୍ବିପାକ ଘଟି ନ ଥିଲେ ହୁଏତ ରାଜଗୁରୁ ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଇତିହାସ ଲେଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତେ ଓ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ରାଜନୀତିରେ ନିଜର ପ୍ରତିଭା ନିୟୋଜିତ କରି ପାରି ଥାଆନ୍ତେ ।

୧୯୦୨ ମସିହା ଅପ୍ରେଲ ମାସରେ ଗଞ୍ଜାମର ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଜାତୀୟ ସମ୍ମିଳନୀର ରାଜଗୁରୁ ସଭାପତି ଥିଲେ । ଏଥିରେ କଟକରୁ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ, ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତି, ବିଶ୍ୱନାଥ କର ଓ ପୁରୀରୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ, ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ ପ୍ରଭୃତି ତତ୍‌କାଳୀନ ବିଶିଷ୍ଟ ଜନନାୟକମାନେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ସଭା କାଳକ୍ରମେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ଆକାର ଧାରଣ କରିଥିଲା । ୧୯୧୪ ମସିହାରେ ଶ୍ରୀ ବିକ୍ରମ ଦେବ ବର୍ମାଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ଦଶମ ଅଧିବେଶନରେ ରାଜଗୁରୁ ମୁଖ୍ୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରି ଥାଆନ୍ତେ ମାତ୍ର ପାରଳାର କୀର୍ତ୍ତିଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କର ୧୯୦୫ ମସିହାରେ ଅକାଳ ବିୟୋଗ ହେତୁ ନାବାଳକ ଯୁବରାଜ ମହୋଦୟ (ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ମହାରାଜା) ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ନଗରସ୍ଥ ନ୍ୟୁଇଂଟନ ରାଜକୁମାର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସରକାରଙ୍କ ଆଦେଶକ୍ରମେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଲେ । ସେଇଦିନୁ ରାଜଗୁରୁଙ୍କର ରାଜକୀୟ ସମ୍ପର୍କ ଛିନ୍ନ ହେଲା । ସେ ମନୋବ୍ୟାଧିଗ୍ରସ୍ତ ଓ ରୁଗ୍‌ଣ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ।

୧୯୦୬ ମସିହାରେ ରମ୍ଭାରୁ ପ୍ରକାଶିତ 'ଗଞ୍ଜାମ ଭ୍ରମଣ' ପଦ୍ୟରେ କବିଶେଖର ଚିନ୍ତାମଣି ଲେଖିଥିଲେ ;

"ବିଚକ୍ଷଣ ରାଜଗୁରୁ ହେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର
ଆଦ୍ୟ ଗ୍ରାଜୁଏଟ ତୁମ୍ଭେ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ।
ଗଞ୍ଜାମ ବାସୀଏ ଏଣୁ ଥିଲେ ଆଶାକରି
ସର୍ବକାର୍ଯ୍ୟେ ହେବ ତୁମ୍ଭେ ଅଗ୍ରଣୀ ଏପରି ।
ସେଥିରୁ ଚିହ୍ନ ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଯାଇପାରେ
ସଭାପତି ହେଲ ଆଦ୍ୟ ଗଞ୍ଜାମ ସଭାରେ ।
ଭାଷା (ଓ) ତତ୍ତ୍ୱ ଆପଣଙ୍କୁ ନିବିଷ୍ଟ କିଞ୍ଚିତ
ହୋଇଥିଲୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖି ଆଶାନ୍ୱିତ ।
ଅନ୍ନ ଚିନ୍ତାରୁ ତ ତୁମ୍ଭେ ଭାଗ୍ୟବନ୍ତେ ମୁକ୍ତ
ପରାଧୀନ ନୋହି ପୁଣି ସ୍ୱାଧୀନତା ଯୁକ୍ତ ।

ତୁମ୍ଭ ପ୍ରତି ଉଚ୍ଚଭାବ ଦେଶର ଯେପରି
ଯଶସ୍ୱୀ ହୁଅ ସେପରି ଉଚ୍ଚକାର୍ଯ୍ୟ କରି ।

ହିତୈଷିଣୀ ସମାଜକୁ ପୁନରୁଜ୍ଜୀବିତ
କରି ନବୀନ ଉତ୍ସାହେ ସାଧ ପରହିତ ।

ସମାଜ ଆଭ୍ୟନ୍ତରିତ ରହସ୍ୟ ସକଳ
ବିଦୂରିତ କରି ତାକୁ କର ସୁନିର୍ମଳ ।

ଅଟ ତୁମ୍ଭେ ଉତ୍କଳର କୃତୀ ପୁତ୍ର ଜଣେ
ଏହି କଥା ଭଇ ସଦା ରଖିଥିବ ମନେ ।

ବିଶେଷେ ଗଞ୍ଜାମ ପୁଣି ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳ
ତୁମ୍ଭ ମୁଖାପେକ୍ଷୀ ହୋଇ ରହିଛି କେବଳ ।

ମାତ୍ର ୪୩ ବର୍ଷ ବୟସରେ ସେ ୧୯୦୯ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସ ୧୭ ତାରିଖରେ ବହୁମୂତ୍ର ରୋଗରେ ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ତାଙ୍କର ପରଲୋକରେ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରି ଜିଲ୍ଲା କଲେକ୍ଟର ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟିର ବାର୍ଷିକ ପରିଚାଳନା ରିପୋର୍ଟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ 'ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁଙ୍କର ଅକାଳ ବିୟୋଗରେ କେବଳ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ନୁହେଁ ମାତ୍ର ସମଗ୍ର ଗଞ୍ଜାମ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଅଛି ।'

ବି.ଦ୍ର. : ଓଡ଼ିଶା ହାଇକୋର୍ଟର ନ୍ୟାୟାଧୀଶ ବ୍ରହ୍ମପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କୁଳପତି ତା ୧୦-୧୦-୯୦ ରିଖରେ ପରଲୋକପ୍ରାପ୍ତ ଘଣ୍ଟୁଡ଼ିଶାସନ ନିବାସୀ ଅଭିମନ୍ୟୁ ମିଶ୍ରଙ୍କର ପିତା ଭିକାରୀ ଚରଣ ମିଶ୍ର ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରାଜୁଏଟ ବୋଲି ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ କେତେକ ବୟସ୍କଲୋକ କହିଥାନ୍ତି । ଭିକାରୀ ଚରଣ ପୁଲିସ ଇନିସ୍‌ପେକ୍ଟର ଥାଇ ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ ।

ରାଜକବି ପଦ୍ମନାଭ ନାରାୟଣ ଦେବ

ଗଞ୍ଜାମ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରେସିଡ଼େନ୍‌ସିର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ୧୮୯୨ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ଉତ୍କଳ ଭ୍ରମଣ' ପଦ୍ୟରେ ବ୍ୟାସକବି ଫକୀର ମୋହନ ଲେଖିଥିଲେ ;

ଓଡ଼ିଆ ଦକ୍ଷିଣ ସୀମା ପାରଲାଖେମିଡ଼ି
ଧନେ ମାନେ କିଏ ଆଉ ଅଛି ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ି ?
କବିତ୍ୱ ଗୌରବ ସ୍ଥାନ ନ ଦେଖେ ସେପରି
ଗାଉଥିଲେ ବସି ଗୀତ ଯହିଁ ଗୌରହରି ।
ଧନ୍ୟ ହେ ସେକେଣ୍ଡ ପ୍ରିନ୍‌ସ ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭ ନାମ
ବଂଶ ଅନୁରୂପ ଏକା କରିଅଛ କାମ
କେତେ ରଜାଙ୍କର ଅଛି ଇଂରେଜି knowledge
ନ ଛୁଇଁବେ very dirty ଓଡ଼ିଆ language ।
ସତକଥା ହେଲେ ଏବେ English educated
Consequently ଓଡ଼ିଆ study sadly neglected
ମୁଁ ତ କହୁନାହିଁ Dirty Oriya ପଢ଼ିବାକୁ
କିପାଁ ଯିବେ ଏଡ଼େ ମହାପାପ କରିବାକୁ ।
ମାତ୍ର ରଜଧର୍ମ ଛାମୁ ନ ଯାଅ ପାଶୋରି
ଦେଶୀ ଲୋକ ଦେଶୀ ଭଷା ଶିଖିବେ କିପରି ?
ଭରସି ବୋଲିବି ଯେବେ ତାଙ୍କୁ ଦୁଇ କଥା
ଖପା ହୋଇ ପିଟି ଦେବେ ଠେଙ୍ଗାରେ ମୋ ମଥା
କାହିଁ ପାଇଁ ମିଛରେ ହେବି ହରବର
ଅଦାର ବେପାର କରି ଜାହାଜ ଖବର ।

ଆପଣ ବୁଝନ୍ତି କଥା, ସିନା ସେଥିପାଇଁ
ବୋଇଲି ଗୁରିଟା କଥା ଶଣ ଅବା ନାହିଁ ।

ଦକ୍ଷିଣ ରାଜ୍ୟରେ ମାତୃଭାଷା ରକ୍ଷା ପାଇଁ
ସମସ୍ତେ ଅଛନ୍ତି ଏକା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଅନାଇ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଷୋଳପଣି କରିଅଛୁ ଆଶା
ଉନ୍ନତି ଲଭିବ ତୁମ୍ଭ ଯୋଗେ ମାତୃଭାଷା

କେତେ ହାତୀ କେତେ ଘୋଡ଼ା ଯାଉଅଛି କିଣା
ବାନ୍ଧି ନେଉଅଛି ଚଳି କେ ବଜାଇ ବୀଣା ।

ଦେଶ ଭାଷା ଉନ୍ନତିରେ ଯାହା କରାଯିବ
ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତରେ କୀର୍ତ୍ତି ବାନା ଉଡୁଥିବ ।

ଟେଲର ତ ଦେଇଥିଲା ଓଡ଼ିଆ ଉଡ଼େଇ
ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ଦେଲେ ଯେ ରଖାଇ ।

ମହାରାଜ ଆପଣଙ୍କ ଏ କଥା ପଦକ
କରିଥିବି ସବୁଦିନେ ହୃଦରେ ପଦକ ।

ପଶ୍ଚିମରେ ପେଟି ଅଟ, ଦକ୍ଷିଣେ ନିଉଜ
ଉତ୍ତରେ ଏ ସବୁ କଥା ମୂଳରୁ ରିଫ୍ୟୁଜ ।

ଏହି ପରି ଜଣେ ଯେବେ ଥାଆନ୍ତେ ଉତ୍ତରେ
ବୁଲୁଥାନ୍ତି ମୁହିଁ ହାତ ପକାଇ ନିଶରେ ।

ପ୍ରାୟ ଏକ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଉତ୍କଳର ବହୁବିଧ ଉନ୍ନତି ଘଟୁଥିବା ସମୟରେ ଏହି ବିପୁଳଯଶା ରାଜକୁମାରଙ୍କର ସ୍ମୃତି ଜାଗରୁକ କରିବା କ'ଣ କୌଣସି ଓଡ଼ିଆର କାମ୍ୟ ନୁହେଁ ?

ପାରଳାର ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଗଜପତିଙ୍କର ଗରି ପୁତ୍ର ଓ ଦୁଇ କନ୍ୟା ଥିଲେ । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ସୁବିଖ୍ୟାତ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତିଙ୍କର ୧୯୦୫ ମସିହାରେ ପରଲୋକଗତ ପିତା ଶ୍ରୀ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ନାରାୟଣ ଦେବ

ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଓ ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମନାଭ ଦେବ ୨ୟ ଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ପଦ୍ମନାଭ ସେକେଣ୍ଡ ପ୍ରିନ୍‌ସ ନାମରେ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ସୁପରିଚିତ ଥିଲେ । ୧୮୭୨ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାଧ ୧୫ ତାରିଖରେ ପଦ୍ମନାଭଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୁଏ । ଜନ୍ମ କାଳରେ ତାଙ୍କର ଅସାମାନ୍ୟ ଶାରୀରିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ପିତା ତାଙ୍କୁ ଚନ୍ଦ୍ର ବୋଲି ନାମ ଦେଇଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସେ ଚନ୍ଦ୍ର ମହାରଜା ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇଥିଲେ । ରାଜକୁଳରେ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପଦ୍ମନାଭ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ନିଜର ଅସାମାନ୍ୟ ଚରିତ୍ର ଓ ମନୋବୃତ୍ତିର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସେ କୁଭାଷା କହୁ ନ ଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ରାଜକୁମାରମାନଙ୍କ ପରି ସେ କାହା ପ୍ରତି ସାମାନ୍ୟ ଘୃଣା ବା ହେୟଭାବ ଦେଖାଉ ନ ଥିଲେ । ଆମିଷ ଭୋଜନ ପ୍ରତି ବିତସ୍ପୃହ ଥିଲେ । ନବରରେ କୌଣସି ଦାସୀ ମାଛ କାଟିବାର ଦେଖିଲେ ସେ ରୋଦନ କରୁଥିଲେ । ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିରାମିଷାଶୀ ପୁତ୍ରକୁ ଆମିଷ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ କରିବା ନିମିତ୍ତ ମାତା ଥରେ ମାଛକୁ ଗନ୍ଧଶୂନ୍ୟଭାବେ ରନ୍ଧନ କରି ଅତି ଯତ୍ନରେ ପୁତ୍ରକୁ ଭୋଜନ ନିମିତ୍ତ ଦେଇଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ନିରାମିଷ ଖାଦ୍ୟ ଭାବି ଏହା ଗ୍ରହଣ କରି ସେ ଭୋଜନ କଲେ ମାତ୍ର କିଛି ସମୟ ପରେ ସେ ସମସ୍ତ ଖାଦ୍ୟ ବାନ୍ତି କରି ପକାଇବା ଦେଖି ତାଙ୍କର ଆଦରଣୀୟା ଜନନୀ ସେହି ଦିନୁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟହ ନିରାମିଷ ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନିମିତ୍ତ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ରାଜା ପୁତ୍ରର ଆଦର୍ଶ ଚରିତ୍ରବତ୍ତା ଓ ମହତ ଗୁଣ ସମୂହର ପରିଚୟ ପାଇ ତାଙ୍କୁ ଅତିଶୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରୁଥିଲେ । ପଦ୍ମନାଭ ମଧ୍ୟ ଅତିଶୟ ପିତୃ-ମାତୃ ଭକ୍ତ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ବିପକ୍ଷରେ କୌଣସି କଥା ଶୁଣିଲେ ପଦ୍ମନାଭ ଅପବାଦକାରୀମାନଙ୍କୁ ପାଖରୁ ଦୂର କରି ଦେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ତୃତୀୟ ଭ୍ରାତା ଜଗନ୍ନାଥ ନାରାୟଣ ଦେବ ଅତି ନିଷ୍ଠୁର ଥିଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ରାହୁ ଗ୍ରାସିଲା ପରି ସେ ସାନ ଭାଇକୁ ମିଥ୍ୟା ଅପବାଦ ଦେଇ ତାଡ଼ନା ଓ ଭର୍ତ୍ସନା କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପଦ୍ମନାଭ ବିନା ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତରରେ ସେ ସବୁ ନିର୍ବିକାରରେ ସହ୍ୟ କରି ଯାଉଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ପଦ୍ମନାଭଙ୍କୁ ୧୭ ବର୍ଷ ବୟସ ସମୟରେ ଏହି ଜଗନ୍ନାଥ ବନ୍ଧୁକ ସାହାଯ୍ୟରେ ନିଜକୁ ଗୁଳି କରି ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିଥିଲେ । ପଦ୍ମନାଭ ସେ ସମୟରେ ଉତ୍କଟ ଜ୍ୱର ରୋଗରେ ପୀଡ଼ିତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଏ ସମ୍ବାଦ କେବଳ ସୁସ୍ଥ ହେବା ପରେ ଦିଆଗଲା । ବହୁ ବିଳାପ କରି ସେ ନିଜର ଭାତୃସ୍ନେହ ଓ ଶୋକ ପ୍ରକଟ କରିଥିଲେ । ସାତବର୍ଷ ବୟସରେ ବିଦ୍ୟାରମ୍ଭ କରି

ପଦ୍ମନାଭ ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ଓ ଜଣେ ତେଲୁଗୁ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ପାଖରେ ଦୁଇବର୍ଷ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କଲେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିଠାରେ ସେ ସମୟରେ କୋର୍ଟ ଅଫ୍ ୱାର୍ଡ଼ସ୍ ତରଫରୁ ଗଞ୍ଜାମର ରାଜକୁମାରମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଗୋଟିଏ ଆଦର୍ଶ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଥିଲା । ବିଶେଷ କୃତୀସମ୍ପନ୍ନ ଶିକ୍ଷକମାନେ ସେଥିପାଇଁ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉଇଲିୟମ୍ ଟେଲର୍, ପଦ୍ମନାଭ ପରିଚ୍ଛା ଓ ବି. ରାମଣା ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଏମାନେ ଇଂରାଜି, ଓଡ଼ିଆ, ଗଣିତ, ଭୂଗୋଳ ଓ ଇତିହାସ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ । ସକାଳ ୧୦ଟାରୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ୭ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ଦକ୍ଷତା ଅର୍ଜନ ନିମିତ୍ତ ସକଳ ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷା ଏଠାରେ ପ୍ରଦାନ କରା ଯାଉଥିଲା । ଏହାପରେ ପଦ୍ମନାଭ ବୈଦ୍ୟ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ପାଖରେ ଅମରକୋଷ ପଢୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସ୍ୱ-ଅନୁଜ ଜଗନ୍ନାଥ ନାରାୟଣ ଦେବ, ଖଲିକୋଟର ରାଜା ଶ୍ରୀ ହରିହର ମର୍ଦ୍ଦରାଜ, ସାନଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜା ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜ କିଶୋର ଦେବ, ଧରାକୋଟ ରାଜା ଶ୍ରୀ ମଦନ ମୋହନ ସିଂହଦେବ ଓ ଜରଡ଼ା ରାଜା ମଧ୍ୟ ପଢୁଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ଜାତୀୟ ସ୍ରୋତରେ ନିଜକୁ ଭସାଇ ଦେଇ ଦେଶରେ ସମ୍ମାନର ଉଚ୍ଚ ଆସନ ଲାଭ କରି ପାରିଥିଲେ । ବିଦ୍ୟାରେ କେହି ପଦ୍ମନାଭଙ୍କୁ ଟପି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବିଦ୍ୟାରେ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଦେଖି ଅନୁଜ ଜଗନ୍ନାଥ ପରିହାସ ଛଳରେ ତାଙ୍କୁ 'ତୁ ଆମ୍ଭ କୁଳରେ ପଣ୍ଡିତ ହେବୁ' ବୋଲି କହୁଥିଲେ ମାତ୍ର ଏ ପ୍ରକାର ମର୍ମଭେଦୀ ବାକ୍ୟରେ ବ୍ୟଥିତ ନ ହୋଇ ପଦ୍ମନାଭ ଅଧ୍ୟୟନରେ ଗଭୀର ମନୋନିବେଶ କରୁଥିଲେ । ବୟସ ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ବିଦ୍ୟାରେ ଆଗ୍ରହ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । ମାତ୍ର ୧୮୯୦ ମସିହାରେ ପାରଳା ରାଜ୍ୟ କୋର୍ଟ ଅଫ ୱାର୍ଡ଼ସ୍ ପରିଚାଳନାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଲା । ରାଜକୁମାରମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାରଳାରୁ ଉଠିଗଲା । ପଦ୍ମନାଭଙ୍କ ବୟସ ସେତେବେଳେ ୧୮ ବର୍ଷ । ସେ ପ୍ରଥମେ ଜି. ଭି. ରାମମୂର୍ତ୍ତି ଓ ପରେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁଙ୍କ ପାଖରେ ଇଂରେଜି ବିଦ୍ୟା ଅଭ୍ୟାସ କଲେ । ସାହିତ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ପଦାର୍ଥ ବିଜ୍ଞାନ, ରସାୟନ, ଶରୀର ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ର ସେ ଏହିପରି ଗୃହଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପାଖରେ ରହି ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଆତ୍ମ-ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କଲେ । ଦୈନିକ ୪ଠାର ଘଣ୍ଟା ସେ ଅଧ୍ୟୟନରେ କଟାଇବା ଦେଖି ସମସ୍ତେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ । ସଙ୍ଗୀତ ଓ ବାଦ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ

ସେ ପାରଦର୍ଶିତା ଲାଭ କରିଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ତାଙ୍କର ରଚିତ 'ତାଳ ସର୍ବସାର ସଂଗ୍ରହ' ପୁସ୍ତକ ଏହି ପ୍ରକାର ଗଭୀର ସଙ୍ଗୀତ ଶାସ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନାର ଫଳ ଥିଲା । ସଙ୍ଗୀତରେ ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ, ଉପାଧିପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରବୀଣ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଓ ବୈଦେଶିକ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଗନ୍ଧର୍ବ ବିଦ୍ୟାରେ ପାରଦର୍ଶିତା ଦେଖି ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ । ପଦ୍ମନାଭ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଆମୋଦ ନିମିତ୍ତ ସର୍ବସାଧାରଣରେ ବେହେଲା ବଜାଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କରୁଥିଲେ । ମୃଦଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ବାଦ୍ୟ ଥିଲା । ତାଳ ଓ ଗ୍ରନ୍ଥନିବଦ୍ଧ ରାଗ ରାଗିଣୀମାନ ଶିକ୍ଷା କରି ସେଗୁଡ଼ିକର ସେ ମର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିଥିଲେ । ଇଂରେଜି, ଓଡ଼ିଆ, ତେଲୁଗୁ, ବଙ୍ଗଳା ଓ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାର ପୁସ୍ତକମାନ ସେ ପଢ଼ି ପାରୁଥିଲେ । ତେଲୁଗୁ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଗାଢ଼ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଥିଲା ।

ନିଜର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭ୍ରାତା ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତିଙ୍କୁ ସେ ପିତୃତୁଲ୍ୟ ଭକ୍ତି କରୁଥିଲେ । ୧୮୯୦ ମସିହାରେ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର କୋର୍ଟ ଅଫ୍ ଓ୍ୱାର୍ଡ଼ସ୍‌ରୁ ନିଜ ରାଜ୍ୟ ପରିଚାଳନା ଫେରି ପାଇଲେ । ବଣ୍ଟନ ଅନୁସାରେ ପଦ୍ମନାଭଙ୍କର ପୈତୃକ ସମ୍ପତ୍ତିରେ ଭାଗ ଦଶ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ପଡ଼ିଲା । ଏହା ସରକାରଙ୍କ ପାଖରେ ଜମା ରହିଥିଲା । ସେହି ଧନର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କୁ ପଚରାଯିବାରୁ ସେ ଏ ସମସ୍ତ ଧନ ତାଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭ୍ରାତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଜମା ରଖିବାକୁ ସରକାରଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ । ତତ୍‌କାଳୀନ ରାଜବଂଶ ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ ଏ ପ୍ରକାର ଭ୍ରାତୃପ୍ରେମ ବିରଳ ଓ ଅବିଶ୍ୱାସ୍ୟ । ଆଦର୍ଶ ଗୃହଶିକ୍ଷକ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଫଳରେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚରିତ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ମଳ ଓ ରୁଚି-ସମ୍ପନ୍ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ସହିତ ଭ୍ରମଣକୁ ଶିକ୍ଷାର ଏକ ଅଙ୍ଗ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ପଦ୍ମନାଭ ୧୮୯୩ ମସିହାରେ ଭାରତ ପର୍ଯ୍ୟଟନରେ ବାହାରିଲେ । ମାନ୍ଦ୍ରାଜ, ବମ୍ବେ, ବରୋଦା, ବାରାଣସୀ, କଲିକତା ପ୍ରଭୃତି ସହର ପରିଦର୍ଶନ କରି ନୂତନ ଉତ୍ସାହ ଓ ଯୁଗୋଚିତ ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ସେ ନିଜ ରାଜ୍ୟକୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ୧୮୯୪ ମସିହା ଫେବୃଆରୀ ମାସରେ ସେ ପାରଳା ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ କରିବା ସମୟରେ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସର ପ୍ରଥମ ଦିବସରେ ତାଙ୍କୁ ଏକ ନାଗରିକ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଦିଆଯାଇଥିଲା । ସେହି ବର୍ଷ ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ସେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ

କଂଗ୍ରେସର ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗଦାନ କରିଥିଲେ । ଆଲଫ୍ରେଡ୍ ୱେବ୍ ଏହି ଅଧିବେଶନର ସଭାପତି ଥିଲେ ।

୧୮୯୫ ମସିହାରେ ସେ ନିଜ ମାତାଙ୍କୁ ହରାଇଲେ । ସେହି ବର୍ଷ ମଇ ମାସରେ ସମ୍ବଲପୁର ଚନ୍ଦ୍ରପୁର ଗ୍ରାମର ସରଦାର ସିଂହଙ୍କ କନ୍ୟାଙ୍କୁ ସେ ବିବାହ କରି ଆନନ୍ଦରେ ପାରିବାରିକ ଜୀବନ କଟାଉଥିଲେ । ସେହି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟ ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ପୁନା ଅଧିବେଶନରେ ସେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ଜାତିର ଜନକ, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ବାନାର୍ଜି ଏହି ଅଧିବେଶନରେ ସଭାପତି ଥିଲେ । ଏହି ଅଧିବେଶନ ଉପଲକ୍ଷେ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଆଗତ ବହୁ ପଣ୍ଡିତ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିବାର ସେ ସୁଯୋଗ ପାଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ନୂତନ ବୈପ୍ଳବିକ ଚିନ୍ତାଧାରା ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ସେ ପଶ୍ଚାଦ୍‌ପଦ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ଜାତୀୟ ଭବାପନ୍ନ ହୋଇ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସରେ ଯୋଗଦାନ କରିବାରେ ସେ ଓଡ଼ିଶାରୁ ପ୍ରଥମ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ୧୮୯୨ ମସିହା ଜୁନ ମାସରେ ଖଲ୍ଲିକୋଟଠାରେ ଟାଉନ୍ ହଲରେ ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରି ସେ ନିଜର ଇଂରେଜି ଭାଷଣ ଓ ଚିନ୍ତାଧାରା ଦ୍ୱାରା ଉପସ୍ଥିତ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରି ଦେଇଥିଲେ । ୧୮୯୭ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ଅମରାବତୀଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଯୋଗଦାନ କରିଥିଲେ । ଜଷ୍ଟିସ୍ ସି. ଶଙ୍କରନ ନାୟାର ଏହି ଅଧିବେଶନର ସଭାପତି ଥିଲେ । ନିଜର ଗୃହଶିକ୍ଷକ ଓ ସହକର୍ମୀ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁଙ୍କ ସହିତ ପଦ୍ମନାଭ ସେଠାରେ ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ କମିଟିର ସଭ୍ୟ ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ୧୮୯୮ ମସିହାରୁ ୧୯୦୨ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ନିଜକୁ ବିଶେଷ କରି ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ସେବାରେ ନିୟୋଜିତ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ସଙ୍ଗୀତ ପୁସ୍ତକର ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ ଉପଲବ୍ଧି କରି ସେ ବହୁ ଶ୍ରମ ସ୍ୱୀକାର ପୂର୍ବକ 'ସଙ୍ଗୀତ ଲେଚନ', 'ସଙ୍ଗୀତ ସଂଗ୍ରହ' ଓ 'ଲକ୍ଷଣ ଗ୍ରନ୍ଥ' ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ୧୮୯୮ ମସିହାରେ 'ତାଳ ସର୍ବସାର ସଂଗ୍ରହ' ନାମକ ଗୋଟିଏ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ନାଟକ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଓ ଅଭିନୟ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ସେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପଦ୍ମନାଭ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନ ଓ ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଉନ୍ନତିସାଧନ

କରିଥିଲେ । ରାଜ୍ୟରେ ଛାପାଖାନା ଖୋଲିବା ଦିଗରେ ଯତ୍ନବାନ ହୋଇ ଗଜପତି ପ୍ରେସ୍ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଇ ସେଠାରେ ଉତ୍କଳମାନର ପୁସ୍ତକମାନ ପ୍ରକାଶ କରାଇ ପାରିଥିଲେ । ସଙ୍ଗୀତପ୍ରିୟ ଥିବାରୁ ସେ ପ୍ରଥମେ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣାଟକ ରାଗରେ ଅନେକ ସଙ୍ଗୀତ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଏହି ସଙ୍ଗୀତ ଗୁଡ଼ିକ ଏକତ୍ର କରି ସେ 'ଗୀତ ସ୍ତବକ' ନାମକ ଏକ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଜାତୀୟ ପ୍ରେମର ଆଭାସ ତାଙ୍କ ରଚିତ ସଙ୍ଗୀତରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ନିମ୍ନୋକ୍ତ ସଙ୍ଗୀତ ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଏକ ;

ରାଗ ଆନନ୍ଦ ଭୈରବ

"ମଙ୍ଗଳକର ବନ୍ଦନ ଘେନି ପରମଈଶ୍ୱର
ମାତୃଭୂମି ମାତୃଭାଷା ଭାତୃବୃନ୍ଦର ।
ଉତ୍କଳଜନ ପ୍ରବେଶିଣ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରର
ଜାତୀୟ ଉନ୍ନତି ସାଧନେ ହେବେ ତତ୍ପର ।
ନିବେଶି ମନ, ପାଦେ ବନ୍ଦନ, କରି ଧନଦର
ପାଇ ବିଭବ ଲଭିବେ ଶୁଭ, ହେ ପରାତ୍ପର ।
ଭାରତୀ ପଦେ ଆରତି କରି ଜାତି ସାହିତ୍ୟର
ସେବାରେ ମତି ବଳିବ ରଜନୀ ବାସର ।
ନିଦ୍ରା ଆଳସ୍ୟ କଳହ ଦ୍ୱେଷ ଅମର୍ତ୍ୟଆବର
ଛାଡ଼ି ମିଳିତ ଶକ୍ତି ଗୁଣ ଜାଣନ୍ତୁ ସତ୍ୱର ।
ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମନାଭ ଦେବ ଜଣାଏ ଯୋଡ଼ି ବେନି କର
ଅଚିରେ ଏହି ମନୋବାଞ୍ଛା ଫଳୁ ମୋହର ।"

୧୮୯୯ ମସିହାରେ 'ଗୀତ ସ୍ତବକ' ଓ ୧୯୦୦ ମସିହାରେ ନିଜର ବିବିଧ ଦୁଃଖ ପରିହାର ନିମିତ୍ତ ରାଧା-ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କ ଶ୍ରୀଛାମୁରେ କର ଯୋଡ଼ି ନିବେଦନ 'ରାଧା-ଗୋବିନ୍ଦ ଜଣାଣ' ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ଆଲୋଚନାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

୧୯୦୦ ମସିହାରେ ପଦ୍ମନାଭଙ୍କର ପ୍ରିୟ ପତ୍ନୀ ପଞ୍ଚମ ସନ୍ତାନ ପ୍ରସବ କରି ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ କଲେ । ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଓ ହିତାନ୍ୱେଷୀ ତାଙ୍କୁ ମାତ୍ର ୨୮ ବର୍ଷ

ବୟସରେ ପୁନର୍ବିବାହ ନିମିତ୍ତ ଅନୁରୋଧ କଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ସେଥିରେ କର୍ଣ୍ଣପାତ ନ କରି ନିଜକୁ ଦେଶ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସେବାରେ ନିୟୋଜିତ କରି ପାରିବାରିକ ଜୀବନର ଦୁଃଖ ଭୁଲିବାକୁ ବସିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ସେ 'ପ୍ରହଲ୍ଲାଦ' ନାଟକ ରଚନା କରିଥିଲେ । ତାହା ୧୯୦୧ ମସିହାରେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା । ଶୃଙ୍ଗାର ରସଯୁକ୍ତ 'ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ ସ୍ୱୟମ୍ବର' ନାଟକ ଏହା ପରେ ସେ ରଚନା କଲେ । 'ବାଣଦର୍ପଦଳନ' ପୌରାଣିକ ନାଟକ ସହିତ, ଏହି ନାଟକ ପଦ୍ମନାଭ ରଙ୍ଗାଳୟରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରଯାଇ ସୁଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କଲା । ୧୯୦୨ ମସିହାରେ 'ଅହଲ୍ୟା ଶାପ ମୋଚନ' ନାଟକ ରଚନା କରିଥିଲେ । ବୀର ରସପୂର୍ଣ୍ଣ 'ତାରକ ସଂହାର' ଓ ଦାନ, ସତ୍ୟ ଓ ପୁତ୍ରବାତ୍ସଲ୍ୟକୁ ଆଦର୍ଶ ଭବରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ରଚିତ ନାଟକ 'ଦାନ ପରୀକ୍ଷା' ଏହା ପରେ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ସମସ୍ତ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକର ଅଭିନୟ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ଓ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ଥିଲା ବୋଲି ସେତେବେଳର ବାଳକ, ପାରଳା କଲେଜର ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ।

ପଦ୍ମନାଭଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାନୀୟ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ଗୁରୁଭକ୍ତି ଅତୁଳନୀୟ । ଗୃହଶିକ୍ଷକ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ, ସଖା ଓ ପଥ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ସେ ଗୋଟିଏ ସୁନାହାର ଗୁରୁଦକ୍ଷିଣା ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ଏହା ଦୈନିକ ପରିଧାନ ଥିଲା । ନିଜର ଜୀବିତ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଗୃହଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ମାସିକ ନିୟମିତ ଭାବେ ଟ ୭୫/– ଭତ୍ତା ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ଦରିଦ୍ର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ବନ୍ଧୁଥାଇ ପଦ୍ମନାଭ ସେମାନଙ୍କୁ ବସ୍ତ୍ର, ପୁସ୍ତକ, ମାସିକ ବେତନ ଓ ପରୀକ୍ଷା ସମୟରେ ଫିଜ୍ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ନିଜ ସଞ୍ଚିତ ଧନରୁ ସେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ବାର୍ଷିକ ଟ ୮୫୦/–, ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ନିମିତ୍ତ ଟ ୭୫୦/– ଓ ନାଟ୍ୟଶାଳା ନିମିତ୍ତ ଟ ୧୦୦/– ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରି ରଖିଥିଲେ । କଟକର ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜକୁ ସେ ବାର୍ଷିକ ଟ ୫୦/– ସାହାଯ୍ୟ ଦେଉଥିଲେ ଓ ଦରିଦ୍ର ସାହିତ୍ୟସେବୀମାନଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକ ଅନୁସାରେ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବାରେ କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲାରେ ସେ ପ୍ରଥମେ ଉତ୍କଳ ଭାଷାରେ ଦୃଶ୍ୟ କାବ୍ୟର ପରିଚୟ ଦେଇ ଲୋକରେ ସମ୍ମାନିତ ହୋଇଥିଲେ । ପାରଳାର ସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ନାଟକ ଅଭିନୟ କରାଇ ଅସଂଖ୍ୟ

ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ଉଦ୍ଦୀପନା ଦେଇ ସେ ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସମୟୋଚିତ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରଦାନ ଫଳରେ ସେ ସମୟରେ ପାରଳାରେ ଅନେକ ଲେଖକ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲେ । ଛାତ୍ରମାନେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାୟ ସାଥୀ ଥିଲେ । ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନରେ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ସମାବେଶରେ ସାରଗର୍ଭକ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ପଦ୍ମନାଭ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ସ୍ୱଦେଶାଭିମାନ ସୃଷ୍ଟି କରି ପାରୁଥିଲେ । ନିଜେ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ପୁସ୍ତକ କ୍ରୟ କରି ପଢୁଥିଲେ । ପଢ଼ି ସାରିବା ପରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଏକତ୍ର କରି ସେ ଗୋଟିଏ ପୁସ୍ତକାଗାର ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଅନେକ ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ଓ ଦୁର୍ଲଭ ଗ୍ରନ୍ଥ ଏହି ପୁସ୍ତକାଗାରରେ ଥିବାର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ୱାମୀ କହିଥାନ୍ତି । ଏହା ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମନାଭ ପାଠାଗାର ନାମରେ ସୁପରିଚିତ ଥିଲା । ବହୁ ସାଧାରଣ ନାଗରିକମାନଙ୍କର ପଠନ ସ୍ପୃହା ସୃଷ୍ଟି ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଅନନ୍ୟ ଅବଦାନ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ପାଠାଗାରରେ ଦୈନନ୍ଦିନ ଉପସ୍ଥାନ ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନଠାରୁ ବିଶେଷ ଉତ୍ସାହପ୍ରଦ । ପଦ୍ମନାଭଙ୍କ ଉତ୍ସାହ, ଉଦ୍ୟମ ଓ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟରେ ୧୯୦୨ ମସିହାରେ ଗଞ୍ଜାମ ଓଡ଼ିଆ ସମ୍ମିଳନୀ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇ ପରବର୍ଷ ତାହା ଉତ୍କଳ ଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରକାଣ୍ଡ ସମ୍ମିଳନୀ ଆକାର ଧାରଣ କରିଥିଲା । ରାଜ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ମଧ୍ୟ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ନାଗରିକମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଜଣାଇବାକୁ ହେଉଥିବା ସକଳ ସଭା ସମିତିରେ ସେ ନିର୍ଭୟରେ ଯୋଗଦାନ କରୁଥିଲେ । ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁଙ୍କର ସହାୟତାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଉତ୍କଳ ହିତୈଷିଣୀ ସଭା, ୧୮୯୪ ମସିହାରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ, ୧୮୯୫ ମସିହାରେ ପୁନା କଂଗ୍ରେସ, ୧୮୯୬ ମସିହାରେ କଲିକତା କଂଗ୍ରେସ ଓ ୧୮୯୭ ମସିହାରେ ଅମରାବତୀ କଂଗ୍ରେସକୁ ପ୍ରତିନିଧି ପଠାଇଥିଲା । ପଦ୍ମନାଭ ତିନୋଟି ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗଦେଇ ନିର୍ଭୀକ ଭାବରେ ଆଲୋଚନାରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଭାରତରେ Indian Arms Act ଜାରି ହେବା ସମୟରେ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ସେ ଏହି ଆଇନର ବିରୋଧ କରିଥିଲେ ଓ ସର୍ବସାଧାରଣରେ ଏହାର ସମାଲୋଚନା କରି ନିଜ ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମର ପରାକାଷ୍ଠା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ଜାତି, ଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସେ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରି ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ

ଅପମୋଦନରେ ସମର୍ଥ ହେଉଥିଲେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରରେ ବର୍ଷକୁ ଥରେ ସେ ସମସ୍ତ ଅନ୍ଧ, ପଙ୍ଗୁ, ଦୁର୍ବଳ ଓ ରୁଗ୍ଣ ଅକ୍ଷମ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ନ ଓ ବସ୍ତ୍ର ଦାନ ଦାନ କରି ସେମାନଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ ଓ କୃତଜ୍ଞତା ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରକାର ସକଳ ସଦ୍‌ଗୁଣରେ ଅଳଂକୃତ ଥାଇ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରାଜ୍ୟ ବା ରାଜ ପଦବୀ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ପ୍ରାକୃତିକ ଓଡ଼ିଶାର ସମସ୍ତ ରାଜା ମହାରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ଗୌରବମୟ ଆସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ପାରିଥିଲେ ।

୧୯୦୩ ମସିହାରେ ସେ ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ । କଲିକତା ଓ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ସହରରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଚିକିତ୍ସା ସତ୍ତ୍ୱେ ରୋଗର ଉପଶମ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ଶେଷରେ ୧୯୦୪ ମସିହା ଫେବୃଆରୀ ୪ ତାରିଖରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପବିତ୍ର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁ କରୁ ମାତ୍ର ୩୨ ବର୍ଷ ବୟସରେ ତାଙ୍କର ଜୀବାତ୍ମା ଅନିତ୍ୟ ଶରୀରରୁ ବିଦାୟ ନେଲା । ୧୯୦୩ ମଇ ମାସଠାରୁ ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଭଗବତ୍ ଆରାଧନା ଓ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ସମୟ କଟାଉଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ସେ ଜୀବର ଅନିତ୍ୟତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କେତେକ ସୁନ୍ଦର ପଦ୍ୟ ରଚନା କରିଥିଲେ । ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ନିମ୍ନ ପ୍ରକାର ;

"ଅରେ ନର ବିଚାର, ଜୀବ ଅଟଇ ନଶ୍ୱର,
ଯେତେବେଳେ ଆସି ପ୍ରାଣ ନେବ ଗ୍ରାସି ଦୁଃଖରେ ହେବୁ କାତର ।
ଧନ ଜାୟା ସୁତ, ବନ୍ଧୁ ସ୍ନେହୀ ଭ୍ରାତ କେହି ନ ଯିବେ ସଙ୍ଗେ ତୋର,
ତେଜି ଅଭିମାନ, ହୋଇ ସାବଧାନ ବୈରାଗ୍ୟ ଅଭ୍ୟାସ କର ।"

ସ୍ୱଭାବକବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ତାଙ୍କ ବିୟୋଗରେ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ଲେଖିଲେ ;

"ପାରଳା ରାଜ ଉଦ୍ୟାନେ ପାରିଜାତ ରୂପେ
ଫୁଟିଥିଲା ପଦ୍ମନାଭ ନାରାୟଣ ଦେବ
ସୁଗୁଣ ସଦଗନ୍ଧେ ତାର ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳ
ଥିଲା ପରିବ୍ୟାପ୍ତ, ମାତ୍ର କାଳ ରୂପୀ କୀଟ ।

ଦୁରନ୍ତ ନିର୍ମମ ପଣି ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ସେ ଫୁଲେ
କଲା ତାକୁ ଛିନ୍ନ ହାୟ ଅକାଳେ ନିର୍ଦ୍ଦୟେ ।"
ଉତ୍କଳ କମଳା (୧୯୧୮), ୨ୟ ସର୍ଗ

ବ୍ୟାସକବି ଫକୀର ମୋହନ ତାଙ୍କର ଅମର ଆତ୍ମା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରଣାମ କରି ଲେଖିଥିଲେ ;

"ପଦ୍ମନାଭ ନାରାୟଣ ଦେବ ମହାମତି
ତୁମ୍ଭ ଆତ୍ମା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କରୁଛି ପ୍ରଣତି ।
ଗଜପତି ଉଚ୍ଚବଂଶେ ଜନମ ତୁମ୍ଭର
ସୁଶୀଳ ବିଦ୍ୱାନ ସାଧୁ ସର୍ବଗୁଣଧର ।
କରି ଯାଇଅଛ ଯେଉଁ ନାଟକ ରଚନା
କବିତ୍ୱ, ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ଯଶ କରିବ ଘୋଷଣା ।
ଯୌବନ, ପ୍ରଭୁତ୍ୱ, ଧନ ଅନର୍ଥ ଆଧାର
ଜନ୍ମାଇ ନ ଥିଲା ତୁମ୍ଭ ଚିତ୍ତରେ ବିକାର ।
ଆପ୍ୟାୟିତ ହୋଇଥାନ୍ତି ଅଭ୍ୟାଗତଗଣ
ଶୁଣି ତୁମ୍ଭ ସବିନୟ ମିଷ୍ଟ ସମ୍ଭାଷଣ ।
ଥିଲ କବି କରୁଥିଲ କବିଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ
ଅପୂର୍ବ ସୁଦୃଶ୍ୟ ତୁମ୍ଭ ନାଟକ ଆଖ୍ୟାନ ।
କାହାକୁ ମୁଁ ଦେବି ତୁମ୍ଭ ସହିତ ଉପମା
ଉତ୍କଳ–ଆକାଶୁଁ ଖସି ପଡ଼ିଛ ଚନ୍ଦ୍ରମା ।"

ସେହିପରି କବିଶେଖର ଚିନ୍ତାମଣି ୧୯୦୬ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ତାଙ୍କର 'ଗଞ୍ଜାମ ଭ୍ରମଣ' କାବ୍ୟରେ ଲେଖିଥିଲେ ;

"ପଦ୍ମନାଭ ନାରାୟଣ ଆହା ଗଜଭର
ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପରି ଥିଲେ ପାରଳାରେ ଉଇଁ ।
କାଳବଶେ ଅକାଳେ ସେ ହୋଇଗଲେ ଅସ୍ତ
ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଗଲା ଛିଡ଼ି ଦକ୍ଷହସ୍ତ ।

ଧନ୍ୟ ଗଜଭ୍ରାତା ତୁମ୍ଭେ ଥିଲ ମହାକୃତୀ
ଗାଉଛି ତୁମ୍ଭର ଯଶ କଲେଜ ପ୍ରକୃତି ।

କର୍ମବୀର ଥିଲ କରିଗଲ ଦେଶ କାମ
ଇତିହାସେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରେ ଥିବ ତୁମ୍ଭ ନାମ ।"

ପଦ୍ମନାଭ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଶିରୋଭାଗରେ ଲକ୍ଷ୍ନୌରୁ ଆଗତ କୃତୀ ପଟ୍ଟଶିଳ୍ପୀଙ୍କ ଅଙ୍କିତ ଚିତ୍ର ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତି ଧାରଣ କରି ପଡ଼ି ରହିଲା । ଚିତ୍ରରେ ପଦ୍ମନାଭ ନାଟକ ଲେଖୁ ଅଛନ୍ତି, ନାରଦ ତାହାଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ହସ୍ତାର୍ପଣପୂର୍ବକ ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁ ଅଛନ୍ତି ଓ ବୀଣାପାଣି ସରସ୍ୱତୀ ଏହି ସମୟରେ ହଂସ ବାହନରେ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଅବତରଣ କରୁ ଅଛନ୍ତି ।

କବିଚନ୍ଦ୍ର ରଘୁନାଥ ପରିଚ୍ଛା

"ପଣ୍ଡା ପଣ୍ଡା ଚଳକୁ ବସିଲେ ମଣ୍ଡପେ ଶାସନୀଯେ
ଘଣ୍ଟେ ଘଣ୍ଟେ ବସି ବସିଗଲେ ତତ୍ୱରେ ପାର୍ଚ୍ଚି ଧାଡ଼ି,
ଗଣ୍ଡା ଗଣ୍ଡା ଲଡ଼ୁ, ଗଡ଼ୁସମେ, ଖଣ୍ଡପାକେ ସଜାଡ଼ି
ଭେଣ୍ଡା ଭେଣ୍ଡା ଦ୍ୱିଜ ପରଶିଲେ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ପର୍ଣ୍ଣେ ଅଜାଡ଼ି"

ଓଡ଼ିଶାର ପୁରପଲ୍ଲୀରେ ଏ ଗୋଟିଏ ଗୀତର ଧାଡ଼ିଗୁଡ଼ିକ ଅଜଣା ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଏଥିର ଲେଖକ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର କବି ରଘୁନାଥ ପରିଚ୍ଛା ବିଶେଷ ଲୋକପ୍ରିୟ ନୁହନ୍ତି ବା ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ରଚନା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସି ପାରିନାହିଁ । ଉପରୋକ୍ତ ଗୀତଟି କବିଚନ୍ଦ୍ର ରଘୁନାଥ ପରିଚ୍ଛାଙ୍କର ଲିଖିତ 'ଗୋପୀନାଥ ବଲ୍ଲଭ' ନାଟକରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ପ୍ରାୟ ୧୨୫ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଏହି ନାଟକଟି କର୍ମବୀର ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟଙ୍କର ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ୧୮୬୬ ମସିହା ଅପ୍ରେଲ ୨୬ ତାରିଖରେ କଟକରେ ମୁଦ୍ରଣ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇ ଜନସମାଜରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରା ଯାଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ପୁରାତନ କବିମାନଙ୍କର ରଚନାର ପ୍ରସାର ଫଳରେ ଉତ୍କଳର ଗୌରବ ବିସ୍ତାର ହେଉଥିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ 'ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳରେ ଉତ୍କଳ ଦେଶର ଲୋକମାନେ ବିଦ୍ୟା ଓ ବୁଦ୍ଧିର ତଦ୍ରୁପ ବ୍ୟବହାର କରୁ ଅଛନ୍ତି କି ନା ଏ କଥାର ପରିଚୟ ଦେବା ନିମିତ୍ତ' ଏହି ନାଟକଟି ଉପସ୍ଥାପିତ ହେବା ମୁଖବନ୍ଧରୁ ଜଣାଯାଏ । ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଥମ ନାଟକଟି କଅଣ ଏ ବିଷୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ପଣ୍ଡିତ ମଣ୍ଡଳୀରେ ଗୁରୁତର ମତଭେଦ ଦେଖାଯାଏ । ଡେପୁଟି ଜଗମୋହନ ଲାଲଙ୍କର 'ବାବାଜୀ' ନାଟକ ୧୮୭୭ ମସିହା, ରାମ ଶଙ୍କର ରାୟଙ୍କର 'କାଞ୍ଚି କାବେରୀ' ନାଟକ ୧୮୮୦ ମସିହା ଓ କବିଚନ୍ଦ୍ର ରଘୁନାଥ ପରିଚ୍ଛାଙ୍କର 'ଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ' ନାଟକ ୧୮୬୬ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବାରୁ କବିଚନ୍ଦ୍ର ରଘୁନାଥ ଯେ ଏ ସମ୍ମାନର ଅଧିକାରୀ ନୁହନ୍ତି ଏହା ମଧ୍ୟ ନିର୍ବିବାଦରେ କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । ଅଧ୍ୟାପକ ଗୌରୀକୁମାର ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମତରେ "ଭକ୍ତଙ୍କର ଶବ୍ଦ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, କବିସୁଲଭଙ୍କର

ଶବ୍ଦଯୋଜନାପରିପାଟୀ ଓ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଭକ୍ତି ଶବ୍ଦାମୃତ୍ୟୁ ଏହି ତ୍ରିତୟର ମଧୁର ସମନ୍ୱୟ ଗୋପୀନାଥ ବଲ୍ଲଭ ନାଟକର ରଚୟିତା ରଘୁନାଥଙ୍କଠାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହେବ ।"

ଏକାଧାରରେ କବି, ପଣ୍ଡିତ, ଭକ୍ତ, ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଓ ବହୁ ଭାଷାଭିଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତି କବିଚନ୍ଦ୍ର ରଘୁନାଥ ପରିଛା ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରର କଟକିଆ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସାହି (ଅଧୁନା କବିଚନ୍ଦ୍ର ସାହି)ରେ ଶାଳିବାହାନ ଶକାବ୍ଦ ୧୬୧୭ ବା ୧୬୯୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଫାଲଗୁନ ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ୱିତୀୟା ରବିବାର ଦିନ ମେଷ ଲଗ୍ନ ଓ ରେବତୀ ନକ୍ଷତ୍ରରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱରଚନାରୁ ଜଣାପଡ଼େ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ନାମ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଓ ମାତାଙ୍କର ନାମ ହାରମଣି, ପିତାମହଙ୍କର ନାମ ରାଧାଚରଣ ଓ ମାତାମହଙ୍କର ନାମ ପଦ୍ମନାଭ । କବିଙ୍କର କୌଳିକ ଉପାଧି ପଣ୍ଡା ଥିଲା, ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ, ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜାଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୀକାକୁଲମ ଜିଲ୍ଲା ଅନ୍ତର୍ଗତ ବଂଶଧାରା ନଦୀ କୂଳର ଲିହୁରି ଗ୍ରାମରେ ଅବସ୍ଥିତ ରାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ପରୀକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ 'ପରୀକ୍ଷା' ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ ହୋଇଥିଲେ ଓ କାଳକ୍ରମେ ତାହା ଲୋକ ମୁଖରେ ପରିଛା ରୂପେ ଅପଭ୍ରଂଶ ହୋଇଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ କବିଙ୍କର ବଂଶଧରମାନେ 'ପରିଛା' ଉପାଧି ବ୍ୟବହାର କରୁ ଅଛନ୍ତି ।

କବିଙ୍କର ବାଲ୍ୟ ଜୀବନ ବିଷୟରେ କୌଣସି ତଥ୍ୟ ହସ୍ତଗତ ହୋଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ଜଣାପଡୁଛି ସେ ଲିହୁରିଠାରେ ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ମନ୍ଦିରରେ ପରୀକ୍ଷା ଭାବେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସେ ଓଡ଼ିଆ ଓ ସଂସ୍କୃତ ଉଭୟ ଭାଷାରେ ପ୍ରଗାଢ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରି ସାରିଥିଲେ । ତେଲୁଗୁ ବ୍ୟତୀତ ସେ ହିନ୍ଦି ମଧ୍ୟ ଜାଣିଥିଲେ ଓ ଉଭୟ ଭାଷାରେ କବିତା ରଚନା କରିପାରୁଥିଲେ । ଏହାଛଡ଼ା ସଙ୍ଗୀତ, ନୃତ୍ୟକଳା, ନାଟ୍ୟକଳା, ଯନ୍ତ୍ରବାଦନ ଆଦି ଗାନ୍ଧର୍ବ ବିଦ୍ୟାରେ ତାଙ୍କର ନିପୁଣତା ଥିଲା । କବିତା ଓ ଚଉପଦୀ ରଚନା ତାଙ୍କର ନିତ୍ୟକର୍ମ ଥିଲା । ଅମ୍ବିକା ନାମ୍ନୀ ସରଳା, ପତିପରାୟଣା ନାରୀଙ୍କର ସହିତ ତାଙ୍କର ଶୁଭପରିଣୟ ହୋଇଥିଲା । କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅଛି ଯେ ଲିହୁରିଠାରେ ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ

ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କର ସହିତ କବିଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ହୋଇ ତାଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠତା ଆସିଲା । ପ୍ରତ୍ୟହ କବିତା ଶୁଣାଇ ସେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କର ମନୋରଞ୍ଜନ କରୁଥିଲେ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପ୍ରୀତ ହେଲେ । ତାଙ୍କୁ ନୀଳ ସରସ୍ୱତୀ ପରିତୁଷ୍ଟ ହେଲା ଏହା ଜାଣି କବି ନିଜର ସମସ୍ତ କବିତା ବଂଶଧାର ନଦୀ ସ୍ରୋତରେ ନିକ୍ଷେପ କରିଥିଲେ । ନୀଳ ସରସ୍ୱତୀ ଅନୁଗ୍ରହ କଲେ ସମସ୍ତ କବିତା ଜିହ୍ୱାରେ ବାସ କରିଥିବାର ବିଶ୍ୱାସ ଥାଏ । ଏଥିର ସତ୍ୟତା ଅବଶ୍ୟ ପରୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ୧୮୯୬ ମସିହାରେ ଗୋପୀନାଥ ବଲ୍ଲଭ ନାଟକର ୨ୟ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ମାତ୍ର କବି ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଦେହତ୍ୟାଗ କରି ସାରିଥିଲେ । କବିଚନ୍ଦ୍ର ଯୌବନାବସ୍ଥାରେ ଥରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୁଷୋତ୍ତମକୁ ଯିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ପୁରୀର ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ ସଭା ବହୁ ଗୁଣୀ ଜ୍ଞାନୀ କବି ଓ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଳଂକୃତ ଥିଲା । କବି ନିଜର ଅସାଧାରଣ କାବ୍ୟ ପ୍ରତିଭା ବଳରେ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରି ସଭା ପକ୍ଷରୁ 'କବିଚନ୍ଦ୍ର' ଉପାଧି ଲାଭ କରିଥିଲେ । ପରେ ସେ ଯୁଗର ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ଜନନାୟକ ଶ୍ରୀ ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟ (ଖ୍ରୀ ୧୮୩୮-୧୯୧୭) ତାଙ୍କୁ କଟକ ଡ଼କାଇ ନେଇ ସେଠାରେ ଏକ ମାନପତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ନିଜର କଟକ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ ପ୍ରେସରେ ସେ କବିଙ୍କ ରଚିତ ଗୋପୀନାଥ ବଲ୍ଲଭ ନାଟକ ୧୮୬୮ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶ କରାଇଥିଲେ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ସମସ୍ତ ମୁଦ୍ରଣଭାର ଗୌରୀଶଙ୍କର ନିଜେ ବହନ କରି ସ୍ୱ ସାହିତ୍ୟ ଅନୁରାଗର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ନାଟକର ବିଶେଷତ୍ୱ ଏହି ଯେ ଏହାର ଭାଷା ଓଡ଼ିଆ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପଦ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ବିଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତ ଛନ୍ଦରେ ଲେଖାଯାଇଥିଲା ।

୧୮୦୩ ମସିହାରେ ଉତ୍କଳରେ ଇଂରେଜ ଶାସନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା । ଏକ ପକ୍ଷରେ ପଡ଼ୋଶୀ ବଙ୍ଗ ଓ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଆନ୍ଧ୍ର ଏ ଦୁହିଁଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେଲା । ତତ୍‌କାଳୀନ ସାହିତ୍ୟ ସ୍ରଷ୍ଟାମାନଙ୍କର ରଚନାରେ ଏହି ପ୍ରଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଏ । କବି ପରମ ବୈଷ୍ଣବ ଥିଲେ । ଲିତୁରି ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ସେ ପୂଜାରୀ ଥିଲେ । ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କର ରଚିତ 'ଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ' ନାଟକ ଏ ଦେଶରେ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ଏକ ଆଦରଣୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥ । ତଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ କବି ନିଜ ନାଟକଟିର ନାମ 'ଗୋପୀନାଥ ବଲ୍ଲଭ'

ରଖିଥିବାର ଅନୁମାନ କରଯାଏ । ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଚରିତ୍ର ପରିବେଷଣରେ କବି ଗଦ୍ୟ ପଦ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ନୂତନ ଶୈଳୀ ପରିସ୍ଫୁଟିତ କରିପାରିଥିଲେ । ୧୮୬୮ ଓ ୧୮୯୬ ମସିହାରେ ନାଟକଟିର ଦୁଇଟି ସଂସ୍କରଣ ମୁଦ୍ରିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୫୯ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ତରଫରୁ ଏହାର ପୁନଃ ମୁଦ୍ରଣ ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି । ମାତ୍ର ଏହାର ସଟୀକ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲେ ଏହା ବିଶେଷ ଆଦୃତ ଓ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇ ପାରିଥାଆନ୍ତା ।

କବିଙ୍କର ପ୍ରକାଶିତ ରଚନାମାନ ଶବ୍ଦାଳଙ୍କାର ପୂର୍ଣ୍ଣ । କବି ଜଣେ ପ୍ରତିଭାସମ୍ପନ୍ନ ଶବ୍ଦଯୋଜନା ବିଶେଷଜ୍ଞ ଥିଲେ । ଅର୍ଥାଳଙ୍କାର ଅପେକ୍ଷା ଶବ୍ଦାଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ ତାଙ୍କ ରଚନାରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ତାଙ୍କର ରଚନାମାନ 'ସଙ୍ଗୀତ ଓ ସାହିତ୍ୟ' ଏହି ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରଯାଇ ପାରେ । ସଙ୍ଗୀତ ମାଧ୍ୟମରେ ସାହିତ୍ୟ ବା ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ସଙ୍ଗୀତର ଲୋକପ୍ରିୟତା ପ୍ରତିପାଦନ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ଏହା ଜଣାପଡେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ 'ଗୋପୀନାଥ ବଲ୍ଲଭ' ନାଟକ ତାଙ୍କ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟଙ୍କ ବଦାନ୍ୟତାରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ବାସୁଦେବ ନାଟକ କୃଷ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ରମା ନାଟକ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଅପ୍ରକାଶିତ । ସଙ୍ଗୀତ ରାମଲୀଳା ଓ ସଙ୍ଗୀତ କୃଷ୍ଣଲୀଳା, ନୀତି ଶତକ, ସଙ୍ଗୀତ ରତ୍ନାକର, ବ୍ରଜପୁରରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଗୋପୀକାମାନଙ୍କ ସହିତ କାଞ୍ଚନିକ କ୍ରୀଡ଼ାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ରଚିତ 'ମୁଦ୍ରା' ନାଟକ କବିଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରଚନା । ଆନନ୍ଦର ବିଷୟ ୧୯୫୭ ମସିହାରେ କବିଙ୍କର ଆଉ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲକ୍ଷଣ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ଓଡ଼ିଶା ସଙ୍ଗୀତ ଏକାଡ଼େମୀର ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି । ମାତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରବେଶ, ସୂଚୀପତ୍ର ବା ବିସ୍ତାରିତ ଟୀକାର ଅଭାବରେ ଏହାର ଉପାଦେୟତା ଅନୁଭୂତ ହେଉନାହିଁ । ଏଥିରେ କେବଳ ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟାଂଶ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ସଙ୍ଗୀତ ଏକାଡେମୀ ଏହି ଲକ୍ଷଣ ଗ୍ରନ୍ଥର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଆଶା କରଯାଏ । ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ସଙ୍ଗୀତ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଠକଳା ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଠକଳା ଏପରି ଷୋଳକଳା ରହିଅଛି ।

ବେସରକାରୀ ଉଦ୍ୟମରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରର ପୂର୍ବରେ କଟଜିଆ ସାହିସ୍ଥିତ କବିଚନ୍ଦ୍ର ପାଠାଗାର ମଧ୍ୟ ୧୯୫୭ ମସିହାରେ କବିଙ୍କର

'ରାଧା ମାଧବ ବିଳାସ' ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଅଧ୍ୟାପକ ଡ଼କ୍ଟର ବେଣୀ ମାଧବ ପାଢ଼ୀ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସଂସ୍କୃତ କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଥାଇ ଏଥିରେ କବିଙ୍କର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଜୀବନୀ, ସରଳାର୍ଥ ଓ ଶବ୍ଦାର୍ଥ ସହିତ ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ଉପାଦେୟତା ବୃଦ୍ଧି କରି ଏହାକୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିଅଛନ୍ତି । ଗ୍ରନ୍ଥର ଷୋଡ଼ଶ ଛାନ୍ଦର ୧୬, ୧୭ ଓ ୧୮ ପଦରେ କବି ଗ୍ରନ୍ଥ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଛନ୍ଦମାନଙ୍କର ନାମୋଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି । ଯଥା—

ପ୍ରଥମରେ ପ୍ରାନ୍ତ ଯମକ ଦ୍ୱିତୀୟରେ ରୂପକ-ଶ୍ଳେଷ ବିଦିତ
ତୃତୀୟ ପ୍ରାନ୍ତ ଯମକ ଚତୁର୍ଥରେ ମଧ୍ୟ ଯମକହିଁ ସ୍ଥିତ ଯେ
ଯମକ ରତ୍ନମାଳା
ଷଷ୍ଠେ ବିଧାନ ଦେହ ଶୃଙ୍ଖଳା ଯେ । ୧୬

ଛେକାନୁପ୍ରାସ ସପ୍ତମ ଛାନ୍ଦ, ଅଷ୍ଟ ଛାନ୍ଦ 'ବ' ବର୍ଣ୍ଣାନୁପ୍ରାସ,
ନବମ ଯୁଗ୍ମ ଛାନ୍ଦ ଆଦ୍ୟ ଯମକ, ଦଶ 'ଅ' ବର୍ଣ୍ଣାନୁପ୍ରାସ ଯେ
'କ' ବର୍ଣ୍ଣେ ଏକାଦଶ ଆଦ୍ୟପ୍ରାନ୍ତ ଯମକ ଦ୍ୱାଦଶ ଯେ । ୧୭

ସିଂହାବଲୋକନ ତ୍ରୟୋଦଶ ଛାନ୍ଦ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ମୁକ୍ତାମାଳା
'କ' ବର୍ଣ୍ଣରେ ଅନୁପ୍ରାସ ପଞ୍ଚଦଶ, ଷୋଡଶରେ ସ୍ତବମାଳା ଯେ
କୃଷ୍ଣ ଚରିତ୍ର ଏହି
ଏଥି ଅସାର ଘେନିବ ନାହିଁ ଯେ । ୧୮

କେବଳ ଏହି ଗୋଟିଏ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ କେତୋଟି ପଦ ଆଲୋଚନା କଲେ କବିଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର କବି ପ୍ରତିଭା ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ।

୧—ଋତୁ ବର୍ଣ୍ଣନ (ପ୍ରକୃତି ଚିତ୍ର)

ମାଧବ(୧) କାଳ ହେଲା ସହଚରୀ,
ମାଧବ(୨) ଫୁଟିଲେ ସରରେ ପୂରି,
ମାଧବ(୩) ଉଦୟ ଯାହାକୁ ପାଇ,

୧-ବସନ୍ତ, ୨-ମକରନ୍ଦପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁଷ୍ପ, ୩-ଚନ୍ଦ୍ର,

ମାଧବ(୪) ଶର ବିନ୍ଧୁଛି ତୁହାଙ୍କୁ,
ମାଧବ(୫) ଲକ୍ଷୀକି
ମାଧବ(୬) ପଦ ଦେ ଆଣି କଡିକି ।

(୨ୟ ଛାନ୍ଦ ୨ୟ ପଦ)

୨—ନୀତି ପ୍ରସ୍ତର (ପରକୀୟା ପ୍ରୀତିର ନିନ୍ଦା)

ମାତିଥାଇ ନିତି ବାସଙ୍ଗ ସଙ୍ଗରେ

ପରିହରି ପଦ୍ମିନୀ କର ।   ମଳିନ ଆତ୍ମାଙ୍କର ଏ ରୀତି

ଭବ ଭରେ ଦିବ୍ୟ ସୁମନା ମନାଇ
କିତବରେ କରେ ପୀରତି ।

(୪ର୍ଥ—୧୧ ପଦ)

୩—ପ୍ରକୃତି ଚିତ୍ରଣ (ବର୍ଣ୍ଣାନୁପ୍ରାସ)

କଳାନିଧି ଉଦେ ହେଲ ଏ ସମୟେ
ନଭ ବନରେ ହରି ପରି

କରେ ତମ କୁମ୍ଭୀ କୁମ୍ଭ ବିଦାରି, କିବା ସେ ମୁକୁତା ସମରେ
ବ୍ୟୋମରେ ତାରକା ଦେଲ ବିସ୍ତାରି ସେ କେବଳ

ଜଗଇଲ ପଦ୍ମିନୀକୁ ବିରସ
କଲ ତ୍ୱରିତ ହରିତ ପ୍ରକାଶ

କୁମୁଦ ବିକାଶ ହୋଇଲ କୁ—ମୁଦ
ଲଭି ହଗଇଲ ତ୍ରାସ ସେ କେବଳ

(୧୧ଶ-୨ୟ ପଦ)

୪-କନ୍ଦର୍ପ, ୫-କୋକିଳ, ୬ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ

୪–ଯମକ :

ଭନୁଜା କୂଳେ (୧) ବସି ଭନୁଜାକୂଳେ (୨) ବଶୀ-
କରଣ (୩) ଭବୁ ଦୁଃଖୀ ହୋଇ
ସଜନୀ ତତପର (୪) ସଜନୀ ତତପର
ବୋଇଲେ (୫) ପରବେଶ ହୋଇ ସେ ନ ଭଳ ହେ
ବିଧିରେ (୬) ବିଧୀରେ (୭) ବୋଇଲ
ସୁଧାର (୮) ସୁଧାରସ (୯) ହେଲ
ରାଧାକାନ୍ତ ଚରଣ (୧୦) ରାଧାକାନ୍ତ ଚରଣ (୧୧)
ଭବି ରଘୁନାଥ କହିଲ ସେ ନ ଭଳ ହେ

(୫ମ–୨୨ ପଦ)

୫–ପଞ୍ଚମ ଛାନ୍ଦରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଯମକ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି ।

ଅକ୍ଷର ଅନୁପ୍ରାସ ('ଡ' ଅକ୍ଷର)

ଭିଡ଼ା ଭିଡ଼ି ହୋଇ ତରୁ ବ୍ରତତୀ
ଜଡ଼ା ଜଡ଼ି ହୋଇ ରହିଅଛନ୍ତି
ଝଡ଼ା ଝଡ଼ି କରି ମଧୁ ସୁମନ
ଲେଡା ଲେଡ଼ି କରି ନିଅନ୍ତି ଜନ
ଅଡ଼ା ଅଡ଼ି ହୋଇ
ଛଡ଼ା ଛଡ଼ି ଭୃଙ୍ଗ କେତେକ ସହୀ

(୨ୟ - ଷୋଡ଼ଶ ପଦ)

ପଞ୍ଚମ ଛାନ୍ଦରେ ଏହିପରି ପ୍ରାନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣାନୁପ୍ରାସ, ଯୁଗ୍ମାଦ୍ୟନୁପ୍ରାସ, ଦ୍ୱିବର୍ଣ୍ଣାନୁପ୍ରାସ ଛେକାନୁପ୍ରାସ, ଅନ୍ତରନିହିତ ଅନୁପ୍ରାସ କ୍ରମ ଅନୁସାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି ।

୧–ଯମୁନା ତଟରେ, ୨–ରାଧାଙ୍କ ପାଇଁ ଆକୁଳରେ, ୩–ବଶ କରିବା ଉପାୟ, ୪–ଶୀଘ୍ର, ୫–ଚଞ୍ଚଳ ଆଦେଶରେ, ୬–ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା, ୭–ଧୀରେ ଧୀରେ, ୮–ଧାରଯୁକ୍ତ, ୯–ଅମୃତ ଜଳ, ୧୦–ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦ, ୧୧–ରାଧାଙ୍କର ମନୋହର ଚରଣ ।

୧–ପ୍ରାନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣାନୁପ୍ରାସ । (ସବୁ ଚରଣର ଶେଷ ବର୍ଣ୍ଣ ସମାନ)

ଭୃଙ୍ଗ ନାନା ସୁମନ ଚୁମ୍ବୁଥିଲେ ହେଁ ଘେନ
ଯେମନ୍ତ ନଳିନରେ ଧ୍ୟାନ
ରାଧା ପ୍ରେମରେ ମନ ହେବାରୁ ଛନ ଛନ
ହୋଇଲେ ଗୋପୀ ମଧ୍ୟେ ଭିନ୍ନ ସେ । ଶ୍ୟାମଘନ
ଧ୍ୟାଇ କିଶୋରୀ ଶୋଭବନ
ନେତ୍ରରୁ ବହୁଅଛି ବନ
ଗତ ପୀରତିମାନ ସୁମରି ପୁନଃ ପୁନଃ
ପଶିଲେ ଭବି କୁଞ୍ଜବନେ ସେ । ଶ୍ୟାମଘନ

୨–ଯୁଗ୍ମଅନ୍ତ୍ୟ ଅନୁପ୍ରାସ : (ଚରଣ ଶେଷରେ ଦୁଇଟି ବର୍ଣ୍ଣ ସମାନ)

ଆକୃଷ୍ଟ ଦିନ ଶେଷେ ଦୁଃଖ ଭରି ଅଶେଷେ
ଶର ବାଛିବାରୁ ସ୍ୱରଭ
ହୃଦୟ କିଶୋରର ମ୍ଳାନ ହେଲା ଦରର
ଥୟ ନ ରହିଲା ଗାରର ଯେ । ଆଖେଟକ
ବେଷ୍ଟିତ ହୋଇଗଲେ ଶଶ ଯେମନ୍ତ ଛନ୍ନ ହୁଏ ଶଶ
ଜ୍ଞାନ ହରାଇ ହାହା ଗଣନ୍ତି ବନ୍ଧୁ ଆ ଆ
ମୋତେ ରଖି ହୁଅ ପ୍ରଶଂସ ଯେ । ଆଖେଟକ

୩–ଦ୍ୱିବର୍ଣ୍ଣାନୁପ୍ରାସ : (ପ୍ରାନ୍ତ ଦୁଇବର୍ଣ୍ଣ ସହିତ ପରଚରଣର ଆଦ୍ୟ ଦୁଇବର୍ଣ୍ଣ)

ଭବଭରେ ଭରସି ରସିଲେ ବାଣୀ ଭାଷୀ
ଭାସି ଯିବକି ଦୁଃଖ ଜଳେ
ରଖ ଏବେ ଉଦ୍ଧରି ଧରିତ୍ରୀ ଶୋଭାଶିରି
ଶିରୀଷ ଦେହା କଷ୍ଟକାଳେ ସେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ
ମୁଁ ଅନୁସରି ସରିଗଲେ
ତୋ ନିନ୍ଦା ନିଦାନଟି ଭଲେ

ହୃଦ ସନ୍ତାପ ହରି ହରିଣାକ୍ଷି ଆଦରି
ଦରିଦ୍ର ନିଧି ରଖ ତୁଲେ ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ

୪—ଛେକାନୁପ୍ରାସ : ('ସ' 'ର' 'ବ' ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣର ଆବୃତ୍ତି)

ତୋତେ ଅନୁସରିବି ସବୁ ଦୁଃଖ ସାରିବି
ହରପରକୁ ନ ଡରିବି
ତୋ ତୁଲେ ବିହରିବି ଦିବା ନିଶି ହରିବି
ମାନ କଲେ ମୁଁ କି ପାରିବି ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ

ବିନୟେ ତୋ କର ଧରିବି
ବିଛେଦ ସନ୍ତାପୁ ତରିବି
ପରିରମ୍ଭ କରିବି ହରଷରେ ପୂରିବି
ପ୍ରୀତିକି ଏକା ଆଦରିବି ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ

୫—ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଅନୁପ୍ରାସ : (ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣଗୁଡ଼ିକର ଅନୁପ୍ରାସ)

କାମନା ମନା କରି ବିରସ ରସ ଧରି
ନ କରୁ କରୁଣା ନିରତେ
ମୁଁ ମାର ମାରଣରେ ସୁଭଷୀ ଭସିଲିରେ
ସେବାରେ ବାରେ ରଖ ମୋତେରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ

ବିପଦ ପଦକରେ ସାର
କିଞ୍ଚିତେ ଚିରେ ଭବ ଧର
ହାସ ରସର ସୁଧା ପ୍ରସରୁ ସରୁ ମଧ୍ୟା
ଭରସା ରସାଳସା କରରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ

ଆଶା କରଯାଏ, ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ଗ୍ରାହକମାନେ ଏଥିରୁ ରସାସ୍ୱାଦନ କରି କବିଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥପାଠରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହେବେ ଓ ସେହି ମାନଙ୍କର ସହଯୋଗରେ କବିଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ଆଲୋଚିତ ହେବ । ପାରନ୍ଧାର ଆପନ୍ନା ପଣ୍ଡା ତାଙ୍କ ସଂକଳିତ ୧୯୨୬ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର

ଇତିହାସ–୨ୟ ଭାଗ 'କବି ଜୀବନୀ' ପୁସ୍ତକରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, "କବି ରଘୁନାଥ ନିଜେ ପଣ୍ଡିତ ବୋଲି ଲୋକରେ ପରିଚୟ ଦେବା ନିମିତ୍ତ ଲକ୍ଷଣ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଣୟନ କଲେ । ତହିଁରେ ୧୬ଟି ବିଷୟ ଲେଖାଅଛି; ଯଥା – ଗଣ, ଲିପି, ପ୍ରାସାନୁପ୍ରାସ ଓ ବିଶ୍ରାମଯତି, ଗଦ୍ୟ ପଦ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତ ଛନ୍ଦ, ବୃତ୍ତ, ଦଣ୍ଡକ, ଓଡ୍ର ଛନ୍ଦ, ନାଦ ଶ୍ରୁତି, ରାଗ, ଗୀତ, ତାଳ, ବାଦ୍ୟ, ନୃତ୍ୟ, ଅଭିନୟ, ଭାବ ଅର୍ଥାତ ଅଳଙ୍କାର ଏହିପରି ଷୋଳ ଲକ୍ଷଣରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛି ।" ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କରି ସେ ଲେଖିଥିଲେ,

"ରଘୁନାଥ ପରୀକ୍ଷା ହେ ଧାରଳା ନିବାସୀ । କବିତା ପ୍ରଭବେ ତୁମ୍ଭେ ହେଲ କବି ଶଶୀ ।
ଉତ୍କଳେ ନାଟକ ଗନ୍ଧ ନ ଥିଲା ପୂର୍ବରେ । ରଚିଚ ନାଟକ ଏକ ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରଥମରେ ।
ନାଟକଟି ଗୋପୀନାଥ ବଲ୍ଲଭ ନାମରେ । ଖ୍ୟାତ ହୋଇଅଛି ଏବେ ଉତ୍କଳ ରାଜ୍ୟରେ ।"

କର୍ମମୟ ପରିଣତ ବୟସରେ କବି ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିଠାରେ ୧୮୯୬ ମସିହା ପୂର୍ବରୁ ଦେହତ୍ୟାଗ କରି ଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ।

ପାରଳାର ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ କବି ହରିକୃଷ୍ଣ

ଗବେଷକ ସ୍ୱର୍ଗତଃ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁଙ୍କ ମତରେ ପାରଳାର ଓଡ଼ିଆ କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ 'ଏକାଦଶୀ ମାହାତ୍ମ୍ୟ'ର ଅନୁବାଦକ ହରିକୃଷ୍ଣ ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ । କବି ୧୬୬୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଆପନା ପଣ୍ଡାଙ୍କର ଲିଖିତ ଓ ୧୯୨୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରକାଶିତ 'କବି ଜୀବନୀ' ପୁସ୍ତକରେ ଅନୁମାନ କରଯାଇଅଛି । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କର ଗଣନା ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ । ହରିକୃଷ୍ଣ ଜାତିରେ ଚିତ୍ରକର । ଏହାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ ଫକୀର ମହାରଣା ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ଲୀଳାବତୀ । ହରିକୃଷ୍ଣ ପାରଳା ରାଜପ୍ରାସାଦରେ ପ୍ରଧାନ ଚିତ୍ରକର ଥିଲେ । ପାରଳା ସହରର ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଆଦି ବିଗ୍ରହ ଓ ପାରଳା ଜମିଦାରୀ ଅନ୍ତର୍ଗତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆନ୍ଧ୍ର ପ୍ରଦେଶର ଶ୍ରୀକାକୁଲମ ଜିଲ୍ଲାଭୁକ୍ତ ବଂଶଧାର ନଦୀ ତୀରରେ ପାରଳାଠାରୁ ଦଶ କୋଶ ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ଲିହୁରୀ ଗ୍ରାମର ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥଙ୍କୁ ଚିତ୍ର କରିବା ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କୌଳିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା । ଉତ୍ସବାଦି ସମୟରେ ସେ ରାଜବାଟୀର ସମସ୍ତ ଚିତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ପାରଳା ରାଜା ତାଙ୍କୁ ମହାପାତ୍ର ଉପାଧି ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁର ନାମକ ଖଣ୍ଡିଏ ଗ୍ରାମ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଲିହୁରୀର ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ପାରଳା ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ଦେବତା । ସେଠାରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଦୋଳ ଉତ୍ସବ ମହା ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ପାଳିତ ହୁଏ । ସମୟ ସମୟରେ ପାରଳା ମହାରାଜା ସପରିବାର ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଦର୍ଶନ ନିମିତ୍ତ ଏହିଠାରେ ବିଜେ ହୁଅନ୍ତି । ଲୋକେ କହିବାର ଶୁଣାଯାଏ, ହରିକୃଷ୍ଣ ନିଜେ ଭକ୍ତ ଓ ବୈଷ୍ଣବ ଥାଇ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ଲିହୁରୀର ଦାରୁବିଗ୍ରହ ଗୋପୀନାଥଙ୍କୁ ଗଠନ କରିଥିଲେ । ହରିକୃଷ୍ଣ ଦରିଦ୍ର ପରିବାରରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅର୍ଥ ଲାଳସା ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରାସ କରି ନ ଥିଲା । କୁଟୁମ୍ବ ପ୍ରତିପୋଷଣ ନିମିତ୍ତ ରାଜ ଦରବାରରୁ ଯତ୍ ସାମାନ୍ୟ ଅର୍ଥ ତାଙ୍କୁ ମିଳୁଥିଲା, ସେଥିରେ ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଥାଇ ବାଗଦେବୀଙ୍କର ସେବାରେ ସମୟ ଅତିବାହିତ କରୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଗଠନ ଉପଲକ୍ଷେ ହରିକୃଷ୍ଣ ଖଣ୍ଡିଏ ଗ୍ରାମ ପୁରସ୍କାର ସ୍ୱରୂପ ପାଇଥିଲେ ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ଗୋପୀନାଥ ଓ

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଚିତ୍ର କରିବା ନିମିତ୍ତ ଆଉ ଖଣ୍ଡିଏ ଗ୍ରାମ ପାଇଲେ ସେତେବେଳେ ସେ ପ୍ରଥମ ଗ୍ରାମଖଣ୍ଡି ରଜାଙ୍କୁ ଫେରାଇ ଦେଇ ନିଜର ନିର୍ଲୋଭତାର ପ୍ରମାଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବଂଶଧରମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଏଥିପାଇଁ ଗର୍ବିତ । ହରିକୃଷ୍ଣ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଥିଲେ । ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରତିପାଳନ କରି ସେ ଅବଶିଷ୍ଟ ସମୟ ପରମାର୍ଥିକ ଚିନ୍ତା ଓ ବାଣୀ ଆରାଧନାରେ ଅତିବାହିତ କରୁଥିଲେ । ଥରେ ଲିହୁରୀ ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଗଠନ ସମୟରେ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ରେ ହତିଆର ବାଜି ଗୋଡ଼ ଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇଗଲା । ନାନା ଔଷଧପତ୍ର ପ୍ରୟୋଗରେ ତାହା ଉପଶମ ହେଲା ନାହିଁ । କବି ମନସ୍ତାପରେ ନିଦ୍ରାମଗ୍ନ ଥାଇ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେ, କେହି ଜଣେ ତାଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଉ ଅଛନ୍ତି ଯେ ଭକ୍ତିରସ-ପ୍ରଧାନ କୌଣସି କବିତା ରଚନା କଲେ ତାଙ୍କର କ୍ଷତ ଆରୋଗ୍ୟ ହେବ । ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ପାଇ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ଉଠି ହରିକୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତି ରସାତ୍ମକ ଗୋଟିଏ ଚଉତିଶା ରଚନା କଲେ । ଯେଉଁ ଦିନ ରଚନା ଶେଷ ହେଲା ସେହି ଦିନ ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୋଗମୁକ୍ତ ହୋଇ ଆରୋଗ୍ୟ ସ୍ନାନ କଲେ । ଦୁଃଖର ବିଷୟ, ଏହି ଚଉତିଶାଟି ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ । ତାଙ୍କ ଅନୂଦିତ ଏକାଦଶୀ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରଚନାରୁ ତାଙ୍କର ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ଦକ୍ଷତା ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ହରିକୃଷ୍ଣଙ୍କ ରଚିତ ଏକାଦଶୀ ମାହାତ୍ମ୍ୟର ଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କରଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁର୍ଲଭ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚଳିତ ସଂସ୍କରଣରୁ କବି ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଲେଖିବାର ଜଣା ପଡ଼େ –

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚରଣେ ଶରଣ
ଯେ ସର୍ବ ଶୁଭର କାରଣ

ଯାହାକୁ ଆଶା କରି ସାଧୁ । ତରେ ଦୁସ୍ତର ଭବସିନ୍ଧୁ
ଆଶ୍ରୟ କରି ଯେଉଁ ପଦ । ଧ୍ରୁବ ପାଇଲେ ଧ୍ରୁବ ପଦ
ଦ୍ରୌପଦୀ ଯେଉଁ ପଦ ଚିନ୍ତି । ତରିଲେ ଅଶେଷ ବିପତ୍ତି
ଯାହା ସେବାରୁ ଅପବର୍ଗ । ଆପେ ମିଳଇ କିବା ସ୍ୱର୍ଗ
ଏମନ୍ତ ପ୍ରଭୁ ଛାଡ଼ି ନରେ । କିଂପା ଭ୍ରମୁଛ ଅନ୍ୟ ଠାରେ
ପୁଷ୍କରେ ଫଳ ବୁଦ୍ଧି ଛାଡ଼ି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପାଦ ପଦ୍ମେ ପଡ଼ି
କର୍ଦ୍ଦମପୟ କିଂପା ଧର । ଛାଡ଼ି ପୀୟୂଷ ପଦ୍ମାକର

ଅଥବା କେ ହେବ ନିବାରି । ନିଜ ପ୍ରକୃତି ପରିହରି
ବଳଇ ସମସ୍ତଙ୍କ ଚିତ୍ତ । ଶରଣ ମୋର ଗୋପୀନାଥ ।

ଅନୁବାଦ ପ୍ରାୟ ଆକ୍ଷରିକ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କବି ଯେ ସଂସ୍କୃତରେ ସୁପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ ତାହା ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୁଏ ।

ଅନୂଦିତ ଏକାଦଶୀ ମାହାତ୍ମ୍ୟରେ ଚବିଶ ଗୋଟି ଅଧ୍ୟାୟ ଅଛି । କୃଷ୍ଣ ଓ ଶୁକ୍ଳ ପକ୍ଷର ଏକାଦଶୀ ତିଥିକୁ ହରିବାସର ବୋଲଯାଏ । ସେଦିନ ଉପବାସ ବା ନିତାନ୍ତ ପକ୍ଷରେ ଫଳାହାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ବରଷକର ଚବିଶଟି ଏକାଦଶୀ ମଧ୍ୟରୁ ଚାରିଟିକୁ ବଡ ଏକାଦଶୀ ବୋଲଯାଏ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ବିଧବାମାନେ ଓ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏକାଦଶୀ ଦିନ ଓ ବିଶେଷତଃ ବଡ଼ ଏକାଦଶୀ ଦିନ ନିର୍ଜଳ ଉପବାସ କରନ୍ତି । ବିଶ୍ୱାସ, ଏକାଦଶୀ ବ୍ରତ କଲେ ପରଲୋକରେ ବୈକୁଣ୍ଠ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ । ଏକାଦଶୀ ଦିନ ଅନ୍ନ, ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗମ ଓ ତୈଳାଭ୍ୟଙ୍ଗ ନିଷେଧ । ହରିଭକ୍ତି ବିଳାସ ଗ୍ରନ୍ଥ ମତରେ ଏକାଦଶୀ ଅଷ୍ଟବିଧ ।

୧. ଉନ୍ମୀଳନୀ – ଯେଉଁ ଏକାଦଶୀରେ ୬୦ଦଣ୍ଡକୁ ଅଧିକ ପର ଦିବସକୁ ବାକି ଥାଏ ।

୨. ବ୍ୟଞ୍ଜଳୀ – ଯେଉଁ ଏକାଦଶୀ ୬୦ ଦଣ୍ଡରୁ କମି ପର ଦିନକୁ ଥାଏ ।

୩. ତ୍ରିସ୍ପର୍ଶା – ଅରୁଣ ଉଦୟ କାଳରେ ଏକାଦଶୀ, ତପରେ ଦ୍ୱାଦଶୀ ଓ ଅନ୍ତେ ତ୍ରୟୋଦଶୀ ।

୪. ପକ୍ଷବର୍ଦ୍ଧିନୀ– ଯେଉଁ ଏକାଦଶୀର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ବା ଅମାବାସ୍ୟା ୬୦ ଦଣ୍ଡରୁ ଅଧିକ ଥାଏ ।

୫. ଜୟା – ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ୱାଦଶୀରେ ଯେବେ ପୁନର୍ବସୁ ନକ୍ଷତ୍ର ପଡ଼େ ।

୬. ବିଜୟା – ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ୱାଦଶୀ ଯେବେ ଶ୍ରବଣା ନକ୍ଷତ୍ର ଯୁକ୍ତ ହୁଏ ।

୭. ଜୟନ୍ତୀ – ଯେବେ ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ୱାଦଶୀରେ ରୋହିଣୀ ନକ୍ଷତ୍ର ପଡ଼େ ।

୮. ପାପନାଶିନୀ – ଯେବେ ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ୱାଦଶୀରେ ପୁଷ୍ୟା ନକ୍ଷତ୍ର ପଡ଼େ ।

ଗୁରୁବାର ଏକାଦଶୀ ପଡ଼ିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ବ୍ରତ ଓ ରବିବାର ଏକାଦଶୀ ପଡ଼ିଲେ ରବି-ନାରାୟଣ ବ୍ରତ କରଯାଏ । ବର୍ଣ୍ଣିତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର

ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ବାସୁଦେବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ କେଉଁ ଏକାଦଶୀର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବୁଝାଉ ଅଛନ୍ତି ;

ଶୁଣି ପଣ୍ଡୁସୁତ ବାସୁଦେବ । ବୋଇଲେ ଶୁଣ ନରଦେବ ।
ଅଛନ୍ତି ମୋର ଏକାଦଶୀ । ସେହି ସକଳ ପାପ ଧ୍ୱଂସୀ ।
ତାମସ ନୋହେ ବ୍ରତଦାନ । ଯଜ୍ଞ ତପସ୍ୟା ପୁଣ୍ୟ ସ୍ନାନ ।

× × × × × ×

ଚତୁର୍ବିଂଶତି ଏକାଦଶୀ । ମୋ ଦେହୁ ଉପୁଜି ବିକାଶି ।
ଯଜ୍ଞାଦି ନୋହେ ଯାହା ସମ । ସମସ୍ତ ପାତକ ନାଶନ ।

ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ମାର୍ଗଶିର କୃଷ୍ଣ ଉତ୍ପତ୍ତି ଏକାଦଶୀ
୨ୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ମାର୍ଗଶିର ଶୁକ୍ଳ ମୋକ୍ଷ ଏକାଦଶୀ
୩ୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ପୌଷ କୃଷ୍ଣ ସଫଳା ଏକାଦଶୀ
୪ର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟରେ ପୌଷ ଶୁକ୍ଳ ପୁତ୍ରଦା ଏକାଦଶୀ
୫ମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ମାଘ କୃଷ୍ଣ ଷଟତିଳ ଏକାଦଶୀ
୬ଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟରେ ମାଘ ଶୁକ୍ଳ ଜୟା ବା ଭୈମୀ ଏକାଦଶୀ
୭ମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଫାଲଗୁନ କୃଷ୍ଣ ବିଜୟା ଏକାଦଶୀ
୮ମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଫାଲଗୁନ ଶୁକ୍ଳ ଆମଳକୀ ଏକାଦଶୀ
୯ମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଚୈତ୍ର କୃଷ୍ଣ ପାପମୋଚନୀ ଏକାଦଶୀ
୧୦ମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଚୈତ୍ର ଶୁକ୍ଳ କାମଦା ଏକାଦଶୀ
୧୧ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବୈଶାଖ କୃଷ୍ଣ ବରୂଥିନୀ ଏକାଦଶୀ
୧୨ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବୈଶାଖ ଶୁକ୍ଳ ମୋହିନୀ ଏକାଦଶୀ
୧୩ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ କୃଷ୍ଣ ଅପରା ବା ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା ଏକାଦଶୀ
୧୪ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଶୁକ୍ଳ ନିର୍ଜଳା, ଦେବ ବିବାହ ବା ପଦ୍ମା ଏକାଦଶୀ
୧୫ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଆଷାଢ଼ କୃଷ୍ଣ ଯୋଗିନୀ
୧୬ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଆଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ଦେବ ଶୟନ କାମିକା ବା ବାହୁଡ଼ା
୧୭ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଶ୍ରାବଣ କୃଷ୍ଣ କାମିନୀ ବା ଗାନ୍ଧାରୀ

୧୮ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଶ୍ରାବଣ ଶୁକ୍ଳ ପୁତ୍ରଦା
୧୯ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଭଦ୍ର କୃଷ୍ଣ ଅଜା ବା କାଳିଦଳନ
୨୦ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଭଦ୍ର ଶୁକ୍ଳ ପଦ୍ମ ବା ପାର୍ଶ୍ବ ପରିବର୍ତ୍ତନ
୨୧ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଆଶ୍ୱିନ କୃଷ୍ଣ ଇନ୍ଦିରା
୨୨ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଆଶ୍ୱିନ ଶୁକ୍ଳ ପାପାଙ୍କୁଶା
୨୩ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ କାର୍ତ୍ତିକ କୃଷ୍ଣ ରମା
୨୪ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ କାର୍ତ୍ତିକ ଶୁକ୍ଳ ଦେବୋତ୍ଥାନ ବା ବୋଧିନୀ ଏକାଦଶୀର ବିଧାନମାନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରା ଯାଇଅଛି ।

ଅନୁବାଦ କେତେଦୂର ସଙ୍ଗତ ତାହା ନିମ୍ନ ଉଦାହରଣରୁ ଆଲୋଚନା କରଯାଉ ;

ଶ୍ଳୋକ – ତଥାପ୍ୟେ କାପିରେ଼କସ୍ୟା ଶୃଣୁ ବଜନ କଥାନକଂ
ଅତଃପର ପ୍ରବକ୍ଷ୍ୟାମି ପୌଷସ୍ୟ କୃଷ୍ଣ ପାକ୍ଷିକାଂ
ଲୋକାନାଂ ଚ ହିତାର୍ଥାୟ କଥୟାମି ବିଧିଂ ତଥା
ପୌଷସ୍ୟ କୃଷ୍ଣପକ୍ଷେ ବୈ ସଫଳା ନାମ ନାମତଃ ।

ଅନୁବାଦ ଗୀତ – ତଥାପି ଶୁଣ ମହାମତି । ଏକାଗ୍ର ଭବେ ଦେଇ ମତି ।
ଏତେକ ବ୍ରତର ଲକ୍ଷଣ । କହିବା କରି ପୁଣ ପୁଣ ।
ଯେ ପୁଷ୍ୟ କୃଷ୍ଣ ଏକାଦଶୀ । ଅର୍ଥ ଦାୟିନୀ ପୁଣ୍ୟରାଶି ।
ସଫଳା ନାମଟି ଏହାର । ଏ ଅନେ ଶୁଣ ନୃପବର ।
ଏହାଙ୍କ ବିଧିମତ ଯେତେ । କହିବା ଲୋକଙ୍କର ହିତେ ।

ଶ୍ଳୋକ – ନାଗାନାଂ ଚ ଯଥା ଶେଷ । ପକ୍ଷିଣାଂ ଗରୁଡ଼ୋ ଯଥା ।
ଦେବାନାଂ ଚ ଯଥା କୃଷ୍ଣୋ । ଦ୍ୱିପଦାଂ ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ଯଥା ।
ବ୍ରତାନାଂ ତଥା ରଜନ । ଏକାଦଶୀ ବିଶିଷ୍ୟତେ ।

ଗୀତ – ନାଗଙ୍କ ମଧ୍ୟେ ଶେଷ ବଡ଼ । ପକ୍ଷୀଙ୍କ ଶ୍ରେଷ୍ଠଟି ଗରୁଡ଼ ।
ଦେବଙ୍କ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କୃଷ୍ଣ ଯେହ୍ନେ । ମାନବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣେ ।
ତେମନ୍ତ ବ୍ରତଙ୍କ ବିଶିଷ୍ଟ । ଏ ଏକାଦଶୀ ବ୍ରତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

କବିଙ୍କର ଅନୁବାଦରେ ଭାଷା ସରଳ ଓ ସୁବୋଧ୍ୟ । ଯଥା –

ଲବଙ୍ଗ ଆଦି ବାସ ଦ୍ରବ୍ୟ । ଯତନେ ଏହା ସଂପାଦିବ ।
କର୍ପୂର ନାରିକେଳ ଆମ୍ର । ଗୁଆ କମଳା ତାଳ ଜାମ୍ବ ।
ଟଭ ନାରଙ୍ଗ ଯେ ଡାଳିମ୍ବ । ଏ ଆଦି ଯେତେକ ମିଳିବ ।
ମୋତେ କରିବ ସମର୍ପଣ । ମଣ୍ଡଳେ କରି ସଂସ୍ଥାପନ ।
ଶ୍ରୀ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଆରାଧି । ଷୋଡ଼ଶ ଉପଚାର ବିଧି ।

× × ×

ହରିକୃଷ୍ଣ ନିଜ ରଚନାରେ ନିଜକୁ କବି ବୋଲି ଚିହ୍ନାଇ ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅନେକ ଚଉପଦୀ ରାଜା ଗଜପତି ନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତା ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ପାରଳାର ଗଜପତି ରାଜା ତାଙ୍କୁ ଏହି ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କରିଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ଏକାଦଶୀ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଓ ଗୋପୀନାଥ ଜଣାଣ ବ୍ୟତୀତ କବି ଅନେକ ଚଉତିଶା ଓ ଚଉପଦୀର ରଚୟିତା । 'ରସ ତାଣ୍ଡବ' ନାମକ ଏକ ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟ ସେ ରଚନା କରିଥିବାର ଜଣାପଡ଼େ ।

ଅତିଶୟ ଦୁଃଖର କଥା ଏହି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓ ପୁରାତନ କବିଙ୍କର ରଚନାମାନ ସଂଗ୍ରହ ନିମିତ୍ତ କୌଣସି ଉଦ୍ୟମ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । କବିଙ୍କର ବଂଶଧରମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଚିତ୍ରକାର ସାହିରେ ବାସ କରୁଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କବିଙ୍କର କୌଣସି ରଚନା, ତାଙ୍କର ପ୍ରାଚୀନତା ବା ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଜଣାନାହିଁ ।

କବିଭୂଷଣ ଗୋପୀନାଥ ପାତ୍ର

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ରଜା ଗଜପତି ନାରାୟଣ ଦେବ ଖ୍ରୀ. ୧୭୧୮ ଠାରୁ ଖ୍ରୀ. ୧୭୬୭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବିତ ଥିଲେ । ସେ ଜଣେ ପରାକ୍ରମଶାଳୀ ରଜା ଓ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । 'ସଙ୍ଗୀତ ନାରାୟଣ', 'ଔଦାର୍ଯ୍ୟ କୌମୁଦୀ', 'କବି କଣ୍ଠହାର' ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥର ସେ ଲେଖକ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏ ଗୁଡ଼ିକ ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଥିଲା । ଏହା ବାଦ ଓଡ଼ିଆରେ 'ନବ ବୃନ୍ଦାବନ ଚନ୍ଦ୍ର ବିହାର' ଓ 'ପ୍ରଭାବତୀ ପରିଣୟ' ନାମରେ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡି ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେ ଲେଖିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ରାଜସଭା ବିଦ୍ୱାନମଣ୍ଡଳୀ ଦ୍ୱାରା ଶୋଭା ପାଉଥିଲା । ଏହି ପଣ୍ଡିତ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରର ରାଜଗୁରୁ ସାହିର ଲୋକନାଥ ତ୍ରିପାଠୀ ଓ କରଣ ସାହିର ଗୋପୀନାଥ ପାତ୍ର ପ୍ରଧାନ ଥିଲେ । ଲୋକନାଥ 'କବି କଣ୍ଠହାର' ଗ୍ରନ୍ଥର ଲେଖକ ଥିଲେ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ବୋଧହୁଏ, ସ୍ୱୟଂ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରି ତାହାକୁ ସେ ନିଜର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଓ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନର ବନ୍ଧୁ ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ରଜା ଜଗନ୍ନାଥ ନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତି କରିଥିଲେ । ଗୋପୀନାଥ ପାତ୍ର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଆଳଙ୍କାରିକ ଗ୍ରନ୍ଥ 'କବି ଚିନ୍ତାମଣି'ର ଲେଖକ ଥିଲେ ଓ ରଜ ଦରବାରରେ 'କବିଭୂଷଣ' ଉପାଧିରେ ସମ୍ମାନିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଗୋପୀନାଥ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର କରଣ ସାହିରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପିତାଙ୍କ ନାମ ବାସୁଦେବ ପାତ୍ର । ସେ ଜାତିରେ କରଣ ଥିଲେ । ବାସୁଦେବ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ କବି ଓ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଚିକିତ୍ସକ ଥାଇ ରଜା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ରାଜସଭା ମଣ୍ଡନ କରୁଥିଲେ । ସେ ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପୁସ୍ତକ ଲେଖି ଯାଇଅଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବିକଳ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ । ଗୋପୀନାଥ ମଧ୍ୟ ଉଚ୍ଚକୋଟିର ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ, ଗାୟକ ଓ ବାଦକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ରଚିତ 'କବି ଚିନ୍ତାମଣି' ଗ୍ରନ୍ଥଟି ସଂସ୍କୃତରେ ଲିଖିତ ଓ ପଚିଶ ଗୋଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ । ପ୍ରତି ଅଧ୍ୟାୟକୁ କିରଣ କୁହାଯାଇଅଛି ପ୍ରତି କିରଣ ଶେଷରେ କବି ନିମ୍ନ ପ୍ରକାର ଭଣିତା କରି ଅଛନ୍ତି । "ଇତି ଶ୍ରୀମନ

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହୀ ଗଜେଶ୍ୱର ଗଙ୍ଗବଂଶାବତଂସ ବୀର ଶ୍ରୀ ଗଜପତି ନାରାୟଣ ଦେବ ବିଦ୍ୱତ୍ ସଭା ରଚିତ ପ୍ରବନ୍ଧ କବିତା ପ୍ରକାଶକ କରଣକୁଳସମ୍ଭବ କବି ଭିଷକବର ବାସୁଦେବପାତ୍ର-ତନୟ ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ କବିଭୂଷଣ କୃତେ କବି ଚିନ୍ତାମଣି ।" କାବ୍ୟର ଆରମ୍ଭରେ ଶ୍ରୀ ରାଧିକା ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ଥିବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବନ୍ଦନା କରା ଯାଇଅଛି । ଗ୍ରନ୍ଥରୁ କବିଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ଅଳଙ୍କାର ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଗଭୀର ପ୍ରବେଶ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ କବି ଅମର-କୋଷଠାରୁ ସଙ୍ଗୀତ କୌମୁଦୀ ଓ ହଂସଦୂତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାମାଣିକ ଗ୍ରନ୍ଥର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିବାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରା ଯାଇଅଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଅଳଙ୍କାର ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା ଓ କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧନ ନିରୂପଣ କରିବାରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଗବେଷକମାନଙ୍କୁ ଅଶେଷ ସହାୟକ ହେବ । ସମୁଦାୟ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇନାହିଁ, ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେ଼ମୀ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ସଂସ୍କୃତ ପାଣ୍ଡୁଲିପି-ମାନଙ୍କର ତାଲିକାରୁ ଏଥିର ବିଷୟ-ବସ୍ତୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ । ପଚିଶ ଗୋଟି କିରଣ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମ କିରଣରେ କବି ଭେଦାଦି ନିରୂପଣ, ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଗଣାଦି ନିରୂପଣ, ତୃତୀୟରେ ବୃତ୍ତ ନିରୂପଣ, ଚତୁର୍ଥରେ କାବ୍ୟ ନିରୂପଣ, ପଞ୍ଚମରେ ନାୟକ ନାୟିକା ନିରୂପଣ, ଷଷ୍ଠରେ ଭାବାଦି ସହଜାଳଙ୍କାର ନିରୂପଣ, ସପ୍ତମରେ ଅନୁରାଗେଙ୍ଗିତାଦି ନିରୂପଣ, ଅଷ୍ଟମରେ ଉଦ୍ଦୀପନ ବିଭାବାନୁଭାବ, ସାତ୍ତ୍ୱିକ ବ୍ୟଭିଚାରୀ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବ ନିରୂପଣ, ନବମରେ ସ୍ଥାୟୀଭାବ, ବିପ୍ରଲମ୍ଭ, ସମ୍ଭୋଗ, ଶୃଙ୍ଗାର ନିରୂପଣ, ଦଶମରେ ହାସ୍ୟାଦିବତ୍ସଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରସ ନିରୂପଣ, ଏକାଦଶରେ ରସ, ପରସ୍ପର ବିରୋଧ ରସାଭାସ, ଭାବାଭାସ, ଭାବ ଶାନ୍ତି, ଉଦୟ ସନ୍ଧି ଶବଳତା ନିରୂପଣ, ଦ୍ୱାଦଶରେ ଗୁଣ ବୃତ୍ତି-ରୀତି ଦଶପ୍ରାଣ ନିରୂପଣ, ତ୍ରୟୋଦଶରେ ଦୋଷ ନିରୂପଣ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶରେ ଶବ୍ଦାଳଙ୍କାର ନିରୂପଣ, ପଞ୍ଚଦଶରେ ଅର୍ଥାଳଙ୍କାର ନିରୂପଣ, ଷୋଡ଼ଶରେ ଶବ୍ଦ ପ୍ରକାଶ ନିରୂପଣ, ସପ୍ତଦଶଠାରୁ ବିଂଶ କିରଣରେ କାବ୍ୟୋଚିତ ବର୍ଣ୍ଣନ ନିରୂପଣ କରା ଯାଇଅଛି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ୨୧ଶ କିରଣରେ ଉପମାନ, ୨୨ଶ କିରଣରେ କବି ପ୍ରସିଦ୍ଧି, ୨୩ଶରେ ସମସ୍ୟାପୂରଣୋଦୟ ନିରୂପଣ, ୨୪ଶରେ ନାୟିକାଦି ନିରୂପଣ ଓ ୨୫ଶରେ ସଙ୍ଗୀତ ନିରୂପଣ କରା ଯାଇଅଛି । ଗ୍ରନ୍ଥ ଶେଷରେ କବି ପୁନର୍ବାର ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରି ଅଛନ୍ତି । ଅନୁମାନ କରାଯାଏ, ୧୭୬୩ ମସିହାରେ ତାଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ରଜା ଜଗନ୍ନାଥ ନାରାୟଣ

ଦେବ ଭାରତବର୍ଷର ବିଭିନ୍ନ ତୀର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟଟନରେ ଯାଇଥିବା ପୂର୍ବରୁ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟି ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । କବିଙ୍କର ପ୍ରତିଭାର ଏହା ଏକ ନିଦର୍ଶନ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ 'ରାମ ବିହାର' ନାମକ ଏକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ଓ କେତେଖଣ୍ଡି ଚିତ୍ର କାବ୍ୟର ସେ ରଚୟିତା ଥିଲେ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରଯାଏ । କବିଭୂଷଣଙ୍କର ଜନ୍ମକାଳ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ନିରୂପିତ ନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଯେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ଜୀବିତ ଥିଲେ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ନାହିଁ ।

'ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବିହାର'କୁ ଏକ ମହାକାବ୍ୟ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏଥିରେ କବି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଜନ୍ମ, ବିବାହ, ରାବଣ ବଧ, ଅଭିଷେକ ପ୍ରଭୃତି ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଅଛନ୍ତି । ଏହା ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ ପରି ଅଳଙ୍କାର ଓ ରାଗ ରାଗିଣୀରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ମାତ୍ର ଭାଷା ଓ ଭାବ ଏପରି କ୍ଲିଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଆଳଙ୍କାରିକ ହୋଇଥିବାରୁ କବି ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମଧ୍ୟ କବିଗୁଣ, କବିତ୍ୱ ଲକ୍ଷଣ ବିଭିନ୍ନ ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ, ସଙ୍ଗୀତ ତାଳଲୟ ଆଦିର ଲକ୍ଷଣ ଗାୟକ ଲକ୍ଷଣ, ବାଦ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ, ବିଭିନ୍ନ ରାଗର ସମୟଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ଆଦି ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଅଛନ୍ତି । ଦୁଃଖର ବିଷୟ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବିହାର ଅଦ୍ୟାପି ଅପ୍ରକାଶିତ ।

କବିଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ବିଷୟରେ ସମଗ୍ର ତଥ୍ୟ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହସ୍ତଗତ ନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ଅଗାଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଥିବାର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଅଛି । ଅଳଙ୍କାର ଶାସ୍ତ୍ର ହିସାବରେ ସାହିତ୍ୟ ଦର୍ପଣ ପରି 'କବି ଚିନ୍ତାମଣି' ଓ ଏହାର ଗ୍ରନ୍ଥକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ଗୌରବ ଲାଭ କରିବା ଆଶା କରାଯାଏ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ କବିଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ଦକ୍ଷତା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବିହାର କାବ୍ୟ ପ୍ରମାଣ କରୁଅଛି ଓ ଆଶା କରାଯାଏ ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରକାଶନ ଫଳରେ କବିଭୂଷଣ ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସର ଗ୍ରନ୍ଥକାରଙ୍କ ପରି ସର୍ବଜନ ଆଦୃତ ଓ ସମ୍ମାନିତ ହେବେ ।

ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରିତାପର ବିଷୟ କବିଙ୍କର ସ୍ମୃତି ରକ୍ଷା ଦିଗରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ଉଦ୍ୟମ ହୋଇନାହିଁ । ନିକଟରେ (୧୯୬୮ ମସିହାରେ) ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି

ନଗରପାଳିକା କରଣ ସାହି ସ୍କୁଲଟିକୁ ତାଙ୍କରି ନାମରେ ନାମିତ କରି ଅଛନ୍ତି ଓ ସେଠାରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ତାଙ୍କର ବିସ୍ମୃତପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଭାର ସ୍ମରଣ ଓ ଆଲୋଚନା କରା ଯାଉଛି । ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ କବିଭୂଷଣଙ୍କର ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥ ଦୁଇଗୋଟି ପ୍ରକାଶିତ ହେବାର ଆଶା କରାଯାଏ । ବହୁ ଗବେଷକ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ 'କବି ଚିନ୍ତାମଣି'ର ବିସ୍ତୃତ ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ କରିଥିବା ସୁଖର ବିଷୟ ।

ଗୀତକାର ଓ ଗୌରହରି ପରିଚ୍ଛା

ସଙ୍ଗୀତକାର ଗୌରହରି ଓଡ଼ିଶାର ବୈଷ୍ଣବକବି କବିକଳହଂସ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ପଟ୍ଟନାୟକ (ଖ୍ରୀ. ୧୭୮୫—୧୮୬୨)ଙ୍କର ସମକାଳୀନ କବି । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ବର୍ଷିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଗଣନା ଅନୁସାରେ କବିଙ୍କର ଜନ୍ମ ଖ୍ରୀ. ୧୭୯୪ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ଖ୍ରୀ. ୧୮୮୪ ବୋଲି ବର୍ତ୍ତମାନ ଧର ଯାଇଅଛି । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଗୌରହରି ଅନ୍ୟତମ ବିଶିଷ୍ଟ କବି । ତାଙ୍କର ଚଉପଦୀ ଓ ସଙ୍ଗୀତ-ଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଶେଷ ଜନପ୍ରିୟ । ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ଲେଖକମାନେ ଏହାଙ୍କ ବିଷୟ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ନାହାନ୍ତି । ପାରଳାର ସ୍ୱର୍ଗତ ଅପର୍ଣ୍ଣା ପଣ୍ଡା ତାହାଙ୍କର ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ୨ୟ ଭାଗରେ (ଖ୍ରୀ. ୧୯୨୫ରେ ପ୍ରକାଶିତ) ଏହାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯତ୍ ସାମାନ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଅଛନ୍ତି । ଗୌରହରି ମୁଖ୍ୟତଃ ଗୀତିକାର ବା ଚଉପଦୀ ଲେଖକ । ବ୍ୟାସକବି ଫକୀର ମୋହନ 'ଉତ୍କଳ ଭ୍ରମଣ'ରେ ଯଥାର୍ଥତଃ ଏହାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ;

"ଓଡ଼ିଆ ଦକ୍ଷିଣ ସୀମା ପାରଳାଖେମଡ଼ି
ଧନେ ମାନେ କିଏ ଆଉ ଅଛି ତାକୁ ବଳି,
କବିତ୍ୱ ଗୌରବସ୍ଥାନ ନ ଦେଖେ ସେପରି
ଗାଉଥିଲେ ବସି ଗୀତ ଯହିଁ ଗୌରହରି ।"

କାବ୍ୟ-ସଙ୍ଗୀତର ଲୀଳାଭୂମି ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଦାନ ଚଉପଦୀ । ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ, ହରିକୃଷ୍ଣ ବେବର୍ତ୍ତା ଓ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଭଳି ଗୌରହରିଙ୍କର ମଧ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବ କବି ଭାବରେ ଜନପ୍ରିୟ ଚଉପଦୀ ରଚନା ଅନବଦ୍ୟ । ଦୀର୍ଘ ଛାନ୍ଦ ବିଶିଷ୍ଟ କାବ୍ୟ ରଚନା ରୀତି ବହୁକାଳ ଅନୁସୃତ ହେବା ପରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଚଉପଦୀ ରଚନା ଜନପ୍ରିୟତା ଲାଭ କରିଥିଲା । ସଂସ୍କୃତ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଓ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ପଦାବଳୀ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଚଉପଦୀ ରଚନାକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ଗୌରହରି

ଚଉପଦୀ ରଚନା କରି ନିଜର ଅପୂର୍ବ କବିତ୍ୱର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନିଦର୍ଶନ ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି ।

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଗୋପୀନି ସାହିରେ ବିଖ୍ୟାତ ପଟ୍ଟନାୟକ ପରିବାରରେ ଗୌରହରି ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଦୀର୍ଘାୟୁ (୯୦) ଥିଲେ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ବାଲ୍ୟ ବୟସରେ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଅଧିକ ଧୀଶକ୍ତି ନ ଥିଲା । ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଅମରକୋଷ ମାତ୍ର ଶେଷ କରି ସେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ସଙ୍ଗୀତ ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ରୁଚି ଥିବାରୁ ସେ ସଙ୍ଗୀତ ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା କଲେ । କର୍ଣ୍ଣାଟକୀ ସଙ୍ଗୀତରେ ସେ ପାରଦର୍ଶିତା ଲାଭ କଲେ । ସଙ୍ଗୀତରେ ପାରଦର୍ଶୀ ହୋଇ ସେ ଚଉପଦୀମାନ ରଚନା କଲେ । ତାଙ୍କର ରଚନା ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଛନ୍ଦ ବନ୍ଧନରେ ସୁଶ୍ରାବ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । କାଳକ୍ରମେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ରଚନାମାନ ପ୍ରଣୟନ କରି ସେ ରାଜ ଦରବାରରେ ଓ ପରେ ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳରେ କବି ସମାଜରେ ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ ହେଲେ । ତାଙ୍କର ଜୀବିତାବସ୍ଥାରେ ରଚିତ ରସପୂର୍ଣ୍ଣ ଚଉପଦୀମାନ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ପଦ୍ୟମାଳା ନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରେମଲୀଳାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଏହି ଚଉପଦୀମାନ ରଚିତ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ବସ୍ତ୍ରାପହରଣ, ଅଷ୍ଟକାଳ ସେବା, ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନାଟକ ସେ ରଚନା କରିଥିଲେ । ନାଟକଟି ଜଳନ୍ତର ଅଧୀଶ୍ୱର ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଛୋଟରାୟଙ୍କର ନାମରେ ଅଙ୍କିତ ଓ ଅର୍ପିତ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ କେହି ଏହାକୁ ପାଇ ନିଜ ରଚନା ବୋଲି କହି ଗଞ୍ଜାମର ବିଭିନ୍ନ ରାଜବାଟିରେ ପ୍ରଚାର କଲେ । ନାଟକଟି ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବିକୃତ ଆକାରରେ ପରିବେଷିତ ହେଉଅଛି ।

ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ପାରଳାରେ ବହୁବର୍ଷ ଅତିବାହିତ କରି ସେ 'ଜଗଜ୍ଜନ ମନୋରଞ୍ଜିନୀ ମଞ୍ଜୁଷା'କୁ ବାହାରିଗଲେ । ମଞ୍ଜୁଷାର ଗୁଣଗ୍ରାହୀ କାବ୍ୟାମୋଦୀ ରାଜା ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ରାଜମଣିଦେବ ତାଙ୍କୁ ମହା ସମାଦରରେ ପ୍ରାୟ ପଚ୍ଚିଶ ବର୍ଷ କାଳ ସେଠାରେ ରଖିଥିଲେ । ତାଙ୍କଠାରୁ ସଙ୍ଗୀତ ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା କରି ସେଥିରେ ସେ ପାରଦର୍ଶିତା ଅର୍ଜ୍ଜନ କରିଥିଲେ । ତଦୀୟ ପୁତ୍ର ରାଜା ଶ୍ରୀ ବାସୁଦେବ ରାଜମଣି ଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ଅବସରରେ କବି ପୁଣି ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଫେରି ଆସିଲେ ।

ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେମଲୀଳା ବିଷୟକ କବିତାମାନ ରଚନା କରୁଥିଲେ । ଏହି କବିତାମାନ ମଧ୍ୟ ପଦ୍ୟମାଳାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । କବିଙ୍କର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାଶିତ ରଚନା ଗୌରହରି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଅତୁଳ ସମ୍ମାନାସ୍ପଦ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତିଙ୍କ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ଶ୍ରୀ ଅପର୍ଣ୍ଣା ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇ ୧୯୨୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିସ୍ଥିତ ଗଜପତି ପ୍ରେସରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ପଦ୍ୟାବଳୀର ପଦ୍ୟମାନ ନିଜର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଜଳନ୍ତର ରାଜା ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଛୋଟରାୟ, ଧାରାକୋଟର ରାଜା ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ସିଂହ, ପାରଳାର ରାଜା ଶ୍ରୀ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଓ ତାଙ୍କର ପିତା ରାଜା ଶ୍ରୀ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ, ମଞ୍ଜୁଷା ରାଜା ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବ ରାଜମଣି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତା କରା ଯାଇଅଛି । ନିମ୍ନରେ କେତୋଟି ଉଦାହରଣ ଦିଆଗଲା ;

୧. କହିଲେ ଜଳନ୍ତର ଛୋଟରାୟ ନରବର
   ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବ ଏହିପରି ରେ ସହଚରୀ । (ପୃ. ୬୯)

୨. ଧବ ଆଗେ ରହି ଧିକ୍‌କରି ନ ହୋଇ
   ଧନ୍ୟ କେବା ବୋଲାଇବ
   ଧାରାକୋଟ ନୃପ ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ସିଂହ କହେ ଏହୁ ଭାବ । (ପୃ. ୩୫)

୩. ପାରଳାଧବ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ
   ଏ ରସେ ତୋଷେ ଭକ୍ଷେ ସରସ ଚିତ୍ତରେ । (ପୃ. ୯)

୪. ଅଇଲି ନ ଜାଣି ଆଉ କେ କ୍ଷଣି
   ନ ତେଜିବି ଶ୍ରୀ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ ଭଣି ସେ । (ପୃ ୩)

୫. ଖଣ୍ଡିତା ଶ୍ରୀ ରାଧାରାଣୀ
   ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବ ରାଜମଣି
   ହୋଇ ଅତି ଆନନ୍ଦ ଚିନ୍ତି ସରୋଜ ପଦ
   କହେ ଏ ରସେ ପଦ
   ସୁଜନ ଜନେ ଶୁଭଦ । (ପୃ, ୩୩)

୬. ଭଙ୍ଗି କର୍ପୂର ତାମ୍ବୁଳ ଆଣି
ସାଜି ରଖିଥିବ ବୀଣାବାଣି
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ରାଜମଣି
କହେ ହରଷେ ବଞ୍ଚିବା ପ୍ରିୟ ସହିତରେ (ପୃ. ୩୭)

ଅତି ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଥିବା ଯୋଗୁ ଗଞ୍ଜାମର ତତ୍‌କାଳୀନ ରାଜାମାନେ ତାଙ୍କୁ ବହୁତ ଆଦର କରୁଥିଲେ ଓ ନାନା ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାରେ ସେ ପ୍ରଥମେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କରିଥିଲେ । 'ସଙ୍ଗୀତ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ' ଧରଣୀଧରଙ୍କ ଅନୁବାଦ ପରି ଏହା ଏତେ ଲୋକପ୍ରିୟ ନୁହେଁ ମାତ୍ର ଧରଣୀଧର ଛାନ୍ଦରେ ଅନୁବାଦ କରିଥିବା ସ୍ଥଳେ ଗୌରହରି କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ସଙ୍ଗୀତ ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଅନୁବାଦ କରି ଅଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ଜୟଦେବ ଓ ଶ୍ରୀ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ପୁସ୍ତକରେ ଐତିହାସିକ କେଦାରନାଥ କହନ୍ତି, "ଗୌରହରି ବିଭିନ୍ନ ରାଗତାଳ ନିବଦ୍ଧ ସଙ୍ଗୀତରେ ଶ୍ରୀ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଅନୁବାଦ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଅନୁବାଦରେ ଶ୍ରୀ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ପ୍ରତି ସର୍ଗର ଶେଷ ଶ୍ଳୋକର ଅନୁବାଦ କରାଯାଇ ନାହିଁ । ଗୌରହରିଙ୍କର ଉଭୟ ଓଡ଼ିଆ ଓ ତେଲେଙ୍ଗା ସାହିତ୍ୟରେ ଓ ସଙ୍ଗୀତରେ ବିଶେଷ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗୀତ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ତେଲେଙ୍ଗା ଗୀତର ରାଗ ତାଳ ନିବଦ୍ଧ । ତେଲେଙ୍ଗା ଗୀତର ପ୍ରଥମ ଧାଡ଼ିର ଉଲ୍ଲେଖ କରି ସେହି 'ପ୍ରତି' ସ୍ୱର ବାଦୀଶାରେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ସଙ୍ଗୀତ ରଚିତ । ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକର ଅନୁବାଦରେ ପିଣ୍ଡିକ ଶ୍ରୀଚନ୍ଦନ ଲିଖିତ 'ବସନ୍ତ ରାସ'ର ଭବଧାରା ଅନୁସୃତ ହୋଇଅଛି ।" ଗୋସ୍ୱାମୀ-ମାନଙ୍କର ବଙ୍ଗୀୟ ଭାଷା ମିଶ୍ରିତ ଅଷ୍ଟକାଳୀନ ସେବାଗ୍ରନ୍ଥ ଅନୁବାଦ କରି ସେ ନିଜ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରି ଅଛନ୍ତି । କବି ଜଣେ ନିଷ୍ଠାପର ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକ ଓ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ହିସାବରେ ଉତ୍କଳରେ ନିଜ ଆସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ପାରିଥିବା ବ୍ୟାସକବି ଫକୀର ମୋହନଙ୍କର ମନ୍ତବ୍ୟରୁ ପରିସ୍ଫୁଟ ।

କବିଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତ କେବଳ ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାର ନୁହେଁ ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳର ଗୌରବ ଓ ଗର୍ବ । ସଙ୍ଗୀତ ରଚନାରେ କବି ଜଣେ ଯୁଗ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଥିଲେ ।

ସେ ଗାୟକ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୀଣା ବାଦକ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ମଞ୍ଜୁଷା ରଜା ତାଙ୍କୁ ରମାନୁଜ ବୈଷ୍ଣବ ହେବାକୁ ବହୁତ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ଥିଲେ ଓ ନାନା ପ୍ରଲୋଭନ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଇଥିଲେ । ଅନ୍ୟ କେହି ଦୁର୍ବଳମନା ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ଚ୍ଛାନୁରୂପ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ଥାଆନ୍ତେ ମାତ୍ର ଗୌରହରି କେବଳ ରଜାଙ୍କୁ ଯେ ନାସ୍ତିବାଣୀ ଶୁଣାଇଲେ ତାହା ନୁହେଁ, ପ୍ରତିବାଦରେ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ଓ ନିଜର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚିନ୍ତାଧାର ନିଜର କବିତାରେ ଏହି ପ୍ରକାର ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ ।

"କେ ଭଜନ କରୁ କାହାକୁ
ମୋ ମନ ମଜ୍ଜିଛି କୃଷ୍ଣପଦକୁ । (ଘୋଷା)

ପୁରନ୍ଦର ମଣି ଜିଣାବରନ
କେବଳ ମାତ୍ର ମୋହର ଶରଣ
ଶ୍ରୀ ରଧା ଗୋବିନ୍ଦ ଦୁହିଁଙ୍କ ବିନାରେ
ସ୍ମରଣେ ଆଣିବି ନାହିଁ ଚିଉକୁ ।

ନବୀନ କିଶୋର ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର,
ଚରଣ ଯୁଗଳେ ନିତ୍ୟ କିଙ୍କର,
ପଣେ ଏକାଦିନ ଯିବ ଏହି ମନ
ବାଞ୍ଛା କରିଅଛି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ।

ପ୍ରକାଶ୍ୟ କରିବା କଥା ଏ ନୋହେ
ସ୍ମରଣ କରୁଥିବି ମାତ୍ର ସ୍ନେହେ
ବାହ୍ୟ ଭିତରେ ଯେ କରନ୍ତି ସଞ୍ଚାର
ସେ ଜାଣନ୍ତୁ ଏକା ମୋର ନିଷ୍ଠାକୁ ।

ନିନ୍ଦା ବନ୍ଦନାରେ କି ହେବ ଫଳ
ଦୋଷ ମାତ୍ର ସିନା ହୋଇବ ଠୁଳ
ଜାଣି ଜାଣି କେଉଁ କାରଣେ ଅନଳ
ଆଣି ଚଢ଼ାଇ ଘେନିବ କରକୁ ।

କହେ ଗୌରହରି ପ୍ରତି ଜନ୍ମରେ
ଏହି ଅନୁକମ୍ପା ଥାଉ ମୋ ଠାରେ
ମୋ ପରିରେ ହେଲେ ଜଣେ ପତିତରେ
ଅଛି ବୋଲି କେ ନେବ ବଦନକୁ ।

ଶୁଣାଯାଏ କବି ମଞ୍ଜୁଷା ଛାଡ଼ିବା ସମୟରେ ରାଜ ପ୍ରାସାଦର ଦ୍ୱାର ଦେଶରେ ଖଡ଼ି ପଥରରେ ଏଥିର ପ୍ରଥମ ପଦଟି ଲେଖିଦେଇ ଆସିଥିଲେ । କବିଙ୍କର ନିଷ୍କାମ ପ୍ରେମ ଓ ଉଚ୍ଚ ଦାର୍ଶନିକ ଆଦର୍ଶ ଏହିପରି ଅନେକ କବିତାର ଛନ୍ଦେ ଛନ୍ଦେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି । କବିତା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରଚନାମାନ ମୁଖ୍ୟତଃ ଶୃଙ୍ଗାର ରସଯୁକ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏଥିରୁ କବିଙ୍କର ବଳିଷ୍ଠ ଈଶ୍ୱର ପ୍ରେମ ଓ ଗଭୀର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକ ଡକ୍ଟର ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ 'ଭରଦ୍ୱାଜ' କବିଙ୍କର ରଚନାବଳିକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଚାରିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି

୧. ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଓ ପ୍ରାକୃତ ପ୍ରେମ ଲୀଳାତ୍ମକ ଚଉପଦୀ ସମୂହ

୨. ବଙ୍ଗଳା ଅଷ୍ଟକାଳ ସେବା

୩. ବାସ୍ତାପହରଣ (ଚଉପଦୀ)

୪. ଭାଷା ସଙ୍ଗୀତ ବିନୋଦ (ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଅନୁବାଦ)

କବିଙ୍କର କାବ୍ୟ ପାଠରୁ ଜଣାଯାଏ ସେ ବଙ୍ଗଳା, ହିନ୍ଦି, ତେଲୁଗୁ , ଓଡ଼ିଆ ଓ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ପ୍ରବୀଣ ଥିଲେ । ପ୍ରାଚୀନ କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବ୍ରଜନାଥ ବଡଜେନାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ହିନ୍ଦି, ବଙ୍ଗଳା, ତେଲୁଗୁରେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବିରଳ । ସେ ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗଳା, ହିନ୍ଦି ଓ ତେଲୁଗୁ ସମ୍ମିଶ୍ରଣରେ ଯେଉଁସବୁ ଚତୁର୍ଭାଷିକ ପଦ୍ୟ ରଚନା କରିଯାଇଛନ୍ତି ତାହା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ବିଚିତ୍ର ପରୀକ୍ଷା । ଡକ୍ଟର ଭରଦ୍ୱାଜ ତାହାର ଏକ ଉଦାହରଣ ଦେଇଛନ୍ତି ତାଙ୍କର 'ପ୍ରାଚୀନ ଗୀତିକବି ଓ କାବ୍ୟଧାରା' ପୁସ୍ତକରେ ।

"ସାଜି ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ସୁବେଶରେ
ରଜୀବ ନେତ୍ର ଭଜି ସଙ୍କେତ ନିକୁଞ୍ଜରେ ।

ବିଛାୟାଂ ପଲଙ୍କ ସୁପାତି
ଯାରନା କିୟା ରଚନ କି ବାତୀ ।

ଜାଗନ ମେ ଭୋର ଭଇ ରାତି
ଥାନେ ବର୍ଞ୍ଜିବା ହେଇ ରୀତି

ଆତାନି ବାଣ୍ଟେ ହିତାବାନା କାମିନୁ ଲେବାସୁ
ସାଉନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମୁନାରତି ଦେବୀ ଶାଚି ଦେଦୀ ସାରିଗାସୁ

ଏକେ ସେ ତ ରଜ ନନ୍ଦିନୀ
ପରେ ଚେଚିଲକି ଜାନୀ । ସହଜେ ରଖାଲ ତୁମି
କି ଜାନ ହୋ ନୀଲମନି ।" । ୨

ଗୌରହରି ପଦ୍ୟାବଳୀର ଅନ୍ୟଏକ ଋତୁର୍ଭାଷୀଏ ଗୀତର ନମୁନା—

ରଗ ମୁଖାରି । ଆଦି ତାଳ ॥

ପ୍ରାଣନାଥକେ ହାରଲ୍ୟାଂ କିସେର । ମାନେସ୍‌ରେ ।
ବୋଲି କି ଉପାଇ କରିଗୋ ।
କେ ଜାନିବେ ଏମନରୀତି ଛାଡ୍ୟା ଆମଇ ଯାବେ କତି ।
ବୋଲିୟା ପରଣ ପତି । ଜାଛିଲ ଆମର ମନେ ॥ ପଦ ॥
ଜଗଜ୍ଜନ ମନୋହର ମୂର୍ତ୍ତି ନବୀନ କିଶୋର ।
ମୁରଲୀ ଖୁରଲୀ ଶେଖର । ଆର ଜନ୍ମେ ଥୋରି ବାତ କୈମୋସେ ।
ସୀ ଲେଲୁଡ଼୍ ରନ୍ତ୍ରାପୁ ମାଇଲିଚେ ଦା ନାଣ୍ଟେ ଓହାଣ୍ଡି ।
ବିଧୁ ବାମସୁ ବୁର୍ବି ବାମ ହେଇରେ ସହି ।
କେମନ ଛିବ ଆମି ରସିକ ନାଗର ।
ପରନେ କି କାଜ ଆର । ଆଛେ କାଲ୍ୟା ଘ୍ରଦେର୍‌ବିନେ ॥ ୧ ॥

ଶୁଣି ଅନାଦର ବାଣୀ । ଶିଖର ଚୂଡ ଧରଣୀ ।
ଲେଟାଉଲେ ପୁଣି ପୁଣି । ପ୍ୟାରୀ ହାମାର ଆଖନ୍ନେ ବୁହାକେ ପାନି ।

କାଠିନୀ ଚିତାମୁନା ଏଟୁଲ ଏବ୍‌ରିନି । ମାଟା ବିନାକୁର୍ଣ୍ଣ ।
ଜରିବା ମାନ ପତି ବିଗୁଣେ ହେଲି ଦୁଃଖୀ ।

କାରେ କିବୋଲି କେବେ ଥିତ ଆଛେ ଆର ।
ପାପ କପାଳେ ଆମାର । ଲିଖନ୍ ହୋୟାଛେ ଏମନେ ॥ ୨ ॥

କୁସ୍ତିତ ବୁଦ୍ଧିରେ ମୁହିଁ । ପିୟରେ ଗରବ ବହି ।
ବିରହ ଅନଳେ ଦହି । ହୋଇ ଅଚେରି ସଜନି ।

କୋଦିବେ ସାଂୟାଂ ହାଂମାରେ ।
ନେଯେସ୍ତ ପୁନ୍ୟା ମିଟୁଲ ଏନେ ନେମି ସେତୁ ।

ଆଇମୁ କେହି ବର୍ଣ୍ଣିବା ଭରସା ନାହିଁ ।
ମଦନ ବାନ ଅନ୍ତରେ ପସିୟାଂ ହାନେ ।

ଏମନ୍ ଜାନି ଜାନି କେନେ । ପୀରତି କରିଇୟାଂ ଶ୍ୟାମେର୍ଷନେ ॥ ୩ ॥
ଗଙ୍ଗବଂଶ କ୍ଷୀରାର୍ଣ୍ଣବ । ଉଦେ କୁମୁଦ ବାନ୍ଧବ ଶ୍ରୀବୀର ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ।
ଗଜପତି ମହାରାଜା
ବୋଲେ ମିଳଇଙ୍ଗି କୃଷ୍ଣନାମେ ବେଡ୍କା ବୋଇ ଡେଙ୍ଗେ ବେଣୁ ଗୋପାଳନି

ଶ୍ରୀରାଧା ସହ । ବିହରିଲେ କେଳି ଭୁବନେ ।
ଦୁହୁଁ ଦୁହାଁରି ପ୍ରେମ ରସେ ଭୁଲ୍ୟେଭୋଲ ।

କମଳିନୀ କୋଲେ ଅଲି ମାତି ରହିଛି ଯେମନେ ॥ ୪ ॥

ଗୌରହରି ଏକନିଷ୍ଠ ଗୌଡୀୟ ବୈଷ୍ଣବ କବି ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଗୁରୁଙ୍କର ନାମ ଥିଲା ଗୋବିନ୍ଦ ଦାସ । ସମ୍ଭବତଃ ଗୋବିନ୍ଦ ଦାସ ରସିକାନନ୍ଦ ଦାସ ଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ । ଅଷ୍ଟକାଳ ସେବାର ବିଭିନ୍ନ ଛାନ୍ଦର ଭଣିତାରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି:—

"ଶ୍ରୀ ଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ଦାସ ପଦ କରି ଆଶ
ଦୂଇଦଣ୍ଡ ଲୀଳା କହେ ଗୌରହରି ଦାସ"

ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ମତବାଦର ସାମାନ୍ୟତମ ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ରଚନାରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଚୈତନ୍ୟ ଓ ତାଙ୍କ ଅନୁଗାମୀ ରୂପ ସନାତନ, ଜୀବ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପ୍ରତିପାଦିତ ମତକୁ ହିଁ ସେ ଜୀବନାଦର୍ଶ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରି ଯାଇ ଅଛନ୍ତି । ତାହାଙ୍କର ସମଗ୍ର ରଚନାବଳୀରେ କବି ମୁଖ୍ୟତଃ ପରକୀୟା ପ୍ରୀତିର ତତ୍ତ୍ୱକୁହିଁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ଦାସ ତାଙ୍କର ୧୯୦୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରକାଶିତ ପ୍ରୀତି ସୁଧାକର ଗ୍ରନ୍ଥରେ କବିଙ୍କର କେତୋଟି ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରଥମେ ସନ୍ନିବେଶିତ କରିଥିଲେ । ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ବିସ୍ତୃତ ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଯଥାର୍ଥତଃ ଲେଖିଥିଲେ :—

" ଯୁଗଧର୍ମ ଅନୁସାରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେମ ମୋକ୍ଷପଥ ହେଉ ବା ନ ହେଉ, ଆଲୋଚିତ କବିମାନେ ଯେ ସେ ପ୍ରେମ ବା ପ୍ରୀତିକି ବିଶୁଦ୍ଧ ପବିତ୍ର ପଦାର୍ଥ ଓ ମୋକ୍ଷପଥ ଜ୍ଞାନକରି ବିଶ୍ୱାସରେ ଗୀତ ଗାଇ ଯାଇ ଅଛନ୍ତି ତାହାର ପ୍ରମାଣ ସେମାନଙ୍କ ଗୀତରେ ସ୍ପଷ୍ଟାକ୍ଷରେ ଦେଖାଯାଏ"

କବିଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସଙ୍ଗୀତ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର " ରତି ସୁଖସାରେ ଗତମଭିସାରେ ମଦନ ମନୋହର ବେଶମ" ଗୀତର ଭାବ ସ୍ମୃତିପଥାରୂଢ଼ କରିଥାଏ । ଏହା ଏକ ସାର୍ଥକ କବିତା । ଅନ୍ଧ ଅପନ୍ନା ଗାଇଥିବା ରେକର୍ଡଗୀତ

" ହୋଇଥାରେ ବେଶ କୁଞ୍ଜକୁ ଯିବୁପରା
ଦେଇଛନ୍ତି ସଂକେତ ସେ ମୁରଲି ଧରା । "

ଓଡ଼ିଶାର କୁଜଙ୍ଗରୁ କଳାହାଣ୍ଡି; କୋରାପୁଟରୁ କେନ୍ଦୁଝର ସର୍ବତ୍ର ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଅନ୍ଧ ଆପନ୍ନାଙ୍କର କଣ୍ଠରେ ଗୌରହରିଙ୍କର ଏହି ସଙ୍ଗୀତ ଶ୍ରବଣ କରି କବିଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତ ଓ ଗାୟକଙ୍କର ପ୍ରତିଭାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ କବି ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ତାଙ୍କର " ବନ୍ଦୀ ଅପନ୍ନା" କବିତାରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି:—

ଦରିଦ୍ର ଦେଶର ଶିଳ୍ପୀ ଦୃଷ୍ଟିଅନ୍ତରାଳେ
ଜନମି ମୁଦିଲ ଆଖି, ଲେଖାଥିଲା ଭାଲେ,

ଲେଖିଲ ବା ନାହିଁ କାଳ ଅମର ଅକ୍ଷରେ,
ତୁମ କୀର୍ତ୍ତି ଗାଥା, କେହି ନ ପଢ଼ିବେ ଥରେ ।

ନ କରିବେ ଭ୍ରମେ ଯାତ୍ରୀ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ
ତୁମରି ସମାଧି ଗୃହିଁ ଭସ୍ମ ଅବଶେଷ'

(କାବ୍ୟ ସଞ୍ଚୟନ ପୃ ୨୪୬)

ଯଥାର୍ଥରେ ଏହା ଗୀତକାର ଓ ଗାୟକ ଉଭୟଙ୍କ ପ୍ରତି ସମମାତ୍ରାରେ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ଗୌରହରି ପାଠାଗାର ବ୍ୟତୀତ କବିଙ୍କର ସ୍ମୃତି ଜାଗରୂକ ନିମିତ୍ତ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଠିତ ହୋଇନାହିଁ । ଯାହାହେଉ, ସେଠାରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ତାଙ୍କର ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଯଥା ସମାରୋହର ପାଳିତ ହୋଇ ଆସୁଅଛି ।

ସଙ୍ଗୀତ ଶିରୋମଣି ହରିବନ୍ଧୁ

କବି–କଳହଂସ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଜନ୍ମର ପ୍ରାୟ ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ଉତ୍ତାରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ହରିବନ୍ଧୁ ବେବର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୁଏ । ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କ ତିରୋଧାନ ସମୟରେ ହରିବନ୍ଧୁ ଛତିଶ ବର୍ଷ ବୟସର ଯୁବକ । ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରେମଭକ୍ତି ଓ ସାହିତ୍ୟରଚନା ଶୈଳୀ ହରିବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ମାତ୍ର ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ସମଗ୍ର ପ୍ରାକୃତିକ ଉତ୍କଳରେ ସୁପରିଚିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ସାରସ୍ୱତ ସାଧନା ଓ ବୈଷ୍ଣବ ପ୍ରେମ ଚିନ୍ତାଧାରା ସତ୍ତ୍ୱେ ହରିବନ୍ଧୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଜ୍ଞାତ ।

୧୮୯୨ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ କବିବର ରାଧାନାଥ ଲେଖିଥିଲେ ।

ଦେବି ବୀଣାପାଣି ! କେଉଁ ପାପଫଳେ
କରୁଣା ତୋହର ଊଣା ଏ ଉତ୍କଳେ ।

× × ×

ତୋର କୃପାବଳେ କ୍ଷୁଦ୍ର ମହୀୟାନ
ତୋ କୃପା ବିହୁନେ ବଡ ହୁଏ ସାନ ।

× × ×

ତୋ କୃପା ବିହୁନେ ଉତ୍କଳ ମାତାର
ନାମେ ଖ୍ୟାତିଗ୍ରନ୍ଥେ ପଡ଼ିନାହିଁ ଗାର ।

ଭାଗ୍ୟଦୋଷେ ଅଗ ଅଜ୍ଞାନ–ଶର୍ବରୀ
ଅନ୍ଧାରେ ଅଭାଗୀ ରଖିଛି ଆବରି ।

ପାହିଲାଣି ଘୋର ତାମସୀ ଯାମିନୀ
ଫୁଟିବ ଉତ୍କଳ ଭାଷା କମଳିନୀ ।

ହରିବନ୍ଧୁଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ବୀଣାପାଣୀଙ୍କର କରୁଣା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପୃଷ୍ଠ–ପୋଷକତାର ଅଭାବ ଥିଲା । ଏହି ରଚନାର ଠିକ ତିରିଶ ବର୍ଷ ଆଗରୁ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର ତିରୋଧାନ । ଛଅଷଠି ବର୍ଷ ଆଗରୁ ହରିବନ୍ଧୁ ଜନ୍ମ । ଆଗରୁ ହୁଏତ ଘୋର ତାମସୀ ରଜନୀ ପାହିଥିଲେ ହରିବନ୍ଧୁଙ୍କର ସମଗ୍ର ରଚନାବଳୀ ବିଦଗ୍ଧ ପାଠକ ମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରି ପାରିଥାନ୍ତା ମାତ୍ର ତଦାନୀନ୍ତନ ରାଜକୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାପ୍ରତି ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ସରକାରଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାର ଅଭାବ ହରିବନ୍ଧୁଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ବିକିରଣ ଦିଗରେ ଅନ୍ତରାୟ ଥିଲା, ଏହା ସହଜରେ ଅନୁମେୟ । କବିଙ୍କର ଆଦ୍ୟ ଜୀବନୀ ଲେଖକ ଲେଖିଛନ୍ତି ହରିବନ୍ଧୁଙ୍କ କବିତା ଯେପରି ସରଳ ରସମୟ ପ୍ରାତ୍ୟୁଦ୍ରେକ ଥିଲା, କବିଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ସେହିପରି ଆଡ଼ମ୍ବରରହିତ ଓ ଆନନ୍ଦମୟ ଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଭାଷା ଲାଳିତ୍ୟ ତାଙ୍କର ନ ଥିଲା ।

ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ 'ବନ୍ଦେମାତରଂ'ର ଲେଖକ ଔପନ୍ୟାସିକ, ପ୍ରାବନ୍ଧିକ, ଚିନ୍ତାନାୟକ, ଋଷି ବଙ୍କିମ୍‌ଚନ୍ଦ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ସୁବିଦିତ । ତାଙ୍କର ବଡ ଭାଇ ସଞ୍ଜୀବଚନ୍ଦ୍ର । ୧୮୭୩ ମସିହାରେ ବଙ୍କିମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଚାରିଗୋଟିଉପନ୍ୟାସ 'ଇନ୍ଦିରା' 'ଯୁଗଳାଙ୍ଗୁରୀୟ' 'ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର' ଓ 'ରଜନୀ' ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ଏହି ସମୟରେ ଅଗ୍ରଜ ସଞ୍ଜୀବଙ୍କର ମଧ୍ୟ ତିନୋଟି ଉପନ୍ୟାସ ପ୍ରକାଶ ପାଏ 'ରାମେଶ୍ୱରର ଅଦୃଷ୍ଟ' 'କଣ୍ଠମାଳା' 'ଦାମିନୀ' । ସେମିତି ୧୮୮୨ ମସିହାରେ. ବଙ୍କିମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର 'ଆନନ୍ଦମଠ' ଓ ସଞ୍ଜୀବଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର 'ମାଧବୀଲତା' ପ୍ରକାଶ ପାଏ, ୧୮୮୩ ମସିହାରେ ଜଣଙ୍କର 'ଦେବୀ ଚଉଧୁରାଣୀ' ଆଉ ଜଣଙ୍କର 'ଜାଲ ପ୍ରତାପ ଚନ୍ଦ୍ର' ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ଆଜିର ବଙ୍ଗୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ସଞ୍ଜୀବଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ ମାନ ଅପରିଚିତ । ଶହେ ବର୍ଷ ପରେ ସେ ବିସ୍ମୃତ ପ୍ରାୟ, ମାତ୍ର ଆଉ ଜଣଙ୍କର ମାନ୍ୟତା କ୍ରମଶଃ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାରେ ଲାଗିଛି । ଏହାର କାରଣ କଣ ? କବି ଗୁରୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ କହିଥିଲେ ସଞ୍ଜୀବଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପ୍ରତିଭାର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଘର କରଣା ବୁଦ୍ଧି ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଳ୍ପ କ୍ଷମତା ଧରି ଅନେକ ଯେ ପରିମାଣରେ ସାହିତ୍ୟର ଅଭାବ ମୋଚନ କରି ପାରିଛନ୍ତି ପ୍ରଚୁର କ୍ଷମତା ସତ୍ତ୍ୱେ ସଞ୍ଜୀବଚନ୍ଦ୍ର ତାହା କରିପାରି ନାହାନ୍ତି, ତାହାର କାରଣ

ସଞ୍ଜୀବଙ୍କର ପ୍ରତିଭ୍ର ଧନୀ ମାତ୍ର ଗୃହିଣୀ ନୁହେଁ ।” ରବିବାସରୀୟ ଆନନ୍ଦବଜାର ପତ୍ରିକା ୨୨ ଜୁଲାଇ ୧୯୯୦ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଓ ହରିବନ୍ଧୁଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠତା ସୂଚନା କଲେ ସ୍ୱତଃ ଏହି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ମନକୁ ଆସିଥାଏ ।

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରରେ କରଣ ସାହିରେ ୧୮୨୬ ମସିହା ଫେବୃଆରି ମାସ ତିନି ତାରିଖରେ ହରିବନ୍ଧୁ ବେବର୍ତ୍ତା ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ନାମ କୂର୍ମନାଥ । ମାତାଙ୍କର ନାମ ସୁବର୍ଣ୍ଣଦେବୀ । ଭାଇଭଉଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହରିବନ୍ଧୁ କନିଷ୍ଠ ଥିଲେ । କବିଙ୍କର ପୂର୍ବପୁରୁଷ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ରାଟ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ ଅମଳରେ ଗଜପତି ମହାରାଜଙ୍କ ଗହଣରେ ଦକ୍ଷିଣ ଦେଶକୁ ଆସି ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ବସତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । କବିଙ୍କର ପିତାମହ ମଧ୍ୟ ହରିବନ୍ଧୁ । ସେ ନିଜ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଗଜପତି ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ମାନିତ ହୋଇ ବେବର୍ତ୍ତା ଉପାଧି ପାଇଥିଲେ ଓ ନିଜର କୌଳିକ ପଟ୍ଟନାୟକ ଉପାଧି ପରିତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ଅନକଣ୍ଡା ଗ୍ରାମ ସେ ରାଜାଙ୍କଠାରୁ ଜାଗିରି ଭାବରେ ପାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର କୂର୍ମନାଥ ବୈଦ୍ୟବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ । କୁଶଳୀ ବୈଦ୍ୟ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ସୁନାମ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବହାରିକ ଜ୍ଞାନର ଅଭାବରୁ ସେ ରାଜଦତ୍ତ ଜାଗିରିର ପରିଚାଳନା ଦିଗରେ ଧ୍ୟାନ ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ଫଳରେ କାଳକ୍ରମେ ସେ ନିଜ ଭୂସଂପତ୍ତିରୁ ଉଚ୍ଛେଦିତ ହେଲେ । ହରିବନ୍ଧୁ ବାଲ୍ୟକାଳରେ ପିତୃମାତୃ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ନିଜରଜ୍ୟେଷ୍ଠ ବିଧବା ଭଗିନୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲାଳିତ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲେ । ଭଉଣୀ ରାଧିକାଙ୍କର ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ସ୍ୱଚ୍ଛଳ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ହରିବନ୍ଧୁଙ୍କର–ଶିକ୍ଷାର ସମୁଚିତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରୁ ପରିବାରର ଗଣକ ଜ୍ୟୋତିଷ ହରିବନ୍ଧୁଙ୍କର ବିଦ୍ୟା ପାରଙ୍ଗମତାର ଭବିଷ୍ୟତ ବାଣୀ କରିଥିଲେ । ପାଟଶାଳାରେ ବିଦ୍ୟା ଅଧ୍ୟୟନ ସମୟରେ ସଙ୍ଗୀତ ଓ ସାହିତ୍ୟ ଉଭୟ ପ୍ରତି ହରିବନ୍ଧୁ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ଅଧ୍ୟୟନ ପ୍ରିୟ ଓ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତି ଭାବରେ ତାଙ୍କର ଛାତ୍ର ସମାଜରେ ସୁନାମ ଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ଲେଖିବା କାଗଜ ବିରଳ, ପୁଣି ଦୁର୍ମୂଲ୍ୟ । ତେଣୁ ସେଉ କାଗଜ ଉପରେ ଲେଖା ଅଭ୍ୟାସ କରିବାକୁ ପଡୁଥିବା ସମୟରେ ହରିବନ୍ଧୁ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଅକ୍ଷର ଲେଖିପାରି

ହଂସଲିପି, ଗଜଲିପି, ସିଂହଲିପି ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ଲିପି ଲେଖିପାରୁଥିଲେ । ତାଳ-ପତ୍ରରେ ଲେଖିବା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଏପରି ଦକ୍ଷତା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ ଯେ ବିନା ବାମ ବୃଦ୍ଧାଙ୍ଗୁଷ୍ଠ ସାହାଯ୍ୟରେ ଘଲିବୁଲି ବା ବେଳେ ତାଳପତ୍ରରେ ସୁନ୍ଦର ଅକ୍ଷର ଲେଖି ପାରୁଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ଗଣିତ ବିଦ୍ୟାରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ପାରଦର୍ଶିତା ଥିଲା । ଜ୍ୟୋତିଷ ଶିକ୍ଷା କରି ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ସରଳ ଓଡ଼ିଆଭଷାରେ ସେ 'ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ର ସଂଗ୍ରହ' ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ । ଦୁଃଖର ବିଷୟ ୧୯୧୧ ମସିହାରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁର ପନ୍ଦର ବର୍ଷପରେ ଅଗ୍ନିକାଣ୍ଡ ଫଳରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ ଅପ୍ରକାଶିତ ଲେଖାସହିତ ଏହା ଅଗ୍ନିସାତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ମାତୃଭଷା ଓଡ଼ିଆ ବ୍ୟତୀତ ସଂସ୍କୃତ ଓ ତେଲଗୁ ଭଷାରେ ମଧ୍ୟ ସେ ପାରଦର୍ଶିତା ହାସଲ କରିଥିଲେ । ସଂଗୀତ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟଥିବାରୁ ସେ ମଠ ମନ୍ଦିର ମାନଙ୍କରେ ହରି ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରୁଥିଲେ । ସମାନ ରାଗ ତାଳ ସମନ୍ୱିତ ତାଙ୍କର ଗାନ ସବୁରି କର୍ଣ୍ଣସୁଖକର ଥିଲା । ଅବସର ସମୟରେ କବି ଶିକ୍ଷାକାଳରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ପଣ୍ଡିତ ଓ ସଂଗୀତଜ୍ଞ ମାନଙ୍କ ସହଣରେ ନିଜର ସମୟ ଅତିବାହିତ କରି ଜ୍ଞାନ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିଲେ । ବିଦ୍ୟାଲିପ୍ସୁ ଓ ସତସଙ୍ଗପ୍ରିୟ ଥାଇ କବି ନିଜର ବାଲ୍ୟ ଓ ଯୌବନ ଅତିବାହିତ କଲେ ।

ତାଙ୍କର ବାଲ୍ୟକାଳରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜ୍ୟରେ ବିଦ୍ରୋହ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା । ଏହାର ନିରାକରଣ ନିମିତ୍ତ ୧୮୩୨ ମସିହାରେ ଜର୍ଜ ରସେଲଙ୍କୁ ସ୍ପେଶାଲ କମିସନର ନିଯୁକ୍ତି କରାଯାଇଥିଲା ଓ ସେ ଏହି ବିଦ୍ରୋହର କାରଣ ଓ ଭବିଷ୍ୟତରେ କିପରି ଏହା ନିବାରଣ କରାଯାଇ ପାରିବ ସେ ବିଷୟରେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କୁ ନିଜର ରିପୋର୍ଟ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ଇଂରେଜ ଶିକ୍ଷାର କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥା ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ହରିବନ୍ଧୁ ଇଂରେଜି ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତିରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ପାରଳାର ସମସାମୟିକ କବି ପଣ୍ଡିତ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ, ଗୌରହରି ପରିଚ୍ଛା, ରଘୁନାଥ ପରିଚ୍ଛା, ଗାୟକ ରନ୍ନ ନରସିଂହ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଶ୍ରୀ କରଣ ଗୌରଙ୍ଗ ପଟ୍ଟନାୟକ ପ୍ରମୁଖ । ପ୍ରଧାନ କବି ମାନଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ସେ କ୍ଷୁଦ୍ର କବିତାମାନ ରଚନା କରୁଥିଲେ । ଗୋପାଳ କୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ସଂଗୀତ ରଚନା କରି ସେ ସବୁ ହରିବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ

କରୁଥିଲେ । କେହି ତାଙ୍କୁ ଗୀତ ମାଗିଲେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ତାହା ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତପୁତ୍ର ସମୁଦ୍ର ପେଟା ହରିବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ମାଗିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଉଥିଲେ ।

ସଙ୍ଗୀତ ରଚନା ସହିତ ହରିବନ୍ଧୁ କୁଶଳୀ ଗାୟକ ଓ ଦକ୍ଷ ବେହେଲା ବାଦକ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ରାଗ ତାଳଜ୍ଞାନ ଅସାଧାରଣ ଥିଲା । ସଙ୍ଗୀତକାର ଗୌରହରି ଏ ଦିଗରେ ତାଙ୍କର ଆଦ୍ୟ ଗୁରୁଥିଲେ । ସଙ୍ଗୀତ ସ୍ୱର ତାଳ ଓ ବାଦ୍ୟବାଦନ ସେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିଥିଲେ । ତଦୁତ୍ତାରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ଧାରବାଡ଼ା ମାଧବରାଓ ନାମକ ଜଣେ କର୍ଣ୍ଣାଟକ ସଙ୍ଗୀତକାରଙ୍କଠାରୁ ସେ ଯନ୍ତ୍ର ଓ ଗାନ ଶିକ୍ଷାକରି ପାରଦର୍ଶିତା ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସେ ଏକକାଳୀନ ପଞ୍ଚଯନ୍ତ୍ର ଓ ସପ୍ତଯନ୍ତ୍ର ବାଦନ କରିପାରିବାର ଗୌରବ ଅର୍ଜନ କରି ପାରିଥିଲେ । ବିଦେଶୀ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଓ ସଙ୍ଗୀତକାର ମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରଶଂସା କରୁଥିଲେ । ପାରଳା–ଖେମୁଣ୍ଡି ନିକଟ ମେଳିଆପୁଟ୍ଟି ଗ୍ରାମରେ ଶ୍ରୀରାଧାଗୋବିନ୍ଦ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅବସରରେ ନାନା ସ୍ଥାନରୁ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଓ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ । ମଞ୍ଜୁଷା ଗଡରୁ ଡଙ୍କା ଆଡତୁ ନାମକ ଜଣେ ସଂଗୀତକାର ନିଜର କନ୍ୟା ସହିତ ସେହି ଉତ୍ସବକୁ ଆସି ଗାନ ନୃତ୍ୟ ଅଭିନୟର ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶାଇଥିଲେ ରଜାଙ୍କର ଆଦେଶକ୍ରମେ ହରିବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱର କଳ୍ପନାଦିରେ କେତେକ ତ୍ରୁଟି ଦର୍ଶାଇଥିଲେ । ପ୍ରବଳ ଯୁକ୍ତି ପ୍ରତିଯୁକ୍ତି ପରେଆଡତୁ ନିଜ ଭ୍ରମ ସ୍ୱୀକାରକଲେ ଓ କବିଙ୍କ ରଚିତ ‘ମାରୁଆବର୍ଣ୍ଣ’ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଆଶୁ କବି ହରିବନ୍ଧୁ ସେହି ଅବସରରେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ “ଘେନାଇ କହିଲେ ଘେନିବି କି ମୁଁ ଚିତ୍ତେ, ଗୀତଟି ରଚନା କରି ସ୍ୱର ସଙ୍ଗୀତ ଓ ଅଭିନୟ ସହିତ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞଙ୍କ ବିଦୁଷୀ କନ୍ୟାକୁ ଶିଖାଇ ଦେଇଥିଲେ ।

“ ଘେନାଇ କହିଲେ ଘେନିବି କି ମୁଁ ଚିତ୍ତେ ।
ନିତି ଏହିପରି ହେଲେ ସହିବି ସେ ଦାଉ କେତେ । ପଦ

ଆଗରୁ ଅଣାଇ ମୋତେ । ଜଗାଇ କୁଞ୍ଜ ନିଶାନ୍ତେ
ଭଗାରି ହସାଇ ସେହି । ଦଗା କରିଅଛି ଯେତେ । ୧ ।

ଲେଖ ତା ଦେଖି ନିରତେ । ଦେଖ, କରିବାରୁ ଯତେ
ସୁଖକୁ ଲଭିବ ଆଉ । ଦୁଃଖେ ସରିଲି ସତତେ । ୨ ।
କେଉଁ କାମିନୀ ସଙ୍ଗତେ । ନେଇ ଯାମିନୀ କି ରତେ
ଥାଉ କହିବାର ଆରି । ଶ୍ରୀମୁଖ ଦେଖାଇ ପ୍ରାତେ । ୩ ।
ପଦ୍ମନାଭ ଦେବ ଗୀତେ । ଭଣନ୍ତି ରାଧେ ସ୍ତୁତିରେ
ଆସିଛନ୍ତି ଶ୍ରୀହରି ଶ୍ୟାମେ । କୃପା କଟାକ୍ଷେ କିର୍ତ୍ତିତେ । ୪ ।

ଅଭଥରେ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରୁ ଜଣେ ପ୍ରବୀଣ ବୀଣାକାର ଆସି ନୃସିଂହନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ବୀଣାଯନ୍ତ୍ରରେ ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରବୀଣତା ଦେଖାଉଥିଲେ । ସେ ରାଗ,ରାଗିଣୀ, ସ୍ୱର, କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟରେ ବୁଦ୍ଧି ପୂର୍ବକ ଫରକ ରଖି ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ଭୁଲାଇବାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ଥିଲେ । ଇତିମଧ୍ୟରେ ତତ୍କାଳୀନ ମନ୍ଦିରାଧିପତି ଶ୍ରୀ ବୃନ୍ଦାବନ ଦାସ ବାବାଜୀ ସଂଗୀତଜ୍ଞ ବେବର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଏଥିପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ କଲେ । କବି ବୀଣାକାରଙ୍କର ଭ୍ରମ ଦର୍ଶାଇବା ଫଳରେ ସେ କବିଙ୍କ ଠାରେ ଗୁରୁଭକ୍ତ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଏହା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

କ୍ରମେ କବିଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ଜଗତରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ରାଜ ପୃଷ୍ଠ-ପୋଷକତା ଲାଭ କରେ । ଶ୍ରୀ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଗଜପତି ତାଙ୍କର ସୁମଧୁର ଗାନ ଓ ବିଭିନ୍ନତାଳ ସମାବିଷ୍ଟ ଯନ୍ତ୍ର ବାଦନରେ ସାତିଶୟ ସନ୍ତୁଷ୍ଟହୋଇ ତାଙ୍କୁ ରାଜଦରବା-ରରେ ସମ୍ମାନିତ କଲେ । କବି ପାରତୋଷିକ ସହିତ ରାଜ ଦରବାରରେ ରାଜ ସମ୍ମାନ ସୂଚକ ଶାଢ଼ୀ ମଧ୍ୟ ପାଇବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ହେଲେ । ସେ କାଳର ନିୟମ ଅନୁସାରେ କବିତା ରାଜପୁରୁଷମାନଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତ ହେଉଥିଲା । ଶ୍ରୀ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଗଜପତି ଦିନେ 'ଏହି କଥାଟି ଅସାର' ଓ ବଞ୍ଚାଇ ନ କହ ହେ କିଛି ' ଏହି ଘୋଷାପଦ ଦେଇ ଦୁଇଟି କବିତା ରଚନା ନିମିତ୍ତ କବିଙ୍କୁ ବରାଦ ଦେଲେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ କବି ରଚନା କରି ରାଜାଙ୍କୁ ଭେଟି ଦେଲେ ଦୁଇ କବିତା:-

" ଏହି କଥାଟି ଅସାର । ହରଷ ବେଳେ ତୋହର
ତୁଷାର ମୟୂଖ ମୁଖି । ପ୍ରାଣେଶଙ୍କ ଅଙ୍କେ ବସି
ଭୁଷିଦାର ଏହି । ପଦ ।

ଚତୁର ସୁନ୍ଦର ମୋହନ । ହେଲ ଭଭାରୁ ତୋ ସ୍ୱାଧୀନ
ଘର ପରଘରେ ରହିଯାଇ ନୀର । ନୟନ୍ତି ବୁହାଇବାର ଏହି । ୧ ।
ନ ଦେଖିଣ ଲଭିଣ ଦୁଃଖ । ଲୋତ ଥାଉ ତା ସଙ୍ଗ ସୁଖ
ପାଶକୁ ଆସିଲେ ମୁଖକୁ ନଗ୍ଧହିଁ । ନଖେ କ୍ଷିତି ଖୋଳିବାର । ୨ ।
ଆରେ ପ୍ରୀତି କଳପଲତା । ଚନ୍ଦ୍ରାର୍ଦ୍ଧି ଗ୍ରଚୁରୀ ପଣ୍ଡିତା
ଦୋଷଥିଲେ ରୋଷ ବହିବାର ବିଧୂ । ନିର୍ଦ୍ଦୋଷରେ ଦଣ୍ଡିବାର ।୩।
ତୋର ଅଭିପ୍ରାୟେ କଳ୍ପନା । କରି ସୁବେଶକୁ ରଚନା
ମିଳାଇବା ବେଳେଚ୍ଛଲା ଅର୍ଣ୍ଣିଅଙ୍ଗ । ଲୁଗ୍ରଇ ଲୁଚିଯିବାର । ୪ ।
ଶ୍ରୀବୀର ପ୍ରତାପ ନରେଶ । ଘସେ ଆଜ୍ଞାଭବରେ ବଶ୍ୟ
ହୋଇ ଶ୍ରୀ କିଶୋରୀ ଭଜ ହରଷରେ । ବଦନେ ବାସ ଦେବାର । ୫ ।

✻

"ବଷ୍ଟାଇ ନ କହ ହେ କିଛି । ତୁମ୍ଭ ଚନୁତ ସାକ୍ଷୀ ହୋଇଅଛି
ଅଧରେ ଅଞ୍ଜନ । ଯେ କଲ୍ଲ ରଞ୍ଜନ
କଞ୍ଜ ସୁଲପନେ ଚୁମ୍ବ ବିହି ଅଛି । ୧ ।
ନୀଳେନ୍ଦୀବର ବରନକୁ । ନୀଳଶାର୍ଦ୍ଧି ଲଗି ମୋହେ ମନକୁ
ଲୀଳାରେ ଯେ ଆଜି । ଖେଳ କରି କେଳି
କଳରେ ତୁମ୍ଭ ଚିତ୍ତ ବିତ୍ତ ହରିଛି । ୨ ।
ଯେ ସୁରସବତୀ ସଦନ । ତଳ ଏ ବିରସେ କିସୁଖମାନ
ସ୍ୱର ଜିତକରି । କରଜ ଘାତେ ଯେ
ତରଳି କାଲି ରତିରେ ଲେଖିଅଛି । ୩ ।
ଶ୍ରୀ ପ୍ରତାପେଶ୍ୱର ରଜନ । ଦେବ ଭକ୍ଷେ ଯେ ଯାହାର ଜୀବନ
ତାହାଠାରେ ମାନଯୁକ୍ତ କିରେ ସୁମନା ।

ଅନ୍ୟ ଏକ ସମୟରେ ପଦ୍ମନାଭ ଗଜପତିଙ୍କ ଆଦେଶ କ୍ରମେ ଶ୍ୟାମ ସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ ଆଦ୍ୟମଧ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତ 'ପା' ଅନୁପ୍ରାସ ରଖି କ୍ଷପାକର ମୁଖୀ କିଂପା ବସିଛୁ ଉପାରେ' କବିତା ରଚନା ଲାଗି । କବି ହରିବନ୍ଧୁ ରଚନା କଲେ:—

"କ୍ଷପାକର ମୁଖୀ କିଂପା ବସିଛୁ ତପାରେ
ଏ ପାପ ମଦନ ତାପ ନାଶି କୀର୍ତ୍ତି ପାରେ । ପଦ
କ୍ଷୁପାଛେଲ ନେତ୍ର ମୋର । କପାଳି ସେବାର ବର
ଶମ୍ପାଗୋରୀ ଅନୁକଂପାକର ତୋ କୃପାରେ । ୧ ।
ଉପାଧି ବଚନ ଯାକ । ଦଫା ଶୁଣି ଏଡ଼େ ଟେକ ।
ଉପାଡ଼ି ନ ଦିଅ ପାପ ହେବଟି ମୋ ପାରେ । ୨ ।
ନ ପାସୋରି ସୁମନସ । ହୋପାକରି ନାଗରୀଶ
ନ ଫା ହେବ ବୋଲି ଝୁମ୍ପ କରିଛି ତୋ ପାରେ । ୩ ।
ତୋ ପାବନ ଦେହଛୁଇଁ । ଅପାବନ ହେବି କାହିଁ
କେ ପାଳିବ ତୁ ପାଳିବା ପ୍ରୀତିକି ଏ ପାରେ । ୪ ।
ଶ୍ରୀ ପାରଳା ପୁରୀବର । ଭୂପାଳ ଗୌରଚନ୍ଦର
ଗୋପାଳ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଚିନ୍ତି କହିଲେ ଅପାରେ । ୫ ।

ବୋଲିବା ବାହୁଲ୍ୟ ପ୍ରଶଂସିତ କବିତା ନିମିତ୍ତ ଗଜଭ୍ରାତା ତାଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଦାନ କଲେ ।

ଓଡ଼ିଆ ତେଲଗୁ ସଂସ୍କୃତ ବ୍ୟତୀତ କବି ପରିଣତ ବୟସରେ ବୈଷ୍ଣବ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ ନିମିତ୍ତ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷା ଶିକ୍ଷାକରି ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଲାଭ କରିଥିଲେ । "ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସପତ୍ନୀ ହେବାରୁ ବରଦା ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସାଥି ହେଇସଦା" । କବିଙ୍କର ଆର୍ଥିକ ଅସ୍ୱଚ୍ଛଳତା ଗଜ ପୃଷ୍ଠ ପୋଷକତାରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୂର ହେଉ ନ ଥାଏ ।

କବି ଲେଖିଲେ—

ଗାଢ଼ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୁଃଖୁ ରଖିବାକୁ କେ ଦକ୍ଷ
ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୁ ଥାଇ ଯଦି ମୋରେ ନ ପଡ଼ିବ କୃପାକଟାକ୍ଷ

× × × ×

ଗଣଗାହୀ ହେ ଗୁପତ ମୁଁ ନ କରି ଜଣାଉଛି ଥରଥରକୁ
ଗ୍ରାହତାପୁ କରି ଉଦ୍ଧାରିଲେ ହରି, ସେପରି ଏ ହରିବନ୍ଧୁକୁ

ସନ୍ତାନ ଗୋକୁଳାନନ୍ଦଙ୍କ ଜନ୍ମପରେ ପ୍ରଥମା ପତ୍ନୀଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ । ୩୩ବର୍ଷ ବୟସରେ କବି ୨ୟ ଦାର ପରିଗ୍ରହ କରନ୍ତି । ଏହି ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ତାଙ୍କର ନନ୍ଦ କିଶୋର, ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର, ଗୋପୀନାଥ, ନୀଳମଣି, ଚକ୍ରପାଣି ନାମକ ପାଞ୍ଚପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ନେଲେ । ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଗାନ ରାଗ ତାଳ ଓ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବାଦନରେ ସୁଦକ୍ଷ ଥିଲେ ।

ପରମାର୍ଥିକ ବୈଷ୍ଣବ ଓ ଭକ୍ତିମାର୍ଗରେ ନିମଜ୍ଜିତ କବି ହରିକୃଷ୍ଣ ମଠ ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ହରି ଭକ୍ତି ରସୋଦ୍ରେକ ନାମ କୀର୍ତ୍ତନରେ ଓ ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମାନଙ୍କ ଗହଣରେ କାଳାତିପାତ କରୁଥିଲେ । କବି ଗୌଡୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଥିବାରୁ ସର୍ବଦା ଭକ୍ତରୂପୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରେମ ଭକ୍ତିରେ ବିହ୍ୱଳିତ ଥିଲେ । ଶଚି ନନ୍ଦନ ନବଦ୍ୱୀପ ଚନ୍ଦ୍ରମା ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଚୈତନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଗୁଣଗାନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧ କବିତା ମାନ ହେଲା:—

ବନ୍ଦ ଗଉରଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀଶଚିନନ୍ଦନ ପଦକୁ ସଦା
ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ତେଜ ଆନନ୍ଦରେ ଭଜ କୁନ୍ଦାନାଭ ସୁନ୍ଦରଗଙ୍ଗ । ୧ ।

ଅନ୍ତର କର ଅନ୍ତରୁ ଭବ ଯନ୍ତର ଦୂରରୁ
ଯାନ୍ତ କହୁଛି ସନ୍ଥଜନରେ ସନ୍ତତେ ରହନ୍ତୁ ହିଁ ଟିଭାଇରୁ । ୨ ।

ଦଣ୍ଡଧରର ଦଣ୍ଡନୁଏବେ ଖଣ୍ଡନ କରିବେ
ମଣ୍ଡନ କର ମଣ୍ଡରେ ରଜ ତୁଣ୍ଡରେ ରଟ ନାମକୁ ଭବେ । ୩ ।

ବାସର ନିଶି ବାସରେ ରହି କୀର୍ତ୍ତନ କରରେ
ତୋଷରେ ହରିବନ୍ଧୁ ଭଷ ଦୋଷ ରହିତ ନିଶ୍ଚୟ ଧୀରେ । ୪ ।

ଭଜମନ ଅନ୍ତରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ
ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସ୍ୱରୂପ ଭବୁ ଘୁଞ୍ଚୁଛି ତ୍ରିତାପ
ଯତିକୁଳଙ୍କ ଅଧିପ ପ୍ରେମମୟଙ୍କୁ । ୧ ।

ଶ୍ରୀ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଅଦ୍ୱୈତ ଆଦି ପ୍ରଭୃତ ଆବୃତ
ଭବ ବ୍ରହ୍ମାଦିରେ ସ୍ତୁତ ଶଚି ସୁତଙ୍କୁ । ୨ ।

ଭବାବ୍ଧି ତାରଣ ତରୀ । ବୃଷଭାନୁ ସୁତା ହରି
ଏକ ହୋଇ ଅବତରି । ଛନ୍ତି ତାହାଙ୍କୁ । ୩ ।

ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଦଣ୍ଡ ପ୍ରଣତି । ହୋଇ ହରିବନ୍ଧୁ ନିତି
ଜଣାଉଛି ବ୍ରଜ ପ୍ରେମ । ଲଭ୍ୟ ହେବାକୁ

*

ଶଚିସୁତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୈତନ୍ୟ ଭଜ । ପଦ
ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସ୍ୱରୂପ ସଦାନନ୍ଦ
ନିଗମାରଣ୍ୟ ବିହର ବିମୋହନ । ୧ ।

ପ୍ରକଟ ସୁନ୍ଦର ରଭାମ୍ବର ଧର
ଭକ୍ତ ବରଜବର । ପରି ପାଳନ କର । ୨ ।

ପଷାଣ୍ଡ ନିକର । ମର୍ଦ୍ଦନ ଶ୍ରୀକର
ହରି ସଂକୀର୍ତ୍ତନ । ନର୍ତ୍ତନ ତତ୍ପର । ୩ ।

ପ୍ରେମା ମୃତ ମୟ । ସ୍ୱସ୍ୱ ଭକ୍ତଚୟ
ଭବ ବିନୋଦୟ । ଧେୟ ହରିବନ୍ଧୁର । ୪ ।

*

ଚିତ୍ତ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସନ୍ତତନିତ । ପଦ
ଚିତ୍ତ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ସ୍ମରଣ କର ଯତୀନ୍ଦ୍ର
ଦୂରୀକୃତ ହେବ ଘୋର । କିଲ୍ବିଷ ହୋଇ ଆନନ୍ଦ । ୧ ।

ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ କର । କୋଟି କନ୍ଦର୍ପ ସୁନ୍ଦର
କନକ ଜିତ ଶରୀର । କୃପାମ୍ବୁଧି ବିଧୁବର । ୨ ।

ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସ୍ୱରୂପ । ସର୍ବ ଦେବାଧି ଅଧିପ
ପରଂବ୍ରହ୍ମ ସନାତନ । ଚିନ୍ତୁ ଘୁଞ୍ଚୁଛି ତ୍ରିତାପ । ୩ ।

ଦଣ୍ଡଧର ଦଣ୍ଡନସ୍ତୁ । ଖଣ୍ଡନ କରିବେ ଦୃଷ୍ଟୁ
ମଣ୍ଡନ କର ମସ୍ତକେ । ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଆଜ୍ଞା ଆଦ୍ୟସ୍ତୁ । ୪ ।

ଶ୍ରୀନନ୍ଦ ନନ୍ଦନ ହରି । ଶ୍ରୀ ରାଧିକା ମନୋହରି ।
ନବ ଦୀପେ ଅବତରି । ସ୍ୱଭକ୍ତି ଦେଲେ ପ୍ରଚାରି । ୫ ।

ଗୁରୁଗୋବିନ୍ଦ ଶରଣ । ଗୋସ୍ୱାମୀ ମନ ପୂରଣ
କରିବେ ରାଧାରମଣ । ବୋଲି ରଚିଲେ କୀର୍ତ୍ତନ । ୬ ।

ଭକ୍ତ ମାନସ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର । ଶ୍ରୀନବଦ୍ୱୀପ ବିହାରୀ
କୁନ୍ଦନ ଜିତ ସୁନ୍ଦର ତନୁ । ଜଗଜ୍ଜନ ମନହାରୀ । ୧ ।

ଶୁକ ସନକ ବ୍ରହ୍ମଯୋଗୀ । ଧ୍ୟାନ କରେ ଯାହାରି
ଶରଦାମ୍ବୁଜ ଅରୁଣତେଜ । ଜିତ ଚରଣ ମାଧୁରୀ । ୨ ।

କୋଟି ମଦନ ଦର୍ପଦଳନ । ମୋହନ ରୂପଧାରୀ
ଶର୍ବରୀ ପତି ଗର୍ବ ଖର୍ବ କରୁଛି ଯା ମୁଖଶିରୀ । ୩ ।

କୁନ୍ଦ ଦଶନ ମନ୍ଦ ହସନ । ବେଦବନ ସଂଚାରୀ
କଞ୍ଜ ନୟନ ଭକ୍ତ ନିକର ରଞ୍ଜନ ଦୁଃଖହାରୀ । ୪ ।

ଅଗ୍ରଜ ଅବଧୂତ ପ୍ରଭୁ ଅଦ୍ୱୈତ ଆଚାରି
ସଙ୍ଗରେ ଅତି ରଙ୍ଗରେ ନିଜ ଭକ୍ତି ଯେ ପ୍ରଚାରୀ । ୫ ।

ହରି କୀର୍ତ୍ତନ ନର୍ତ୍ତନାବ୍ଧି । ପ୍ରେମାମୃତ ବାରି
ବିନ୍ଦୁ ନ ଲଭି ହରିବନ୍ଧୁର । ଆଖିରୁ ବହେ ବାରି । ୬ ।

ସ୍ୱାନ୍ତ ସଂତତ ଚିନ୍ତରେ ଶଚୀନନ୍ଦନ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଶାନ୍ତରେ
ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସ୍ୱରୂପ ସନାତନ । ବଞ୍ଚନ ନ କର ତୁ
ମଞ୍ଜଭବ ଖେଳରେ (ପଡ଼ି) କୁନ୍ଦ କୁସୁମ ସୁରଦନ ସୁନ୍ଦର
କୁନ୍ଦନ ବରନ ମୃଦୁ ମନୋହର । ଚନ୍ଦ୍ର ଆନନ୍ଦ ଗମନ କୁଞ୍ଜର ।
ମନ୍ଦ ଧୀର ଗମ୍ଭୀର କୃପାକର । ୧ ।

ଇତ୍ୟାଦି

ଗଭୀର ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରେମରେ ନିମଜ୍ଜିତ ଥାଇ ଦୈନନ୍ଦିନ ସକଳ କର୍ମରେ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଭାବ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ଦିନେ ନିଜର ଶିଷ୍ୟ

ବାଳକଟିକୁ କୋଡ଼ରେ ଧରି ବସିଥିବା ସମୟରେ ଶିଶୁଟି ନିଜ ପଦ ବୃଦ୍ଧାଙ୍ଗୁଷ୍ଠ ମୁଖରେ ଦେଇ ଅକପଟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପିତାଙ୍କୁ ଚାହିଁବା ମାତ୍ରେ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମରେ ଗଦଗଦ ହୋଇ କବି ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ ରଚନା କଲେ ;

ନବଦ୍ୱୀପ ଚନ୍ଦ୍ରମାଙ୍କ ଦାସଟି ଏହି
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୈତନ୍ୟ ନାମ ରଟୁଛି ରହି

ଶୁଣ ହେ ସାଧୁଜନ ଏ ଶ୍ରବଣ କୀର୍ତ୍ତନ
କାହା ମୁଖ ଏହି ପରିରେ ଶୁଣା ନାହିଁ । ୧ ।

ପରମ ଭଗବତ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ନିରୂପିତ
କରିଣ କହୁଅଛନ୍ତି ଆନନ୍ଦ ହୋଇ । ୨ ।

ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଯାଇ ଜଣାଇ ଦିଅ କେହି
ବୋଲୁ ଶ୍ରୀ ଗଉରଚନ୍ଦ୍ର ଆସିଲେ ତହିଁ । ୩ ।

ଶ୍ରୀ ଲୋକନାଥ ଦାସ । ଦେବ ଛବି ଦରଶ
ହୋଇଣ ଭଣିଲେ ଭକ୍ତ ଭବକୁ ଧ୍ୟାଇ । ୪ ।

ଅନ୍ୟ ଏକ ସମୟରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଲିହୁରି ଗ୍ରାମରେ ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦର୍ଶନରେ କବିଙ୍କର ପ୍ରାଣରେ ବ୍ରଜଭବର ଉଦ୍ରେକ ହେବାରୁ ସେ ସେହିକ୍ଷଣି ରଚନା କଲେ ;

ଗୋପୀନାଥ ମୁରାରି ରୂପଧରେ ହରି
ବୃନ୍ଦାବନ କରି ନାମ ବହିଛ ଲିହୁରି

ଗୋକୁଳରୁ ଗୋଚାରଣ କଲକାଳେ ।
ଗୋପୀଙ୍କି ହେ ବଂଶୀଧାରୀ

ଗାଢ଼ ପ୍ରଣୟରେ ନୟନ ପାତରେ ।
ଠାରି ହସିବା ମାଧୁରୀ

ଯାହାର ଯେ ବାଞ୍ଛା ସଂକଳ୍ପେ ତୁମ୍ଭର ।
ଶ୍ରୀମୁଖ ଦର୍ଶନ କରି

କଣାଇ ଆନନ୍ଦେ ରହିଲ ମାତ୍ରକେ ।
ଭାଗ୍ୟ ହେଉଛି ତାହାରି,
ନିକୁଞ୍ଜ ବିହାରି ବୃନ୍ଦାବନଚାରୀ ।
ରସ ବିନୋଦିଆ ହରି
ତୁମ୍ଭ ପଦ ପଦ୍ମ ଥାଉ ଥାଉ ଆଉ
ସେବା ନୋହିଲା ମୋହରି

× × ×

ଭଣଇ ହରିବନ୍ଧୁ ପଟ୍ଟନାୟକ ।
ଶ୍ରୀପଦାବ୍ଜ ଧ୍ୟାନ କରି
ଦଶନରେ ତୃଣ ଧରି ଜଣାଉଛି ।
ଦୁଃଖରୁ ରଖ ଉଦ୍ଧରି ।

କବି ପରମ ବୈଷ୍ଣବ ଥିଲେ । ସଂସାର ସୁଲଭ ସକଳ ସ୍ୱାର୍ଥ ଲୋଭ ମୋହ ଆଦି ଓ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଜନିତ କଷ୍ଟାଦି ମଧ୍ୟରେ ପରମ ପ୍ରେମମୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ରସାମୃତ ପାନ କରି ସେ ନିଜକୁ ପରମ ଆହ୍ଲାଦିତ କରି ରଖୁଥିଲେ । ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ନିଜକୁ ଅର୍ପଣ କରି ନିରବଧି ହରିନାମ ଜପି ସକଳ ଅଭାବ ଅସୁବିଧା ଓ ଦୁଃଖ ଅଚିରେ ଦୂର ହେବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ ରଖି କବି କାଳାତିପାତ କରୁଥିଲେ । ପରମ ନିଷ୍ଠାପର ପରମାର୍ଥିକ ଭକ୍ତ ଶିରୋମଣି ହରିବନ୍ଧୁ ପ୍ରତ୍ୟହ ବ୍ରାହ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଶଯ୍ୟାତ୍ୟାଗ କରି ନିତ୍ୟ ନୈମିତ୍ତିକ ସ୍ନାନ ଶୌଚାଦି ସମାପନ ଉତ୍ତାରେ ସ୍ତବ ସ୍ତୋତ୍ରାଦି ଗାନ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତ ରସ ପଞ୍ଚାଧ୍ୟାୟୀ ଓ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ପାରାୟଣ ସହିତ ଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କର ଦର୍ଶନ ତୁଳସୀ ଚରଣାମୃତ ସେବନ କରି ଭୋଜନ କରୁଥିଲେ । ଶାରିରୀକ କ୍ଳେଶ ଅସୁସ୍ଥତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏହି ନିୟମ କଠୋର ଭାବେ ପ୍ରତିପାଳନ କରୁଥିଲେ । ଅପରାହ୍ନରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତ, ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟମଙ୍ଗଳ, ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ ଆଦି ଭାଗବତ ବିଷୟକ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ନିୟମିତ ପାଠ, ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ସନ୍ଧ୍ୟା ଆରତି ଦର୍ଶନ ଓ ତଦ୍ଦ୍ୱାରେ ରାଜପ୍ରାସାଦରେ ରାଜଦର୍ଶନ ହରିବନ୍ଧୁଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା । ରାଜଦରବାରରେ ସମୟୋଚିତ ପ୍ରସ୍ତାବମାନଙ୍କ ଆଲୋଚନାରେ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ସେ ସର୍ବଦା ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ ।

୧୮୯୬ ମସିହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସ ୧ ତାରିଖ ଦିବା ଘ୧୦ ସମୟରେ ୭୦ ବର୍ଷ ବୟସରେ କବି ନଶ୍ୱର ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କଲେ । ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପରି ମଧ୍ୟ ଶୁଣାଯାଏ ସେ ନିଜର କୋଷ୍ଠୀ ଗଣନା କରି ଅନ୍ତିମ ସମୟ ନିରୂପଣ କରି ସାରିଥିଲେ । ମୁମୂର୍ଷୁ ଅବସ୍ଥାରେ ପୁତ୍ର ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ଦରସ୍ଫୁଟ କଣ୍ଠରେ ଭକ୍ତି ରସାତ୍ମକ ଶ୍ଳୋକଟି ଡ଼ାକି ଦେଇ ସେ ବ୍ରହ୍ମଲାଭ କଲେ ।

ଭକ୍ତାନାମଭୟ ପ୍ରଦୋଯଦିଭବେନ୍ନୈତଦ୍‌ବିଚିତ୍ରଂ ବିଭୋ
କୀଟୋଽପି ସ୍ୱଜନସ୍ୟ ରକ୍ଷଣାବିଧାବେକାନ୍ତ ମୁଦେବ୍‌ଗିତଃ
ଯେ ଯୁଷ୍ମଚ୍ଚରଣାରବିନ୍ଦ ବିମୁଖାଃ ସ୍ୱପ୍ନେଽପିବାମାଦୃଶା
ସ୍ତେଷାଂ ମୁକ୍ତରଣ କ୍ଷମୋ ଯଦି ଭବେତ୍ଵାରୁଣ୍ୟସିନ୍ଧୁସ୍ତଦା ।।

ମୃତ୍ୟୁର ୩୭ ବର୍ଷ ଉତ୍ତାରେ ପାରଳା ଗଜପତି ମହାରଜାଙ୍କ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ପଦ୍ୟାବଳୀମାନ ହରିବନ୍ଧୁ ପଦ୍ୟାବଳୀ ନାମରେ ୧୯୩୩ ମସିହାରେ ଗଜପତି ପ୍ରେସରେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ବଙ୍ଗୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ, ନଦିଆନାଗରଙ୍କ ସନ୍ୟାସରସ ସମ୍ବଳିତ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ପଦମାନ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଉତ୍କଳର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଗାନ କରାଯାଇ କବିଙ୍କର ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ମାଧୁରୀ ପ୍ରଚାର କରୁଅଛି । କବିଙ୍କ ସ୍ମୃତିରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ କୌଣସି ଉଦ୍ୟମ ନହୋଇଥିବା ପରିତାପର ବିଷୟ ।

କୃଷ୍ଣପ୍ରେମୀ ଦ୍ୱିଜ ପଦ୍ମନାଭ

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର କଟକିଆ ସାହି (ବର୍ତ୍ତମାନ କବିଚନ୍ଦ୍ର ସାହି)ରେ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆଦ୍ୟ ଭାଗରେ ପଦ୍ମନାଭ ପରିଚ୍ଛାଙ୍କର ଜନ୍ମ । ଆପନ୍ନା ପଣ୍ଡା ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କର କବି ଜୀବନୀ ପୁସ୍ତକରେ ଏହାଙ୍କର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସେ ଟିକିଲିର ରାଜା, ଭଗବତୀ କାବ୍ୟ ପ୍ରଣେତା ଓ ଛଅଗୋଟି ସଙ୍ଗୀତ ସାଗରର ରଚୟିତା ପଦ୍ମନାଭ ଦେବ (ଖ୍ରୀ ୧୭୮୦–୧୮୩୬)ଙ୍କର ସମକାଳୀନ କବି । ସେ ଦକ୍ଷତାର ସହିତ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷା କରି ଗୀତ ଓ ତାଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଅଛନ୍ତି ବୋଲି ୧୯୨୬ ମସିହାରେ ଆପନ୍ନା ପଣ୍ଡା ସୂଚାଇ ଅଛନ୍ତି । ଏହିପରି ପୁସ୍ତକ ପୂର୍ବେ ଉତ୍କଳରେ ନଥିଲା । ତାଙ୍କର ଚଉପଦୀସବୁ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ରାଗରେ ପ୍ରଣୀତ ହୋଇଅଛି । ଭାଷା ସୁନ୍ଦର ଓ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ । ଏକୃତ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସରେ ଐତିହାସିକ ତାରିଣୀଚରଣ ରଥ (ଖ୍ରୀ ୧୮୮୩–୧୯୨୨) ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ, ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ତଥ୍ୟ ଦେଇ ପାରିନାହାନ୍ତି । ଜଣାଯାଏ ପଦ୍ମନାଭ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଥାଇ ପଦ୍ମନାଭ ନାରାୟଣ ଗଜପତି (ଚନ୍ଦ୍ରମହାରାଜା)ଙ୍କର ଗୃହଶିକ୍ଷକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଚଉପଦୀମାନ ମୁଖ୍ୟତଃ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ ବିଷୟକ । ତେଲୁଗୁ ସଙ୍ଗୀତରେ କୃତି ପଲ୍ଲବୀ ରାଗର ଅବଲମ୍ବନରେ ସେ ଓଡ଼ିଆ ସଙ୍ଗୀତ ରଚନା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତ ମଧ୍ୟରେ "ଭିନ୍ନେ ଆଜ ତୋ ରୀତିରେ ପଙ୍କଜନୟନା ମାନେ ବଳିଛି ମତିରେ" ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଶେଷ ଲୋକପ୍ରିୟ । ଅନ୍ଧ ଗାୟକ ଆପନ୍ନା ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଏହାକୁ ଗ୍ରାମଫୋନ୍ ରେକର୍ଡରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଇ ଓଡ଼ିଶାରେ ସର୍ବଜନ ଆଦୃତ କରିପାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ରଚିତ 'ଗୀତ ରତ୍ନାକର' ନାମକ ଏକ ପୁସ୍ତକ ଆମ୍ଭେମାନେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଚୈତନ୍ୟ ମଠରୁ ପାଇଅଛୁ ଓ ସେଥିରେ ଏହି ସଙ୍ଗୀତଟି ୧୨୩ ନମ୍ବର ଗୀତ ଭାବେ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ଅକ୍ଷର 'ଆ'ରୁ 'ଆହା ଦେଖିଲେ ମୋ ନାହାରେ ଏ ଘନ କାଳେ

ମୋରେ' ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ବର୍ଣ୍ଣମାଳା କ୍ରମେ 'ହ' 'ହରିବି କେସନେ ନିଶି ନାଗର ବିନାରେ' ଗୀତରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଶେଷ ହୋଇଅଛି । 'ରାଧା କୋଇଲି' ନାମରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ସଙ୍ଗୀତ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ସେ ରଚନା କରି ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲଭ କରିଥିବାର ବୁଝାଯାଏ । ସେଥିରେ ସେ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ମୁଖରେ କୁହାଇଅଛନ୍ତି :–

କୋଇଲି କୃଷ୍ଣ ବିନୁ ନ ସରଇ ଦିନ
ଆଲୋ କାହାରେ କହିବି ଯାଇ ଏ ମୋର କଦନ
ଲୋ କୋଇଲି
କୋଇଲି ଖଣ୍ଡିଲା ଦଇବ ମୋର ସୁଖ
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଦେହ କଲା କୁସୁମ ବିଶିଖ
ଲୋ କୋଇଲି
ଇତ୍ୟାଦି

କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ ପାରଳା ଆସିବା ସମୟରେ (ଖ୍ରୀ୧୮୩୧-୩୪) ତାଙ୍କର କବି ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ପାଇ ତାହାର ପ୍ରଶଂସା କରିଥିବାର ଶୁଣାଯାଏ । ପଦ୍ମନାଭଙ୍କର ପିତୃମାତୃକୁଳ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ତାଙ୍କର ରଚନାମାନ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ବ୍ରାହ୍ମଣସାହି ନିକଟ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ମଠରେ ଥିଲା । ସେ ମଠର ଶେଷ ଗୋସ୍ୱାମୀ ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳ କବଳିତ । ପଦ୍ମନାଭଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର ଗୋପୀନାଥ ରତ୍ନମଣିଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ସିମାଦ୍ରି ଓ ସୁରିଗୋଟି ଝିଅ ଥିଲେ । ସିମାଦ୍ରିଙ୍କର ପୁତ୍ର ହୀରାଲାଲ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ସେ ନିକଟରେ ୧୯୮୦ ମସିହାରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଅଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭକୁ ୧୯୬୭।୬୮ ମସିହାରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ନିକଟରୁ ପଦ୍ମନାଭ ପରିଡ଼ାଙ୍କର କୌଣସି ଗ୍ରନ୍ଥ ମିଳିପାରି ନଥିଲା । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ମିଳିଥିବା 'ଗୀତ ରତ୍ନାକର' ଚୈତନ୍ୟ ମଠକୁ କେଉଁ ସୂତ୍ରରେ ମିଳିଥିଲା ଓ ପୋଥିରୁ ବା ପୁସ୍ତକରୁ ନକଲ ହୋଇ ରଖାଯାଇଥିଲା ତାହା ମଧ୍ୟ ଜାଣିବା ସମ୍ଭବପର ହୋଇ ନଥିଲା । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଭବିଷ୍ୟତରେ କେହି ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ପଣ୍ଡିତ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ସମ୍ୟକ୍ ଆଲୋଚନା କରି ରଚନା କାଳ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବେ । ପାଠକମାନଙ୍କର କୌତୂହଳ ନିମିତ୍ତ ଓ ତାଙ୍କ ରଚନାର

ନମୁନା ସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କର ପାଞ୍ଚଗୋଟି ଚଉପଦୀ ଦିଆଗଲା । ପ୍ରଥମଟି ତାଙ୍କର ବହୁଜନ ଗୀତ ସଙ୍ଗୀତ ।

ରାଗ ଆରଭି ତାଳ ଆଦିତାଳ

୧) ଭିନ୍ନେ ଆଜ ତୋ ରୀତିରେ ପଙ୍କଜନୟନା
ମାନେ ବଳିଛି ମତିରେ ।
ମାର ମାରଣକୁ ବାରଣ ମୋର ତୁହି
ଦାରୁଣ କହୁ କି କେ ବାରଣ ଜିତଗତି ଭିନ୍ନେ ... ... (ଘୋଷା)

କାହୁଁ ଶିଖିଲୁ ଏମାନ କିଶୋରିମଣି
କହରେ ସଖି ମୋ ଆନ ।
ତୋ ବିନୁ କେ ମୋ ଆନ । ନାହିଁ ମାନ ସେ ମାନ ।

ଏ କି ଦିନକୁ ଦିନ । ଦେଖ ତୋର ଗୁମାନ
ଶାଣ ଦେଇ ସୁରଗଣ ଧରି ଫୁଲ
ବାଣ ଗଣରେ ମୋ ପ୍ରାଣ ନେବ ବୋଲି
ଟାଣ କରିମାରେ । ବାଣ ସୁଚିଭରେ
ପ୍ରାଣଧନ ପରି ତ୍ରାଣ କର ତୁ ବାରେ ଭିନ୍ନେ (୧)

ଧରି କହୁଛି ତୋ କର ସୁଜାଣୁବର । ନିରତେ ନ ହସାପର
ନେତ୍ରୁ ଯା ତେଜୁ ନୀର ଧାର ଉରଜପର
ସାର କରିଛୁ କିରେ ସାର ବିରସ ଛାର
ଆସ ବନ୍ଧୁମାନ ନାଶ ତୋର ନିଜ ଦାସ ପରିରେ
ସୁରସ ରଙ୍ଗିନୀ ଭସ ନ କହି ନିରଖ
ବହି ଅଛୁ କାଶ ଶଶିଜିତ ହାସିନୀ ଏ କି ତୋର । (୨)
ଭିନ୍ନେ ଆଜ ତୋ ରୀତିରେ
ଗଣ୍ଡଦେଶରେ ମଣ୍ଡନା ପଲ୍ଲବପାଣି ରମା ପ୍ରୀତିକି ଖଣ୍ଡନା
ମହି ଗୁହିଁ ବସନା, ଗୁଚ୍ଛ ନୀଳ ବସନା, କିଙ୍କିଣୀ ତେ ଥରେ ଅନା
ଅନାଦରେ ରସନା

ରଙ୍ଗ ଅଧରୀକି ରଙ୍ଗ ପରିହରି ରଙ୍ଗେ ବିହର ମୋ
ସଙ୍ଗେ ଆରେ ଗୋରୀ
ତୁଙ୍ଗସ୍ତନା ତୁ ମୋ ଅଙ୍ଗଭର କରି ସର୍ଗିନୀରେ ମୋର ସଙ୍ଗକୁ ତେଜନା । (୩)
ଭିନ୍ନେ ଆଜ ତୋ ରୀତିରେ

ମୁଖ ଶଶିକୁ ପ୍ରକାଶ । ମୁକୁନ୍ଦ ରଦନା । ମୋ ଦୁଃଖ ତମ ବିନାଶ
ସରଜ ପ୍ରୀତି ବିଶେଷ । ଅରଞ୍ଜନା ଏ ଅଯଶ
ବରଜ ମଣ୍ଡନୀ ଆସ ତରଜନ କୋଳେ ବସ
ଶ୍ୟାମ ବିନୟରେ ହେମସ ବରନୀ
ନାମ ତେଜି ଅତି ପ୍ରେମେ ମର୍ଜିଲେ ସେ
ତାମରସ ପଦ ଧ୍ୟାନେ ଦ୍ଵିଜ ପଦ୍ମନାଭ ରସରେ
ଗାନ କଲେ ରସେ । (୪)
ଭିନ୍ନେ ଆଜ ତୋ ରୀତିରେ ।

ଗୀତ ରତ୍ନାକରର ପ୍ରଥମ ଗୀତଟି ଏହିପରି

(ରାଗ ଭୈରବୀ ଆଦି ତାଳ)

୨) ଆହା ତେଜିଲେ ମୋ ନାହାରେ
ଏ ଘନ କାଳେ ମୋରେ,
ଆହା ବୋଲିବାକୁ ସାହା ନାହିଁ କେହି ।
ଯାହା କରେ ରତି ନାହାରେ ସଖି ।
ବାରବାର କରି କହିଥିଲେ ହରି
ସାର ଏ ଅବଧି ଗାର କରିଛି ମୁଁ,
ନୀର ଧର ବରନକୁ ନିରତେ
ପାଶୋରି ନୁହେଁ ସ୍ମତନୁ ,
ଚିର ପୀରତି ଅଚିର କରି ସେ ଗୋ
ଥୀର ହେଲେ ମୁଁ ଅଥିରରେ ସଖି ।

କାହିଁ ମୋର ସମ ନାହିଁ ଦୁଃଖିନୀ
ଏ ଦୁଃଖ ସହିବ କେହି
ପ୍ରାଣ ମୋର ପରିତ୍ରାଣ କରି ଯିବ
ନାଥ ବୋଲି ମୁଁ ଅନାଥରେ ସଖି ।
ଭଣେ ଦ୍ୱିଜ ପଦ୍ମନାଭ ଏ ରସେ
ନ ଭଳ କିଶୋରୀମଣି
ସାଜ ତନୁକୁ ବିରଜ ଆସିବେ
ଆଜ ବ୍ରଜଯୁବରଜ ବଂଶୀଧାରୀ

ରାଗ ରମନ୍ତି ଏକତାଳ

(ସରସ୍ୱତୀ ବନ୍ଦନା)

୩- କୁନ୍ଦ ବୃନ୍ଦ ନିଭ ଅତି ରୁଚି ଭୈରବ
ସୁନ୍ଦର ଶୁଚି ତନୁ ବିରଜତେ
ବୀଣା ପୁସ୍ତକ ରଞ୍ଜିତ କରଯୁଗ ଭରତୀ ଗୁଣମୟୀ ନମୋସ୍ତୁତେ
ଶାରଦ ଶଶଧର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୀପକର ମଦହରସହ ମୁଖ ବିଭ୍ରାଜତେ
ସକଳ ଶାସ୍ତ୍ର ବିଶାରଦ ଭଗବତୀ ଆଶ୍ରିତ ଜନହୃଦ ସମୃଦ୍ଧିତେ ।
ନାରଦାଦି ମୁନି ବୃନ୍ଦାରକଚୟ ବନ୍ଦିତ କୃତ ତବ ପଦାମ୍ବୁଜେ ।
ଶୁକ୍ଲାମ୍ବରଧାରିଣୀ ଯୋଗଚାରିଣୀ ନାରାୟଣୀ ତ୍ୱାଂ ସଦା ଭଜେ
ବାସୁଦେବ କର୍ଣ୍ଣ ଛଦ ସିଞ୍ଚିତ ତାନ ଗାନ ରସ ପ୍ରମୋଦିନୀ
ବର୍ଣ୍ଣିତ କରେ ଦ୍ୱିଜ ପଦ୍ମନାଭ ସପନ ମନ ବିହାରିଣୀ ।

ରାଗ–ମାଳବ, ତାଳ–ତ୍ରିପୁଟ

(ସରସ୍ୱତୀ ବନ୍ଦନା)

୪–ନିଚର୍ମିନୀ ଚର୍ମିତ ବଲ୍ଲିବିମ୍ବଂ ଶୁକଦ୍ୟୁତି କୁଣ୍ଡଳବାନ ପ୍ରମର
ସଙ୍ଗୀତଶାଳା ପ୍ରବିସନ ପ୍ରଦୋଷେ ମାଳଧରେ ମାଳବରାଗ ରାଜଃ
ଶରଣ ଶରଣ ତ୍ୱାଂ ଶରଣ ଭଗବତୀ ଦେବୀ ଭରତୀ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ନିଭାନନେ
ମତ୍ତ କଞ୍ଜରଗତି ମନୋହର କଞ୍ଜ ଖଞ୍ଜନ ଲୋଚନେ ।୧।

ପଦ୍ମବାସିନୀ ବିପଦନାଶିନୀ କୁମୁଦହାସ ପ୍ରକାଶିନୀ
ତାର ମୌକ୍ତିକ ହାରଶୋଭିନୀ ସୁପ୍ରିୟ ସଙ୍ଗ ବିଳାସିନୀ ।୨।
ପକ୍ୱ ବିମ୍ବାଧର ସୁମାଧୁରୀ କୁନ୍ଦ ହୀରକ ସୁଦର୍ଶିନୀ
ଗଣ୍ଡମଣ୍ଡଳ ମୁକୁର ସମଦ୍ୟୁତି ହରିପୁର ମାନସ ମୋହିନୀ ।୩।
ସକଳ ଶାସ୍ତ୍ର ବିଶାରଦାମୟୀ ବୀଣା ପୁସ୍ତକଧାରିଣୀ
ଗୀତ ସଙ୍ଗୀତ ପାନ ରସଭରେ ଶ୍ରୀହରି ମାନସ ହାରିଣୀ ।୪।
ଭଣେ ଦ୍ୱିଜ ପଦ୍ମନାଭ ରସେ ଜଗନ୍ମାତା ଗୁଣନିଧି ଶାରଦେ
ଜାଣି ଜନ ସୁଖ ଦାୟିନୀ କ୍ଷଣ ବସନ୍ତୁ ସତତ ମମ ହୃଦେ ।୫।

ରାଗ—ସାବେରୀ

(ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବନ୍ଦନା)

୫—ଜୟ ଜୟ ବ୍ରଜପୁର ନରନାୟକ
ଅଖିଳ ଜନପୋଷକ ନନ୍ଦକଧର
ପରମ ଆନନ୍ଦମୟ ମଣି ମୁକୁଟଧର
ସତତଂହଂ ବନ୍ଦେ ତବ ପୁରତେ ।୧।
ଗୋପୀଗଣ ରଞ୍ଜନ ଅମ୍ବୁଜ ଲୋଚନ
ଦୁଃଖ ମୋଚନ ପୀତାମ୍ବର
ରସିକ ବର ମୁରଲିଧର ବ୍ରଜ ବିପିନଘନ ଚଞ୍ଚରିତଂ
ହରି ଲୋକପତେ ।୨।
ଚନ୍ଦ୍ରବଦନ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନଧର ନନ୍ଦ ତନୟ ସୁନ୍ଦର
ଚନ୍ଦ୍ରକଧର ନବ ନୀରଦଂ
ରୁଚିର ତନୁ ରାଧାସରସମୁଖ
ପଙ୍କଜ ମଧୁକର ଧୀର ମତେ ।୩।
ଦୁଷ୍ଟ ଦନୁଜ ସମୁଦୟ ଗଞ୍ଜନ ଯାମଳାର୍ଜ୍ଜୁନ ଭଞ୍ଜନ
କେଶବ ହରି
ମମ କଳୁଷ ନିକର ହରି ଅଭୟ ପଦଯୁଗ
ପଦ୍ମନାଭ ଦ୍ୱିଜ ନମୋସ୍ତୁତେ ।୪।

(ଈଶ୍ୱର ବନ୍ଦନା)

୬—ଜୟ ଜୟ ଶଙ୍କର ଦୁରିତ ଭୟଙ୍କର
ବନ୍ଦିତ ମେ ତବ ପଦାମ୍ବୁଜେ
ନାରଦାଦି ଶୁକ ସନାତନ ତବଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନ
ସଦା ଭଜେ ।୦।

ପାର୍ବତୀ ଧବ ଧବଳାଙ୍ଗିତ ଲୋଚନ
ଗଙ୍ଗାଧର ହର ଧୀର ମତେ
ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରବୀଣ ଗାନରସ ପଣ୍ଡିତ ଦଣ୍ଡିତ ଦୁର୍ଜ୍ଜୟ ଋଷଭବତେ ।୧।

ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ମୂର୍ତ୍ତି ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ତ୍ରିପୁର କୀର୍ତ୍ତି ଯଶ ବିଷ୍ଣକତେ
ଦର୍ପକ ତ୍ରିପୁର ଦର୍ପହର ଆଶ୍ରିତବତ୍ସଳ ଶ୍ରୀଧର ନମସ୍ତୁତେ ।୨।

ଗଜ ଚର୍ମାମ୍ବର ପିନାକ ପାଣି ରାମ ନାମ ଜପ ସଦା ହୃଦେ
ପଦ୍ମନାଭ ଦ୍ୱିଜ ମେ ତବ କିଙ୍କର
ମମ ଭବ ଭୟ ହର କୃପାନିଧେ ।୩।

ତିନି ଆପନ୍ନା

ସୀମାଚଳ ବା ସିଂହାଚଳ ଉତ୍କଳର ଦକ୍ଷିଣ ସୀମାରେ ଅବସ୍ଥିତ । ସେଠାରେ ପୂଜିତ ସିଂହାଚଳାଧୀଶ୍ୱର ସିଂହସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀ ନରସିଂହସ୍ୱାମୀ ଉଗ୍ର ରୂପ ଧାରଣ କରି ମାର୍ଜାର ନରସିଂହ ନାମରେ ବିରାଜମାନ । ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣର ବିଷ୍ଣୁଖଣ୍ଡରେ ଶ୍ରୀ ସିଂହାଚଳ କ୍ଷେତ୍ର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁସାରେ କ୍ଷେତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ର ଯେପରି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସେହିପରି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ସମସ୍ତ ଅବତାର ମଧ୍ୟରେ ନରସିଂହ ଅବତାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ପ୍ରଧାନ ଏବଂ ପର୍ବତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସିଂହାଚଳ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଶ୍ରୀ ନରସିଂହ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଅନ୍ୟତମ ନାମ ସିମାଦ୍ରି ଆପନ୍ନା । (ପଣ୍ଡିତ ଅନନ୍ତ ତ୍ରିପାଠୀ ଶର୍ମାଙ୍କ ଶ୍ରୀ ସିଂହାଚଳ କ୍ଷେତ୍ର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପୁସ୍ତକରୁ) ସେହି ଅନୁସାରେ ଗଞ୍ଜାମ ଶ୍ରୀକାକୁଲମ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ନାମ ସିମାଦ୍ରି ବା ଆପନ୍ନା । ପ୍ରାକୃତିକ ଉତ୍କଳରେ ତିନିଜଣ ଆପନ୍ନା ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରର ଅଧିବାସୀ ଥାଇ ବିଶେଷ ଖ୍ୟାତି ସମ୍ପନ୍ନ । ସେମାନେ ହେଲେ

୧–ଅନ୍ଧ ଗାୟକ ଶିରୋମଣି ସଂଗୀତଜ୍ଞ ଆପନ୍ନା ପାଣିଗ୍ରାହୀ

୨–ଦେଶପ୍ରିୟ ଆପନ୍ନା ପଣ୍ଡା, ସାହିତ୍ୟିକ ଓ

୩–ଦେଶଭକ୍ତ ଆପନ୍ନା ପରିଚ୍ଛା, ସମାଜସେବୀ ।

ଗାୟକ ଶିରୋମଣି ଆପନ୍ନା ପାଣିଗ୍ରାହୀ

"ହୋଇଥାରେ ବେଶ କୁଞ୍ଜକୁ ଯିବୁପର
ସଙ୍କେତ ଦେଇଛନ୍ତି ସେ ମୁରଲୀଧର"

ଗୀତଟି ରସିକ ଗାୟକ ମଣ୍ଡଳୀରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବତ୍ର ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଗୀତର ରଚକ ଗୌରହରି ପରିଚ୍ଛା । ଗୀତକୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରାଇଥିଲେ ପାରଳା ରାଜସଭାର ଅନ୍ଧଗାୟକ ଆପନ୍ନା ପାଣିଗ୍ରାହୀ । ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ୧୮୯୩ ମସିହାରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଜମିଦାରୀ ଅନ୍ତର୍ଗତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆନ୍ଧ୍ର ପ୍ରଦେଶର ନରସନ୍ନପେଟ ଗ୍ରାମରେ । ସହରଠାରୁ ଏହା ମାତ୍ର ପାଞ୍ଚ ମାଇଲ ଦୂର । ଆପନ୍ନା ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ବୟସରେ ବସନ୍ତ ରୋଗରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ହରାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମାଆ ଅନଙ୍ଗ ମଞ୍ଜରୀ ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ବିଧବା ହେବାରୁ ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ରକୁ ଧରି ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରକୁ ଆସି ଶ୍ରୀ ଯୁଗଳ କିଶୋର ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କର ଆଶ୍ରିତା ହୋଇ ରହିଲେ । ଯୁଗଳ କିଶୋର ମହାରାଜା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଶିକ୍ଷକ ଥାଇ ପାରଳା କଲେଜରେ ପଦାର୍ଥବିଜ୍ଞାନରେ ଅଧ୍ୟାପକ ହୋଇଥିଲେ । ପରେ ସେ ରାଜପ୍ରାସାଦର ନିୟନ୍ତ୍ରକ ହୋଇଥିଲେ ଓ ମହାରାଜାଙ୍କ ସହିତ ଗୋଲଟେବୁଲ ବୈଠକରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ବିଲାତ ଯାଇଥିଲେ । ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଆପନ୍ନାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତରେ ରୁଚିଥିବାରୁ ସେ ଚୈତନ୍ୟ ମଠ ମହନ୍ତ ଅଦ୍ୱୈତବଲ୍ଲଭ ଦାସଙ୍କୁ ଗୁରୁ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ତାଙ୍କଠାରୁ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷା କଲେ । ସ୍ଥାନୀୟ ଅନ୍ୟତମ ବିଶିଷ୍ଟ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ବୁଟିଆନା ପାତ୍ରୁଲୁଙ୍କ ଠାରୁ ସେ କର୍ଣ୍ଣାଟକୀ ସଙ୍ଗୀତ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ସେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ କର୍ଣ୍ଣାଟକ ଓ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତରେ ବିଶେଷ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଲାଭ କରି ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ରାଜଦରବାର ଓ ରାଜଧାନୀ କଟକର ସଙ୍ଗୀତ ସମ୍ମିଳନୀରେ ନିଜର ପ୍ରତିଭା ପ୍ରମାଣିତ କରିଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର ଜାମାତା କିଶୋର ଚନ୍ଦ୍ର ପରିଡ଼ାଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାରେ ଏକଦା ଆପଣା ଆଲ୍ଲାହାବାଦଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ପ୍ରୟାଗ ସର୍ବଭାରତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଆପଣା ଅନ୍ଧ । ସେଠାରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପରିଚିତ । ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାର ଅଭାବ । ବଙ୍ଗଳାର ଅନ୍ଧ ଗାୟକ କେ.ସି.ଦେଙ୍କୁ ଗାନର ସୁଯୋଗ ମିଳିବାରୁ ସେ ଉଦ୍ୟୋକ୍ତାମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ିଥିଲେ । ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ୍ ମାତ୍ର ସମୟ ଦେଲେ । ଆପଣା ମଞ୍ଚ ଉପରକୁ ଉଠିଲେ । ତାଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ କେବଳ ଆଳାପରେ ଶେଷ ହୋଇଗଲା । ଉପସ୍ଥିତ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର ଦାବୀ ଫଳରେ ତାଙ୍କୁ ଅଧଘଣ୍ଟାରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ସମୟ ଦିଆଗଲା । ତାଙ୍କର ଗାୟନ ଶୈଳୀ ଉଚ୍ଚପ୍ରଶଂସିତ ହେଲା ଓ ସେ ପ୍ରଶଂସାପତ୍ର ଧରି ପାରଳା ଗଜପତିକୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ଏହାପରେ ୧୯୩୪ ମସିହାରେ କଟକରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ନ୍ୟୁନତମ ଦାବୀ ଅଧିବେଶନ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଏହି ସମୟରେ ଆପଣା କଟକ ଆସିଥିଲେ । ଉତ୍କଳ ସଙ୍ଗୀତ ସମାଜର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଅଧ୍ୟାପକ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ସେ ନିଜର ସଙ୍ଗୀତରେ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନର ସୁଯୋଗ ପାଇଥିଲେ । ଏହାପରେ ବ୍ରହ୍ମପୁର ଓ ଗଞ୍ଜାମର ଅନ୍ୟତ୍ର ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତ ଗାୟନ ସଭା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଲୋକପ୍ରିୟ କରିଥିଲା । ଉତ୍କଳର ବିଖ୍ୟାତ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆପଣାଙ୍କର ନିଜ ବେଶଭୂଷା ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଧ୍ୟାନ ନଥିଲା । ମୁଣ୍ଡରେ ପଗଡ଼ି ଓ ଲମ୍ବା ଇସ୍ତ୍ରୀ ନ ହୋଇଥିବା ଜରିଦିଆ କୋଟ ପିନ୍ଧି ସେ ମଞ୍ଚ ଉପରେ ଗୀତ ଗାଇଲେ ସବୁରି ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ହେଉଥିଲା । ଖାଦ୍ୟପେୟ ବ୍ୟତୀତ ତୈଳ ମର୍ଦ୍ଦନ ତାଙ୍କର ବିଳାସ ଥିଲା । ଏକଟଙ୍କା ଭରଣୀ ମୂଲ୍ୟର ଲାଲଗୋଲାପ (ରେଡ଼ରୋଜ) ବାସନା ତେଲ ତାଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ ବ୍ୟବହାର ଥିଲା ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରତିବାଦ ସତ୍ତ୍ୱେ ପାଦ ତଳିପାରେ ମଧ୍ୟ ସେ ତାହା ମାଲିସ କରୁଥିଲେ । ମୃତ୍ୟୁ ସମୟକୁ କରଣସାହିରେ ପରିହାତ ଓସାରର ଗୋଟିଏ ଖପରଘର ବ୍ୟତୀତ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସମ୍ପତ୍ତି ନଥିଲା । ଏକନିଷ୍ଠ ସଙ୍ଗୀତ ସାଧନା ତାଙ୍କୁ ଖ୍ୟାତି ଓ ରାଜପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଆଣିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ବିଷୟସୁଖ ଭୋଗ ବିଳାସରେ ଓ ଧନ ଅର୍ଜନରେ ସେ ସର୍ବଦା ବିମୁଖ ଥିଲେ ।

ପଣ୍ଡିତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମିଶ୍ର 'ସତ୍ୟବାଦୀରେ ସାତବର୍ଷ' (ପ୍ରକାଶନ ୧୯୫୩) ପୁସ୍ତକରେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ସର୍ବତୋମୁଖୀ ପ୍ରତିଭା ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ 'ସଙ୍ଗୀତ ଓ ଛାନ୍ଦଶିକ୍ଷା' ବିଷୟରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି (ପୃ ୧୪୬) :–

"୧୯୧୬ ସାଲରେ ଗୋପବନ୍ଧୁବାବୁ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଫେରିଲାବେଳକୁ ସୁଦକ୍ଷ ଓ ବିଚକ୍ଷଣ ସଙ୍ଗୀତ–ଛାନ୍ଦ–ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରବୀଣ ଅନ୍ଧ ଅପର୍ଣ୍ଣା ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଆଣିଥିଲେ । ସେ କାହିଁକି ଆସିଥିଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାଣି ନଥିଲୁ । ଦି ତିନିଦିନ ପରେ ଶନିବାର Block meetingରେ ଅପର୍ଣ୍ଣାଙ୍କୁ ବସାଇ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ନୀଳକଣ୍ଠ ବାବୁ 'ସଂଗୀତ' ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ସାରଗର୍ଭକ ବକ୍ତୃତା ଦେଲେ ଏବଂ ଛାନ୍ଦ ଓଡ଼ିଶାର ଅନନ୍ୟ ସାଧାରଣ ବିଶେଷତ୍ୱ ଏହା ବୁଝାଇଥିଲେ । ପରେ ଗୋପବନ୍ଧୁବାବୁ ସଂଗୀତ ଶିକ୍ଷା ଦେବାପାଇଁ ପାରଳା-ଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜାଙ୍କ ଠାରୁ ଅପର୍ଣ୍ଣାଙ୍କୁ ଉଧାର ଆଣିଛନ୍ତି ବୋଲି କହି ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଛାନ୍ଦ-ସଂଗୀତ ଶିଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେବ, ସେମାନେ ଶିଖିବେ ବୋଲି ଜଣାଇଦେଲେ । ତାହାପରେ ନୀଳକଣ୍ଠବାବୁ ଛାନ୍ଦ ବିଷୟକ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଉପଯୋଗୀତା ବୁଝାଇଥିଲେ ତହିଁର ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଛାନ୍ଦମାନଙ୍କର ଗାନଭଙ୍ଗୀ ଶୁଣାଇଦେବାକୁ ଅପର୍ଣ୍ଣାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଅପର୍ଣ୍ଣା ଅନ୍ଧ, ମାତ୍ର ସେ ବସିଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ କବିତାର ନବରସ ବୁଝାଇ ସାରିବା ପରେ କରୁଣ ରସରେ ବେହେଲା ସାହାଯ୍ୟରେ " ଆହା ଧନୁର୍ଦ୍ଧର ବୀରବର " କବିତାଟି ବିଚିତ୍ର ରାମାୟଣରୁ ଏପରି ଗାନ କରିଥିଲେ ଯେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅଶ୍ରୁମୋଚନ ନକରି ରହିପାରିଲୁ ନାହିଁ । ଭାବପ୍ରବଣ ଗୋପବନ୍ଧୁ ବେଶି ଶୁଣି ନପାରି ନାନା ରସଯୁକ୍ତ 'ବିନାଶ ନାସା ଶ୍ରବଣ ସୂର୍ପଣଖା ପ୍ରବେଶ ଲଙ୍କାର' ଏହି ଗୀତଟି ବୋଲିବାକୁ କହିଲେ । ସେ ଜଳତରଙ୍ଗ ଯନ୍ତ୍ରକୁ ଗୋଡ ଆଙ୍ଗୁଠିରେ ଓ ବେହେଲା ହାତରେ ରଖି ସେହି ଛାନ୍ଦର ଭଙ୍ଗୀ ବଦଳାଇ ବଦଳାଇ ଗୀତଟିର ରସାଭିବ୍ୟକ୍ତି କରି ତାହା ଗାନ କରିପାରିଥିଲେ । ତହିଁ ଆରଦିନୁଁ ସଙ୍ଗୀତ ଶ୍ରେଣୀ ଖୋଲିଲା । ପ୍ରଥମେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଗୃହରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସମୟରେ ଯେତେବେଳେ ସେ ଯନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ଗୀତ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ କୌଣସି ଶ୍ରେଣୀରେ ଛାତ୍ରମାନେ ସମ୍ଭାଳି ହୋଇ ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ହେଡମାଷ୍ଟରଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ସ୍କୁଲରେ ପିଲା ନଥିବା ପରି ଜଣାଯାଏ । ଘଟଣାକ୍ରମେ

ସାମାନ୍ୟ ଯାତିତୁଣ୍ଡ ହେଲେ ଅଫିସ ଦୁଆର ମୁହଁରେ ଠିଆ ହୋଇ . Silence ବୋଲି ହେଡ୍‌ମାଷ୍ଟରେ କହିବାମାତ୍ରେ ସ୍କୁଲ ନିର୍ବାକ ହୁଏ । ସେଦିନ ସଙ୍ଗୀତର ଝଙ୍କାର ଏବଂ ଅପର୍ଣ୍ଣାଙ୍କର ସ୍ୱର—ଆକର୍ଷଣରେ ନୀଳକଣ୍ଠ ବାବୁଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ବା Silenceର ମୂଲ୍ୟ ରହିଲା ନାହିଁ । ସ୍କୁଲ ଛୁଟି ଘଣ୍ଟା ବଜାଇ ଦିଆଗଲା । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଆସି ବୁଝାଇ ଦେଲେ ଯେ ଅପର୍ଣ୍ଣା ଯନ୍ତ୍ରବାଦ୍ୟ ନ ଶିଖାଇ କେବଳ ଭାବର ଓ ରସର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ସାଧନ ପାଇଁ ବୋଲିବାର ଭଙ୍ଗୀ ଓ ଛାନ୍ଦମାନଙ୍କର ନିୟମ ଶିକ୍ଷା ଦେବେ । ତହିଁ ଆରଦିନୁଁ ଅନ୍ୟତ୍ର ସେ କ୍ଲାସ ଖୋଲିଲା । ମୁଁ ତାହାର ଜଣେ ଛାତ୍ର ଥିଲି । ସେ ତିନିମାସ ପାଇଁ ଆସିଥିଲେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କେତେକ ସଙ୍ଗୀତ ଏବଂ ସମସ୍ତ ଛାନ୍ଦ ସେ ଶିଖାଇ ଦେଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗାୟକମାନେ ବିକୃତ ଭାବେ ଉତ୍କଳ ଛାନ୍ଦ—ସାହିତ୍ୟର ଗାନ—ବିଜ୍ଞାନ ଗଢ଼ୁଥିବାର ଦେଖି କଷ୍ଟ ଲାଗୁଅଛି । ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନର ପ୍ରଣାଳୀ ଯେ ଶ୍ରୁତି ସୁଖକର ଅଥଚ ରସାନୁସାରିଣୀ ନୁହେଁ ତାହା କେହି ବୁଝୁନାହାନ୍ତି । ଅପର୍ଣ୍ଣା ଗାଇବା ରୀତି ରସାଭିବ୍ୟଞ୍ଜକ ଥିଲା । ”

ଆଉ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ତାଙ୍କ ଅନନ୍ୟ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ଦିଏ । ପାରଳା ମହାରାଜାଙ୍କ ସାଂଗରେ ଅପର୍ଣ୍ଣା ପାଣିଗ୍ରାହୀ କଲିକତା ଯାଆନ୍ତି । ମହାରାଜାଙ୍କ ପକାଶେ ସବୁବେଳେ ଗୋଟିଏ ସାଲୁନ ରିଜର୍ଭ ଥାଏ । ସେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଗଲେ ପଲାଶା ଷ୍ଟେସନରେ ଚଢ଼ନ୍ତି । କଲିକତା ଗଲେ ମଧ୍ୟ ସେଇଠୁ ଯାଆନ୍ତି ମାତ୍ର ସାଲୁନଟି ରିଜର୍ଭ କରଯାଏ ଏ ମୁଣ୍ଡରୁ ସେମୁଣ୍ଡ ଯାଏ । ତତ୍‌କାଳୀନ ବେଙ୍ଗଲ ନାଗପୁର ରେଲୱେ କମ୍ପାନୀ ତାଙ୍କୁ ଏ ସୁବିଧା ଦେଇଥାଏ । କାରଣ ମହାରାଜା ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକମାତ୍ର ଜମିଦାର ଯାହାଙ୍କର ନିଜର ରେଲୱେ ଥାଏ—ନଉପଡ଼ା ଗୁଣପୁର ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଲାଇଟ ରେଲୱେ । ଆପନ୍ନା ପାଣିଗ୍ରାହୀ କଲିକତାରେ ଓଡ଼ିଆ ସଙ୍ଗୀତ ଗାଆନ୍ତି—ମହାରାଜା ଓ ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନାର୍ଥୀ ଓ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ମନୋରଞ୍ଜନ ନିମିତ୍ତ । ଅପନ୍ନା ଅନ୍ଧ, ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଭୃତ୍ୟ (ବାରିକ) ସବୁ ସମୟରେ ରହିବାର ମହାରାଜା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥାଆନ୍ତି । ନିଜର ଓ ସହଯୋଗୀ ବେହେଲାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଓ ତବଲାରେ ରଙ୍ଗନାୟକଙ୍କର ସମସ୍ତ ବ୍ୟବହାର ଯନ୍ତ୍ର, ତବଲା, ବେହେଲା, ହାରମୋନିଅମ୍ ଆଦି ଅପନ୍ନା ନିଜେ ଖରିଦ କରିଥାଆନ୍ତି । ଥରେ

ସେ ମହାରାଜାଙ୍କ ସହଣରେ କଲିକତା ଯାଇଥାଆନ୍ତି । ଯାତ୍ରା ସମୟରେ ପଦନ୍ତରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଆଶ୍ରୟ ଚିତାଏ ଭଜର ଛଠି । କଲିକତାର ଅଧୁନା ରବୀନ୍ଦ୍ର ସରଣୀରେ Esplanade ନିକଟରେ ସେତେବେଳର ପ୍ରଧାନ ହାରମୋନିୟମ ନିର୍ମାତା Dwarkinsonଙ୍କ ଦୋକାନ ଥାଏ । ଦ୍ୱାରକାନାଥ ସେନ ନିଜେ ଜଣେ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ନିର୍ମାତା ଥାଇ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସାହେବୀ ପରମ୍ପରା ଅନୁକରଣ କରି ନିଜର କମ୍ପାନୀ ନାମ ଡ୍ୱାରକିନସନ ରଖିଥାଆନ୍ତି । ଅପନ୍ନାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ହାରମୋନିୟମ ଖରିଦ କରିବାର ଥାଏ । ସେ ତାହା ମାଗିଲେ । ଯନ୍ତ୍ର ଆସିଲା । ବିକ୍ରେତା ସ୍ୱର କେମିତି ବାହାରୁଛି ଦେଖାଇଲେ । ଅପନ୍ନା ଯନ୍ତ୍ରରେ ସ୍ୱର ଆସିବା ଠିକ୍ ହୋଇନାହିଁ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇଲେ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ହାରମୋନିୟମ ଆସିଲା । ତାହା ମଧ୍ୟ ତ୍ରୁଟିଯୁକ୍ତ । ୩ୟଟି ସେମିତି । ୪ର୍ଥଟି ମଧ୍ୟ ସେମିତି । ବେଦେଇ ବଜାଇବାବେଳେ ସ୍ୱର ବନ୍ଧାଯାଏ ମାତ୍ର ହାରମୋନିୟମର ନିର୍ମାତା ବାନ୍ଧିଥାଆନ୍ତି ସ୍ୱର, ଯାହା ତ୍ରୁଟିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ତାହା ନିର୍ମାଣଜନିତ । ଅପନ୍ନା ନିଜ ସାଥି ଜଣକୁ ଏହା ଓଡ଼ିଆରେ କହିବା ବଂଗବାସୀ ବିକ୍ରି ସହକାରୀ ଶୁଣୁଥାଆନ୍ତି । ଚାରିଥର ତ୍ରୁଟି ଦେଖାଇବା ପରେ ସେ ରାଗିଯାଇ ବଂଗଳାରେ କହିଲେ କୁଆଡୁ ଗୋଟାଏ ଓଡ଼ିଆ ମୂର୍ଖ ଆସି ଆମର ଭୁଲ ଦେଖାଉଛି । କାଚିନିନ୍ଦା ଅପନ୍ନାଙ୍କୁ ବାଧିଲା । ସେ ଧରିଥିବା ଠେଂଗା ଉଠାଇ ପ୍ରହାର ଉଦ୍ୟତ ସମୟରେ ସୋ କେସର କାଚରେ ଲଠିଟି ବାଜି ଦୁଇ ଚାରିଟି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଧମାଧମ ଖସିପଡ଼ିଲା । କାଚ ମଧ୍ୟ ଶବ୍ଦ କରି ଭାଂଗିଗଲା । ମାଡ଼ରୁ ମଧ୍ୟ ବିକ୍ରୟ-ସହକାରୀ ରକ୍ଷା ପାଇଲେ । ଶବ୍ଦ ଓ 'ଧର' 'ଧର' ରବ ଶୁଣି ଦ୍ୱାରକାନାଥ ନିଜେ ଆସି ଘଟଣା ବୁଝିଲେ । ସେ ନିଜେ ଉଚ୍ଚକୋଟିର ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ନିର୍ମାତା; ଖ୍ୟାତିସମ୍ପନ୍ନ କାରିଗର । ତାଙ୍କୁ ଅପନ୍ନା ସ୍ୱର ସଙ୍ଗୀତର ତ୍ରୁଟି ବୁଝାଇ ଦେଲେ । ସେ ବୁଝିଗଲେ । ଯନ୍ତ୍ର ପରୀକ୍ଷା କଲେ । ଦେଖିଲେ ଆଗଳି ଯୁକ୍ତିସଂଗତ ଓ ଗ୍ରହଣୀୟ, ନିର୍ମିତ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ନିଶ୍ଚିତରେ ଦୋଷଯୁକ୍ତ । ସେ ଭୁଲ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ନିଜର କ୍ଷତି ନିଜେ ସହିଲେ । ଗୋଟିଏ ହାରମୋନିୟମ ସଜାଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ଅପନ୍ନାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ସ୍ୱର ସଂଯୋଜନାର ଦକ୍ଷତାର ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱରୂପ ଉପହାର ଦେଲେ । ବହୁଦିନ ଯାଏ ଏହା ଆପନ୍ନାଙ୍କର ଚିରସଂଗୀ ଥିଲା । ବହୁ ଦରବାର ଓ ସଂଗୀତ ସଭାରେ ସେ କେବଳ ଏହି ଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରି ନିଜର ସଂଗୀତ ପରିବେଷଣ କରୁଥିଲେ ।

ମହାରାଜା ବହୁତ ବୃଝାଉଥାଆନ୍ତି ମାତ୍ର ଆପଣା ନିଜ ସ୍ୱର ଗ୍ରାମଫୋନ ରେକର୍ଡରେ ଗ୍ରହଣ ନିମିତ୍ତ ରାଜି ହେଉ ନଥାନ୍ତି । ପ୍ରୟାଗ ସଙ୍ଗୀତ ସଙ୍ଘରେ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇଲା ପରେ ମହାରାଜା ଥରେ ଏ କଥା କଲିକତାର ସେନୋଲା ଗ୍ରାମଫୋନ ରେକର୍ଡ କମ୍ପାନୀର ମ୍ୟାନେଜରଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ହିଜ ମାଷ୍ଟରସ ଭଏସ କମ୍ପାନୀ ଭାରତର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗ୍ରାମଫୋନ ରେକର୍ଡର ନିର୍ମାତା । ସେମାନେ ୧୯୩୩ ମସିହାରେ ନିମାଇଁଚରଣ ବାଣୀକଣ୍ଠଙ୍କର 'ବିତଳକୁ ଆଲିଂଗନ' ରେକର୍ଡ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ଏ ଘଟଣା ତାହା ଆଗରୁ ବୋଧହୁଏ ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ରେକର୍ଡ । ମହାରାଜାଙ୍କର କଲିକତା ସଙ୍ଗୀତ ଆସରରେ ତାଙ୍କର ଓ ତାଙ୍କର ଅତିଥିମାନଙ୍କର ମନୋରଞ୍ଜନ ନିମିତ୍ତ ଆପଣା ଗୀତ ବୋଲି ଥାଆନ୍ତି । ସେନୋଲାର ମେନେଜର ମହାରାଜାଙ୍କର ସଂଗୀତ ଆସରରେ ଯନ୍ତ୍ର ଖଞ୍ଜି ତାଙ୍କର ଦୁଇଟି ଗୀତ ରେକର୍ଡ କରାଇଦେଲେ । ଏହା ଆପଣାଙ୍କର ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ହୋଇଥାଏ । ଗୀତ ଦିଓଟିର ଗୋଟିଏ ପଟେ ବୃନ୍ଦାବନଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କର 'ରାଧା ଧର ସୁମଧୁର' । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୀତଟି ହେଲା –

ରାଧାଧର ସୁମଧୁର,
ଅମୃତ ରସିକ ମୁରଲୀଧର ।
ହେ ହରି ! ହେ ମାର ସୁନ୍ଦର
ସୁକୁମାର ବ୍ରଜ ରାଜକୁମାର
ସୁରନାରୀ ମନୋହର ।
ନନ୍ଦ ହୃଦୟାନନ୍ଦ ସୁରଭିବୃନ୍ଦ
ଗୋବିନ୍ଦ ଗୋପାଳ ତବ ଶ୍ରୀପଦ ସୁର –
ସୁର ମୁନୀନ୍ଦ୍ର ନତ ମୁରାରି
ପରାପର ପୁଣ୍ୟ ପୁରୁଷ ।

ଅନ୍ୟପଟେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର 'ମୋ ନିଦ କେଣେ ଦେଲୁ ଭାଂଗିରେ' । ରେକର୍ଡ ହେବା ପରେ ମହାରାଜା ଆପଣାଙ୍କୁ ଗୀତ ଦିଓଟି ଶୁଣାଇଲେ । ତା'ପରେ ତାଙ୍କର ଆଉ କେତେଗୋଟି ଗୀତ ଯଥା ଗୌରହରି ପରିଡ଼ାଙ୍କର 'ହୋଇପାରେ ସଞ୍ଜ କୁଞ୍ଜକୁ ଯିବୁ ପରା' ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତସିଂହାରଙ୍କର 'ରାଧା ଧରି ସଖି କର' ଏମିତି

ନୋଟରେ ଗୁଡ଼ିଗୋଟି ରେକର୍ଡ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥିଲା । ମାତ୍ର ଆପଣାଙ୍କର ମନରେ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା, ଯଦି କେହି ତାଙ୍କର ସ୍ୱର ବାନ୍ଧିଦିଏ ତାଙ୍କର ପରମାୟୁ ଶେଷ ହୋଇଯିବ । ସେଠାରୁ ଫେରି ତାଙ୍କର ଶାରିରୀକ ଓ ମାନସିକ ଭାରସାମ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହେଲା । ଏହାର ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ୧୯୩୯ ମସିହା ଫେବୃଆରୀ ମାସରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ସେ ଶେଷ ନିଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କଲେ ।

'କାବ୍ୟ ସଞ୍ଚୟନ'ରେ କବି ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ତାଙ୍କ ବିୟୋଗରେ 'ବନ୍ଦୀ ଅପର୍ଣ୍ଣା' କବିତାରେ ଯଥାର୍ଥରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି (ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ, ପୃଷ୍ଠା–୪୦୧)

ବନ୍ଦୀ ଅପର୍ଣ୍ଣା

(ପାରଳାର ସ୍ୱର୍ଗତ ଅନ୍ଧ ଗାୟକ)

ଦରିଦ୍ର ଦେଶର ଶିଳ୍ପୀ ଦୃଷ୍ଟି ଅନ୍ତରାଳେ
ଜନମି ମୁଦିଲ ଆଖି ଲେଖାଥିଲା ଭାଲେ
ଲେଖିଲା ବା ନାହିଁ କାଳ ଅମର ଅକ୍ଷରେ
ତୁମ କୀର୍ତ୍ତି ଗାଥା କେହି ନ ପୁଚ୍ଛିବେ ଥରେ ।
ନ କରିବେ ଭ୍ରମେ ଯାତ୍ରୀ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ
ତୁମରି ସମାଧି ସ୍ତୂପେ ଭସ୍ମ ଅବଶେଷ ।
କ୍ଷଣକ ମୂର୍ଚ୍ଛନା ତୁମେ ପାରି ନ ସମଜି
ଜୀବନ ରହସ୍ୟ, ମୌନେ ଗଲ ହଜି ।

ଲାଭହାନି ସେ ଜୀବନେ କରିବା ଗଣନା–
କିବା ଫଳ ? ତିଳେ ମୋତେ ପଡୁନାହିଁ ଜଣା ।
ନୀରବେ ଜନମି ନିଃସ୍ୱ ନିଭିଲ ଗୋପନେ
ମାତର ଏକଇ କଥା ନିଭେ ନାହିଁ ମନେ–
ଅନ୍ଧାରେ ଆଲୋକ ଆଉ ଅମୃତ ଏ ପ୍ରାଣ
ସୁଲଭ ଆନନ୍ଦେ ତହିଁ ପରମ ପ୍ରମାଣ ।

(୨)

କାନନ ମଲ୍ଲିକା ଅବା ଶ୍ମଶାନ ତୁଳସୀ
କାବ୍ୟକୁଞ୍ଜେ କବିକୁଳ କହୁଥାନ୍ତୁ ବସି,

ମୋ ନୟନେ ମୋ କଳ୍ପନା ନୋହୁ ପଛେ ଘେନା
ରୁଧିର ଆପ୍ଲୁତ ଆତ୍ମା ଭଗ୍ନଜାନୁ ସେନା !
ଯୁଝିଛି ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପ୍ରାଣେ ଲଭିନାହିଁ ଖ୍ୟାତି
ଲକ୍ଷ ନିପୀଡ଼ନେ ଥରେ ଦମିନାହିଁ ଛାତି ।
ନିଷ୍ପେଷଣ ବ୍ୟଥା କ୍ଷତ ସେ ବୀଣା ଝଙ୍କାରେ,
ହୋଇଛି ସୁନ୍ଦର ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ପରକାରେ ।
ଦୈନ୍ୟ ବରି କଇ ତାକୁ ଗୌରବ ମଣ୍ଡିତ
ସୁନ୍ଦର ପରଶେ ତବ କାଳିମା କୁଣ୍ଠିତ ।

ନିଃସ୍ୱ ବନ୍ଦୀ ଧନ୍ୟ ତୁମେ ରାଜଦରବାରେ
ଗାଇ ରାଜପ୍ରଶସ୍ତି ସେ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ବୀଣା ତାରେ ।
କି ଭୟ ଭାବନା ? ସୁଖେ ମୁଦ ହେ ନୟନ
ଧନମାନ ଖ୍ୟାତି ଦେଖୁ ଆପଣା ସ୍ୱପନ ।
ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଅଶ୍ରୁରେ ବନ୍ଦୀତବ ଅଭିଷେକ
କ୍ଷୁନ୍ନ କରିନାହିଁ ମାତ୍ର ତବ ରାଜଟେକ ।
ଅପୂର୍ବ ମୂର୍ଚ୍ଛନା ତାନ ସେହି ଜୀର୍ଣ୍ଣତାରେ
କୌମୁଦି ବିହାର ପ୍ରାଣ ଅଶ୍ରୁ ପାରାବାରେ ।

ନୀରବେ ରହିଛ ଶିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜାଦେଶ
ଚିତ୍ତ ବୃନ୍ଦାବନେ ନିତ୍ୟ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଆବେଶ
ସେହି ତବ ପୁରସ୍କାର ଜୀବନ ଅନ୍ଧାରେ
ନୋହୁ ତବ ମୂଲ୍ୟ ଘେନା ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଦରବାରେ ।
ଧନ୍ୟ ସେହି ଦେଶ ମାଟି ଯାର ଅଧିବାସୀ—
ମରେ ନାହିଁ କେବେ ହୋଇ ଆତ୍ମ ଉପବାସୀ,
ଯେ ଦେଶେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୀକ୍ଷା ପରମ ପ୍ରମାଣ,
ଯହିଁ ନିତ୍ୟ ଲଭେ ନିଃସ୍ୱ ରାଜାର ସମ୍ମାନ,
ସେ ଦେଶେ ନମସ୍ୟ ତୁମେ । ତବ ଅବସାନ
ଅଶ୍ରୁ ଅନ୍ଧକାରେ ଆଣେ ଆଲୋକ—ସନ୍ଧାନ ।

ଦେଶପ୍ରିୟ ଆପନ୍ନା ପଣ୍ତା

ଆପନ୍ନା ପଣ୍ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ୧୮୬୪ ମସିହାରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରରେ । ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଓ ବାଲ୍ୟକାଳ ଏହି ସହରରେ ଅତିବାହିତ ହୁଏ । ମାଟ୍ରିକ ପାସ୍ କରି ୧୮୮୫ ମସିହାରେ ସେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରରେ ଓଡ଼ିଆ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସକାଶେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଇଭେଟ ସ୍କୁଲ ବସାଇଲେ । ତହିଁରେ ମିଡ଼ିଲ ସ୍କୁଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପଢିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ମାତ୍ର ୧୮୯୭ ମସିହାରେ ଟେଲର ସାହେବ ଓ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ସମସ୍ଥାନ (ଜମିଦାରି) ତରଫରୁ ଗୋଟିଏ ହାଇସ୍କୁଲ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଏ । ମାଟ୍ରିକ ପାସ୍ କରିଥିବା ଯୋଗୁ ଆପନ୍ନା ପଣ୍ତା ସେଠାରେ ପ୍ରଥମେ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇଥିଲେ । ପରେ ସେ ରାଜକୁମାର ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଗୃହ ଶିକ୍ଷକ ହୋଇଥିଲେ । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ସେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ଉତ୍କଳ ହିତୈଷିଣୀ ସମାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ୧୮୮୬ ମସିହାରେ ଏହି ସମାଜରେ ସେ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ପ୍ରତି ସରକାରୀ ଅଫିସରେ ତେଲୁଗୁ ଭାଷା ପରି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ବ୍ୟବହୃତ ହେବା ନିମିତ୍ତ ଜିଲ୍ଲାର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଏକ ଲକ୍ଷ ସ୍ୱାକ୍ଷର ସଂଗ୍ରହ କରି ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ସରକାରଙ୍କୁ ଏକ ଆବେଦନ ପତ୍ର ଦେବାକୁ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଉତ୍‌ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବଟି ଗୃହୀତ ହୋଇ ତଦନୁସାରେ ଏକଲକ୍ଷ ସ୍ୱାକ୍ଷର ସଂଗ୍ରହ କରାଗଲା ଓ ତିନିବର୍ଷର କଠିନ ଉଦ୍ୟମ ପରେ ୧୮୮୯ ମସିହାରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଲର୍ଡ କାନମୋରା କାଞ୍ଚୁଲି (ସୋମପେଣ୍ଟ) ଠାରେ ଦରବାର କରୁଥିବା ସମୟରେ ଗଞ୍ଜାମ କଲେକ୍ଟର ହାରସ ପାଲଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଏହି ଆବେଦନ ପତ୍ରଟି ତାଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ତଦନୁସାରେ ୧୮୯୦ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସରୁ ଜିଲ୍ଲାର ସବୁ ସରକାରୀ ଅଫିସରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ପ୍ରଚଳିତ ହେଲା । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଜମିଦାରିର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗରେ ଆପନ୍ନା କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଯତ୍ନ ଓ ଟେଲର ସାହେବଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ଏବଂ ରାଜା ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତିଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଫଳରେ ୧୮୯୬ ମସିହାରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଲର୍ଡ ୱେନଲକ୍ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି କଲେଜ ଉଦ୍‌ଘାଟନ

କରିଥିଲେ । ପାରଳା ମହାରଜାଙ୍କର ବୃତ୍ତିଭୋଗୀ ଥାଇ ଆପଣ ତାଙ୍କ ଛାପାଖାନାର ମେନେଜର ଥିଲେ । ୧୯୧୭ ମସିହାରେ ସେ ସ୍ୱଲିଖିତ 'ନବ ଗଞ୍ଜାମ' ପୁସ୍ତିକା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ୬୦ ପୃଷ୍ଠାର ଏହି ପୁସ୍ତିକା ପୁରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରେସରେ ମଧୁସୂଦନ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଦ୍ୱାର ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଏହାର ମୂଲ୍ୟ ଗ୍ୱରିଅଣା ଥିଲା । ଉତ୍କଳରତ୍ନ ନୀଳମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ସେ ଏହା ଲେଖିଥିବାର ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି ଓ ଏହା ତା ୫-୬-୧୯୧୭ରେ କଂଗ୍ରେସ ଦଳର ନେତା ମାଦ୍ରାଜର ମନ୍ତ୍ରୀ ହାଇକୋର୍ଟ ଓକିଲ ଶ୍ରୀମାନ ପରଶୁରାମ ପାତ୍ରଙ୍କ ପବିତ୍ର ନାମରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରାଯାଇଥିଲା । ୮ ଗୋଟି ପରିଚ୍ଛେଦରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ବହୁ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ତଥ୍ୟ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ୨ୟରେ ମହମ୍ମଦମାନଙ୍କର ପରିପାଳନ, ୩ୟରେ ଇଂରେଜ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କ ପ୍ରବେଶ, ୪ର୍ଥରେ ପାରଳାର ଉତ୍କଳ ହିତୈଷିଣୀ ସମାଜ, ୫ମରେ ଗଞ୍ଜାମର ଉନ୍ନତି, ୬ଷ୍ଠରେ ପାରଳାରେ ବିଭ୍ରାଟ, ୭ମରେ ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଓ ୮ମ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଗଞ୍ଜାମର ରାଜନ୍ୟବର୍ଗ (ଯଥା ପାରଳା, ବୃହଦ୍‌ଖେମଣ୍ଡି, ଧରାକୋଟ, ସୁରଙ୍ଗୀ, ସେରଗଡ଼, ଟିକାଲି, ନନ୍ଦିଗ୍ରାମ, ଚିକିଟି, ବରଗଡ଼, ଖଲ୍ଲିକୋଟ, ତରଳା ଓ ଜରଡ଼ା) ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ।

୧୮୬୨ ମସିହାରେ ସେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ରଚନା କଲେ । ଏହାର ୨ୟ ଭାଗ "କବି ଜୀବନୀ" ବ୍ରହ୍ମପୁର ଆଶା ପ୍ରେସରେ ଶଶିଭୂଷଣ ରଥଙ୍କ ଦ୍ୱାର ଏହା ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇ ଏକ ଟଙ୍କା ମୂଲ୍ୟରେ ବିକ୍ରି ହେଉଥିଲା । ମୁଖବନ୍ଧରେ ଦର୍ଶାଯାଇଥିଲା ଯେ ଗ୍ରନ୍ଥ ୩ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ପୌରାଣିକ— ସାରଳାଦାସଙ୍କ ଠାରୁ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । କାବ୍ୟ—କବି ଶିରୋମଣି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଠାରୁ କବି ରାଧାନାଥଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । କବିପ୍ରବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ଠାରୁ ଅନୁବାଦ ବା ଉପନ୍ୟାସ ଯୁଗର ସୃଷ୍ଟି । ପୁସ୍ତକଟି ତା ୨୧-୧-୨୫ରିଖରେ ପାରଳାଧୀଶ୍ୱର ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତିଙ୍କ ନାମରେ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ । ଜଣାଯାଏ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ପ୍ରଥମ ଭାଗ ଏହା ପୂର୍ବରୁ "ଛାନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ରିକା" ନାମରେ ହାଇକୋର୍ଟ ଓକିଲ ପରଶୁରାମ ପାତ୍ର B.A.B.L.ଙ୍କ ଆର୍ଥିକ ସହାୟତାରେ ୧୯୨୧ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶରେ ଲେଖକଙ୍କର ପରିଶ୍ରମ ଅବଲୋକନ କରି ତାହାଙ୍କ ଉତ୍ସାହ ବର୍ଦ୍ଧନ ନିମିତ୍ତ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେମିକ

ମୟୁରଭଞ୍ଜ ମହାରାଜା ଏକଶତ ଟଙ୍କା, ଧରକୋଟ ଅଧୀଶ୍ୱର ଏକଷତ ଟଙ୍କା, ମଞ୍ଜୁଷା ନରପତି ଅର୍ଦ୍ଧଶତ ଟଙ୍କା ଅନୁଗ୍ରହ ପୂର୍ବକ ପ୍ରଦାନ କରିଥିବା ବିଷୟ ଲେଖକ ଭୂମିକାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି । ପୁସ୍ତକ ତିନିଗୋଟି ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୂଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ । ଆପଣ। ୧୯୨୬ ମସିହାରେ ପାରଳା ଗଜପତି ପ୍ରେସରେ ଗୌରହରି ପରିଚ୍ଛାଙ୍କର ପଦ୍ୟାବଳୀ ସଂପାଦନା କରି ମହାରାଜାଙ୍କର ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

ଏହାବ୍ୟତୀତ ଲୋକଗୀତ ସଂଗ୍ରହ ଦିଗରେ ଆପଣାଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ପ୍ରଶଂସାର୍ହ । ସେ ଢ଼ଗଢ଼ମାଳି ସଂଗ୍ରହ ଓ ତତ୍ତ୍ୱବୋଧିନୀର ସଂଗ୍ରାହକ ଓ ପ୍ରକାଶକ । ଦୀର୍ଘ ଉଦ୍ୟମ ପରେ ସେ ୧୯୦୫ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ଏହି ଢ଼ଗମାନ ସଂଗ୍ରହ କଲେ, ମାତ୍ର ବିନା ଟିପ୍‌ପଣୀରେ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରିଦେଲେ ମନୋମୁଗ୍‌ଧକର ହେବ କି ନାହିଁ ତାହା ବିଗ୍ଭର କରି ସେମାନଙ୍କର ମୂଳ ତତ୍ତ୍ୱ ବିବେଚନାରେ ଦୀର୍ଘ ୧୮ ବର୍ଷ ବିତାଇ ଦେଲେ । ଶେଷରେ ୧୯୩୧ ମସିହାରେ ଏହି ୩୨୦ ଗୋଟି ସଂଗୃହୀତ ଢ଼ଗ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଶ୍ରୀ ଗଜପତି ପ୍ରେସରେ ଶ୍ରୀ ବିନାୟକ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଏହାର ମୂଲ୍ୟ ଆଠଅଣା ରଖାଯାଇଥିଲା । ଇଂରେଜ ଲୋକପ୍ରିୟ ଇସପ ଗଳ୍ପମାନ ମନେ ପଡ଼ିବାରୁ ସେ ପ୍ରତି ଢ଼ଗର ଅର୍ଥ ଭାବ, ପ୍ରଚଳିତ ବା ରଚିତ ଗଳ୍ପର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟରେ ବୁଝାଇଥିଲେ । ଅକ୍ଷର ନିୟମରେ ସଜ୍ଜିତ ନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଢଗର ତତ୍ତ୍ୱ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ଲାଗି ଏହା ଖଣ୍ଡିଏ ଉପାଦେୟ ପୁସ୍ତକ ବୋଲି ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଖ୍ୟାତ ଲୋକଗୀତ ସଂଗ୍ରାହକ ଲୋକରତ୍ନ ଡ଼କ୍ଟର କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ ଇଉନିଭରସିଟି ଗ୍ରାଣ୍ଟ କମିଶନର ଅର୍ଥାନୁକୂଲ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ତାଙ୍କର ଲୋକବାଣୀ ସଞ୍ଚୟନ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ :—

ଓଡ୍ରିୟ୍ଯ୍ଯା ଢଗମାଳିକା

ଆଗତ କୁହା । ପର ଗାଈ ଦୁହାଁ ।
ଆଗ ଚଲ । ଦୀପ ପେଲ ।।

ଅର୍ଥ—ନପଗ୍ଭରୁଣୁ କେହି ପ୍ରଥମେ କହିବା ଭଲ ନୋହେ, ଅନ୍ୟର ଆଦେଶ ବିନା କାହା ଗାଭୀ ଦୋହନ କରିବା ଅନୁଚିତ, କେହି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଣୀ

ହେବନାହିଁ, ତୈଳ ନଥିବା ଦୀପ ସହିତ ବତୀ ତେଜିଲେ, ସେହି ବତୀ ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ଅତଏବ ଦୀପ ଜଳିବା ନିମନ୍ତେ ଦୀପରେ ତୈଳ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ତୈଳ ନ ଦେଲେ, ତେଜିବା ଦ୍ୱାରା ବତୀ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ଏବଂ ଦୀପ ଲିଭିଯାଏ ।

ଆଗତକୁହା

ଗଳ୍ପ—ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ନାମକ ଜଣେ ଋଷି ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଅନେକ ଶିଷ୍ୟ, ସେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ବେଦରେ ପାରଙ୍ଗମ କରାଇଥିଲେ । ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ବୃଦ୍ଧ ସମୟରେ ଅଜ୍ଞାତରେ ଗୁରୁତର ଦୋଷ କଲେ, ଚାନ୍ଦ୍ରାୟଣ ବ୍ରତ କଲେ ସେହି ଦୋଷ ପରିହାର ହେବ ବୋଲି ଶାସ୍ତ୍ରରୁ ସେ ଅବଗତ ହୋଇ ମନେ ମନେ ଚିନ୍ତା କରୁଅଛନ୍ତି । ଏମନ୍ତ ସମୟେ ବିନା ପ୍ରଶ୍ନରେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଶିଷ୍ୟ ଉକ୍ତ ଚାନ୍ଦ୍ରାୟଣ ବ୍ରତ ଗୁରୁଙ୍କ ସକାଶ କରିବାକୁ ସଗର୍ବରେ ଗୁରୁଙ୍କ ନିକଟରେ କହିଲେ । ଋଷି ତାହା ପ୍ରତି କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସେ ପଢାଇଥିବା ବେଦ ସବୁ ବମନ କରିବାକୁ ତାହାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ଆଦେଶାନୁସାରେ ଶିଷ୍ୟ ବେଦ ସବୁ ବମନ କରି ମୂର୍ଖ ହୋଇ ବସିଲେ । ଅତଏବ ନପଗ୍ଭରୁଣୁ କୌଣସି କଥା କହିବ ନାହିଁ ।

ପର ଗାଈ ଦୁହାଁ

ରାମ ରଥର ଗୋଟିଏ ଦୁଷ୍ଟା ଗାଈ ଥିଲା । ତାହାକୁ ଯେ ଦୋହନ କରିବାକୁ ଗଲେ ତାହାକୁ ଗୋଡ଼ରେ ଲାତ ମାରେ ଏବଂ ଶିଙ୍ଘରେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରେ । ଅଗାଧୁପାଳ ସେହି ଗାଈର ଗୁଣଗ୍ରାମ କିଛି ନ ଜାଣି ଦିନେ ରାମରଥର ବିନା ଉପସ୍ଥିତିରେ ତାହାକୁ ଦୋହନ କରିବାକୁ ଗଲା । ଦୋହନ ସମୟରେ ଗାଈ ଅଗାଧୁପାଳକୁ ଲାତ ମାରିବାରୁ ସେହି ଆଘାତରେ ସେ ଅନେକ ଦିନ କଷ୍ଟପାଇଲା ।

ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ—ଗାଈର ଗୁଣ ଗ୍ରାମ ନବୁଝି ପରଗାଈ ଦୋହନ କରିବ ନାହିଁ ।

ଆଗଚଲା

ଗୋଦାବରୀ ତୀରରେ ଗୋଟିଏ ବରବୃକ୍ଷ ଥିଲା । ସେହି ବୃକ୍ଷରେ ଅନେକ ପକ୍ଷୀ ବାସ କରୁଥିଲେ । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଜରଦ୍‌ଗବ ବଡ଼ ଅଟେ । ଦିନେ ଗୋଟିଏ ବିରାଡି ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ବିରାଡ଼ିକୁ ଜରଦ୍‌ଗବ ପଚାରିଲା, "ତୁମ୍ଭେ

ଏଠାକୁ କାହିଁକି ଆସିଛ କହ ?" ବିରାଡ଼ି କହିଲା, "ମୁଁ ବୃଦ୍ଧ ହେବାରୁ ମତ୍ସ୍ୟ, ମାଂସ ସମସ୍ତ ତ୍ୟାଗ କରି ଜୀବ ହିଂସା ପାପରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ଆକାଂଶେ ଏଠାରେ ଚାନ୍ଦ୍ରାୟଣ ବ୍ରତ କରି କାଳଯାପନ କରିବାକୁ ଆସିଅଛି ।" ଜରଦ୍‌ଗବ ତାହା କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ତାହାକୁ ସେଠାରେ ବାସସ୍ଥାନ ଦେଲା । ବିରାଡ଼ି ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ବୃକ୍ଷ ଚଢ଼ି ପକ୍ଷୀଶାବକମାନଙ୍କୁ ଖାଉଥାଏ । ଏହିପରି କେତେଦିନ ଗଲାପରେ ପକ୍ଷୀମାନେ ଏହି ବିଷୟ ଜାଣିବାରୁ ବିରାଡ଼ି ସେହି ସ୍ଥାନରୁ ଗୋପନରେ ବାହାରିଗଲା । ଏହି ଜରଦ୍‌ଗବ ହେତୁ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷୀଶାବକମାନ ମରିଗଲେ ବୋଲି ପକ୍ଷୀମାନେ ଐକ୍ୟ ହୋଇ ଜରଦ୍‌ଗବକୁ ମାରି ପକାଇଲେ ।

ଏହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହି—ମନୁଷ୍ୟ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଣୀ ହେବ ନାହିଁ ।

ଦୀପପେଲା

ଭୀମସେନ ନାମକ ଜଣେ ବଣିକ ଆପଣାର ମୂଳଧନ ଘରିହଜାରଟଙ୍କାରେ ବଣିଜ କରୁଥିଲା । ପ୍ରତିବର୍ଷ ତଦ୍ୱାରା ଯାହା ଲାଭ ବା ନଷ୍ଟ ଘଟେ, ହିସାବ ନ ଦେଖି ସେହି ଧନରୁ ଗୃହର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟୟ କରୁଥାଏ । ଦୀପ ଡ଼ିବାରେ ତୈଳ ଅଛି କି ନାହିଁ ତାହା ନ ବୁଝି ଦୀପର ଆଲୁଅ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶିବା ନିମନ୍ତେ ବାରମ୍ବାର ବତୀ ତେଜିବା ଯୋଗୁ ଶେଷରେ ସମସ୍ତ ବତୀ ଯେପରି ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଏ ସେହିପରି ବଣିକ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଲେଖା ନଦେଖି ବ୍ୟୟ କରୁଥିବାରୁ କେତେକ ବର୍ଷ ପରେ ତାହାର ମୂଳଧନ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହେଲା ।

ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ—ବିବେଚନା କରି କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ କାହାରି କିଛି ନଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଅନ୍ୟ କେତେ ଗୋଟି ଢଗ ଦେଖିଲେ ସଂଗ୍ରହର ଉପାଦେୟତା ଜଣାପଡ଼େ ।

ଅନ୍ତେ ପିତା, ଦନ୍ତେ ଲୁଣ । ପେଟ ପୂରିବ ତିନିକୋଣ ।

ମୁଣ୍ଡେ ଠେକା ପାଦେ ତେଲ । ବଇଦ ଆଗେ ହୋଇବ ଗେଲ ।

ମା କଇଁଖଡ଼ା ଖାଇ କଚକଚ
ପୁଅ ପାଣ୍ଠୋଇ ମାଡ଼ଇ ମଚମଚ

ଅଯୋଗ ଯୋଗ, କୁଣ୍ଡା ଖାଇକି ଦେଖ ନୃପତି ଭୋଗ ।

ଅର୍ଥ—ଦରିଦ୍ରା, ଅଶିକ୍ଷିତା, ଗୁଣହୀନା, ଅସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ସତକୁଳ ପ୍ରସୂତ ଧନୀ ଏବଂ ଗୁଣବାନ ବ୍ୟକ୍ତି ସହ ପରିଣୟ ସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ ହେଲେ ସେହି ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକକୁ ଲୋକେ ଏହିପରି ଟାପୂଲି କରନ୍ତି । ମାଳତୀ ଗଳ୍ପଟି ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇଛି ।

ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ—ସ୍ୱାମୀ ସୁନ୍ଦର ବା ଅସୁନ୍ଦର ହେଉ ତାଙ୍କର ଅନୁଗତ ହେବା ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଧର୍ମ ।

ଉଚ୍ଚ ଗୁଳି, ଦାଣ୍ଡେ ବସ । ନୀଚ ଗୁଳି, ଘରେ ପଶ ।

ଅର୍ଥାତ୍—ଆପଣା ସମାନ ନତୁବା ଉଚ୍ଚତର କୁଳ ପ୍ରସୂତ ବ୍ୟକ୍ତି ସହିତ ବିବାଦ କଲେ ଲୋକେ ତାହାକୁ ଅଗୌରବ ନତୁବା ଅମାନ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତାହାଠାରୁ ନୀଚ ବ୍ୟକ୍ତି ସହିତ ବହିରଙ୍ଗରେ ବିବାଦ କଲେ ଲୋକେ ତାହାକୁ ଘୃଣା ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖନ୍ତି ।

ସରୁ କୋରଣା ବହୁତ ଖାଇ, ଧୂମା ଗଣ୍ଡିକି ଅନେଇ ଥାଇ ।

ଅର୍ଥ— ସରୁ କୋରଣାର ଦାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ତୀକ୍ଷ୍ଣ । ତଦ୍ୱାରା ବଡ଼ ବଡ଼ କଖାରୁଗୁଡ଼ିକ ଶୀଘ୍ର କୋରଯାଏ, ଅତଏବ ଗୋଟିଏ କୋରଗଲା ବାଦ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କଖାରୁକୁ ଚାହିଁ ରହିଥାଏ ।

ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ—ଏହି ଯେ କ୍ଷୁଦ୍ର ସାପର ବିଷ ଯେପରି ଉତ୍କଟ ।

ଉଇ, ଓଡ଼ଶ, ପିମ୍ପୁଡ଼ି, ଘର୍ ଦିଅନ୍ତି ଘଉଡ଼ି ।

ବାବୁ ଭଙ୍ଗୁଥାଇ ମାଣ୍ଡିଆ ଡଳି,
ପୁଅ ପକାଇଛି ସୋରିଷା ମାଳି ।

ଶାଗ ଖରଡ଼ାକୁ ନାହିଁ ଲୁଣ,
ପୁଅ ଲୋଡ଼ୁଥାଇ ତିନି ତୁଣ ।

ଛିଙ୍କର ପରେ ଛିଙ୍କା — ଦହି ଗୌଡୁଣୀ ସିକା ।
ବିଗଡ଼ିର ମୁଖ ମଙ୍କା — ଏହି ଅନୁକୂଳ ରଙ୍କା ।

ଅର୍ଥ— ବାରମ୍ବାର ଛିଙ୍କିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଦେଖିଲେ, ସିକା ଦହି ଧରିଥିବା ଗୌଡୁଣୀକୁ ଦେଖିଲେ, ବିଗଡ଼ି ମୁଖ ନିର୍ମଳ କରି ଅନାଇବାର ଦେଖିଲେ ମନୁଷ୍ୟର ଯାତ୍ରା ବା କାର୍ଯ୍ୟ ଶୁଭ ହୁଏ ।

ଠୁକୁ ଠୁକା କାନ ଲଢ଼କା, ବାଟରେ ଦେଖିଲେ ବାମୁଣ ଏକା ।

ପାଖେ ସାପ କୋଣକେ ଚେଲି,
ବାବୁଘର ହେଲେ ନ ଯିବ ପେଲି ।

ଘୋଡ଼ା କୋଳଥ ନଖାଇଲେ ପୁରଣ ପଣ୍ଡାର ଦୋଷ ।

ଅର୍ଥ– ଅସମ୍ବନ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତିଠାରେ ଦୋଷାରୋପ ଅନୁଚିତ ।

ଟୋକା ଟୋକିର ଘର, ଖପର ଦିଖଣ୍ଡି ଧର ।

ଅର୍ଥ– ବୁଢ଼ାବୁଢ଼ୀ ନଥିଲେ ଯୁବକ ଯୁବତୀ ସଂପତ୍ତି ଅପବ୍ୟୟ କରି ଶେଷରେ ଦରିଦ୍ର ହୁଅନ୍ତି ।

ଅଭଗ୍ୟ କାଳକୁ । ଭଞ୍ଜ ପଳାଇଲେ କେଉଣ୍ଡିମାଳକୁ ।

ଅର୍ଥ- ଯେଉଁ ସମୟରେ ଘୁମୁସରରେ ଫିତୁରୀ (ବିଦ୍ରୋହ) ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ରାଜା ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୂଢ଼ ହୋଇ କେଉଣ୍ଡିମାଳକୁ ଆତ୍ମରକ୍ଷାର୍ଥେ ବାହାରିଗଲେ । ପରେ ଯେବେ ଫିତୁରୀ ଶାନ୍ତି ହେଲା ସେହି ସମୟରେ ଫେରି ସ୍ୱରାଜ୍ୟକୁ ଶାସନ କଲେ ।

ଅର୍ଥାତ୍–ମନୁଷ୍ୟ ଯେବେ ଦୀନଦଶା ଉପସ୍ଥିତ ହେବ ସେହି ସମୟରେ ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା ସକାଶେ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ବାହାରିଯିବ । ସୁଦିନ ଆସିବା ପରେ ପୁନରପି ସ୍ୱସ୍ଥାନରେ ପ୍ରବେଶ କରିବ ।

ଗୀତ ନାଶ ଗଲା ବାଟରେ, ପାଣି ନାଶ ଗଲା ଘାଟରେ ।
ସ୍ତିରୀ ନାଶ ଗଲା ଯାତର ପରବେ, ସୁତା ନାଶ ଗଲା ହାଟରେ ।

ମା କୁଟୁଛି ଧାନ, ପୁଅ ଖାଉଛି ବଙ୍ଗଳା ପାନ ।

ଭଗିଲା କୁଆଳି, ଛିଣ୍ଡିଲା ଜୋଡା,
ଝିଅ ମଲେ ଜ୍ୱାଇଁ କାର ଗୋତା ।

ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ– ଝିଅ ମଲେ ଜୋଇଁକୁ କେହି ଆଦର କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଝିଅ କା'ର ପୁଅ କା'ର । ବାଇଦ ବାଉଛି ଆଉ ଚାର ।

ଅର୍ଥ– କାହାର ପୋଷ୍ୟ ପୁତ୍ର କାହାର ପୋଷ୍ୟ ଝିଅ ସାଙ୍ଗରେ ବାହାଘର ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ହେଉଛି । ଚହିଁକି ଉପଲକ୍ଷ୍ୟ – ଏପ୍ରକାର ବିଭାଘର ନିରଡ଼ମ୍ବରରେ ହେବା ଉଚିତ ।

କରଣ ଜାତି । ଲଗୁଆ ମିଳିଲେ କିଣନ୍ତି ହାତୀ ।

ଅର୍ଥ– କରଣମାନେ ସାଧାରଣରେ ଦରିଦ୍ର । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସମୟରେ ଯେତେ ଧନ ମିଳେ ସେହିସବୁ ବ୍ୟୟ କରିଦିଅନ୍ତି ମାତ୍ର ଭବିଷ୍ୟତ ଲାଗି କିଛିହିଁ ସଞ୍ଚୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହିପରି ଠାରେ ଏହି ଢଗର ବ୍ୟବହାର ।

ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ–ମନୁଷ୍ୟ ଧନ ଥିବା ସମୟରେ ଅତିରିକ୍ତ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବ ନାହିଁ ।

ତେଲତୁଣୀ କାନ୍ଦୁଛି
ନଡ଼ିଆତୁଣୀ କାନ୍ଦୁଛି

ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ–ତେଲ ନଷ୍ଟ ହେବା ବ୍ୟକ୍ତି କାନ୍ଦୁଛି ତେଲ ତଳେ ପଡିବାରୁ । ନିଜର ନଷ୍ଟ ନ ହେବା ବ୍ୟକ୍ତି ନଡ଼ିଆ ତଳେ ପଡ଼ିବାରୁ ମଧ୍ୟ କାନ୍ଦୁଛି ।

ଦିନ ଯାଉ ହେଣ୍ଡା ହେଣ୍ଡା
ରାତି ହେଲେ ଚୁଲୀରେ ଲୁଣ୍ଡା

ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ–ଯେତେବେଳେ ଯାହା କରିବା ଯୋଗ୍ୟ ତାହା କରିବ ।

ପରଶା, ପରଶୁ , ପରଶୁରାମ
ଏକା ଟଙ୍କାରେ ତିନି ନାମ

ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ–ଧନ ସଙ୍ଗେ ମନୁଷ୍ୟର ଗୌରବ ବଢେ ।

ଆମ୍ବର ବଉଳ ମାଛର ମଞ୍ଜି
ଖଟୁଆ ବଚନ ଜ୍ୟୋତିଷ ପାଞ୍ଜି
ଏହିମାନେ ଯେବେ ସତ ହୁଅନ୍ତେ
ମନୁଷ୍ୟ କି ପାଇଁ ମରି ଯାଆନ୍ତେ ।

ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ–ସଂସାରର ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଅନିଶ୍ଚିତ । ଗୋଟିଏ ହେଲେ ନିୟମିତ ରୂପେ ଘଟେ ନାହିଁ ।

ଆପେ ଚଷା ଉତ୍ତମ ଦଶା । ଛଡା ଧରିଥା ମଧ୍ୟମ ଚଷା ।
ଘରେ ଥାଇ କହେ ଯେ । ମାଇପ ଅଇଁଠା ଖାଏ ସେ ।
ନୋହିଲା ଗାଁକୁ ହୋଇଲା ଚିଠି । କରଣ ଖାଇଲା ବାରପୁଟି

ଅର୍ଥ– କରଣ (ଲେଖକ) ନଥିବା ଲୋକ ନାଁରେ ନିରର୍ଥକ ଚିଠି ଲେଖି ସାମନ୍ତ ଠାରୁ ଠକି ଖାଇଯାଏ ।

ଲୁକା ଦେଇ ଭୁକା ଦେଇ,
ଦାନ୍ତ କେରକେଟିଆ କେବେ ନ ଦେଇ ।

ଅର୍ଥ– ଲୁଚିବା, କଳି କରିବା, ଖାତକ ଋଣ ସୁଝି ଦିଅନ୍ତି, ମାତ୍ର ଦାନ୍ତ ଲେସଡ଼ା ଲୋକ ଋଣଧନ ଦିଏ ନାହିଁ ।

ମାଆ ତୁତୁକାଣୀ ବାବୁ ତୁଳୁକ
ପୁଅ ହୋଇଛି ଭଲ ଲୋକ

ଅର୍ଥ– ମାଆ ଦୁଷ୍ଟା ବାପା ଦୁଷ୍ଟ
ପୁଅ ଜନ ସମାଜରେ ଭଲ ବୋଲାଇବା ଅସମ୍ଭବ ।

ଅନ୍ଧ କି ଚିହ୍ନିବ ମାଣିକ୍ୟ ମୁଦି ଯେ
କନ୍ଧ କି କହିବ ସଂସ୍କୃତ ବାଣୀ,
ଚଣ୍ଡାଳ ସଭରେ ପଢ଼ିଛି ବେଦ
ସୁଧା ୦ ମଦ ଲାଗୁଛି ମୋଦ ।

ଅର୍ଥ– ଆଜନ୍ମ ଚକ୍ଷୁହୀନ ବ୍ୟକ୍ତି ମାଣିକ୍ୟ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ମୁଦି ଚିହ୍ନି ନ ପାରେ । କନ୍ଧ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ କଥା କହି ନପାରେ । ଲୋକେ ଅମୃତ ତ୍ୟାଗ କରି ମଦ୍ୟପାନରେ ଯେପରି ପ୍ରମୋଦ ହୁଅନ୍ତି ସେହିପରି ଚଣ୍ଡାଳ ସଭରେ ବେଦ ଶୋଭପାଏ ।

ଘୋଡାକୁ ଚିହ୍ନିଲି ନିଶ୍ୱାସେ, ହାଗକୁ ଚିହ୍ନିଲି ଉଶ୍ୱାସେ,
ଢେମାକୁ ଚିହ୍ନିଲି ଚାନମାନେ, ରଜାକୁ ଚିହ୍ନିଲି ଦାନପଣେ,

ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ–କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଉପଯୁକ୍ତ ଦରମା ନଦେଲେ ସେହି ପ୍ରଭୁ ଲୋକରେ ନିନ୍ଦିତ ହୁଅନ୍ତି ।

ଆପଣ ଜ୍ୟୋତିଷ ବିଦ୍ୟାରେ ମଧ୍ୟ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ସିଦ୍ଧାନ୍ତୀ ନୀଳମଣି ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ ସହିତ ସମସ୍ଥାନର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ସେ ଶ୍ରୀଗଜପତି ପ୍ରେସରୁ ଗଜପତି ପଞ୍ଜିକା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ମହାରାଜା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତିଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସନ୍ତାନ ପାଟଦେଓଙ୍କର କୋଷ୍ଠୀ ଗଣନା କରି ସେ ଦୁହେଁ ଜାତକରେ ରାଜଯୋଗର ଅଭାବ ଓ ଅପମୃତ୍ୟୁ ଥିବାର ଭବିଷ୍ୟତ ବାଣୀ କରି ରାଜପୃଷ୍ଠ-ପୋଷକତା ହରାଇଥିଲେ । ସିଦ୍ଧାନ୍ତୀ ନୀଳମଣି ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଜ୍ୟୋତିଷ ଚର୍ଚ୍ଚା ଛାଡ଼ି

ଅସ୍ତୁର୍ବେଦକୁ ନିଜର ଜୀବିକା ଅର୍ଜନ ନିମିତ୍ତ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ଓ ନିଜର ଔଷଧାଳୟ ଖୋଲିଥିଲେ । ପରେ ସେ ମଧ୍ୟ ଜୟପୁର ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ । ଅପନା ପଣ୍ଡା ମହାରାଜାଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବେତନ ବ୍ୟତୀତ ରାଜମାତାଙ୍କର ହାତପାର୍ଶ୍ୱରୁ ଟ୧୦୦୦ଙ୍କା ଓ ଗୁଡ଼ିମାଆଙ୍କର ହାତପାର୍ଶ୍ୱରୁ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ଅର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିଷ ବିଦ୍ୟାରେ ନିପୁଣତା ନିମିତ୍ତ ପାଉଥିଲେ । ଉତ୍ତରକାଳରେ ଜୀବିକା ଅର୍ଜନ ନିମିତ୍ତ ସେ ମଧ୍ୟ ପାରିକୁଦ ରାଜାଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ ।

୧୯୦୬ ମସିହାରେ ରମ୍ଭାରୁ ଶ୍ରୀ ଭୁବନେଶ୍ୱର ରଥଙ୍କର ସଂପାଦନାରେ ବାହାରୁଥିବା 'ପ୍ରଜାବନ୍ଧୁ' ପତ୍ରିକାରେ "ଗଞ୍ଜାମ ଭ୍ରମଣ" ପଦ୍ୟରେ କବିଶେଖର ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି ଲେଖିଥିଲେ—

"ହେ ବାବୁ ଅପର୍ଣ୍ଣା ପଣ୍ଡା ଶାନ୍ତ ଶିଷ୍ଟ ଧୀର
କେଣୋଇଛି କାର୍ଯ୍ୟେ ତୁମେ ଅଟ ବାକ୍ୟ ବୀର
ମାତୃଭ କାର୍ଯ୍ୟରେ କିଛି ଜଣା ଯାଉନାହିଁ
ଶରତକାଳ ମେଘ ଯିମା ଗର୍ଜେ ଖାଲି ଘନ
ପୃଥିବୀରେ ଅଛନ୍ତି ଯେ ଅଛି ବାକ୍ୟ ବୀର
କାର୍ଯ୍ୟେ ପଶିଲେ ଦିଅ ସ୍ୱଦେଶ ପ୍ରୀତିର
ଅଛି କିଛି ଶକ୍ତି ଗଦ୍ୟ ପଦ୍ୟ ରଚନାରେ
ଯତ୍ନ କର ତାର ବୃଦ୍ଧି ସଦବ୍ୟବହାରେ ।"

ଏହି ରଚନାର ୨୬ ବର୍ଷ ପରେ ଆପଣାଙ୍କର ୧୯୩୨ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସ ପାଞ୍ଚ ତାରିଖରେ ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ । ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ସେ ବାକ୍ୟ ବୀର ଆଉ ଗଦ୍ୟ ପଦ୍ୟ ରଚନାରେ ମନୋନିବେଶ କରି କର୍ମବୀର ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଗଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ । ସେ ଜଣେ ଅସାଧାରଣ ବାଗ୍ମୀ ଥିଲେ । ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ଜଣେ ନିରଳସ କର୍ମୀ ଥାଇ ସେ ଉତ୍କଳ ହିତୈଷିଣୀ ସଭାର କର୍ମକର୍ତ୍ତା ଥିଲେ । ନିଜର ସମସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସେ ନିଜର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଓ ଅର୍ଥବ୍ୟୟ କରି ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ନାଗରିକମାନଙ୍କର ସ୍ନେହଭାଜନ ଓ ଉତ୍କଳଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ହୋଇପାରିଥିଲେ ।

ଦେଶଭକ୍ତ ଆପନ୍ନା ପରିଜା

ପରିବର୍ତ୍ତିତ ସାମାଜିକ ଓ ରାଜନୈତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସୀ ଥାଇ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ସାମାଜିକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ଲୋକପ୍ରିୟ ଓ ସର୍ବଜନ ଆଦୃତ କରାଇ ପାରିବା ଦକ୍ଷତା ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଥାଏ । ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନ କାଳରେ କ୍ଷମତା ଉପଭୋଗ କରୁଥିବା ବାବାସାହେବ ଆମ୍ବେଦକର, ଚିନ୍ତାମଣି ଦେଶମୁଖ, ଗୋପାଳସ୍ୱାମୀ ଆୟଙ୍ଗାର, ଜନ ମାଥାଇ, ସାର୍ ସନ୍ମୁଖମ୍ ଚେଟି ପ୍ରଭୃତି ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ନେତା । ସେମାନେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଜନନାୟକ ଭାବେ ପରିଚିତ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ, ନିର୍ମଳ ଚରିତ୍ର, ଏକନିଷ୍ଠ ଚିନ୍ତାଧାରା ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ ପ୍ରଣାଳୀ ମଧ୍ୟରେ ନିଗୂଢ଼ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଏ ପ୍ରକାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଓ ଗୌରବ ଆଣିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ସେମିତି ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନ କାଳରେ ଅଧ୍ୟାପକ ପରିଜା ସାହେବ ନାମରେ ପରିଚିତ ଡକ୍ଟର ପ୍ରାଣକୃଷ୍ଣ ପରିଜା ଓ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ (୧୯୯୦) ବିଜୁ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ପୂଜ୍ୟପିତା ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରକାର ଜନନାୟକ ଓ ଜନସେବୀ । ଡକ୍ଟର ପରିଜା ଓଡ଼ିଶା ପିପୁଲସ ଆସୋସିଏସନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋକହିତକର ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ଥାଇ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ଠାରୁ ଓ. ବି. ଇ. ଉପାଧି ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ଓ ଦେଶାତ୍ମବୋଧର ପୁରସ୍କାର ସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କୁ ପଦ୍ମଭୂଷଣ ଉପାଧିରେ ସମ୍ମାନିତ କରାଯାଇଥିଲା । ବିହାର ଓଡ଼ିଶା ବିଧାନ ପରିଷଦରେ ୧୯୨୯ ମସିହାରେ ପାଟଣା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ବିଲ ଆଲୋଚିତ ହେଉଥିବା ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱାର୍ଥରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କୁ ବିଧାନ ପରିଷଦର ସଭ୍ୟ ରୂପେ ମନୋନୀତ କରଯାଇଥିଲା । ପୁଣି ଭାରତରେ ପ୍ରଥମ ସାବାଳକ ନିର୍ବାଚନରେ ସେ ୧୯୫୨ ମସିହାରେ ବାଲିକୁଦା ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀରୁ ବିଧାନସଭାକୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହୋଇ କଂଗ୍ରେସର ତତ୍କାଳୀନ କ୍ଷମତାଶାଳୀ ସର୍ବ ପୁରାତନ ନେତା ଭାଗିରଥୀ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ବିପୁଳ ବିଭବ ଓ କ୍ଷମତା ପ୍ରୟୋଗ ସତ୍ତ୍ୱେ

ପ୍ରଶଂସା କରିପାରିଥିଲେ । ଦେଶପ୍ରାଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସେହିପରି ସବଜଜ୍ ଥାଇ ନ୍ୟାୟପରାୟଣତା ନିମିତ୍ତ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରି ଏମ. ବି. ଇ. ଉପାଧି ପାଇଥିଲେ । ଅବସର ଗ୍ରହଣ ପରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ବିଶେଷ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଓ କଟକରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଚାର ସଙ୍ଘ ଗଠନ ଓ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର କର୍ମକର୍ତ୍ତା ଥାଇ ଶସ୍ତା ମୂଲ୍ୟରେ ସଦଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର ଦିଗରେ ଉଦ୍ୟମ କରି ପ୍ରାକୃତିକ ଓଡ଼ିଶାର ବରିଷ୍ଠ ଜନନାୟକ ରୂପେ ପରିଗଣିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଆପଣା ପରିଜା ଏହିପରି ସବୁ ଶ୍ରେଣୀ ସଂପ୍ରଦାୟ ଓ ସମାଜର ଆଦର ପାଇଥିବା ଜଣେ ଜନସେବୀ ଥିଲେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ମହାରାଜାଙ୍କର ପ୍ରିୟପାତ୍ର ଥାଇ ମଧ୍ୟ ସେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀମାନଙ୍କୁ ଆର୍ଥିକ ଓ ଆଦର୍ଶଗତ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବାରେ କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରୁ ନଥିଲେ । ଆପଣାଙ୍କର ଜନ୍ମ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ବିଖ୍ୟାତ ପରିଜା ପରିବାରରେ ୧୮୭୮ ମସିହା ମଇ ମାସରେ । ସେତେବେଳେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜ୍ୟରେ ଧନୀ କହିଲେ ତିନିଗୋଟି ପରିବାର ବା ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ପ୍ରଥମ ପାରଳାର ରାଜା । ଜମିଦାରୀର ମୋଟ ବାର୍ଷିକ ଆୟ ତିନିଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା । ଦ୍ୱିତୀୟ ବଡ଼ରାଧାକାନ୍ତ ମଠ, ବାର୍ଷିକ ଆୟ ଏକ ଲକ୍ଷ ତିନି ହଜାର ଓ ଶେଷକୁ ପରିଜା ପରିବାର । ଆୟ ଛୟାନବେ ହଜାର । ପରିଜା ବଂଶ ପାରଳାରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଧନୀ ପରିବାର । ପାରଳା ମହାରାଜାଙ୍କ ରାଜପ୍ରାସାଦକୁ ବାଦ ଦେଲେ ସେମାନଙ୍କର ସୁବୃହତ ବାସଗୃହ ପାରଳାରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଥିଲା । ପରିଜା ମନ୍ଦିରର ପରିଚାଳନା ଓ ସେବାପୂଜା ପାଳନରେ ସେମାନେ ବହୁ ଦୁଃଖୀଦରିଦ୍ରଙ୍କୁ ଅନ୍ନବସ୍ତ୍ର ଦାନ କରି ସେବା କରିପାରୁଥିଲେ । ଆର୍ଥିକ ଅସ୍ୱଚ୍ଛଳତାଗ୍ରସ୍ତ ବହୁ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଦୂରଦୂରାନ୍ତରୁ ଆସି ପାରଳାରେ ସ୍କୁଲ ଓ କଲେଜରେ ପଢୁଥିଲେ । କାରଣ ପାରଳା କଲେଜରେ ଓଡ଼ିଆ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ବେତନ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଛାଡ଼ ଥିଲା ଓ ସେମାନଙ୍କର ଗ୍ରାସାଚ୍ଛାଦନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ସ୍ଥାନୀୟ ପରିଜା ମଠ, ରାଧାକାନ୍ତ ମଠ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମଠମାନଙ୍କରେ ହୋଇ ପାରୁଥିଲା । "ଦୈନିକ ଆଶା"ର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ସୋରଡା ନିବାସୀ ଶଶିଭୂଷଣ ରଥ, ଗୌରହରି ପରିଚ୍ଛାଙ୍କର ବାହାର ଘରେ ରହି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପାଠ ପଢୁଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଶାର ପୂର୍ବତନ ପ୍ରଧାନ ନ୍ୟାୟାଧୀଶ, ବାଚସ୍ପତି ଓ ସ୍ୱରାଷ୍ଟ୍ରମନ୍ତ୍ରୀ ଲିଙ୍ଗରାଜ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ମଧ୍ୟ ହାଇସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ିବା ସକାଶେ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ନିକଟ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଘରେ ବସା କରି ରହୁଥିଲେ ଓ ଦାମୋଦର ପଣ୍ଡା ତାଙ୍କର ସ୍ଥାନୀୟ ଅଭିଭାବକ ଥିଲେ । ଆପଣା ପରୀକ୍ଷା ମାଟ୍ରିକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଠ ପଢ଼ିସାରି ପ୍ରଥମେ ରାଧାକାନ୍ତ ମଠର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱ ହାତକୁ ନେଲେ । ମଠ ମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନାରେ ଦକ୍ଷତା ଦେଖାଇ ସେ ଆୟବୃଦ୍ଧିରେ ସଫଳ ହୋଇଥିଲେ । ନିଜ ଭାଇ ନୀଳମଣିଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ସେ ପ୍ରଥମେ ଗୋଟିଏ ରଙ୍ଗାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ଚାରିଗୋଟି ତାଳଗଛ କାଟି ତାକୁ ଖୁଣ୍ଟି କରି ତା ଉପରେ ଚାଳ ଦେଇ ଛପର କରି ସେଠାରେ ସେ କୃଷ୍ଣଲୀଳା ଓ ପୌରାଣିକ ନାଟକମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ଏହା କର୍ମଯୋଗୀ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ପଦ୍ମନାଭ ଗଜପତିଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିବାରୁ ସେ ଏହାର ସ୍ଥାୟୀ ମଞ୍ଚ ନିର୍ମାଣର ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ ଓ ଏହା ପଦ୍ମନାଭ ରଙ୍ଗାଳୟ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ହେଲା । ପଦ୍ମନାଭ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ପରିଚାଳନା ମୁଖ୍ୟତଃ ଆପଣାଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ଥିଲା ଓ ପ୍ରାୟ ଦୀର୍ଘ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ କାଳ ସେ ଏହି ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥାଇ ନାଟକମାନ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରି ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ଆମୋଦିତ କରି ପାରୁଥିଲେ । ପାରଳା ମହାରାଜାଙ୍କ ସହିତ ମତାନ୍ତର ହେବା ପରେ ସେ ଏଥିରୁ ଅବ୍ୟାହତି ନେଇ ନିଜର ମନ୍ଦିରରେ ଗୋଟିଏ ରାସ ଦଳ ଗଢ଼ିଲେ । ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଲୀଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ ଏହାର ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସମଗ୍ର ପ୍ରାକୃତିକ ଓଡ଼ିଶାରେ ତିନିଗୋଟି ରାସ ଦଳ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ଆପଣାଙ୍କ ରାସଦଳ ସର୍ବପୁରାତନ । ପୁରୀର ମୋହନ ସୁନ୍ଦର ଦେବ ଗୋସ୍ୱାମୀ ରାସଦଳ ଓ ଚରଚା ରାଜବଂଶର ନୟାଗଡ଼ ନିବାସୀ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ ବି.ଏ. (ଖ୍ରୀ୧୮୮୦–୧୯୩୯)ଙ୍କର ରାସଦଳ ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟି । ବଙ୍ଗ ଭାଷାରେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଥିଲା । ତେଣୁ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ପଦ୍ମନାଭ ଗଜପତି ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନୀୟ ଲେଖକମାନଙ୍କର ନାଟକ ବ୍ୟତୀତ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରୁ ଅନୂଦିତ ନାଟକ ମଧ୍ୟ ସେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇ ପାରୁଥିଲେ । ଅଭିନୟ କଳା ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଜଣାଥିଲା । ସେ ସାଧାରଣ ଅଭିନେତାମାନଙ୍କୁ ନିଜର ସୁଶିକ୍ଷା ଫଳରେ ଉଚ୍ଚକୋଟିର ଅଭିନେତା ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଇ ପାରୁଥିଲେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହର ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ଏକ ପ୍ରଧାନ କେନ୍ଦ୍ର । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର

ମନୋରଞ୍ଜନ ନିମିତ୍ତ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଲୀଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଆପଣଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ସେ ନିଜେ ସଙ୍ଗୀତ ରଚନା କରୁଥିଲେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ, ହରିବନ୍ଧୁ ପଦ୍ମନାଭ ଓ ଗୌରହରିଙ୍କର ଭକ୍ତି ରସାତ୍ମକ ରାଗ-ତାଳ ସମନ୍ୱିତ ସଙ୍ଗୀତମାନ ସୁସ୍ୱରରେ ଗାନ କରାଯାଇ ପରିବେଷଣ କରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆମୋଦିତ କରିପାରୁଥିଲେ । ସେ ସମୟର ବାଳକ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ✓ ପାରନାଦି ଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ୱାମୀ କହନ୍ତି ଯେ ରାଧା ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରୁଥିବା ବାଳକଟିର ଅଙ୍ଗସଜ୍ଜା ଓ ଅଭିନୟ ଏପରି ଜୀବନ୍ତ ସୁରୁଚିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ଥିଲା ଯେ ସେଥିପାଇଁ ଅଭିନୟ ଦିନ ଦିନ ଧରି ଚାଲୁଥିଲା ଓ ଦୂର ଦୂରାନ୍ତରରୁ ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଦର୍ଶକମାନେ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ଆସି ପାରୁଥିଲେ । ନାଟ୍ୟଦଳର ସମସ୍ତ ବ୍ୟୟ ଆପଣା ନିଜେ ବହନ କରୁଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସହରମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ରାସଦଳ ଯାଇ ନାଟକ, ବିଶେଷ କରି ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଲୀଳା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅଭିନୟ କରି ଉଚ୍ଚ ପ୍ରଶଂସା ପାଇ ପାରୁଥିଲେ । ଗଞ୍ଜାମର ସମସ୍ତ ରାଜବାଟିରେ ତାଙ୍କର ନାଟ୍ୟଦଳ ଅଭିନୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ନିମିତ୍ତ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହେଉଥିଲେ । ପାରଳାର ଦୟାନିଧି ପଟ୍ଟନାୟକ (ପରେ ଡ଼େପୁଟି କଲେକ୍ଟର) ନିଜେ ପଦ୍ମନାଭ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୟ କରୁଥିଲେ ଓ ଡ଼ାକ୍ତର ସିମାଦ୍ରି ପାତ୍ର, ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର ଏକଦା ମହାଲେଖା ନିବନ୍ଧକ Accountant General Central Revenue ପ୍ରକାଶ ଚନ୍ଦ୍ର ପାଢ଼ୀ ଏହି ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଅଭିନୟ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ଥିଲେ ।

ଦରିଦ୍ର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଏକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିବାରୁ ଯେଉଁ ଛାତ୍ରମାନେ ସେମାନଙ୍କର ପରୀକ୍ଷା ଫିସ ଦାଖଲ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହେଉଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ଆପଣା, ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ନାଟକ ବିଶେଷ ଉତ୍ସବ ଉପଲକ୍ଷେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରି, ତହିଁର ଲବ୍ଧ ଧନ ଏହି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷାରେ ଧନାଭାବ ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ବହୁ ଛାତ୍ର ଏହି ଅର୍ଥରେ ଉପକୃତ ହେଉଥିଲେ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ ସୁବିଧା ନିମିତ୍ତ ସେ ନିଜ ମଠରେ କେତେକ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ରଖିଥିଲେ ଓ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ସହରର ସମସ୍ତ ମଠ ମନ୍ଦିରାଧୀଶମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରି ସେ

ସେମାନଙ୍କର ମଠ ମନ୍ଦିରରେ ଆୟ ଅନୁସାରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସଂଖ୍ୟକ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଗ୍ରାସାଚ୍ଛାଦନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଇ ପାରିଥିଲେ ।

୧୯୧୪ ମସିହାରେ ପାରଳାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଦଶମ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ଅଧିବେଶନରେ ସେ ଜଣେ ଉତ୍ସାହୀ କର୍ମୀ ଥିଲେ । ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପାରଳା ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତିଙ୍କର ସେ ଘନିଷ୍ଠ ସହଯୋଗୀ ଥିଲେ ମାତ୍ର ଗଞ୍ଜାମରେ ଯେତେବେଳେ ରୟତ ଆନ୍ଦୋଳନ ତେଜି ଉଠିଲା ଓ ବିଶ୍ୱନାଥ ଦାସଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ରୟତ ସ୍ୱାର୍ଥ ସଂରକ୍ଷଣ ନିମିତ୍ତ ସଙ୍ଗଠନମାନ ଗଢ଼ାଗଲା, ସେତେବେଳେ ଗଞ୍ଜାମର ଭୂମ୍ୟଧିକାରୀ ରାଜାମାନେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ବିଷ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଲେ । ଆପଣ ରୟତ ସ୍ୱାର୍ଥ ସଂରକ୍ଷଣ ନିମିତ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ । ସେହି କାରଣରୁ ସେ ରାଜାଙ୍କର ଅପ୍ରିୟ ହେଲେ । ତେଣୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ପାରଳାରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ଏକଘରିକିଆ କରି ରଖାଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କର କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ ସହଯୋଗ ରାଜାଙ୍କର ଗ୍ରହଣୀୟ ନ ଥିଲା । ତଥାପି ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ କଲେଜ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆପଣଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ ଥିଲା । କଲେଜ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସେ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ରାଜନୈତିକ ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ରାଜକୋପଦୃଷ୍ଟି ଆଖିରେ ରଖି ସହରର କେହି ସାଧାରଣ ନାଗରିକ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ନେତାମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଘରେ ଆଶ୍ରୟ ଦେଉ ନଥିଲେ । ନିଜର ବନ୍ଧୁ ବା ଆତ୍ମୀୟ ଜାଣି ମଧ୍ୟ କେହି ସେମାନଙ୍କୁ ବାସ ପ୍ରଦାନ କରୁ ନଥିଲେ ମାତ୍ର ଆପଣଙ୍କର ବାସଭବନ ରାଜନୈତିକ ନେତା ଓ କର୍ମୀମାନଙ୍କର ନିମିତ୍ତ ସର୍ବଦା ଅବାରିତ ଥିଲା । ଉତ୍କଳମଣି ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ, ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ତାଙ୍କର ଆତିଥ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର ନିମିତ୍ତ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଆସିଲେ ସେମାନେ ଓ ଅନ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ମତବାଦୀ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ନେତାମାନେ ତାଙ୍କ ମଠ ବା ବାସଗୃହରେ ରହୁଥିଲେ ।

୧୯୧୬ ମସିହାରେ ଭାଦ୍ରବମାସ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ସାତପୁରୀ ବା ସପ୍ତପୁରୀ ଅମାବାସ୍ୟା ଦିନ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଆପଣଙ୍କର ବାସଭବନରେ ଥାଆନ୍ତି । ଏହି ଅମାବାସ୍ୟା ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶା ବିଶେଷ କରି ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ

କୁଣ୍ଢାକୁର୍ଣ୍ଣି ଅମାବାସ୍ୟା ନାମରେ ପରିଚିତ । 'ଭଷାକୋଷ' ବା 'ଭଷାତତ୍ତ୍ୱ ଅଭିଧାନ'ରେ କୁଣ୍ଢାକୁର୍ଣ୍ଣି ବା କୁର୍ଣ୍ଣିଆକୁର୍ଣ୍ଣି ଉଆଁସକୁ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ପରସ୍ପରକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବାର ଦିନ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରଯାଇଛି । ମାତ୍ର ଏହାର ଏକ ସାମାଜିକ ଓ ଐତିହାସିକ ଦିଗ ଅଛି । ପୂର୍ବକାଳରେ ଏହି ଦିନ ଗୟା ଶ୍ରାଦ୍ଧ ବା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପରିଣତ ବୟସର ଲୋକମାନେ ଗୃହତ୍ୟାଗ କରି ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କରୁଥିଲେ । ଯିବାପୂର୍ବରୁ ସେମାନେ ନିଜର ମୂଲ୍ୟବାନ ଧନରତ୍ନ ଅଳଙ୍କାର ଆଦି ଗ୍ରାମର ବିଶିଷ୍ଟ ଧନିକଙ୍କ ପାଖରେ ଜମା ରଖି ଯାଉଥିଲେ । ଫେରିଲେ ସେମାନେ ତାଙ୍କଠାରୁ ତାହା ଫେରସ୍ତ ନେଉଥିଲେ । ଯଦି ତୀର୍ଥରେ ବା ଯାତ୍ରାପଥରେ ମୃତ୍ୟୁ ହେଉଥିଲା, ଉତ୍ତରାଧିକାରୀମାନେ ତାହା ପାଉଥିଲେ । କେହି ନ୍ୟସ୍ତ ଧନ ଦେବାରେ କାଳେ ଆପତ୍ତି କରିପାରେ ଏଥିପାଇଁ ସେଇ ଉଆଁସ ଦିନ ପୂର୍ବାହ୍ଣରେ ନିଜର ଅଳଙ୍କାରମାନ ଝିଅବୋହୂମାନଙ୍କୁ ପିନ୍ଧାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସାହିରେ ବୁଲାଇ ଆଣୁଥିଲେ । ଭବିଷ୍ୟତରେ ଅଳଙ୍କାରର ମାଲିକାନା ନେଇ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଉପୁଜିଲେ ପଡ଼ୋଶୀମାନେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେବେ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖି ସେ ଦିନ ଏହା କରଯାଉଥିଲା । ପାରଳାର ପଣ୍ଡିତ ଯୁଗଳ କିଶୋର ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ ମତରେ କୁଣ୍ଢା ଅର୍ଥ ମାଟି କଳସୀ କୁର୍ଣ୍ଣୀ ଅର୍ଥ ପନିକୀ । ପୂର୍ବପୁରୁଷର ଯେଉଁମାନେ ତୀର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟଟନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଘର ଛାଡ଼ନ୍ତି ସେମାନେ ସାଙ୍ଗରେ ପାଣି ପାଇଁ କଳସୀ, ପରିବା କାଟିବାକୁ ପନିକୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୃହୋପକରଣ ଓ ଖାଦ୍ୟ ଆଦି ଧରିଥାଆନ୍ତି । କେତେକ ଫେରନ୍ତି, କେତେକ ଅଣଲେଉଟା ରହିଯାନ୍ତି । ସେଇମାନଙ୍କର ସ୍ମୃତିସ୍ମରଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ବଂଶଧରମାନେ କୁଣ୍ଢାକୁର୍ଣ୍ଣି ଉଆଁସ ପାଳନ କରନ୍ତି । ସେଦିନ ଛୋଟ ଛୋଟ ଝିଅମାନଙ୍କ ହାତରେ କଣ୍ଢେଇର ମାଟି କଳସୀ, ପନିକୀ, କାତି ଆଦି ଧରାଇ, ଦେଶଜ ଖଜା, ପିଠା, ମୁଗୁଡ଼ି ଖଜା, ଠୁଲକା ଖଜା, ଓଖର ଖଜା, ରଣି ଖଜା ଓ ଚଲା ଆଦି ନେଇ ଗୀତ ବୋଲି ସାହି ପରିକ୍ରମା କରନ୍ତି । ଗୀତରେ ଥାଏ "ଓଡ଼ିଶାକୁ ଯିବି ବୋଲି ପିନ୍ଧିଥିଲି ପାଟ, ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକମାନେ ନ ଛାଡ଼ିଲେ ବାଟ" ଆଉ ଗୋ, ଗଙ୍ଗା ଯିବା, ଗୟା ଯିବା, ଓଡ଼ିଶା ଯିବା, ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ।

ଓଡ଼ିଶା କହିଲେ ଏଥିରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ବୁଝାଇଥାଏ । କଳିଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟର ଯାତ୍ରୀ ହୁଏତ ଏହା କହୁଥିବେ । ସେଇଦିନ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ

ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍‌ ଓ କଥୋପକଥନ ସମୟରେ ଜଣେ ଜଣେ ବୃଦ୍ଧ ଆସି ଆପଣାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପୁଟୁଳି ଦେଇ ଯାଉଥାଆନ୍ତି ଓ ଆପଣା କୋଠରୀ ଭିତରକୁ ଯାଇ ତାକୁ ରଖି ଆସି 'ରହିଲା' ବୋଲି କହି ସେମାନଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେଇ ଯାଉଥାଆନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଓ କୌତୂହଳ ଦେଖି ଆପଣା ଉଆଁସର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବୁଝାଇ ଦେଲେ । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଏହା ବୀମା ବା ଇନସିଓରନ୍‌ସର ଏକ ଆଦିମ ସଂସ୍କରଣ ବୋଲି ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହିଥିଲେ । ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ଆପଣା ନିଜର ପୁତ୍ର ଶଶିଭୂଷଣ (ପୂର୍ବତନ ନଗରପାଳ ଭୁବନେଶ୍ୱର ପରିଜାଙ୍କର ପିତା) ଓ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଏବଂ ନିଜ ଭାଇ ମଦନମୋହନଙ୍କ ପୁତ୍ର ବୃନ୍ଦାବନ ଓ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ସତ୍ୟବାଦୀ ବନବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ପଠାଇଥିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ରଙ୍ଗାଡ଼ି ଶାସନର ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ତାଙ୍କର ଭାଇ ରମେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର (ପରେ ଜିଲାଜଜ) ଗଣେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର (ପରେ ପୁଲିସ ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର) ଓ ରଙ୍ଗନାଥ ମିଶ୍ର; ଜୟକୃଷ୍ଣ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ସେଠାରେ ବିଦ୍ୟାଲାଭ ନିମିତ୍ତ ପଠାଇଥିଲେ । ଶୁଣାଯାଏ ଏମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗୋପବନ୍ଧୁ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଲେ ପାଠ ପଢିଲେ ଏମାନେ ଦିନେ ବ୍ରିଟିଶ କେଶରୀର କେଶରକୁ ନିର୍ଭୟରେ ଟାଣି ତଳେ ପକାଇଦେବେ ।

୧୯୨୪ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସ ୨୭ ତାରିଖ । ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ସ୍ଥାୟୀ ବୈଠକ ବ୍ରହ୍ମପୁର ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଆଶ୍ରମରେ ବସିଥାଏ । କଟକର ଓକିଲ ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ଦାସ ଏଥିରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରୁଥାଆନ୍ତି । ଆନ୍ଧ୍ର ଓ ଉତ୍କଳ ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ମୁଖ୍ୟ ବିଚାରବସ୍ତୁ ଥାଏ । ଆପଣା ପରିଜା ଏହି ସଭାକୁ ଯାଇ ନଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ମହାନ୍ତିଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବନା ରାମକୃଷ୍ଣ ରଥଙ୍କର ଅନୁମୋଦନ ଓ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ସମର୍ଥନ କ୍ରମେ ତିନି ନମ୍ବର ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଗୋଟିଏ କମିଟି ଗଠନ କରାଗଲା । ଏଥିରେ ଶଶିଭୂଷଣ ରଥ, ବିଶ୍ୱନାଥ ଦାସ, ଲିଙ୍ଗରାଜ ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ଲାଲମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ଆପଣା ପରିଜା ସଭ୍ୟ ରହିଲେ । ଲାଲମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏହାର ପରିଚାଳକ ଓ ସମ୍ପାଦକ ରହିଲେ । ଆନ୍ଧ୍ର ଉତ୍କଳର ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ରିପୋର୍ଟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଓ ପ୍ରମାଣ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଏବଂ ଏହା କଂଗ୍ରେସର ସୀମା-ନିର୍ଦ୍ଦେଶ-କମିଟି ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା

ନିମନ୍ତେ ଏହି କମିଟି ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଆପଣ ଏହି ବୈଠକରେ ଉପସ୍ଥିତ ନ ଥିଲେ । ତଥାପି ତାଙ୍କୁ ଏଥିରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରଯାଇ ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ସହଯୋଗର ଗୁରୁତ୍ୱ ଦର୍ଶାଯାଇଥିଲା । (ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା–୯-୨-୧୯୨୪)

୧୯୨୭ ମସିହା । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରଦେଶ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଶ୍ରୀକାକୁଲମକୁ ଆସିଥାଆନ୍ତି । ସେଠାରୁ ତାଙ୍କୁ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଆଣିବାକୁ ଆପଣ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଉଦ୍ୟମ କଲେ । ଅନ୍ୟମାନେ ଆଗ୍ରହାନ୍ୱିତ ହେଲେ । ସେ ସମୟରେ ଶ୍ରୀକାକୁଲମରେ ସହକାରୀ ଇଂଜିନିଅର ହରିଶଚନ୍ଦ୍ର ପାଢ଼ୀ (ଆଡ଼ଭୋକେଟ ଗୋପୀନାଥ ପାଢ଼ୀଙ୍କର ପିତୃବ୍ୟ) ନିଜର ଚେଭରଲେଟ ଗାଡ଼ିରେ ତାଙ୍କୁ ବସାଇ ନିଜେ ଗାଡ଼ି ଚଳାଇ ତାଙ୍କୁ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଆଣି ଆସିଲେ । ହରିଶଚନ୍ଦ୍ର ନିଜେ ଜଣେ ରାଜକର୍ମଚାରୀ ଥିଲେ । ତଥାପି ସରକାରୀ କୋପଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ସେ ନିଜର ଜାତୀୟ କର୍ମ ସମ୍ପାଦନ କଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସହରରେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ପାଠାଗାର ଓ ପାର୍କ ସେ ସମୟରେ ଏକ ଖାଲି ସ୍ଥାନ ଥିଲା । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି ଏହି ସ୍ଥାନରେ ନିଜର ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ହିନ୍ଦୀ ଭାଷଣକୁ ପୂର୍ବତନ ଗଞ୍ଜପତି ବଗହଟିରି ଭେଙ୍କଟଗିରିଙ୍କର ପିତା ବ୍ରହ୍ମପୁରର ଓକିଲ ବୋଗୋୟା ପାନ୍ତୁଲୁ ତେଲୁଗୁରେ ଓ କଟକର ପୂର୍ବତନ ମନ୍ତ୍ରୀ ରାଜକୃଷ୍ଣ ବୋଷ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କରି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ ବୁଝାଇ ଦେଇଥିଲେ । ସେଦିନ କଲେଜରେ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ପରୀକ୍ଷା ଫିସ ଦାଖଲ କରିବାର ଦିନ ଥିଲା । ପରେ ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ଡ଼ାଇରେକ୍ଟର ଅଧ୍ୟାପକ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରାୟ ବି.ଏ. (ଅକ୍ସଫୋର୍ଡ) ସେ ସମୟରେ କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଥିଲେ । ଛାତ୍ରମାନେ ଯେପରି ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଦେଖିପାରିବେ ଓ ତାଙ୍କର ଭାଷଣ ଶୁଣି ପାରିବେ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଫିସ ଦାଖଲ ସେଦିନ ପାଇଁ ସ୍ଥଗିତ ରଖିଥିଲେ । ଆପଣଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ଓ ଉତ୍ସାହ ଫଳରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଲୋକମାନେ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରି କୃତ୍ୟକୃତ୍ୟ ହେଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ଅଶେଷ କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କଲେ ।

୧୯୩୯ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସ ୨୪ ତାରିଖରେ ନିଜ ବାସଗୃହରେ ପ୍ରାୟ ଏକଷଠି ବର୍ଷ ବୟସରେ ଆପଣଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ । ରାଜନୈତିକ ଚେତନା, ଶିକ୍ଷା, କଳା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଦାନ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ।

ପୃଷ୍ଠାଙ୍କିତ ବିଷୟ

ଲେଖକ ପରିଚୟ

ଲେଖକ ଶ୍ରୀ ବିଷ୍ଣୁଚରଣ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଜନ୍ମ ୧୯୨୨ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ୨୫ ତାରିଖରେ । ସେ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଅର୍ଥନୀତିରେ ଅନର୍ସ ସହିତ ଡ଼ିଗ୍ରୀ ହାସଲ କରି ୧୯୪୬ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ଅଧୀନରେ ସବଡ଼େପୁଟି ଭାବରେ ଯୋଗଦାନ କରନ୍ତି । ୧୯୫୬ ମସିହାରେ ସେ ବିହାର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ବି. ଏଲ୍. ପାସ କରିଥିଲେ । କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ଶେଷରେ ସେ ୧୯୮୦ ମସିହାରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ପ୍ରଶାସନିକ ଏକାଡ଼େମୀର ଉପ-ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଭାବେ ଅବସର ନେଲେ ।

ତାଙ୍କର ବହୁ ସନ୍ଦର୍ଭ ଓ ପ୍ରବନ୍ଧ ଅନେକ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ୧୯୮୯ ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ପ୍ରକାଶିତ ତାଙ୍କର ପୁସ୍ତକ "ରେମ୍ପଛନ ଏକ ବ୍ୟର୍ଥ ଅତୀତର" 'ଆକାଶବାଣୀ' 'ସମ୍ବାଦ' 'ସମାଜ' ଓ ଅନ୍ୟ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ସମୀକ୍ଷା କରଯାଇ ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଛି ।

ତାଙ୍କର ଅବସର ବିନୋଦନ ହେଲା ଧର୍ମ ଓ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ବିନା ପାରିଶ୍ରମିକରେ ଜଣେ ଆଡ଼ଭୋକେଟ ଭାବରେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଆଇନ ସହାୟତା ଦେଉଛନ୍ତି ।